

ARAPÇA I

Editör:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

Yazarlar:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

Dr. Ömer ACAR

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	vii
ARAPÇA I Öğrenci Kılavuzu.....	ix
I. ÜNİTE: İSİM.....	1
1. Metin (بعض مشاكل اللغة العربية).....	3
2. Metin (مصادر الثقافة العربية قبل الإسلام).....	9
II. ÜNİTE: FİİL.....	15
3. Metin (حياة العرب الاجتماعية قبل الإسلام).....	17
4. Metin (الإسلام في تاريخ العرب).....	23
III. ÜNİTE: HARF.....	29
5. Metin (بغداد).....	31
6. Metin (تاريخ الصحافة في العالم العربي).....	38
IV. ÜNİTE: İSİM CÜMLESİ.....	45
7. Metin (التعليم).....	47
8. Metin (مَيَّ زيادةً).....	54
V. ÜNİTE: FİİL CÜMLESİ.....	61
9. Metin (موارد البلاد العربية الاقتصادية).....	63
10. Metin (تقاليد المجتمع العربي).....	70
VI. ÜNİTE: İSİM TAMLAMASI.....	77
11. Metin (الشرق والغرب).....	79
12. Metin (هجرة العلماء إلى الخارج).....	85

VII. ÜNİTE: SIFAT TAMLAMASI.....	91
13. Metin (رواد النهضة العربية الحديثة)	93
14. Metin (القصة العربية المعاصرة)	100
VIII. ÜNİTE: ZAMİRLER.....	107
15. Metin (الدكتور أحمد زكي أبو شادي)	109
16. Metin (الأدب)	115
IX. ÜNİTE: İŞÂRET İSİMLERİ.....	121
17. Metin (نشوء الفصحى)	123
18. Metin (اللغة العربية واللغات الأخرى)	131
X. ÜNİTE: İSM-İ MEVSÛL.....	139
19. Metin (نشأة النحو)	141
20. Metin (ألنا مدارس نحوية)	148
XI. ÜNİTE: ZARFLAR.....	157
21. Metin (اللغة العربية واللغات السامية)	159
22. Metin (الكتابة العربية)	168
XII. ÜNİTE: SORU İSİMLERİ.....	175
23. Metin (مصادر علم الخليل بن أحمد)	177
24. Metin (كتاب سيبويه)	186
XIII. ÜNİTE: ŞART EDÂTLARI.....	195
25. Metin (مجالس العلماء)	197
26. Metin (الحجاج)	203
XIV. ÜNİTE: GAYR-İ MUNSARİF.....	213
27. Metin (لولا القرآن ما كانت عربية)	215
28. Metin (الألفاظ الإسلامية)	223

XV. ÜNİTE: MECHÛL FİİL.....	231
29. Metin (تبادل اللزوم والتعدي في الفعل الثلاثي)	233
30. Metin (مسئلة الاختلاف في أصل اشتقاق الاسم)	240
XVI. ÜNİTE: HÂL.....	247
31. Metin (سر تسمية القصائد الجاهلية بالملقات)	249
32. Metin (النوادر والطرائف والفكاهة)	256
KAYNAKÇA.....	263

ÖN SÖZ

Arapça, İslâm kültürünün kaynak dilidir. Atalarımız bu dilin öğretimine, İslâmiyetin din olarak kabul edilmesiyle birlikte başlamış ve bu süreç hâlâ sürüp gitmektedir. Geçmiş asırlarda, Arapça öğretimi için kullanılan ders kitaplarının hemen hemen hepsi, Araplar tarafından hazırlandığı için, öğretim konusunda problemler yaşanmış ve Arapçanın, öğrenilmesi zor bir dil olduğu anlayışı toplumumuzda yaygınlık kazanmıştır. Geçmiş dönemlerde ülkemizdeki Arapça öğretimi, gramer merkezli bir seyir izlemiş, yalnızca kuralların açıklanarak ezberletilmesi temeline dayanmıştır. Oysa, Arapça diğer yabancı diller gibi bir dildir ve bu dilin öğretim metodlarının evrensel dil öğretimi standartlarına uygun hâle getirilmesi gerekir. Başka bir deyişle, dört dil becerisi adı verilen, dinleme, konuşma, okuma ve yazma aktivitelerinin Arapça öğretiminde de uygulanması kaçınılmazdır. Günümüzde Arapça öğretimi veren kurumların ve öğrencilerin bu olguyu dikkate almaları, Arapça öğreniminin başarıya ulaşması için en temel kuraldır.

Bu kitap, Ankara Üniversitesi İLİTAM programı I. Yarıyıl'ında öğrenim gören öğrencilerin Arapça I derslerinde okutulmak üzere ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Kitabımızın içeriği oluşturulurken, İLİTAM öğrencilerimizin, İlahiyat Önlisans programında Arapça dersleri okudukları ve belli bir düzeyde Arapça bilgisine sahip oldukları göz önünde tutulmuştur. Zira İlahiyat Önlisans programındaki Arapça ders kitapları Arap dilinin gramer konularının tamamını kapsamaktadır. Dolayısıyla, Arapça I adlı bu kitabımızda, geniş gramer açıklamalarına yer verilmeyip, sadece eski bilgileri tazelemek amacıyla, Arapça dilbilgisi hatırlatmaları yapılmaktadır. Arapça I, daha çok metin ve metin analizi eksenli bir ders kitabıdır. Bu kitaptaki metinler, Arap dili, kültürü, edebiyatı, İslâm medeniyeti alanlarından seçilmiştir. Metinlerin bazıları klâsik, büyük bir kısmı ise modernidir. Metinlerdeki anlaşılması zor bölümler, cümle analizi yöntemi kullanılarak sözcük, kural ve dilsel yapı bağlamında açıklanmaktadır. Böylece öğrencilerden, Arapça bilgilerini uygulamalı olarak metinler aracılığıyla ilerletmeleri beklenmektedir.

Öğrencilerimiz, ders kitabı dışında mümkün olduğu kadar fazla yardımcı materyal kullanarak, dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini geliştirmelidir. Sözlük kullanımı, anlaşılmayan kuralların Türkçe gramer kitaplarından araştırılması, ilgi duyulan konular üzerine kompozisyon yazımı, internet ve televizyon aracılığıyla Arapça filmler izlenmesi gibi faaliyetlerin tümü, Arapça düzeyinin ilerlemesine büyük katkı sağlayacaktır.

Arapça öğrenmenin zor olduğu inancı kesinlikle yanlıştır. Çünkü Türkçede kullanılan binlerce Arapça sözcük vardır ve bu sözcükler, daha işin başında öğrencilerin en önemli artısıdır. Arapçanın grameri ise, belli bir

mantık silsilesine sahiptir, bir miktar öğrenildiği zaman gerisi muhâkeme yoluyla kendiliğinden gelmektedir. Diğer yabancı dillerin öğreniminde olduğu gibi, Arapça öğreniminde de tek koşul, usanç ve bıkkınlık duymaksızın, belirli periyotlarla, sistemli bir çalışma sergileyebilmektir. Bunu yapabilen her öğrenci, başarıyı mutlaka elde eder.

Arapça; İLİTAM öğrencilerimizin sadece lisans eğitimleri sırasında öğrenmeleri gereken bir ders değil, aynı zamanda meslekî yaşamlarında da ihtiyaç duyacakları bir dildir. Bu yüzden, yalnızca sınıf geçmek gaye edinilmemelidir, Arapçayı ileri düzeyde öğrenmek asıl hedef olmalıdır.

Editör

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı Başkanı

ARAPÇA I

Öğrenci Kılavuzu

1. Kitapta İzlenen Yöntem

Kitabımız 16 üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerden her biri, farklı bir gramer konusuyla isimlendirilmektedir. Her üniteye iki ders vardır. Ünitenin başlangıcında ünite hakkında kısa bir tanıtım yapılmakta, öğrenme hedefleri ve öneriler dile getirilmektedir. Bunun ardından, Arapça metin sunulmakta ve metnin öğrenci tarafından anlaşılmasını sağlamak amacıyla öğrencinin bimeddiği varsayılan sözcükler sıralanmaktadır. Metinde geçen her sözcüğe yer verilmemektedir. Çünkü öğrenci, Önlisans Programında hâlihazırda Arapça dersleri görmüş durumdadır. Sonrasında ise, metnin kavranılmasına yardımcı olmak için, metinle ilgili Arapça sorular yöneltilmektedir.

İLİTAM öğrencileri, Önlisans öğrenimleri sırasında Arapçanın tüm gramer konularını almış durumdadırlar. Ancak bu bilgileri yeniden gözden geçirmek ve pekiştirmek amacıyla bu kitapta da kısa ve özlü gramer açıklamaları yapılmaktadır. Ayrıca, metinlerde geçen anlaşılması zor cümleler, hem Türkçeye tercüme edilmekte ve hem de gramer yönünden detaylı bir biçimde açıklanmaktadır.

Öğrencilerimizin, bu kitabı kendi kendilerine çalışabilmelerini sağlamak için, kitaptaki metinler ve diğer Arapça cümleler harekeli olarak verilmektedir. Böylelikle, yanlış okumaların ve dolayısıyla da cümlelerin hatalı tercüme edilmesinin önlenmektedir.

Kitaptaki her derste, konu başlıklarını ifade etmek için “Ebced sistemi alfabe” kullanılmaktadır. Örneğin, “elif” harfi metni, “bâ” harfi metindeki sözcükleri, “cîm” harfi metin hakkındaki soruları, “dâl” harfi gramer açıklamalarını, “he” harfi cümlelerin analizini sembolize etmektedir.

2. Genel Çalışma Önerileri

- Her ünite, akademik yarı yılın bir haftasına tekâbül edecek şekilde çalışılmalıdır. Başka bir deyişle, her hafta bir ünite (iki ders) bitirilmelidir.

- Arapça çalışma süresi her defasında en az 2-3 saat olmalı ve haftada 3-4 gün zaman ayrılmalıdır. Bu süre, toplam olarak haftada 10 saatin altına inmemelidir.

- Arapça-Türkçe sözlük¹, Türkçe anlatımlı Arapça Dilbilgisi kitabı² yardımcı materyal olarak ders çalışırken kullanılmalıdır.

---

¹ Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Ravza Yayınları; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, vb. sözlüklerden yararlanılabilir.

- Gramer konusunda problem yaşanması durumunda Önlisans Arapça Ders kitaplarına da müracaat edilebilir.

- Sözlükten kelime aramak son derece önemlidir. Bilinmeyen sözcükler kökleri tespit edilerek sözlükten bakılmalı, anlamları ve cümle içinde nasıl kullanıldıkları öğrenilmelidir.

3. Arapça I Kitabının Kullanımı

Öğrenci bu kitaptan ders çalışırken;

- “Elif” (ﻉ) maddesinde yer alan metni, yüksek sesle üç kere okumalıdır,

- “Dâl” (ﺩ) maddesindeki gramer açıklamalarını incelemeli, anlaşılmayan bir durum varsa, Türkçe anlatımlı Arapça gramer kitaplarından konuyu araştırmalıdır,

- “He” (ﻩ) maddesindeki cümle analizlerini dikkatle okuyarak bunları kavramalıdır,

- “Bâ” (ﺏ) maddesinde sunduğumuz sözlük yardımıyla, metni cümle cümle Türkçeye tercüme etmelidir,

- “Cîm” (ﺝ) maddesinde, metinle ilgili soruları yazılı olarak cevaplamalıdır,

- Kendi kuracağı cümlelerle, metni Arapça olarak en az beş cümle ile özetlemelidir.

Ayrıca, öğrenci, sözcük dağarcığını genişletmek ve cümle yapılarını daha iyi kavrayabilmek için, ders kitabı dışında başka Arapça eserler de okuyabilir³ ve online Arapça öğretimi veren internet sitelerinden yararlanabilir⁴.

---

² Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, vb. eserlerden yararlanılabilir.

³ Musa Yıldız – Erkan Avşar, *Türkçe Çevirileriyle Arapça Seçme Hikâyeler*, Elif Yayınları (5 kitaptan oluşmaktadır), alanında çok önemli bir kaynaktır.

⁴ www.onlinearabic.net sitesinden görsel ve işitsel materyaller elde edilebilir.

الوحدة الأولى

الاسم

I. ÜNİTE

İSİM

Yazarı:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

I. Üniteye Genel Bir Bakış

Arapçada isim kavramı, kelime adı verilen anlamlı en küçük söz biriminin üç türünden birini ifade eder. İsim, Arap dilinin ana yapısını oluşturur ve çeşitli formatlarda yer alır. Ünitenin amacı, isim olgusunu tanıtmının yanı sıra, Arapça cümle yapılarını genel olarak analiz etmektir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- İsim kavramını bilir,
- Cümle içinde, isimleri tanır,
- Türemiş isimlerin köklerini bulur,
- Anlamını bilmediği bir ismi sözlük yardımıyla anlamlandırır,
- İsimlerle cümleler kurar.

Öneriler:

- Sözlük kullanmak sùretiyle, Arapça metin Türkçeye çevirilmeye çalışılabilir,
- Metinde, şayet anlaşılamayan gramer konuları olursa, Türkçe anlatımlı Arapça gramer kitaplarına müracaat edilebilir,
- Metin hakkında verilen soruların, metnin kavranabilmesi için cevaplandırılması uygun olur.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (١)

بَعْضُ مَشَاكِلِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ¹

لِكُلِّ لُغَةٍ مُشْكَلَاتُهَا الْخَاصَّةُ. وَسَنَقْرَأُ فِي هَذَا الدَّرْسِ عَن مَشْكَلَتَيْنِ مِنْ أَهَمِّ مُشْكَلَاتِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ .

تُوجَّهُ اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ عَدَدًا مِنَ الْمَشَاكِلِ الْأَسَاسِيَّةِ نَذْكُرُ مِنْهَا:
أولاً: وَجُودُ لُغَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ عَامِيَّةٍ وَفُصْحَى .

ثانياً: الْخَطُّ الْعَرَبِيُّ الْخَالِي مِنَ الْحُرُوفِ الَّتِي تُمَثِّلُ الْحَرَكَاتِ الْقَصِيرَةَ.

نَعْنِي بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْفُصْحَى الَّتِي تُسْتَعْمَلُ فِي الْكِتَابَةِ عَامَّةً، وَفِي الْكَلَامِ فِي مُنَاسَبَاتٍ خَاصَّةٍ كَالِقَاءِ الْمُحَاضِرَاتِ وَالْخُطْبِ وَإِذَاعَةِ الْأَخْبَارِ، وَهِيَ كَذَلِكَ لُغَةُ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، وَالْأَدَبِ وَالْعِلْمِ وَالثَّقَافَةِ. وَتَكَادُ تَكُونُ وَاحِدَةً، أَيْمًا تُسْتَعْمَلُ كِتَابَةً، سِوَاءَ كَانَ ذَلِكَ فِي الْعِرَاقِ أَمْ مِصْرَ أَمْ الْمَغْرِبِ أَوْ فِي الْمَهْجَرِ حَيْثُ يُوجَدُ الْعَرَبُ.

أَمَّا الْعَامِيَّةُ فَهِيَ اللُّغَةُ الَّتِي يَتَكَلَّمُهَا الْعَرَبُ عَادَةً وَبِصُورَةٍ طَبِيعِيَّةٍ فِي حَيَاتِهِمِ الْيَوْمِيَّةِ. وَهِيَ تَخْتَلِفُ عَنِ الْفُصْحَى فِي قَوَاعِدِهَا وَبَعْضِ مُفْرَدَاتِهَا وَأَصْوَاتِهَا. وَلَعَلَّ أَهَمَّ فَرْقٍ بَيْنَهُمَا هُوَ أَنَّ الْعَامِيَّةَ لَا تُسْتَعْمَلُ حَرَكَاتِ الْإِعْرَابِ الَّتِي نَجِدُهَا فِي الْفُصْحَى. وَالْعَامِيَّةُ مِنْ نَاحِيَةِ أُخْرَى لَيْسَتْ وَاحِدَةً بَلْ لَهَا لَهْجَاتٌ مُتَعَدِّدَةٌ تَخْتَلِفُ مِنْ بَلَدٍ عَرَبِيٍّ إِلَى آخَرَ، وَإِنْ كَانَتْ تَشْتَرِكُ فِي كَثِيرٍ مِنْ مُفْرَدَاتِهَا، وَأَصْوَاتِهَا، وَقَوَاعِدِهَا.

¹ Abboud, Peter. *Modern Standard Arabic Part I*, Center for Eastern and North African Studies, Ann Arbor, Michigan 1971, s. 29-31.

وَمِمَّا يَجِبُ ذِكْرُهُ أَنَّ الْإِخْتِلَافَ بَيْنَ لُغَتَيْ الْكَلَامِ وَالْكِتَابَةِ مَوْجُودٌ فِي كَثِيرٍ مِنْ لُغَاتِ الْعَالَمِ، وَلَكِنَّ هَذَا الْإِخْتِلَافَ كَبِيرٌ فِي الْعَرَبِيَّةِ وَبِسَبَبِهِ يَجِدُ الْعَرَبِيُّ بَعْضَ الصُّعُوباتِ فِي التَّعْبِيرِ عَنِ نَفْسِهِ فِي اللُّغَةِ الْفُصْحَى، خَاصَّةً عِنْدَمَا يُحَاوِلُ اسْتِعْمَالَهَا فِي الْكَلَامِ. وَمُشْكِلَةُ الْخَطِّ الْعَرَبِيِّ الْأَسَاسِيَّةُ هِيَ أَنَّهُ خَالَ مِنَ الْحُرُوفِ الَّتِي تُمَثِّلُ الْحَرَكَاتِ الْقَصِيرَةَ كَالْفَتْحَةِ وَالضَّمَّةِ وَالْكَسْرَةِ. فَتَظْهَرُ الْكَلِمَةُ عَادَةً بِدُونِهَا، وَهَذَا يَجْعَلُ عَمَلِيَّةَ الْقِرَاءَةِ أَمْرًا صَعْبًا يَتَطَلَّبُ مِنَ الْقَارِئِ أَنْ يَعْرِفَ مَا يَجِبُ اسْتِعْمَالُهُ مِنَ الْحَرَكَاتِ. فَإِذَا أَخَذْنَا مَثَلًا كَلِمَةَ «كُتِبَ» فَأَنَّهَا مِنَ الْمُمْكِنِ أَنْ تَقْرَأَ «كُتِبَ» أَوْ «كُتِبَ» أَوْ «كُتِبَ» أَوْ «كُتِبَ» وَلِكُلِّ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ مَعْنَى خَاصٌّ.

وَقَدْ أَدْرَكَتْ مَجَامِعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْقَاهِرَةِ وَدِمَشْقَ وَبَعْدَادَ أَهْمِيَّةَ هَذِهِ الْمُسْكِلةِ مِنْ نَاحِيَّتِهَا التَّرْبُويَّةِ وَالْفِكْرِيَّةِ وَالْاِقْتِصَادِيَّةِ. فَخَصَّصَ بَعْضُهَا جَوَائِزَ لِمَنْ يُقَدِّمُ أَفْضَلَ اقْتِرَاحٍ لِتَيْسِيرِ الْكِتَابَةِ الْعَرَبِيَّةِ. وَقَدْ قَدَّمَ عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الْاِقْتِرَاحَاتِ مِنْ بَيْنِهَا اقْتِرَاحٌ بِاسْتِعْمَالِ الْحُرُوفِ اللَّاتِينِيَّةِ، وَآخَرُ بَوْضِعِ عِلَامَاتٍ تَتَّصِلُ بِالْحَرْفِ لِتُدلَّ عَلَى الْحَرَكَاتِ. كَمَا اقْتُرِحَ اسْتِعْمَالُ صُورَةٍ وَاحِدَةٍ لِكُلِّ حَرْفٍ سِوَاءِ كَانِ فِي أَوَّلِ الْكَلِمَةِ أَوْ وَسَطِهَا أَوْ آخِرِهَا. وَقَدْ وَافَقَ مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْقَاهِرَةِ، أَحْيَرًا، عَلَى مَشْرُوعٍ يُمَكِّنُ أَنْ يَجْعَلَ الْقِرَاءَةَ أَسْهَلَ مِمَّا هِيَ عَلَيْهِ الْآنَ، وَذَلِكَ بِاسْتِعْمَالِ الْحَرَكَاتِ فِي مُعْظَمِ الْحَالَاتِ، خَاصَّةً فِي آخِرِ الْكَلِمَةِ. وَأُرْسِلَ الْمَشْرُوعُ إِلَى وِزَارَةِ التَّرْبِيَّةِ لِلْعَمَلِ بِهِ فِي الْكُتُبِ الْمَدْرَسِيَّةِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

تُوجَّهُ "yüzyüze gelir, karşılaşıır"; (dişil/muzâri); (وَاجَهَ-يُوجَّهُ), (وجه)

الْمَشَاكِلُ "sorunlar, problemler"; (çoğul/isim); (م مُشْكِلَةٌ), (شكل)

نَذْكُرُ "zıkr ederiz, belirtiriz, söyleriz"; (biz/muzâri); (ذَكَرَ-يَذْكُرُ)

وُجُودٌ "varlık"; (masdar); (وحد)

عَامِيَّةٌ "halk dili"; (isim); (عم)

فُصْحَى "fasih dil"; (isim); (فصح)

نَعْنِي “demek isteriz, kastederiz” (biz/muzâri); (عَنَى - يَعْنِي)
تُسْتَعْمَلُ “kullanılır” (edilgen/dişil/muzâri); (اِسْتَعْمَلَ - يَسْتَعْمِلُ), (عمل)
المُحَاضِرَاتُ “konferanslar” (çoğul/isim); (م مُحَاضِرَةٌ), (حضر)
المَهْجَرُ “göç edilen yer” (yer ismi, ism-i mekân); (هجِر)
تَخْتَلِفُ “farklılık gösterir” (dişil/muzâri); (اِخْتَلَفَ - يَخْتَلِفُ عَن/مِنْ), (خلف)
تَشْتَرِكُ فِي “ortak olur” (dişil/muzâri); (اِشْتَرَكَ - يَشْتَرِكُ), (شرك)
يُحَاوِلُ “yapmaya çalışmak” (eril/muzâri); (حَاوَلَ - يُحَاوِلُ), (حوَلَ)
خَالَ مِنْ “-den yoksundur” (ism-i fâil); (حَالَ - يَخْلُو)
بِدُونِهَا “o olmaksızın” (دون)
يَتَطَلَّبُ “ister, gerektirir” (muzâri); (تَطَلَّبَ - يَتَطَلَّبُ)
مَشْرُوعٌ “proje” (isim); (شرع)
اِقْتَرَحَ “öneri, önermek” (masdar/isim); (اِقْتَرَحَ - يَقْتَرِحُ), (قرح)
اُقْتِرِحَ “önerildi” (edilgen/mâzi);
وَأَفَقَ عَلَيَّ “onayladı” (mâzi); (وَأَفَقَ - يُؤَافِقُ), (وفق)
وَزَارَةُ التَّرْبِيَةِ “Eğitim Bakanlığı” (isim tamlaması);
الْكَتُبُ الْمَدْرَسِيَّةُ “okul kitapları” (sıfat tamlaması);

ج - الأسئلة عن النصِّ

- ١ - متى تُسْتَعْمَلُ اللُّغَةُ الفصحى؟
- ٢ - كيف تختلف اللُّغَةُ العربيةُ العاميةُ عن الفصحى؟
- ٣ - أيُّهما لغة القرآن، اللُّغَةُ الفصحى أو اللُّغَةُ العامية؟
- ٤ - هل اللُّغَةُ العاميةُ واحدة في كافَّة البلاد العربية؟
- ٥ - ما هي المشكلات التي تواجه اللُّغَةَ العربية؟
- ٦ - أيُّ شيءٍ أدركتَ مجامع اللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ؟
- ٧ - أيُّ اقتراحاتٍ قُدِّمَتْ لِتَيْسِيرِ الكِتَابَةِ العَرَبِيَّةِ؟
- ٨ - أين تُوجدُ مجامع اللُّغَةِ العربية؟

٩ - ما وظيفةُ مجامع اللغة العربية؟

١٠ - ما المشروع الذي أرسله مجمع اللغة العربية في القاهرة إلى وزارة التربية؟

د - ملاحظاتٌ نحويَّةٌ: الاسم (١)

İSİM (1)

Arapçada, kelime adı verilen ve tek başına bir anlam ifade eden söz birimi üç kısma ayrılır: İsim, fiil ve harf.

İsim; insan, hayvan ve cansız nesnelere için kullanılan adlandırmaya denir. İsimlerin anlamı zamana bağlı değildir. İsimler, belirli-belirsiz ve eril-dişil şeklinde ikiye ayrılırlar. Örneğin, (عَدَدٌ) “sayı” sözcüğü “el” takısı almadığı için belirsiz, sonunda yuvarlak “tâ” harfi olmadığı için de eril bir sözcüktür ve “bir sayı; herhangi bir sayı” anlamındadır. Oysa, (اللُّغَةُ) “dil” sözcüğü, (لُغَةٌ و أَلٌ) lafızlarından oluşmakta ve belli bir dil kavramını ifade etmektedir ve sonunda yuvarlak “tâ” harfinin olması hasebiyle de dişil bir sözcük konumundadır.

İsimler köklerine göre “câmid” (الجامد) ve “muştakk” (المشتق) olmak üzere ikiye ayrılır. Örneğin, (بَغْدَادٌ) “Bağdat” sözcüğü herhangi bir sözcükten türememiştir ve câmid’dir. (صَعْبٌ) “zorluk” sözcüğü ise (صَعَبٌ) “zor olmak” anlamındaki fiilden türemiş muştakk bir isimdir.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١ - لِكُلِّ لُغَةٍ مُشْكِلَاتُهَا الْخَاصَّةُ.

“Her dilin kendine özgü problemleri vardır.”

Bu cümle, bir isim cümlesidir. (مُشْكِلَاتُهَا) “problemleri” sözcüğü mubteda’dır. (لِكُلِّ لُغَةٍ) “özel, özgü” sözcüğü mubteda’nın sıfatıdır. “her dil için” ifadesi de haberdir. Buradaki “lâm” harf-i cerrine “vardır” anlamı yüklenir. Bu durum, cümlede hazf edilmiş (düşürülmüş) bir (يُوجَدُ) “vardır” fiilinin varlığıyla açıklanır. Bu fiil, aslında (يُوجَدُ) şeklinde erilken,

(مُشْكِلَات) “problemler” sözcüğünün dişil olmasından ötürü, ona uyum sağlamak amacıyla (تُوجَدُ) halini alır.

٢ - نَعْنِي بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْفُصْحَى اللَّغَةَ الَّتِي تُسْتَعْمَلُ فِي الْكِتَابَةِ عَامَّةً، وَفِي الْكَلَامِ فِي مَنَاسِبَاتٍ خَاصَّةٍ كَالِقَاءِ الْمُحَاضِرَاتِ وَالْخُطْبِ وَإِذَاعَةِ الْأَخْبَارِ.

“Fasih Arap diliyle, genel olarak, yazıda, konferanslar vermek, hutbe ve haber yayınları gibi özel ilişkilerdeki konuşmada kullanılan dili kastediyoruz.”

Yukarıdaki cümle fiil ile başladığı için fiil cümlesi diye adlandırılır. (اللُّغَةَ)

“dil” sözcüğü mef’ûl bih’tir. (الَّتِي) “ki, ki o” anlamına gelen ism-i mevsûl’dür ve öncesindeki sözcüğü niteler. (تُسْتَعْمَلُ فِي الْكِتَابَةِ عَامَّةً) “genel olarak yazıda kullanılır” anlamına gelen bu ifadedeki fiil edilgen yapıdadır ve buna Arapçada mechûl denir. Çünkü faili belli değildir. Bu ifade, öncesinde gelen ism-i mevsûl’e bağlanırken “genel olarak yazıda kullanılan” şeklinde tercüme edilir. (مَنَاسِبَاتٍ) “özel” sözcüğü (خَاصَّةً) “ilişkiler” sözcüğünün sıfatıdır ve önceki (فِي) “de,da” harf-i cerrinden dolayı mecrûr (sonu esralı) olmuştur.

(كَالِقَاءِ الْمُحَاضِرَاتِ وَالْخُطْبِ وَإِذَاعَةِ الْأَخْبَارِ) “konferanslar vermek, hutbeler ve haber yayınları gibi” ifadesinde geçen (كَ) “kâf” harfî “gibi” anlamında harf-i cerdir ve sonraki sözcüklerin sonunu esra okutmaktadır. (إِلْقَاءِ الْمُحَاضِرَاتِ) “konferanslar vermek” isim tamlamasıdır.

٣ - وَالْعَامِيَّةُ مِنْ نَاحِيَةِ أُخْرَى لَيْسَتْ وَاحِدَةً بَلْ لَهَجَاتٌ مُتَعَدِّدَةٌ تَخْتَلِفُ مِنْ بَلَدٍ عَرَبِيٍّ إِلَى آخَرَ، وَإِنْ كَانَتْ تَشْتَرِكُ فِي كَثِيرٍ مِنْ مُفْرَدَاتِهَا، وَأَصْوَاتِهَا، وَقَوَاعِدِهَا.

“Bir başka yönden, halk dili tek değildir. Bilakis, her ne kadar pek çok sözcük, ses ve kuralda ortaklık olsa da, bir Arap ülkesinden diğerine değişiklik gösteren çok sayıda lehçe lehçe vardır.”

Bu cümlenin son kısmında yer alan (وَإِنْ كَانَتْ) “her ne kadar olsa da” ifadesi şart bildirir. (فِي كَثِيرٍ مِنْ) kalıbı “...nin çoğunda” anlamındadır.

٤ - وَمِمَّا يَجِبُ ذِكْرُهُ أَنَّ الْإِخْتِلَافَ بَيْنَ لُغَتَيْ الْكَلَامِ وَالْكِتَابَةِ مَوْجُودٌ فِي كَثِيرٍ مِنْ لُغَاتِ الْعَالَمِ.

“Sözü edilmesi gereken şeylerden biri de, konuşma ve yazı dilleri arasındaki farklılığın dünya dillerinin çoğunda bulunmasıdır.”

Bu cümlede başında yer alan (وَمِمَّا يَجِبُ ذِكْرُهُ أَنَّ) “sözü edilmesi gereken şey şudur ki,” ibaresi bir konuyu anlatmaya başlarken kullanılan kalıp ifadelerden biridir. (لُغَتِي الْكَلَامِ وَالْكِتَابَةِ) “konuşma ve yazı dilleri” ifadesindeki (لُغَتِي) sözcüğünün aslı (لُغَتَانِ) “iki dil” şeklindedir ve ikil bir sözcüktür. Bu sözcük cümle içinde iki ayrı değişime uğramıştır. Bunlardan ilki, kendisinden önceki (بَيْنَ) “arasında” anlamına gelen zaman zarfı ile isim tamlaması oluşturmuş ve mudâf ileyh pozisyonu kazanmıştır. Mudâf ileyh’in son harekesi mecrûr olur ve bu sözcük ikil olduğu için mecrûrluk alameti elif harfinin yâ’ harfine dönüşmesi şeklinde gerçekleşir. Sözcüğün geçirmiş olduğu ikinci değişim ise sonundaki nûn harfinin düşmesidir. Bunun nedeni, (لُغَتَانِ) sözcüğünün kendisinden sonraki iki sözcükle de isim tamlaması oluşturması ve mudâf konumu elde etmesidir.

(مِنْ لُغَاتِ الْعَالَمِ) “dünya dillerinden” ifadesinde (مِنْ) “den, dan” harf-i cerr, (لُغَاتِ) “diller” mudâf, (الْعَالَمِ) “dünya” da mudâf ileyh’tir.

٥- وَقَدْ أَدْرَكَتْ مَجَامِعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْفَاهِرَةِ وَدِمَشَقَ وَبَعْدَادَ أَهْمِيَّةَ هَذِهِ الْمَشْكَلَةِ مِنْ نَاحِيَّتِهَا التَّرْبَوِيَّةِ وَالْفِكْرِيَّةِ وَالِاِقْتِصَادِيَّةِ.

“Kahire’de, Şam’da ve Bağdat’taki Arap Dili Kurumları bu problemin önemini eğitimsel, düşünsel ve ekonomik yönden algılamıştır.”

Bu cümlede geçen (قَدْ) edâtı mâzi (geçmiş zamanlı) fiilin başında vurgu, tekit ve kesinlik belirtir. Ayrıca, bu edat yukarıda olduğu gibi bazen “mişti, mişti” diye de tercüme edilir. (دِمَشَقَ) “Şam” ve (بَعْدَادَ) “Bağdat” isimleri gayr-i munsarif oldukları için (فِي) harf-i cerri ile mecrûr kılınmalarına rağmen son harflerinin harekesi fetha olur. Buradaki mecrûrluk durumu lafız itibariyle değil, konum itibariyledir.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٢)

مَصَادِرُ الثَّقَافَةِ الْعَرَبِيَّةِ قَبْلَ الْإِسْلَامِ²

كَانَ لِلْعَرَبِ حَضَارَتُهُمْ قَبْلَ الْإِسْلَامِ، وَكَانُوا عَلَى اتِّصَالٍ دَائِمٍ بِحَضَارَاتٍ أُخْرَى، فَتَأَثَّرُوا بِهَا، كَمَا تَرَكَوا فِيهَا آثَارَهُمْ. وَمِنْ أَهَمِّ الْمَصَادِرِ الثَّقَافِيَّةِ الَّتِي أَثَّرَتْ فِي الْعَرَبِ مَا يَلِي :

أَوَّلًا: الرُّومُ (الْبِيزَنْطِيِّونَ) وَالْفُرسُ، وَقَدْ تَمَّ الْإِتِّصَالُ بِهِمْ عَنْ طَرِيقِ الْعَسَاسِيَّةِ فِي الشَّامِ وَالْمَنَادِرَةِ فِي الْعِرَاقِ.

وَالْعَسَاسِيَّةُ قِبَائِلُ عَرَبِيَّةٍ يَمَنِيَّةٍ الْأَصْلُ أَسَّسَتْ فِي الشَّامِ دَوْلَةً عَرَبِيَّةً دَامَتْ عِدَّةَ قُرُونٍ قَبْلَ الْإِسْلَامِ، وَكَانَ يَحْكُمُهَا مُلُوكٌ خَاضِعُونَ لِلرُّومِ (الْبِيزَنْطِيِّونَ). وَكَانَ مِنْ أَشْهُرِ مُلُوكِهِمُ الْحَارِثُ بْنُ جَبَلَةَ الَّذِي غَلَبَ مُلْكَ الْحِيرَةَ (٥٢٨)، التُّعْمَانُ الَّذِي أَرَادَ أَنْ يَسْتَقِيلَ عَنْ حُكْمِ الْبِيزَنْطِيِّينَ عَامَ ٦١٤. وَكَانَ الْعَسَاسِيَّةُ مَسِيحِيَّةً ثُمَّ أَسْلَمَ أَكْثَرُهُمْ عِنْدَ ظُهُورِ الْإِسْلَامِ.

أَمَّا الْمَنَادِرَةُ وَيُعْرَفُونَ كَذَلِكَ بِبَنِي لَخْمٍ أَوِ اللَّخْمِيِّينَ فَقَدْ كَانَ لَهُمْ دَوْلَةٌ عَرَبِيَّةٌ فِي الْعِرَاقِ عَاصِمَتُهَا الْحِيرَةُ، وَكَانُوا خَاضِعِينَ إِلَى الْفُرسِ، وَقَدْ كَانَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْعَسَاسِيَّةِ خِلَافَاتٌ وَحُرُوبٌ. وَمِنْ مُلُوكِهِمْ عَدَدٌ عُرِفَ بِاسْمِ الْمُنْدِرِ الْأَوَّلِ وَالثَّانِي ... إلخ. كَانَ آخِرُهُمُ الْمُنْدِرُ الْخَامِسَ (٦٢٨-٦٣٢). وَكَانَ الْمَنَادِرَةُ كَالْعَسَاسِيَّةِ مَسِيحِيَّةً، وَاشْتَهَرَ مِنْهُمْ عَدَدٌ مِنَ الشُّعْرَاءِ مِثْلَ عَدِيِّ بْنِ زَيْدٍ الَّذِي اشْتَعَلَ كَاتِبًا فِي دِيوَانَ مَلِكِ الْفُرسِ.

² Abboud, a.g.e., Part I, s. 25-26.

ثَانِيًا: التَّجَارَةُ الَّتِي جَعَلْتَهُمْ عَلَى اتِّصَالِ بَعْدَدٍ مِنَ الْأُمَمِ الْأُخْرَى كَالْهِندِ
وَالْحَبَشَةِ. وَقَدْ أَخَذُوا عَنْ تِلْكَ الْأُمَمِ جَوَانِبَ مِنْ حَضَارَاتِهَا.

ثَالِثًا: الْيَهُودِيَّةُ وَالنَّصْرَانِيَّةُ (الْمَسِيحِيَّةُ). وَقَدْ كَانَا مُنْتَشِرَيْنِ فِي بَعْضِ أَقْسَامِ
الْجَزِيرَةِ الْعَرَبِيَّةِ، فَكَانَتِ الْيَهُودِيَّةُ مُنْتَشِرَةً فِي يَثْرِبَ (الْمَدِينَةُ) وَحَيْبَرَ، وَالْيَمَنِ
وَالطَّائِفِ، أَمَّا النَّصْرَانِيَّةُ فَكَانَتْ فِي نَجْرَانَ، وَالْعِرَاقِ (الْمَنَادِرَةُ)، وَالشَّامِ
(الْعَسَاسِيَّةُ). وَقَدْ حَمَلَتْ هَاتَانِ الدِّيَانَتَانِ إِلَى الْجَزِيرَةِ بَعْضَ الثَّقَافَةِ الْيُونَانِيَّةِ مِنَ
الْفَلَسَفَةِ وَالْأَدَبِ إِلَى جَانِبِ عُلُومِ التَّوْرَةِ وَ مَا فِيهَا مِنْ تَارِيخِ التَّكْوِينِ وَحَدِيثِ
الْجَنَّةِ وَالنَّارِ وَيَوْمِ الْحِسَابِ الْخ.

وَعَنْ طَرِيقِ هَذِهِ الْمَصَادِرِ جَمِيعًا دَخَلَتِ اللَّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ أَلْفَافًا جَدِيدَةً كَمَا
تَأَثَّرَتِ الْعُقُولُ بِأَفْكَارٍ جَدِيدَةٍ لَمْ يَكُنْ يَعْرِفُهَا الْعَرَبُ مِنْ قَبْلُ. وَلَعَلَّ هَذِهِ الْعَوَامِلُ
كُلُّهَا مُجْتَمِعَةً سَاعَدَتْ عَلَى انْتِشَارِ الْإِسْلَامِ بَعْدَ ظُهُورِهِ بِوَقْتٍ قَصِيرٍ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

مَصَادِرُ "kaynaklar" (çoğul/ism); (م مَصْدَرٌ), (صدر)
اتِّصَالَ ب "iletişim kurmak"; (masdar); (اتَّصَلَ-يَتَّصِلُ), (وصل)
حَضَارَةٌ "uygarlık"; (dişil/ism); (حضر)
الثَّقَافَةُ "kültür"; (dişil/ism); (ثقف)
أَثَّرَتْ فِي "etkiledi"; (dişil/mâzi); (أَثَّرَ-يُؤَثِّرُ), (أثر)
تَأَثَّرُوا بِ "etkilendi"; (dişil/mâzi/çoğul); (تَأَثَّرَ - يَتَأَثَّرُ), (أثر)
يَلِي "gelir"; (muzâri); (وَلَّى-يَلِي) / مَا يَلِي "gelen şey"
عَنْ طَرِيقِ "aracılığıyla, vasıtasıyla"
قُرُونٌ "çağ, yüzyıl/buynuz"; (çoğul/ism); (م قَرْنٌ), (قرن)
خَاضِعُونَ لِ "boyun eğenler"; (ism-i fâil/çoğul); (خَضَعَ-يَخْضَعُ)
أَسْلَمَ "Müslüman oldu"; (mâzi fiil); (أَسْلَمَ - يُسَلِّمُ), (سلم)
عَاصِمَةٌ "başkent"; (dişil/ism); (عصم)

مِنْ قَبْلُ “önceden”
الْعَوَامِلُ “etkenler” (م عَامِلٌ), (çöğul/isim), (عمل)
سَاعَدْتُ “yardım etti” (dişil/mâzi fiil), (سَاعَدَ-يُسَاعِدُ), (سعد)
إِلَى جَانِبِ يَنْبِيسِرَا-nin
الْحُ “ve saire”; (إِلَى آخِرِهِ)
مُجْتَمِعَةً “toplu olarak, topluca” (dişil/ism-i fâil/hâl), (جمع)

ج - الأُسئلةُ عن النَّصِّ

- ١ - أيُّ المصادرِ الثقافِيَّةِ الَّتِي أثَّرتْ فِي العَرَبِ؟
- ٢ - كيفَ تمَّ الاتِّصالُ بينَ العَرَبِ والفرسِ؟
- ٣ - أينَ أسَّستْ الغساسنةُ دولةً عَرَبِيَّةً وكمَ عَصراً دامتْ هذهُ الدولةُ؟
- ٤ - كيفَ المناسباتُ بينَ الغساسنةِ والمناذرةِ؟
- ٥ - ما دِينُ هاتينِ الدولتينِ؟
- ٦ - فِي أيِّ مناطقٍ كانتِ اليهودِيَّةُ منتشرةً؟
- ٧ - كيفَ دخلتْ ألفاظٌ جديدةٌ اللُّغةَ العَرَبِيَّةَ؟
- ٨ - ما دورُ التِّجارةِ فِي انتقالِ الحضاراتِ؟
- ٩ - كيفَ يُطلَقُ على ملوكِ المناذرةِ؟
- ١٠ - صِفْ البيئَةَ الثقافِيَّةَ قَبْلَ الإسلامِ بِحَسَبِ النَّصِّ.

د - مَلاحِظَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: الاسم (٢)

İSİM (2)

İsimler, son harflerinin harekesi itibariyle üç farklı pozisyondan birine sahiptir.

1- Belirsiz bir sözcüğün son harfi “un”, belirli sözcüğün sonu da “u” şeklinde harekelenirse o sözcüğe marfû‘ denir. Örnek: (لُعَّةً) “bir dil/herhangi

bir dil”, (اللُّغَةُ) “belli bir dil”. Fiil cümlesindeki fâil (özne) ile isim cümlesindeki muhtedâ (özne) marfû‘ olur. Başka bir deyişle, sözcük sonunun “damme” olması öznellik alametidir.

2- Belirsiz bir sözcüğün son harfi “en/an”, belirli sözcüğün sonu da “e/a” şeklinde harekelenirse o sözcüğe “mansûb” denir. Örnek: (اللُّغَةُ), (لُغَةً). Fiil cümlesindeki mef’ûl bih (nesne) ile öncesinde nasb edatı olan sözcükler mansûbtur.

3- Belirsiz bir sözcüğün son harfi “in”, belirli sözcüğün sonu da “i” şeklinde harekelenirse o sözcüğe “mecrûr” denir. Örnek: (اللُّغَةُ), (لُغَةً). Önüne harfî cerr gelen sözcükler ile isim tamlamalarındaki mudâf ileyh mecrûrdur.

Örnek cümle: (تُوجِهُ اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ عَدَدًا مِنْ الْمَشَاكِلِ الْأَسَاسِيَّةِ) “Arap dili temel problemlerden bir kısmıyla karşı karşıyadır.” Bu cümlede fâil (özne) konumundaki (اللُّغَةُ) “dil” sözcüğünün son harekesi damme, mef’ûl bih (nesne) konumundaki (عَدَدًا) “sayı; bir kısım” sözcüğünün son harekesi fetha ve (مِنْ) “problemler” sözcüğünün son harekesi ise, öncesinde (مِنْ) “den, dan” harf-i cerri geldiğinden dolayı esra’dır.

Bazı isimler, mecrûr hallerinde kesra yerine fetha ile harekelenirler, bu isimlere “gayr-i munsarif adı verilir. Örneğin, (فِي مِصْرَ) “Mısır’da”, (بِمَكَّةَ) “Mekke’de”, (مَعَ أَحْمَدَ) “Ahmet ile” v.b.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصْرِ

١ - كَانَ لِلْعَرَبِ حَضَارَتُهُمْ قَبْلَ الْإِسْلَامِ

“İslam öncesinde Arapların uygarlıkları vardı.”

Bu cümle, bir fiil cümlesidir. (كَانَ) “idi, oldu” sözcüğü fiildir. (لِلْعَرَبِ) “Arapların vardır” sözcüğü muhteda’nın sıfatıdır. (حَضَارَتُهُمْ) “her dil için” ifadesi de haberdir. Buradaki “lâm” harf-i cerrine “vardır” anlamı yüklenir. Bu durum, cümlede hazf edilmiş (düşürülmüş) bir (تُوجِدُ) “vardır” fiilinin varlığıyla açıklanır. Bu fiil, aslında (يُوجِدُ) şeklinde erirken, (مُشْكِلَاتٍ) “problemler” sözcüğünün dişil olmasından ötürü, ona uyum sağlamak amacıyla (تُوجِدُ) halini alır.

٢ - قَدْ تَمَّ الْإِتِّصَالُ بِهِمْ عَنْ طَرِيقِ الْعَسَّاسِيَّةِ فِي الشَّامِ وَالْمَنَازِرَةِ فِي الْعِرَاقِ.

“Onlarla (Romalılar ve İranlılarla) iletişim, Şam’daki Gassâniler ve Irak’taki Munzirler aracılığıyla yapıldı.”

Bu cümle, bir fiil cümlesidir. Cümlenin başında gelen (قَدْ) edatı fiili vurgulamak için getirilmiştir. (تَمَّ) “tamam oldu/yapıldı” sözcüğü fiildir. (عَنْ) “den, dan” harfi cerdir ve (طَرِيقِ) sözcüğünün son harfini esralı okutur. (طَرِيقِ) sözcüğü mudaf, (الْعَسَّاسِيَّةِ) “Gassâniler” mudâf ileyhtir. (فِي) “de, da” harfi cerr, (الشَّامِ) “Şam” mecrurdur. (الْمَنَازِرَةِ) “Munzirler” sözcüğü, kendisinden önce gelen (وَ) “ve”den dolayı, (عَنْ طَرِيقِ) “yoluyla, vasıtasıyla” ifadesine bağlanır.

٣ - الْعَسَّاسِيَّةُ قَبَائِلُ عَرَبِيَّةٌ يَمَنِيَّةٌ الْأَصْلُ أَسَّسَتْ فِي الشَّامِ دَوْلَةً عَرَبِيَّةً دَامَتْ عِدَّةَ قُرُونٍ قَبْلَ الْإِسْلَامِ.

“Gassâniler; İslam öncesi asırlar boyu devam eden Şam’daki bir Arap devletini kuran Yemen asıllı Arap kabileleridir.”

İsim olan (الْعَسَّاسِيَّةُ) “Gassâniler” sözcüğü ile başladığı için isim cümlesidir. (قَبَائِلُ) “kabileler” haberdir, gayr- munsarif olduğu için tenvin almamıştır, marfû‘ hâldedir. (عَرَبِيَّةٌ) ve (يَمَنِيَّةٌ الْأَصْلُ) sözcükleri (قَبَائِلُ) “kabileler” sözcüğünün sıfatıdır. (أَسَّسَتْ فِي الشَّامِ دَوْلَةً عَرَبِيَّةً) “Şam’da bir Arap devleti kurdular” ile (دَامَتْ عِدَّةَ قُرُونٍ قَبْلَ الْإِسْلَامِ) “İslam öncesi asırlarca sürdü” ifadeleri fiil cümlesi şeklinde sıfattır. O yüzden, bu ifadeleri “Şam’da bir Arap devleti kuran” ve “İslam öncesi asırlarca süren” şeklinde tercüme ederiz.

٤ - كَانَ مِنْ أَشْهَرِ مُلُوكِهِمُ الْحَارِثُ بْنُ حَبَلَةَ الَّذِي غَلَبَ مُلْكَ الْحَبِيرَةِ (٥٢٨)،
الْعُمَانُ الَّذِي أَرَادَ أَنْ يَسْتَقِيلَ عَنْ حُكْمِ الْبِيزَنْطِينِيِّينَ عَامَ ٦١٤.

“528 yılında Hîra krallığını yenen el-Hâris b. Cebele ve 614 yılında Bizans yönetiminden bağımsızlığını isteyen en-Nu‘mân, onların en meşhur krallarındandı.”

Geçmiş zamanlı bir fiil cümlesidir. (الْحَارِثُ بْنُ حَبَلَةَ) “el-Hâris b. Cebele” (كَانَ) “idi, oldu” fiilinin ismidir. (مِنْ أَشْهَرِ مُلُوكِهِمْ) “onların en meşhur krallarından” ifadesi haberdur ve mahallen mansûbtur. Zira nasb hâli burada açıkça görülmez. (الَّذِي) “ki, ki o” ism-i mavsûldür, el-Hâris b. Cebele’yi niteler. (غَلَبَ مُلْكَ الْحِيرَةِ) “Hîra krallığını yendi” ifadesi sıla cümlesidir ve “Hîra krallığını yenen el-Hâris b. Cebele” şeklinde Türkçeye çevirilir.

(الَّذِي أَرَادَ أَنْ يَسْتَقِلَّ عَنْ حُكْمِ الْبِيزَنْطِيِّينَ) “Bizans yönetiminden bağımsızlığını isteyen” anlamında yine bir sıla cümlesidir.

٥- أَمَّا الْمَنَازِرَةُ وَيُعْرَفُونَ كَذَلِكَ بِنِي لَحْمٍ أَوِ اللَّحْمِيِّينَ فَقَدْ كَانَ لَهُمْ دَوْلَةٌ عَرَبِيَّةٌ فِي الْعِرَاقِ عَاصِمَتُهَا الْحِيرَةُ.

“Lahmoğulları veya Lahmîler olarak da bilinen Munzirlere gelince, onların, başkenti Hîra olan Irak’ta bir Arap devleti vardı.”

(أَمَّا) “-e gelince, ise” anlamında bir edattır ve çeşitli şeyler söylenip sıralandıktan sonra, başka bir durumun daha ifade edilmek istendiğini belirtir. Bu edat, iki cümlecikten oluşan yapılarda kullanılır ve birinci cümlecüğün başında yer alır. İkinci cümlecüğün başında ise, (فَ) bulunur. Bu edatı bir yana bırakırsak, yukarıdaki cümle aslında (الْمَنَازِرَةُ) “Munzirler” ismiyle başladığı için bir isim cümlesidir. (وَيُعْرَفُونَ كَذَلِكَ بِنِي لَحْمٍ أَوِ اللَّحْمِيِّينَ) “Onlar aynı zamanda Lahm oğulları veya Lahmîler diye de bilinirler” ifadesi bir ara cümledir ve Munzirler sözcüğünün daha iyi anlaşılmasını sağlar. (دَوْلَةٌ) “devlet” sözcüğü (كَانَ)’nin ismi, (عَرَبِيَّةٌ) “Araplara özgü, Arap” sözcüğü de “devlet”in sıfatı konumundadır. (لَهُمْ) “onlar için” ifadesi (كَانَ)’nin haberidir. (فِي الْعِرَاقِ) cârr ve mecrûrdur. (عَاصِمَتُهَا الْحِيرَةُ) “Başkenti Hîradır” cümlesi ise, isim cümlesi şeklinde sıfattır ve (دَوْلَةٌ) sözcüğünü niteler, bu yüzden “Başkenti Hîra olan” şeklinde tercüme edilir.

الوحدة الثانية

الفعل

II. ÜNİTE

Fiil

Yazarı:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

II. Üniteye Genel Bir Bakış

Arapçada fiil kavramı, kelimenin üç türünden bir diğerini ifade eder. Fiil, üç temel biçimde gelir. Bunlar: Mâzi, muzâri ve emirdir. Bu ünitenin amacı, fiil hakkında bilgi vermek ve Arapça cümle yapılarını genel olarak analiz etmektir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Fiil kavramını bilir,
- Cümle içinde, fiilleri tanır,
- Türemiş fiillerin köklerini bulur,
- Anlamını bilmediği bir fiili sözlük yardımıyla anlamlandırır,
- Fiillerle cümleler kurar.

Öneriler:

- Fiiller sarf (çekim) yönünden incelenebilir,
- Türemiş fiillerin kökü bulunabilir,
- Fiillerin sîgaları (kipleri) üzerinde çalışmalar yapılabilir.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٣)

حَيَاةُ الْعَرَبِ الْاجْتِمَاعِيَّةِ قَبْلَ الْإِسْلَامِ³

أَقَامَ الْعَرَبُ فِي الْجَزِيرَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَبَعْضِ الْمَنَاطِقِ فِي الْعِرَاقِ وَسُورِيَا وَكَانُوا قَبْلَ الْإِسْلَامِ قِسْمِينَ: بَدَوًا وَحَضْرًا .

كَانَ الْبَدْوُ يَعِيشُونَ فِي الصَّحَارَى مُتَتَقِلِينَ مِنْ مَكَانٍ إِلَى آخَرَ طَلَبًا لِلْمَاءِ وَالْعُشْبِ. أَمَّا الْحَضْرُ فَكَانُوا يَسْكُنُونَ الْمُدُنَ كَمَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ وَالْبَتْرَاءَ وَتَدْمُرَ وَيَعْمَلُونَ فِي الزَّرَاعَةِ وَ الصَّنَاعَةِ الْبَسِيطَةِ وَالتَّجَارَةِ. وَقَدْ سَادَتْ حَيَاتُهُمُ الرُّوحُ الْقَبِيلِيَّةُ، فَكَانُوا قَبَائِلَ مُتَعَدِّدَةً لِكُلِّ مِنْهَا رَئِيسٌ يُدْعَى الشَّيْخُ أَوِ الْأَمِيرُ يَخْضَعُ جَمِيعُ أَفْرَادِ الْقَبِيلَةِ لِإِدَارَتِهِ وَيَرْفُضُونَهَا إِذَا شَعَرُوا أَنَّ فِيهَا مَا يُسِيئُ إِلَى حُرِّيَّتِهِمْ وَحُقُوقِهِمْ، وَقَدْ عُرِفَ الْعَرَبُ بِالكَرَمِ وَالتَّجَاعَةِ وَالْأَخْذِ بِالنَّارِ وَ أَعْمَالِ الْفُرُوسِيَّةِ كَرُكُوبِ الْخَيْلِ .

وَكَانَتِ الْمَرْأَةُ تُسَاعِدُ الرَّجُلَ فِي أَعْمَالِهِ، فَتَحْضِرُ الْمَاءَ، وَتَحْلِبُ الْمَاشِيَةَ، وَتَقُومُ بِأَعْمَالٍ بَيْتِيَّةٍ أُخْرَى، وَتَشْتَرِكُ أحيانًا فِي الْحُرُوبِ، كَمَا كَانَتْ تَقُولُ الشُّعْرَ أحيانًا كَالشَّاعِرَةِ الْمَشْهُورَةِ الْخَنْسَاءِ.

وَكَانَ الْعَرَبُ يُحِبُّونَ الشُّعْرَ وَيَجْتَمِعُونَ كُلَّ عَامٍ لِمُدَّةِ شَهْرٍ فِي سُوقِ قَرِيْبَةٍ مِنْ مَكَّةَ تُدْعَى سُوقَ عُكَاظٍ يَبِيعُونَ مِنْتُوجَاتِهِمُ الزَّرَاعِيَّةَ وَالصَّنَاعِيَّةَ، وَيَسْتَمِعُونَ إِلَى شُعْرَائِهِمْ وَهُمْ يُلقُونَ الْقَصَائِدَ الرَّائِعَةَ الَّتِي تُصَوِّرُ أَعْمَالَ الْبَطُولَةِ وَتَتَنَاوَلُ مَوْضُوعَاتِ الْوَصْفِ وَالْمَدْحِ وَالْهَجَاءِ وَغَيْرِهَا وَمِنْ أَشْهَرِ هَؤُلَاءِ الشُّعْرَاءِ إِمْرُؤُ الْقَيْسِ وَرُزْهَيْرُ بْنُ أَبِي سُلْمَى وَطَرْفَةُ الْعَبْدِ، وَقَدْ عُرِفُوا بِقَصَائِدِهِمُ الطَّوِيلَةَ الْمَشْهُورَةَ بِاسْمِ الْمُعَلِّقَاتِ.

³ Abboud, a.g.e., Part I, s. 17-18.

وَلَعَلَّ مِنْ أَسْبَابِ تَسْمِيَةِ عَصْرِ مَا قَبَلَ الْإِسْلَامِ عَصْرُ الْجَاهِلِيَّةِ أَنَّ الْعَرَبَ كَانُوا لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ بَلْ كَانُوا وَتَنِيَّانَ يَعْبُدُونَ آلِهَةً مُتَعَدِّدَةً. وَكَانَ قِسْمٌ مِنْهُمْ قَدْ آمَنَ بِالْيَهُودِيَّةِ أَوِ الْمَسِيحِيَّةِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

الاجْتِمَاعِيَّةُ, (dişil/sıfat); “toplumsal, sosyal”, (جمع)
 بَدَؤًا وَحَضْرًا “çöllü ve şehirli olarak” (temyiz);
 مُنْتَقِلِينَ “nakl edenler” (çoğul/ism-i fâil); (مُنْتَقِلٌ), (نقل)
 مِنْ مَكَانٍ إِلَى آخَرَ “bir yerden başka bir yere”
 طَلِبًا لِ, (hâl); “isteyerek, arayarak”, (طلب)
 الْعُشْبُ, (isim); “ot, otlak”, (عشب)
 سَادَتْ “eğemen oldu” (mâzi/dişil); (سَادَ-يُسُودُ), (سود)
 يُدْعَى “çağrılır, adlandırılır” (muzâri/edilgen); (دَعَا-يَدْعُو), (دعو)
 يَخْضَعُ “boyun eğer” (muzâri fiil); (خَضَعَ-يَخْضَعُ)
 يَرْفُضُونَ “reddediyorlar, kabul etmiyorlar” (muzâri/çoğul); (رَفَضَ-يَرْفُضُ)
 شَعَرُوا “hissettiler” (mâzi fiil/çoğul); (شَعَرَ-يَشْعُرُ)
 يُسِيئُ إِلَى “kötülük eder” (muzâri fiil); (أَسَاءَ-يُسِيئُ)
 الْغَارُ “intikam, öç, kan borcu” (isim);
 رُكُوبُ الْخَيْلِ “ata binmek” (isim tamlaması);
 تُحْضِرُ “getirir, hazırlar” (muzâri/dişil); (أَحْضَرَ-يُحْضِرُ), (حضر)
 تَحْلِبُ الْمَاشِيَةَ “koyunu sağar” (muzâri/dişil); (حَلَبَ-يَحْلِبُ)
 أَحْيَانًا “zaman zaman” (çoğul/isim/zaman zarfi); (مَ حِينٍ), (حان)
 سُوقٌ “çarşı, panayır” (isim); (جَ أَسْوَاقٍ)
 مَنْتُوجَاتٌ “ürünler” (çoğul/isim); (مَ مَنْتُوجٍ), (نتج)
 يُلقُونَ الْقَصَائِدَ “kasideler söylerler” (muzâri/çoğul); (أَلَقَى-يُلْقِي), (لقي)
 نُصُورٌ “betimler, anlatır” (muzâri/dişil); (صَوَّرَ-يُصَوِّرُ), (صور)

البُطُولَة “kahramanlık” (isim), (بطل),
وَتَنِيَّةٌ “putperestlik”, (ism-i mensûb), (وثن)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - أين أقام العربُ قبل الإسلام؟
- ٢ - كم قسماً كان العربُ يَنقَسِمون؟
- ٣ - أيُّ مدنٍ كان العرب يسكنون؟
- ٤ - ماذا كانوا يعملون مهنةً؟
- ٥ - ما معنى كلمة الشَّيْخِ أو الأَمِيرِ بِحَسَبِ النَّصِّ السَّابِقِ؟
- ٦ - بأيِّ شيءٍ عُرِفَ العربُ؟
- ٧ - ماذا كانت المرأةُ تعمل في حياتها اليومية؟
- ٨ - ما كانت عقيدةُ العرب؟
- ٩ - لماذا كانوا يجتمعون كلَّ عام؟
- ١٠ - ماذا تناول القصائدُ ومَن كان الشعراء المشهورون في عهد الجاهلية؟

د - مَلاحِظَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: الفَعْلُ (١)

FiİL (1)

Fiil (eylem) zaman bildiren sözcüktür. Arapçada fiil, üç farklı zamandan birine karşılık gelir. Bunlar:

- Mâzi, * كَتَبَ “yazdı”
- Muzâri, * يَكْتُبُ “yazar/yazıyor” Bu yapının önüne, (س) getirilek “ yakın gelecek” ve (سَوْفَ) getirilerek de “uzak gelecek” zaman elde edilir.
- Emr * اُكْتُبْ “yaz”

Bu fiillerin her birinin sîgalara (kiplere) göre çekimi vardır. Ayrıca, bazı fiiller de vardır ki, bu fiillerin tek zamanlı çekimleri yapılabilir.

Örneğin, (لَيْسَ) “değil/yok” fiilinin sadece mâzi, (تَعَالَ) “gel” fiilinin de yalnızca emr çekimi kullanılır.

هـ - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- كَانِ الْبَدُوُ يَعِيشُونَ فِي الصَّحَارَى مُنْتَقِلِينَ مِنْ مَكَانٍ إِلَى آخَرَ طَلَبًا لِلْمَاءِ وَالْعُشْبِ.

“Bedeviler, su ve otlağ arayarak bir yerden başka bir yere nakl etmek sûretiyle çöllerde yaşarlardı.”

Cümlenin öznesi (الْبَدُوُ) “bedeviler”dir. Fiil yapısı ise, hem (كَانَ) “idi, oldu” hem de (يَعِيشُونَ) “yaşıyorlar” sözcüklerinden oluşmaktadır. (كَانَ), çoğul öznenin önce geldiği için tekildir. Fakat (يَعِيشُونَ) fiili öznenin sonra kullanıldığından dolayı çoğuldur. (فِي الصَّحَارَى) “çöllerde”, cârr ve mecrûrdur. (مُنْتَقِلِينَ) “intikal ederek, dolaşarak” sözcüğü cümlenin durumunu beyan eder, başka bir ifadeyle hâldir. (مِنْ مَكَانٍ إِلَى آخَرَ) “bir yerden diğerine” ifadesinde de cârr ve mecrûr durumu vardır. (آخَرَ) sözcüğü gayr-i munsarif olduğu için esra yerine fetha ile mahallen mecrûr olmuştur, yine gayr-i munsarifliğinden ötürü tenvîn de almaz.

٢- أَمَّا الْحَضَرُ فَكَانُوا يَسْكُنُونَ الْمُدْنَ كَمَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ وَالْبَتْرَاءَ وَتَدْمُرَ وَيَعْمَلُونَ فِي الزَّرَاعَةِ وَالصَّنَاعَةِ الْبَسِيطَةِ وَالتَّجَارَةِ.

“Yerleşik yaşayanlara gelince, onlar, Mekke, Medine, Petra, Tedmur gibi şehirlerde oturuyorlar ve tarım, el sanatları ve ticaretle uğraşıyorlardı.”

(الْحَضَرُ) sözcüğü “yerleşik hayat yaşayan kimseler” anlamında çoğul bir kelimedir ve cümlenin öznesidir. Cümlede iki fiil vardır: (كَانُوا) ve (يَسْكُنُونَ). Nesne ise, (الْمُدْنَ) “şehirler” sözcüğüdür. (كَ) “gibi”, benzetme edatıdır ve aynı zamanda harf-i cerdir. (مَكَّةَ) ve (تَدْمُرَ) sözcükleri, gayr-i munsarif olduğu için kesra yerine fetha almıştır.

۳- وَكَانَتِ الْمَرْأَةُ تُسَاعِدُ الرَّجُلَ فِي أَعْمَالِهِ، فَتَحْضِرُ الْمَاءَ، وَتَحْلِبُ الْمَاشِيَةَ، وَتَقُومُ بِأَعْمَالٍ بَيْتِيَّةٍ أُخْرَى، وَتَشْتَرِكُ أحياناً فِي الْحُرُوبِ.

“Kadın, erkeğe onun işlerinde yardım ediyor, su getiriyor, koyun sağıyor başka ev işleri yapıyor ve bazen savaşlara da katılıyordu.”

(المرأة) “kadın” cümlenin öznesidir, yani fâildir. (الرجل) “adam” ise nesne (mefûl bihi)dir. (فَتْحَضِرُ) “hazırlar” fiilinin başındaki (فَ), sebep bildirmek maksadıyla getirilmiştir ve “çünkü” anlamına gelir. Önceki cümlede kadının, erkeğe yardım ettiği ifade edilmekte ve sonrasındaki cümlede de bu durum gerekçelendirilmektedir. İşte bu gerekçe bildiren cümleye (فَ) ile başlanır ve “çünkü” şeklinde tercüme edilir.

(تَقُومُ) fiili (بِ) harf-i cerriyle “yapmak” anlamına kullanılır.

۴- وَهُمْ يُلقُونَ الْقَصَائِدَ الرَّائِعَةَ الَّتِي تُصَوِّرُ أَعْمَالَ الْبَطُولَةِ.

“Onlar, kahramanlık konularını betimleyen hoş kasideler söylüyorlar.”

Bu cümle (هُمْ) “onlar” zamiriyle başladığı için isim cümlesidir. Zira, zamirler bir tür isimdir. (الْقَصَائِدَ) “kasideler” nesne, (الرَّائِعَةَ) “güzel, hoş” sözcüğü ise nesnenin sıfatıdır. (الَّتِي) “ki, ki o” dişil ism-i mavsûldür, ondan sonra gelen sıla cümlesi (الْقَصَائِدَ الرَّائِعَةَ) “hoş kasideler” ifadesini niteler.

۵- وَلَعَلَّ مِنْ أَسْبَابِ تَسْمِيَةِ عَصْرٍ مَا قَبَلَ الْإِسْلَامَ عَصْرَ الْجَاهِلِيَّةِ أَنَّ الْعَرَبَ كَانُوا لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ بَلْ كَانُوا وَثَنِينَ يَعْبُدُونَ آلِهَةً مُتَعَدِّدَةً.

“Belki de, İslam öncesi çağın, Câhiliye Çağı olarak adlandırılmasının nedenlerinden biri şudur: Araplar, Allah’a inanmıyorlardı, bilâkis çok sayıda ilaha tapan putperest idiler.”

(لَعَلَّ) “belki” anlamındadır. (أَسْبَابِ تَسْمِيَةِ عَصْرٍ مَا قَبَلَ الْإِسْلَامَ) “İslam öncesi çağın adlandırılmasının sebepleri” ifadesinde zincirleme isim tamlaması söz konusudur. (عَصْرَ الْجَاهِلِيَّةِ) “Câhiliyye çağı olarak” diye tercüme edilebilir. Bu ifadelerin ardından gelen (أَنَّ) “ki, ki o” edatı “şu, şudur ki” diye Türkçeye çevrilebilir. Sonrasında ise mubtedası (الْعَرَبَ) “Araplar” olan bir isim cümlesi

yer alır ve bu cümlenin verdiği mesajı onaylayan bir diğer cümleye geçmeden önce (بَلْ) “bilâkis, aksine” edatı kullanılmıştır. (وَتَنبِئِينَ) “putperestler” çoğul bir sözcük olup (كَانُوا) “idiler, oldular” nâkıs fiilinin haberidir. (يَعْبُدُونَ آلِهَةً مُتَعَدِّدَةً) cümlesi fiil cümlesi şeklinde sıfattır ve “birçok tanrıya ibadet eden” şeklinde Türkçeye çevrilir.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٤)

الإسلامُ في تاريخِ العربِ⁴

كَانَتِ الدَّعْوَةُ الإِسْلَامِيَّةُ مِنْ أَهَمِّ الأَحْدَاثِ الَّتِي عَرَفَهَا تَارِيخُ العَرَبِ. فَقَدْ أَعْلَنَ النَّبِيُّ مُحَمَّدٌ دَعْوَتَهُ فِي بَدْءِ القَرْنِ السَّابِعِ، وَاسْتَطَاعَ بَعْدَ حُرُوبٍ وَقَعَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَعْدَائِهِ أَنْ يَنْشُرَ الدِّينَ الحَدِيدُ فِي العِزْرَةِ العَرَبِيَّةِ وَأَنْ يَضَعَ الأَسَاسَ لِانْتِشَارِهِ خَارِجَ العِزْرَةِ فِي مَنَاطِقَ كَانَتْ تَحْتَ حُكْمِ الفُرسِ وَالرُّومِ. وَ لَمْ يَفْتَصِرْ تَأْثِيرُ الإِسْلَامِ عَلَى النُّوَاحِي الدِّينِيَّةِ وَحَدَهَا بَلْ شَمِلَ النُّوَاحِي الإِجْتِمَاعِيَّةَ وَالْأَخْلَاقِيَّةَ وَالسِّيَاسِيَّةَ وَالْأَدَبِيَّةَ.

فَمِنَ النَّاحِيَةِ الدِّينِيَّةِ قَضَى الإِسْلَامُ عَلَى الوَثَنِيَّةِ الَّتِي كَانَتْ سَائِدَةً فِي العِزْرَةِ، وَعَلِمَ العَرَبُ مَبَادِي دِينِيَّةً حَدِيدَةً كَانَتْ السَّبَبَ فِي تَقَدُّمِهِمْ وَتَنْظِيمِ حَيَاتِهِمْ وَبِنَاءِ حَضَارَتِهِمْ. وَبَعَثَ شُعُورًا حَدِيدًا يَقُومُ عَلَى إِيمَانٍ بِمَبَادِي الحَقِّ وَالْحُرِّيَّةِ وَالمُسَاوَاةِ.

وَمِنَ النَّاحِيَةِ الإِجْتِمَاعِيَّةِ وَالْأَخْلَاقِيَّةِ أَصْبَحَ الإِسْلَامُ لِلعَرَبِ شِعَارًا حَدِيدًا جَمَعَهُمْ بَعْدَ مَا كَانُوا فِي الجَاهِلِيَّةِ قِبَائِلَ مُتَعَدِّدَةً، فَجَعَلَ مِنَ العَرَبِ أُمَّةً وَاحِدَةً لَا فَضْلَ فِيهَا لِأَحَدٍ عَلَى آخَرَ إِلَّا بِالتَّقْوَى وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ. وَعَلِمَ الدِّينُ الإِسْلَامِيُّ العَرَبَ عَادَاتٍ حَدِيدَةً سَاعَدَتْهُمْ عَلَى تَنْظِيمِ حَيَاتِهِمْ الإِجْتِمَاعِيَّةِ كاحْتِرَامِ النَّاسِ، وَإِعْطَاءِ كُلِّ إنْسَانٍ حَقَّهُ، وَنَشْرَ رُوحِ التَّعَاوُنِ وَاهْتِمَامِ بِالمَرْأَةِ وَمَكَانَتِهَا الإِجْتِمَاعِيَّةِ. كَمَا حَرَّمَ الخَمْرَ وَالمَيْسِرَ وَالرِّبَا وَغَيْرَهَا مِنَ العَادَاتِ السَّيِّئَةِ.

⁴ Abboud, a.g.e., Part I, s. 46-47.

وَمِنَ النَّاحِيَةِ السِّيَاسِيَّةِ أَصْبَحَتْ لِلْعَرَبِ بِفَضْلِ دِينِهِمُ الْجَدِيدِ دَوْلَةٌ مُوَحَّدَةٌ
 اِمْتَدَّتْ فِي وَقْتِ قَصِيرٍ مِنَ الْمُحِيطِ الْأَطْلَسِيِّ غَرْبًا حَتَّى الْخَلِيجِ الْعَرَبِيِّ وَالْهِنْدِ
 شَرْقًا، وَمِنَ الْمُحِيطِ الْهِنْدِيِّ جَنُوبًا حَتَّى آسِيَا الصُّغْرَى شَمَالًا. وَقَدْ كَانَ لِهَذَا
 التَّوَسُّعِ السِّيَاسِيِّ نَتَائِجٌ اِقْتِصَادِيَّةٌ وَاجْتِمَاعِيَّةٌ وَتَقَافِيَّةٌ هَامَّةٌ. لِأَنَّ الْعَرَبَ أَنْزَلُوا فِي
 الشُّعُوبِ الَّتِي اتَّصَلُوا بِهَا مِنْ نَاحِيَةِ اللُّغَةِ وَالدِّينِ. وَمِنْ نَاحِيَةِ أُخْرَى أَخَذُوا عَنْهَا
 عُلُومَهَا وَعَادَاتِهَا. فَظَهَرَتْ حَضَارَةٌ عَرَبِيَّةٌ اِسْلَامِيَّةٌ مُتَأَثِّرَةٌ بِحَضَارَاتِ الْأُمَّمِ الْأُخْرَى
 كَالْفَرَسِ وَالْهُنُودِ وَالْيُونَانِ. وَهَكَذَا أَصْبَحَ الْاِسْلَامُ دِينًا عَالَمِيًّا مُهِمًّا، يُؤْمِنُ بِهِ أَفْرَادٌ
 مِنْ أُمَّمِ الْعَالَمِ الْمُخْتَلِفَةِ. وَيَبْلُغُ عَدَدُ الْمُسْلِمِينَ الْيَوْمَ أَكْثَرَ مِنْ مِليَارٍ وَثَلَاثِمِائَةِ مِليُونٍ
 وَهُمْ مُنْشَرُونَ فِي مُخْتَلِفِ الْقَارَاتِ خَاصَّةً آسِيَا وَ اِفْرِيْقِيَا. وَمِنَ الدُّوَلِ الْاِسْلَامِيَّةِ
 غَيْرِ الْعَرَبِيَّةِ تُرْكِيَا، اِيرانَ، اَفْغَانِسْتَانَ، اُنْدُونِسِيَا وَبَاكِسْتَانَ.

وَمِنَ النَّاحِيَةِ الْاَدْبِيَّةِ فَقَدْ كَانَ لِلْاِسْلَامِ تَأْثِيرٌ كَبِيرٌ فِي الْاَدَبِ الْعَرَبِيِّ وَفِي اللُّغَةِ
 الْعَرَبِيَّةِ، فَقَدْ عَمِلَ الْقُرْآنُ عَلَى نَشْرِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْفُصْحَى، وَأَصْبَحَ نَمُودَجًا اَعْلَى
 لِاَسَالِبِ الْكِتَابَةِ. كَمَا أَنَّ اِنْتِشَارَ الْاِسْلَامِ خَارِجَ الْجَزِيرَةِ الْعَرَبِيَّةِ سَاعَدَ عَلَى دُخُولِ
 عَدَدٍ مِنَ الْكَلِمَاتِ الْاَجْنِبِيَّةِ اِلَى اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ، خَاصَّةً تِلْكَ الَّتِي تَدُلُّ عَلَى الْاَشْيَاءِ
 الَّتِي لَمْ يَكُنِ الْعَرَبُ عَلَى عِلْمٍ بِهَا. اَمَّا الْاَدَبُ فَقَدْ تَأَثَّرَ فِي رُوحِهِ وَمَوْضُوعَاتِهِ
 بِالْاِسْلَامِ وَبِالْحَيَاةِ الْجَدِيدَةِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- الْاَحْدَاثُ "olaylar"; (çoğul/isim), (م حَدَثٌ)
 اِسْتَطَاعَ "gücü yetti"; (mâzi fiil), (اِسْتَطَاعَ-يَسْتَطِيعُ), (طَوْع)
 اَعْدَاءُ "düşmanlar"; (çoğul/isim), (م عَدُوٌّ)
 الْجَزِيرَةُ "ada/Arap Yarımadası"; (isim), (ج جَزُرٌ), (جزر)
 لَمْ يَفْتَصِرْ عَلَى "ile kısıtlı kalmadı"; (mâzi/olumsuz), (اِفْتَصَرَ-يَفْتَصِرُ), (قَصْر)
 التَّوَاحِي الدِّينِيَّةُ "dinî yönler"; (sıfat tamlaması/çoğul);
 شَمِلَ "kapsadı"; (mâzi/isim), (شَمِلَ-يَشْمُلُ)

- مَبَادِيُ "ilkeler" (çoğul/isim); (م مَبْدَأُ), (بدأ)
- بَعَثَ "gönderdi" (mâzi fiil); (بَعَثَ-يَبْعَثُ)
- شِعَارٌ "slogan" (isim); (شعر)
- التَّعَاوُنُ "yardımlaşma" (isim); (عون)
- الْمَيْسِرُ "fal okları" (isim); (يسر)
- إِمْتَدَّتْ "uzandı" (mâzi/dişil); (إِمْتَدَّتْ-يَمْتَدُّ), (مدَّ)
- التَّوَسُّعُ السِّيَاسِيُّ "siyasî genişleme" (çoğul/isim); "Hintliler"
- دِينٌ عَالَمِيٌّ "evrensel bir din" (sıfat tamlaması);
- نَمُودَجٌ أَعْلَى "ideal bir örnek" (sıfat tamlaması);
- الْجَزِيرَةُ الْعَرَبِيَّةُ "Arap Yarımadası" (sıfat tamlaması);

ج - الأسئلة عن النصِّ

- ١ - ما أهمُّ الأحداثِ التي عرفها تاريخُ العربِ؟
- ٢ - متى أعلن النبيُّ محمدٌ دعوتهُ؟
- ٣ - أيُّ النواحي شمل تأثيرُ الإسلامِ؟
- ٤ - ماذا علّم الدينُ الإسلاميُّ العربَ؟
- ٥ - إلى ما يؤدي انتشارُ الإسلامِ خارج الجزيرة العربية؟
- ٦ - ما نتيجة الإسلام من الناحية السياسية؟
- ٧ - من أيِّ جهةٍ أثر العربُ في الشعوب التي اتصلوا بها؟
- ٨ - ما عددُ المسلمين اليوم في العالم؟
- ٩ - ما أسماءُ الدولِ الإسلامية غير العربية؟
- ١٠ - كيف دخلت الكلماتُ الأجنبية إلى اللغة العربية؟

د - ملاحظاتٌ نحويَّةٌ: الفعل (٢)

FiİL (2)

Fiiller sahîh ve illetli olmak üzere ikiye ayrılır. Örneğin, (خَرَجَ) “çıkta” fiili sahîh bir fiildir. Çünkü kök harflerinin hiç birinde illetli harf yoktur. Arapçada “elif”, “vâv” ve “yâ” harflerine illetli harf adı verilir ve bu harflerin içinde bulunduğu fiiller de “illetli fiil” olarak adlandırılır. Örneğin, (وَصَلَ) “ulaştı”, (قَالَ) “dedi, söyledi” ve (رَمَى) “attı” fiilleri illetli fiillerdir. Bunların çekimi, sahîh fiillerin çekiminden bazı farklılıklar gösterir.

Arapçada nesne alan fiillere “geçişli fiil”, almayanlara ise, “geçişsiz fiil” adı verilir. Örneğin, (ظَهَرَ) “ortaya çıktı” fiili geçişsizdir. Çünkü eylem sadece fâilde gerçekleşir, nesneye ihtiyaç yoktur. (أَعْلَنَ) “ilan etti” fiili ise geçişlidir, nesne alır.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- فَمِنَ النَّاحِيَةِ الدِّينِيَّةِ قَضَى الْإِسْلَامُ عَلَى الْوَتَنِيةِ الَّتِي كَانَتْ سَائِدَةً فِي الْجَزِيرَةِ، وَعَلِمَ الْعَرَبُ مَبَادِيءَ دِينِيَّةٍ جَدِيدَةٍ كَانَتْ السَّبَبَ فِي تَقَدُّمِهِمْ وَتَنْظِيمِ حَيَاتِهِمْ وَبِنَاءِ حَضَارَتِهِمْ.

“Dini yönden ise, İslam; Arap yarımadasında egemen olan putperestliği ortadan kaldırdı. Böylece Araplar, kendi ilerlemelerine, yaşamlarını düzenlemelerine ve uygarlıklarını inşa etmelerine sebep olan yeni dinî ilkeleri öğrendi.”

(النَّاحِيَةِ الدِّينِيَّةِ) “dini yönden” ifadesi bir sıfat tamlamasıdır ve kendinden önce gelen (من) “den, dan” harf-i cerrinden ötürü mecrûrdur.

Cümlenin öznesi (الْإِسْلَامُ) “İslam”dır. (قَضَى عَلَى) “yok etti, ortadan kaldırdı” anlamında bir deyimdir. (الْوَتَنِيةِ) “putperestlik” cümlenin nesnesidir, ancak (الَّتِي) ismi harf-i cerrinden dolayı sonu kesralı (mecnûr) olmuştur. (عَلَى) ismi mavsul olarak kendinden önceki sözcükle sonrasındaki cümleyi (sıla cümlesini) birbirine bağlar.

(وَعَلَّمَ الْعَرَبُ مَبَادِيَّ دِينِيَّ جَدِيدَةً) “Araplar, yeni dinî ilkeleri öğrendi” şeklindeki ifade aslında ikinci bir cümledir. Fiil ile başladığı için fiil cümlesi olarak adlandırılır. Bu cümlede (مَبَادِيَّ) “ilkeler” nesne, (دِينِيَّ جَدِيدَةً) “yeni dini” sözcükleri de bu nesnenin sıfatıdır. Daha sonrasında gelen (كَانَتْ) sözcüğünden itibaren diğer öğeler fiil cümlesi şeklinde gelen sıfattır. Bu sıfat nesneyi, yani (مَبَادِيَّ) “ilkeler”i niteler. İlkeler, gayr-i âkıl çoğul bir sözcük olduğu için dişil hükmündedir ve bu yüzden de onun fiil cümlesi şeklindeki sıfatı (كَانَ) değil, (كَانَتْ) olmuştur.

٢- وَعَلَّمَ الدِّينُ الإِسْلَامِيَّ الْعَرَبَ عَادَاتٍ جَدِيدَةً سَاعَدْتُهُمْ عَلَى تَنْظِيمِ حَيَاتِهِمْ الإِجْتِمَاعِيَّةِ كاحْتِرَامِ النَّاسِ، وَإِعْطَاءِ كُلِّ إِنْسَانٍ حَقَّهُ، وَنَشْرَ رُوحِ التَّعَاوُنِ وَاهْتِمَامِ بِالْمَرْأَةِ وَمَكَانَتِهَا الإِجْتِمَاعِيَّةِ.

“İslam dini; Araplara, insanlara saygı duymak ve insana hakkını vermek gibi toplumsal yaşantılarını düzenlemelerine yardım eden yeni âdetler öğretti. Yardımlaşma ruhunu yaydı. Kadına ve onun sosyal konumuna önem verdi.”

(الْعَرَبَ) “İslam dini” fâil, (الدِّينُ الإِسْلَامِيَّ) fiili mâzi bir fiildir. “öğretti” (عَلَّمَ) “Araplara” birinci nesne, (عَادَاتٍ) “âdetler” ikinci nesne, (جَدِيدَةً) “yeni” müfred hâlde sıfat, (سَاعَدْتُهُمْ عَلَى تَنْظِيمِ حَيَاتِهِمْ الإِجْتِمَاعِيَّةِ) “sosyal yaşamlarını düzenlemelerine yardım eden” fiil cümlesi şeklinde sıfattır. (كَ) “gibi” benzetme edatıdır, örnek vermekte kullanılır, harf-i cerrdir. (احْتِرَامِ النَّاسِ) “insanlara saygı göstermek” isim tamlamasıdır.

٣- وَقَدْ كَانَ لِهَذَا التَّوَسُّعِ السِّيَاسِيِّ نَتَائِجٌ إِقْتِصَادِيَّةٌ وَاجْتِمَاعِيَّةٌ وَثَقَافِيَّةٌ هَامَّةٌ.

“Bu siyasî genişlemenin önemli ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçları olmuştur.”

(كَانَ) “idi, oldu” fiili (قَدْ) edatıyla pekiştirilmektedir. Zira bu edat mâzi fiilin başında pekiştirme, muzâri fiilin başında da ihtimal bildirir. Ayrıca, mâzi fiilin başında “mişti, mişti” anlamı da verir.

(نَتَائِجٌ) nin ismi (كَانَ) ’nin de dişil kullanılması gerekirdi, fakat araya harf-i cerr

girdiği için eril olarak getirilmiştir. (اِقْتِصَادِيَّةٌ) “ekonomik”, (اجْتِمَاعِيَّةٌ) “sosyal”, (تَقَاْفِيَّةٌ) “kültürel”, (هَامَّةٌ) “önemli” sözcükleri (نَتَائِجُ)’in sıfatlarıdır.

٤ - فَظَهَرَتْ حَضَارَةٌ عَرَبِيَّةٌ إِسْلَامِيَّةٌ مُتَأَثِّرَةٌ بِحَضَارَاتِ الْأُمَّمِ الْأُخْرَى كَالْفَرَسِ وَالْهُنُودِ وَالْيُونَانِ.

“İran, Hint ve Yunan gibi başka milletlerin uygarlıklarından etkilenmiş bir Arap-İslam uygarlığı ortaya çıktı.”

Cümle, mâzi bir fiille başladığı için fiil cümlesidir. Baştaki (ف) önceki cümle ile bu cümleyi bağlayan bağlaçtır. (حَضَارَةٌ) fâildir, (عَرَبِيَّةٌ) “Arap” (اِسْلَامِيَّةٌ) “İslam” ve (مُتَأَثِّرَةٌ) “etkilenmiş”, sözcükleri sıfattır. (مُتَأَثِّرَةٌ) sözcüğü (ب) harf-i cerra ile beraber kullanılır ve “-den etkilenmiş, -nin etkisinde kalmış” anlamına gelir.

٥ - وَيَبْلُغُ عَدَدُ الْمُسْلِمِينَ الْيَوْمَ أَكْثَرَ مِنْ مِليَارٍ وَثَلَاثِمِائَةِ مِليُونٍ وَهُمْ مُنْشَرُونَ فِي مُخْتَلِفِ الْقَارَاتِ خَاصَّةً آسِيَا وَإِفْرِيْقِيَا.

“Çeşitli kıtalarda, özellikle de Asya ve Afrika’da yaygın olarak bugün Müslümanların sayısı bir milyar üçyüz milyondan daha çoktur.”

Cümle, muzâri bir fiille başlamaktadır ve fiil cümlesi adını alır. Fâil ise, (عَدْدُ) “bugün” (الْيَوْمَ) “Müslümanların sayısı” isim tamlaması kalıbındadır. (الْمُسْلِمِينَ) zaman zarfıdır ve fetha üzere mebnîdir, yani son harfinin hareketi değişmez. (أَكْثَرَ) “daha çok” sözcüğü ism-i tafdîl’dir ve “-den daha çok” derken (مِنْ) harf-i cerra ile kullanılır. (وَهُمْ مُنْشَرُونَ فِي مُخْتَلِفِ الْقَارَاتِ خَاصَّةً آسِيَا وَ) “Çeşitli kıtalarda, özellikle de Asya ve Afrika’da yayılmış olarak” (إِفْرِيْقِيَا) cümlesi Müslümanların durumunu açıklar ve hâl cümlesi adını alır.

الوحدة الثالثة

الحرف

III. ÜNİTE

HARF

Yazarı:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

III. Üniteye Genel Bir Bakış

Arapçada harf, kelime kavramını oluşturan üç öğeden biridir. Harf, Arap dilinde iki anlam ifade eder. Bunlardan birincisi, alfabeyi oluşturan ve Arapçada sayıları 28 olan birimdir. Diğeri ise, Türkçemizdeki “edat” karşılığıdır. Bu ünitenin amacı, edat anlamına gelen harf olgusunu tanıtmak ve cümle içinde değerlendirmektir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Harf/edât kavramını bilir,
- Cümle içinde, bunları tanır,
- Harfin isimler ve fiillerle nasıl kullanıldığını kavrar,
- Harflerin anlam ve işlevlerini algılar.

Öneriler:

- Metinlerde harflerle birlikte kullanılan ve bunun için muteallik adı verilen fiiller ve kullanımları incelenebilir,
- Nasb edâtları, cerr edâtları, pekiştirme edâtları, kasem (yemin) edâtları v.b. ve bunların kullanımları gramer kitaplarından bakılarak bilgiler tazelenabilir.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٥)

بَغْدَادُ⁵

بَغْدَادُ مَدِينَةٌ عَرَبِيَّةٌ مُهِمَّةٌ، لَا لِأَنَّهَا عَاصِمَةُ الْعِرَاقِ الْيَوْمَ فَقَطْ، بَلْ لِأَنَّ لَهَا مَكَانَتَهَا فِي التَّارِيخِ الْعَرَبِيِّ الْإِسْلَامِيِّ. فَقَدْ كَانَتْ مَرْكَزَ الْحَضَارَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ خِلَالَ مُدَّةٍ طَوِيلَةٍ مِنْ حُكْمِ الْعَبَّاسِيِّينَ (٧٥٠ - ١٢٥٨) وَقَدْ أَسَّسَهَا الْمَنْصُورُ، الْخَلِيفَةُ الْعَبَّاسِيُّ الثَّانِي، بَعْدَ قِيَامِ الْحُكْمِ الْعَبَّاسِيِّ بِسَنَوَاتٍ وَسَمَّاها دَارَ السَّلَامِ، إِلَّا أَنَّ اسْمَ بَغْدَادَ غَلَبَ عَلَيْهَا وَيُقَالُ إِنَّ اسْمَ بَغْدَادَ يَعْنِي عَطِيَّةَ اللَّهِ فِي اللُّغَةِ الْفَارِسِيَّةِ الْقَدِيمَةِ.

وَمِنْ أَسْبَابِ اخْتِيَارِهِ بَغْدَادَ عَاصِمَةَ الدَّوْلَةِ أَنَّهَا تَقَعُ عَلَى نَهْرِ دِجْلَةَ، وَمِنْ هُنَا كَانَتْ عَلَى اتِّصَالِ بِالْبِلَادِ الَّتِي يَمُرُّ بِهَا هَذَا النَّهْرُ، ثُمَّ هِيَ فِي مَوْقِعٍ عِنْدَ أَقْصَرَ مَسَافَةٍ بَيْنَ دِجْلَةَ وَالْفُرَاتِ، وَهَذَا كَانَ الْإِتِّصَالَ بِالْفُرَاتِ وَالْبِلَادِ الْوَاقِعَةِ عَلَيْهِ سَهْلًا مَيْسِرًا. وَهِيَ فَوْقَ ذَلِكَ فِي مَوْقِعٍ تُحِيطُ بِهِ الْأَنْهَارُ بِحَيْثُ يَصْعَبُ عَلَى الْعَدُوِّ الْوُصُولَ إِلَيْهَا وَبِذَلِكَ يَكُونُ الدَّفَاعُ عَنْهَا سَهْلًا. وَهِيَ أَحْيَرًا فِي مَكَانٍ مُتَوَسِّطٍ مِنَ الْعَالَمِ الْإِسْلَامِيِّ كَمَا كَانَ يُعْرَفُ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ.

وَلَمْ يَمُضِ عَلَى تَأْسِيسِ بَغْدَادَ مُدَّةٌ طَوِيلَةٌ حَتَّى أَصْبَحَتْ مَرْكَزًا حَضَارِيًّا مَشْهُورًا يُقْبَلُ عَلَيْهَا الْمُسْلِمُونَ وَغَيْرُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ مُخْتَلِفِ مَنَاطِقِ الْعَالَمِ، كَمَا أَصْبَحَتْ مُلْتَقَى الشُّعْرَاءِ وَالْعُلَمَاءِ وَالْأَطِبَّاءِ وَرِجَالِ الْفَلَسَفَةِ وَالِدِّينِ وَالْمُتَرَجِّمِينَ وَزَادَ عَدَدُ سُكَّانِهَا أَيَّامَ هَارُونَ الرَّشِيدِ وَالْمَأْمُونِ عَنْ مِليُونٍ فِي رَأْيِ بَعْضِ الْمُؤَرِّحِينَ وَهَذَا عَدَدٌ كَبِيرٌ بِالنِّسْبَةِ إِلَى ذَلِكَ الْعَصْرِ. وَقَدْ ذَاعَ اسْمُهَا فِي الْعَالَمِ لَا

⁵ Abboud, a.g.e., Part I, s. 67-68.

بِفَضْلِ مَكْتَبَاتِهَا، وَمَدَارِسِهَا، وَدَوْرِ التَّرْجَمَةِ فِيهَا فَقَطْ بَلْ بِسَبَبِ مَكَانَتِهَا مِنْ قِصَصِ أَلْفِ لَيْلَةٍ وَلَيْلَةٍ أَيْضاً، وَقَدْ تَرَكْتَ أَثَرَهَا فِي الْأَدَابِ وَالْمُوسِيقَى الْعَالَمِيَّةِ.

وَهِيَ فِي الْوَقْتِ الْحَاضِرِ مِنَ الْمُدُنِ الْكُبْرَى فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ، يَجِدُ السَّائِحُ فِيهَا آثَارَ الْمَاضِي وَمَظَاهِرَ الْمَدِينَةِ الْحَدِيثَةِ فِي شَوَارِعِهَا، وَأَبْنِيَّتِهَا وَمَصَائِفِهَا، وَمَعَاهِدِهَا الْعِلْمِيَّةِ وَمَتَاحِفِهَا وَمَسَاجِدِهَا. وَيَبْلُغُ عَدَدُ سُكَّانِهَا الْيَوْمَ أَكْثَرَ مِنْ مِليُونِ نَسَمَةٍ.

وَفِي بَعْدَادَ الْيَوْمَ جَامِعَتَانِ: جَامِعَةُ بَعْدَادَ، وَجَامِعَةُ الْمُسْتَنْصَرِيَّةِ الَّتِي تَحْمِلُ اسْمَ مَدْرَسَةٍ كَانَتْ مَعْرُوفَةً بِهَذَا الْإِسْمِ فِي الْعَصْرِ الْعَبَّاسِيِّ.

وَبَعْدَادُ مَشْهُورَةٌ كَذَلِكَ بِأَسْوَاقِهَا الْمَسْقُوفَةِ الَّتِي تَحْمِلُ الطَّابِعَ الشَّرْقِيَّ وَفِيهَا يَجِدُ الزَّائِرُ كَثِيراً مِنَ الصَّنَاعَاتِ الْيَدَوِيَّةِ. وَمِنْ أَهَمِّ شَوَارِعِهَا شَارِعُ الرَّشِيدِ وَهُوَ مَرْكَزُ الْحَرَكَةِ التَّجَارَةِ، وَ شَارِعُ أَبُو نُؤَاسِ الْمَعْرُوفُ بِمَقَاهِيهِ وَمَلَاهِيهِ وَمَطَاعِمِهِ الْوَاقِعَةِ عَلَى نَهْرِ دِجْلَةَ. وَمِمَّا يَزِيدُهَا جَمَالاً أَنَّ فِيهَا بَسَاتِينَ النَّخِيلِ وَحَدَائِقَ عَامَّةً كَثِيرَةً.

كَمَا أَنَّ فِي بَعْدَادَ أَمَاكِنَ مُقَدَّسَةً كَقَبْرِ الْإِمَامِ ابْنِ الْحَنْبَلِ وَالشَّيْخِ عَبْدِ الْقَادِرِ الْكَيْلَانِيِّ وَالْإِمَامِينَ الْكَاطِمِينَ، وَلَا تَزَالُ هَذِهِ الْأَمَاكِنُ مَقْصِداً لِجَمَاهِيرِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

أَسَّسَ (mâzi fiil); "kurdu" (أَسَّسَ-يُؤَسِّسُ)

سَمَّى (mâzi fiil); "isimlendiridi" (سَمَّى-يُسَمِّي)

وَمِنْ هُنَا "ve buradan"

يَمْرُ بَ (muzâri fiil); "uğrar" (مَرَّ-يَمْرُ)

أَقْصُرُ مَسَافَةً "en kısa mesafe"

سَهْلاً مَيْسِراً "kolay"

تُحِيطُ بِ (أَحَاطَ-يُحِيطُ بِ), (muzâri/diştir), “kuşatır”
 بِحَيْثُ “şöyle ki”
 يَضْعُبُ (صَعَبَ-يَضْعُبُ), (muzâri fiil); “zor olur, zor gelir”
 الدَّفَاعُ عَنْ (دَفَعَ-يَدْفَعُ), (masdar); “savunmak”
 أَحْيَرًا “sonunda, nihâyet”
 كَمَا كَانَ يُعْرِفُ “biliniyor olduğu gibi, bilindiği üzere”
 لَمْ يَمْضِ (مَضَى-يَمْضِي), (muzâri fiil/olumsuz); “geçmedi”
 يُقْبِلُ عَلَى (أَقْبَلَ-يُقْبِلُ), (muzâri fiil); “yönelir, akın eder”
 مُلْتَقَى “kavşak”
 بِالنِّسْبَةِ إِلَى “-e göre”
 ذَاعَ (ذَاعَ-يَذُوعُ), (mazi fiil); “yayıldı”
 بِفَضْلِ “sayesinde, katkısı ile”
 قَصَصُ أَلْفِ لَيْلَةٍ وَلَيْلَةٍ “Binbir gece masalları”
 تَرَكَتْ أَثَرَهَا “izini bıraktı”
 فِي الْوَقْتِ الْحَاضِرِ “şu anda”
 مَصَائِفُ “yazlıklar”, (م مَصِيفُ)
 مَعَاهِدُ “enstitüler, yüksek okullar”, (م مَعَهْدُ), (عهده)
 مَتَاحِفُ “müzeler”, (م مَتَحَفُ), (تحف)
 سُكَّانُ “oturanlar, ikâmet edenler”, (م سَاكِنُ), (سكن)
 نَسَمَةٌ “kişi, şahıs”
 الْأَسْوَاقُ الْمَسْتَوْفَةُ “kapalı çarşılar”
 الطَّابِعُ الشَّرْقِيُّ “Doğu karakteri”
 الصَّنَاعَاتُ الْيَدَوِيَّةُ “el sanatları”
 مَقَاهِي “kahvehaneler, kafeler”, (م مَقْهَى), (قهوة)
 مَلَاهِي “eğlence yerleri”, (م مَلْهَى), (لهى)
 مَطَاعِمُ “lokantalar”, (م مَطْعَمُ), (طعم)
 كَمَا أَنَّ “ayrıca, aynı zamanda, nitekim”
 أَمَاكِنَ مُقَدَّسَةً “kutsal yerler”, (م مَكَانُ), (كون)

لَا تَزَالُ (زَالٌ-يَزَالُ), (muzâri/dişil), “hâlâ, devam ediyor”
مَقْصِدٌ (قصد), (ism-i mekân), “yönelinen yer”
مِنْ مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا “dünyanın dört bir tarafından” (deyim),

ج - الْأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - ما أهمية بغداد في التاريخ الإسلامي؟
- ٢ - من أسس مدينة بغداد؟
- ٣ - ما اسم آخر لبغداد؟
- ٤ - لماذا اختار العباسيون بغداد عاصمة الدولة؟
- ٥ - من الذين يقبل على بغداد من مختلف مناطق العالم؟
- ٦ - كم جامعة في بغداد اليوم؟
- ٧ - أي شيء يجد السائح عند زيارته بغداد؟
- ٨ - بأي وصفٍ اشتهرت أسواق بغداد؟
- ٩ - ما أماكن توجد في شارع أبو نواس؟
- ١٠ - ما أسماء أماكن مقدسة في بغداد؟

د - ملاحظات نحوية: الحرف (أ)

HARF (1)

Arapçada harf kavramı iki anlama gelir: 1) Hece harfleri veya alfabe harfleri, 2) Türkçedeki karşılığı edât olan mânâ harfleri.

Bu üitedeki asıl konumuz mânâ harfleridir. Mânâ harflerin bazıları isimlere, bazıları fiillere, bazıları ise hem isimlere ve hem de fiillere eklenir.

- İsimlere eklenenler için örnekler: (إِذْ) “çünkü”, (أَلِي) “(إِلَى)”, “-den, dan” (مِنْ) (إِنْ) “şayet”, (أَمَّا) “-e gelince, ise”
“-e,a, -ye,ya”

- *Fiillere eklenenler için örnekler:* (أَنْ) “muzâri fiili masdar yapan edât/fiilin sonunu nasb eder”, (لَنْ) “muzâri fiili gelecek zamanda olumsuz yapan edât/fiilin sonunu nasb eder”, (كَمْ) “muzâri fiili geçmiş zamanda olumsuz yapan edât/fiilin sonunu cerr eder”, (فَدَّ) “mâzi fiili tekîd eden edât/muzâri fiile ihtimal anlamı veren edât”, (سَ) “muzâri fiile gelecek zaman anlamı veren edât”.

- *Hem isim, hem de fiillere eklenenler için örnekler:* (و) “ve, ile”, (ثُمَّ) “sonra”, (هَلْ) “mi, mi”, (أَمْ) “mi, mi”, (فَ) “sonra/çünkü”.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- بَعْدَادُ مَدِينَةٌ عَرَبِيَّةٌ مُهِمَّةٌ، لَا لِأَنَّهَا عَاصِمَةُ الْعِرَاقِ الْيَوْمَ فَقَطُّ، بَلْ لِأَنَّ لَهَا مَكَانَتَهَا فِي التَّارِيخِ الْعَرَبِيِّ الْإِسْلَامِيِّ.

“Bağdat, sadece bugün Irak’ın başkenti olduğu için değil, aynı zamanda Arap-İslam tarihindeki konumu nedeniyle de önemli bir Arap kentidir.”

Bu cümle, bir isim cümlesidir. (بَعْدَادُ) “Bağdat” muhteda’dır. (مَدِينَةٌ) “şehir” sözcüğü haberdir. Haberin iki sıfatı vardır: (عَرَبِيَّةٌ) “Arap” ve (مُهِمَّةٌ) “önemli”. (لَا) “değil”, (لِأَنَّهَا) “O (Bağdat), olduğu için değil”, (عَاصِمَةُ الْعِرَاقِ) “Irak’ın başkenti” isim tamlaması, (الْيَوْمَ) “bugün, günümüzde”, (فَقَطُّ) “sadece”, (بَلْ) “bilakis”, (لِأَنَّ لَهَا مَكَانَتَهَا) “Onun (Bağdat’ın) konumundan dolayı”. Bu cümledeki formül olarak; {Olumsuz edat + ifade + (فَقَطُّ) “sadece” + (بَلْ) “bilakis” + ifade} şeklinde yapı görmekteyiz.

٢- وَمِنْ أَسْبَابِ اخْتِيَارِهِ بَعْدَادَ عَاصِمَةَ الدَّوْلَةِ أَنَّهَا تَقَعُ عَلَى نَهْرِ دِجْلَةَ، وَمِنْ هُنَا كَانَتْ عَلَى اتِّصَالِ بِالْبِلَادِ الَّتِي يَمُرُّ بِهَا هَذَا النَّهْرُ.

“Onun, Bağdat’ı başkent olarak seçme nedenlerinden biri de, Bağdat’ın Dicle nehrinde yer alması ve böylece bu nehrin geçtiği ülkelerle Bağdat’ın iletişim içinde olmasıydı.”

Bu cümlede (مِنْ) “nedenler, sebepler” sözcüğü, öncesinde gelen (أَسْبَابِ) “den, dan” harfi cerrinden sonra geldiği için sonu esralıdır, bu sözcük aynı zamanda mudâf konumundadır. (اخْتِيَارِ) “seçmek” mudâf ileyh’tir ve bu yüzden sonu esralıdır. Bu cümlede düşmüş bir fiil vardır ve bu fiilin nesnesi de (بَعْدَادِ) “Bağdat”tır. (عَاصِمَةَ الدَّوْلَةِ) “devletin başkenti (olarak)” isim tamlaması ve temyizdir, onun için de mudâf sözcüğün son hareketi fetha olmuştur. (كَأَنَّ) “buradan, buradan hareketle, böylece” deyimdir. (وَمِنْ هُنَا) “idi, oldu” fiilinin ismi Bağdat’tır.

۳- وَلَمْ يَمْضِ عَلَى تَأْسِيسِ بَعْدَادَ مُدَّةً طَوِيلَةً حَتَّى أَصْبَحَتْ مَرْكَزًا حَضَارِيًّا مَشْهُورًا يُقْبَلُ عَلَيْهَا الْمُسْلِمُونَ وَغَيْرَ الْمُسْلِمِينَ مِنْ مُخْتَلِفِ مَنَاطِقِ الْعَالَمِ.

“Bağdat, kuruluşunun üzerinden çok fazla zaman geçmeden, dünyanın her yanından Müslümanların ve gayr-i Müslimlerin akın ettikleri meşhur bir uygarlık merkezi hâline geldi.”

Bu cümledeki formül ise, { (لَمْ يَمْضِ عَلَى) “çok geçmedi” + ifade + (حَتَّى) “öyle ki” + mâzi fiil + ifade } şeklindedir.

Cümledeki (أَصْبَحَتْ) “oldu” fiilinin fâili (هِيَ) “o”dur. Burada “o” ile kastedilen “Bağdat” kentidir. Fiilin dişil olmasının nedeni ise, Arapçada tüm şehir isimlerinin dişil kabul edilmesidir.

۴- وَهِيَ فِي الْوَقْتِ الْحَاضِرِ مِنَ الْمُدُنِ الْكُبْرَى فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ، يَجِدُ السَّائِحُ فِيهَا آثَارَ الْمَاضِي وَمَظَاهِرَ الْمَدِينَةِ الْحَدِيثَةِ فِي شَوَارِعِهَا، وَأَبْنِيَّتِهَا وَمَصَافِيهَا، وَمَعَاهِدِهَا الْعِلْمِيَّةِ وَمَتَاحِفِهَا وَمَسَاجِدِهَا.

“O, günümüzde Arap dünyasındaki en büyük şehirlerden biridir. Turist; orada hem geçmişin izlerini, hem de caddelerinde, binalarında, yazlıklarında, yüksek okullarında, müzelerinde ve camilerinde modern kentin görüntülerini bulur.”

Bu cümlede (هِيَ) “o” diye kastedilen “Bağdat”tır. (الْكُبْرَى) “en büyük” sözcüğü ism-i tafdil’dir. Başka bir deyişle, “en büyük, daha büyük” anlamına gelir. Fakat bu sözcük dişildir. Erili (أَكْبَرُ) olur. Cümlede, bu sözcüğün dişil gelmesinin nedeni (الْمُدُنِ) “şehirler” sözcüğünün sıfatı olmasından ötürüdür. Arapçada çoğul nesnelere (gayr-i âkil çoğullar) dişil kabul edilir.

“geçmişin (آثَارَ الْمَاضِي) “bulur” ile başlayan cümle fiili cümlesidir. (يَجِدُ) izleri, eserleri” ve (مَظَاهِرَ الْمَدِينَةِ) “şehrin görünümleri, görüntüleri” nesnedir. Bu ifadelerin her ikisi de isim tamlamasıdır.

٥- كَمَا أَنَّ فِي بَغْدَادَ أَمَاكِنَ مُقَدَّسَةً كَقَبْرِ الْإِمَامِ ابْنِ الْحَنْبَلِ وَالشَّيْخِ عَبْدِ الْقَادِرِ الْكَيْلَانِيِّ وَالْإِمَامَيْنِ الْكَاطِمَيْنِ، وَلَا تَزَالُ هَذِهِ الْأَمَاكِنُ مَقْصِدًا لِجَمَاهِيرِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَعَارِبِهَا.

“Aynı zamanda, Bağdat’ta İmam İbn el-Hanbel, Şeyh Abdülkadir Geylânî ve İmam Kâzımların kabirleri gibi kutsal mekânlar da vardır. Hâlâ bu yerler, dünyanın dört bir yanından gelen Müslüman toplulukların ziyaretgâhidir.”

(أَمَاكِنَ) “mekânlar, yerler” sözcüğünün mansûb (sonu fethalı) olmasının sebebi (أَنَّ)’den dolayıdır. (مُقَدَّسَةً) sözcüğü (أَمَاكِنَ)’in sıfatıdır ve mansûbtur. (الْإِمَامَيْنِ) sözcüğü ikildir ve “iki Kâzım” anlamına gelir, (الْكَاطِمَيْنِ) İmam”ın sıfatıdır. (الْإِمَامَيْنِ) sözcüğü, (قَبْرِ) “kabir” sözcüğü ile isim tamlaması oluşturduğu için mecrûr hâldedir. İkillerin mecrûr durumu “yâ” harfiyle yapılır. (الْكَاطِمَيْنِ) ise, (الْإِمَامَيْنِ) sözcüğüne sıfat olduğundan ona her yönden uyum sağlamaktadır.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٦)

تَارِيخُ الصَّحَافَةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ^٦

تُعَدُّ الصَّحَافَةُ عَامِلًا مُهِمًّا مِنْ عَوَامِلِ النَّهْضَةِ الْحَدِيثَةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ وَقَدْ
بَدَأَتْ بِالظُّهُورِ أَوَّلَ الْأَمْرِ فِي مِصْرَ ثُمَّ اِنْتَشَرَتْ فِي الْبِلَادِ الْعَرَبِيَّةِ الْأُخْرَى. وَ
سَاعَدَتْ عَلَى نَشْرِ الْأَفْكَارِ الْجَدِيدَةِ وَتَطَوُّرِ أُسَالِيبِ الْكِتَابَةِ .

شَهِدَ الْعَالَمُ الْعَرَبِيُّ مِنْذُ بَدْءِ الْقَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ، نَهْضَةً فِكْرِيَّةً، أَسْهَمَ فِي
بِنَائِهَا عَدَدٌ مِنَ الْعَوَامِلِ كَالصَّحَافَةِ وَالطَّبَاعَةِ وَالتَّأْلِيفِ وَالتَّرْجَمَةِ وَالتَّعْلِيمِ بِمُخْتَلِفِ
مَرَاكِئِهِ. وَقَدْ لَعِبَتِ الصَّحَافَةُ دَوْرًا مُهِمًّا فِي ازْدِهَارِ هَذِهِ النَّهْضَةِ.

وَلَدَتْ أَوَّلُ صَحِيفَةٍ عَرَبِيَّةٍ فِي مِصْرَ عَامَ ١٨٠٠ أُنْتَاءَ الْحَمَلَةِ الْفِرَنْسِيَّةِ عِنْدَمَا
أَمَرَ نَابُلْيُونُ بِإِصْدَارِ صَحِيفَةٍ سُمِّيَتْ بِالتَّنْبِيهِ لِنَشْرِ أَخْبَارِ مِصْرَ وَإِذَاعَةِ أَوْامِرِ الْحُكُومَةِ
بَيْنَ أَبْنَاءِ الشَّعْبِ. وَفِي أَيَّامِ مُحَمَّدٍ عَلِيٍّ وَآلِي مِصْرَ، ظَهَرَتْ صَحِيفَةُ الْوَقَائِعِ
الْمِصْرِيَّةِ سَنَةَ ١٨٢٨ وَكَانَتْ الصَّحِيفَةُ الرَّسْمِيَّةَ لِلدَّوْلَةِ وَلَهَا أَثْرٌ كَبِيرٌ فِي تَصْوِيرِ
الْكِتَابَةِ الْعَرَبِيَّةِ. وَمِنَ الْكُتُبِ الَّتِي أَسْهَمُوا فِي تَحْرِيرِهَا رِفَاعَةُ الطَّهَطَاوِيِّ، وَالْإِمَامُ
مُحَمَّدُ عَبْدُهُ، وَسَعْدُ زَعْلُولٌ وَغَيْرُهُمْ. وَلَا تَزَالُ تُصَدَّرُ حَتَّى الْيَوْمِ كَصَحِيفَةِ رَسْمِيَّةٍ.
وَمِنْ أَهَمِّ الصُّحُفِ الَّتِي ظَهَرَتْ فِي مِصْرَ فِي الْقَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ، وَمَاتَرَالُ تُصَدَّرُ
حَتَّى الْآنِ صَحِيفَةُ الْأَهْرَامِ الْقَاهِرِيَّةِ الَّتِي ظَهَرَتْ أَوَّلَ الْأَمْرِ فِي مَدِينَةِ الْإِسْكَندَرِيَّةِ
عَامَ ١٨٧٥.

وَكَانَتْ صَحِيفَةُ الْحَوَائِبِ الَّتِي أَصْدَرَهَا فِي إِسْتَانْبُولَ أَحْمَدُ فَارِسُ الشُّدْبَاقُ
١٨٦٠ مِنْ أَكْثَرِ الصُّحُفِ تَأْثِيرًا وَأَحْسَنَهَا تَوْجِيهًا فِي الْكِتَابَةِ الْعَرَبِيَّةِ فِي ذَلِكَ

⁶ Abboud, a.g.e., Part I, s. 96-97.

الوقت، وقد انتشرت انتشاراً عظيماً في المشرق العربي والإسلامي فكان يقرأها
حكّام العرب، وعلمائهم، وأدباؤهم في جميع أقطارهم. واستمرت تصدر حتى
١٨٨٣.

وشملت النهضة الصحافية معظم الأقطار العربية، ففي سوريا ولبنان،
صدرت عددٌ من الصحف كصحيفة «حديقة الأخبار» (بيروت-١٨٥٨) و«نفيروز
سوريا» (بيروت-١٨٦٠) و«سوريا» (دمشق-١٨٦٥) وفي الجزائر ظهرت
«المبشر» (١٨٤٧) وفي العراق «الزوراء» (بغداد-١٨٦٩) وفي فلسطين
«القدس» (١٩٠٨).

ومن الصحف العربية الواسعة الانتشار اليوم «الأهرام» و«الجمهورية»
(القاهرة) و«الثورة» و«الجمهورية» (بغداد) و«النهار» و«الحياة» (بيروت)
و«العمل» (تونس) و«القلم» (الرباط) و«المجاهد» (الجزائر).

والصحيفة العربية - كغيرها من صحف العالم - تحتوي على موضوعات
وأخبار متنوعة وإعلانات مختلفة ففيها «الافتتاحيات» التي تناقش سياسة
الحكومة في الداخل والخارج والأبناء العالمية والمحلية والتعليقات على الشؤون
السياسية والاقتصادية. كما أن الصحف تُخصّص ركناً أو صفحة لموضوع معين
كالأدب والمسرح والسينما وبرامج الإذاعة والتلفزيون والمرأة والعمال
والفلاحين والطلبة ورَسائل القراء.

ومما يجب ذكره أن الصحافة شاركت مشاركة فعالة في الحياة الحزبية
في العالم العربي. فقد اعتاد كل حزب سياسي أن يُصدر جريدة أو أكثر من
جريدة تُعبر عن سياسته وتعمل على نشر مبادئه.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- الصَّحَافَةُ "gazetecilik"; (dişil/isim), (صحف)
- الصَّحِيفَةُ "gazete"; (ج صُحُفٌ), (dişil/isim)
- شَهِدَ "tanık oldu"; (mâzi fiil), (شَهِدَ-يَشْهَدُ)
- عَامِلًا "faktör, etmen"; (ج عَوَامِلُ), (isim)
- أَسْهَمَ فِي "katkıda bulundu"; (mâzi fiil), (أَسْهَمَ-يُسْهِمُ), (سهم)
- لَعِبْتَ دَوْرًا "rol oynadı"; (لَعِبَ-يَلْعَبُ), (mâzi fiil/dişil)
- مُحَمَّدٌ عَلِيٌّ "Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa"
- حُكَّامٌ "yöneticiler, hüküm verenler"; (çoğul isim), (م حَاكِمٌ)
- النَّهْضَةُ "Rönesans, kalkınma"; (dişil isim), (نهض)
- الْأُقْطَارُ "bölge"; (م قُطْرٌ), (çoğul isim)
- تَحْتَوِي عَلَى "içerir, kapsar"; (مَازِي/dişil), (اِحْتَوَى-يَحْتَوِي)
- الْأَنْبَاءَ الْعَالَمِيَّةَ "evrensel haberler, dünya haberleri"; (sıfat tamlaması)
- الْأَنْبَاءَ الْمَحَلِّيَّةَ "yerel haberler"; (sıfat tamlaması)
- وَالْتَّعْلِيقَاتُ "yorumlar"; (م تَعْلِيقٌ), (çoğul isim), (علق)
- الشُّؤُونَ السِّيَاسِيَّةَ "siyasi işler"; (sıfat tamlaması)
- نُحْصِصُ رُكْنًا "köşe tahsis etmek"; (muzâri/dişil), (حَصَّصَ-يُحْصِصُ)
- وَالْمَسْرَحُ "tiyatro"; (ism-i mekân), (سرح)
- وَبَرَامِجِ الْإِذَاعَةِ "radyo programları"; (isim tamlaması)
- تُعْبَرُ عَنْ "tanık oldu"; (مُزَارِي/dişil), (عَبَّرَ-يُعْبَرُ), (عبر)

ج - الْأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - أين بدأت الصحافة العربية؟
- ٢ - ما دور الصحافة في المجتمع العربي وأدبه؟
- ٣ - أي عوامل مهمة أسهمت في النهضة الفكرية؟
- ٤ - ما اسم أول صحيفة عربية ومتى نُشِرَتْ؟

- ٥ - متى ظهرت صحيفة الوقائع المصرية و من كان حِينَئِذٍ والياً في مصر؟
- ٦ - مَنْ الكُتَّابُ الذين أسهموا في تحرير هذه الصحيفة؟
- ٧ - متى بدأ نشرُ صحيفة الأهرام القاهرية؟
- ٨ - أين كانت تُنشرُ هذه الصحيفة في البداية؟
- ٩ - ما اسمُ صحيفةٍ عربيةٍ كانت منتشرةً في استانبول؟
- ١٠ - ما محتوياتُ الصحيفة العربية؟

د - ملاحظاتٌ نحوِيَّةٌ: الحرف (٢)

HARF (2)

Harf konusunu örnek cümlelerle şöyle somutlaştırabiliriz:

(إِلَى) “Öğrenci okula gitti.” Cümlesinde (ذَهَبَ الطَّالِبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ) edâtı, nesneyi –e hâline sokmaktadır.

(س) “sîn” edâtı (سَيَتَعَلَّمُ أَحْمَدُ الْعَرَبِيَّةَ) “Ahmet Arapça öğrenecek.” muzâri fiilin başına gelerek cümleye gelecek zaman anlamı kazandırır. Hareke yönünden fiile bir etki yapmaz.

(هَلْ) “mi, mı” (هَلْ تَقْرَأُ هَذِهِ الْجَرِيدَةَ؟) “Bu gazeteyi okuyor musun?” anlamında başına geldiği cümleyi “soru cümlesine” dönüştürür.

(أَنْ) “Çıkmak istiyorum?” (أُرِيدُ أَنْ أُخْرَجَ) muzâri fiilin başına geldiği zaman, fiile –mek, mak anlamı verir. Muzâri fiilin son harfî fethalı hâle gelir. Bu tür muzâri fiillere masdar-ı mu’evvel adı da verilir.

(إِنْ) “şayet, eğer” (إِنْ تَدْرُسُ تَنْجَحُ) “Çalışırsan, başarırsın!” anlamında şart edâtı olarak mâzi veya muzâri fiillerin önüne gelir, mâzi fiile etki yapmaz, fakat muzâri fiili cehm eder. Şart cümleleri iki cümlecikten oluştuğu için, hem ilk cümlecikteki muzâri fiili, hem de ikinci cümlecikteki meczûm kılar.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- تُعَدُّ الصَّحَافَةُ عَامِلًا مُهِمًّا مِنْ عَوَامِلِ النَّهْضَةِ الْحَدِيثَةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ وَقَدْ
بَدَأَتْ بِالظُّهُورِ أَوَّلَ الْأَمْرِ فِي مِصْرَ ثُمَّ اِنْتَشَرَتْ فِي الْبِلَادِ الْعَرَبِيَّةِ الْأُخْرَى.

“Gazetecilik, Arap dünyasındaki modern kalkınmanın önemli bir faktörü olarak sayılır. İlk olarak Mısır’da ortaya çıkmaya başladı, sonra diğer Arap ülkelerinde yayıldı.”

(تُعَدُّ) “kabul edilir, sayılır” fiili dişil, muzâri ve edilgen (mechûl) yapıdadır. (الصَّحَافَةُ) sözcüğü ise, edilgen fiilin öznesidir, başka bir deyişle nâibu'l-fâil'dir. (عَامِلًا) “faktör” nesne, (مُهِمًّا) “önemli” nesnenin sıfatıdır. Nesneyle erillik, tekillik, belirsizlik (“el” takısı almaması) ve hareke yönlerinden uyumludur. (مِصْرَ) “Mısır” gayr-i munsarif olduğu için esra yerine fetha almıştır.

٢- وَكَدَّتْ أَوَّلَ صَحِيفَةٍ عَرَبِيَّةٍ فِي مِصْرَ عَامَ ١٨٠٠ أَتْنَاءَ الْحَمَلَةِ الْفَرَنْسِيَّةِ عِنْدَمَا
أَمَرَ نَابُلْيُونُ بِإِصْدَارِ صَحِيفَةٍ سُمِّيَتْ بِ«التَّنْبِيهِ» لِتُنَشِرَ أَخْبَارَ مِصْرَ وَإِذَاعَةَ أَوْامِرِ
الْحُكُومَةِ بَيْنَ أَبْنَاءِ الشَّعْبِ.

“İlk Arap gazetesi; 1800 yılında Mısır’da, Fransız işgali sırasında Napolyon’un Mısır’ın haberlerini, hükümetin emirlerini halkın arasında yaymak için, «Tenbîh» adı verilen bir gazete çıkarma emri verince doğdu.”

Bu fiil cümlesinin fâili (أَوَّلُ صَحِيفَةٍ) “ilk gazete”dir ve fâil isim tamlaması şeklinde gelmiştir. (وَكَدَّتْ) “gazete” sözcüğü dişil olduğu için fiil (صَحِيفَةٍ) “doğdu” şeklinde dişil gelmiştir. (أَتْنَاءَ) “sırasında” anlamında zaman zarfıdır ve tüm zaman ve mekân zarfları gibi fetha üzere mebnidir, yani son harfinin harekesi fethadır. Bilindiği üzere, zarflar kendilerinden sonraki ismin son harekesini esralı okuturlar, dolayısıyla da (الْحَمَلَةِ) “hamle” sözcüğü mecrûr oldu, (الْفَرَنْسِيَّةِ) “Fransız” sözcüğü de sıfat olduğu için önceki sözcüğe (mavsûf) uyum sağladı.

(عِنْدَمَا) “Napolyon emrettiği zaman” anlamına gelir. (أَمَرَ نَابُلْيُونُ) “emretti” fiili “bir şeyi emretmek” anlamındadır. (أَمَرَ) “emretti” fiili “bir şeyi emretmek”

şeklinde kullanıldığında (ب) “bâ” harfi cerri ile kullanılır, burada “ile” anlamına gelmez.

(سُمِّيَتْ) “isimlendirildi” anlamında edilgen geçmiş zamanlı ve dişil bir fiildir. Buradaki (ب) “bâ” harfi cerri, (سُمِّيَتْ) fiili ile kullanılmaktadır ve Türkçeye “olarak” şeklinde tercümesi daha uygundur. (سُمِّيَتْ بِالتَّنْبِيهِ) “Tenbîh olarak isimlendirildi” (Tenbîh özel isimdir, gazetenin adıdır).

٣- وَمِنْ أَهَمِّ الصُّحُفِ الَّتِي ظَهَرَتْ فِي مِصْرَ فِي الْقَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ، وَمَاتَرَالُ تُصَدَّرُ حَتَّى الْآنِ صَحِيفَةُ الْأَهْرَامِ الْقَاهِرِيَّةِ الَّتِي ظَهَرَتْ أَوَّلَ الْأَمْرِ فِي مَدِينَةِ الْإِسْكََنْدَرِيَّةِ عَامَ ١٨٧٥.

“19. yüzyılda Mısır’da ortaya çıkan ve günümüze kadar da hâlâ yayımlanmaya devam eden gazetelerin en önemlilerinden biri, ilk başta İskenderiye kentinde 1875’de beliren Kahire’nin el-Ehrâm gazetesidir.”

(وَمِنْ أَهَمِّ الصُّحُفِ الَّتِي) “en önemli” sözcüğü ism-i tafdildir ve mudâftır. (أَهَمِّ) “Mısırda ortaya çıkan gazetelerin en önemlilerinde (biri)” anlamındadır. (مَاتَرَالُ تُصَدَّرُ) “hâlâ yayımlanır” ifadesi iki birbirini tamamlayan fiilden oluşur, bu fiillerin dişil olmasının nedeni fâilin (صَحِيفَةُ) “Kahire’ye (القَاهِرِيَّةُ) “Ehrâm Gazetesi” dişil olmasından kaynaklanır. (الأَهْرَامِ) “gazete”nin sıfatıdır. (صَحِيفَةُ) sözcüğü özgü”

(عَامَ) “yıl, sene” sözcüğü zaman zarfıdır ve 1875 sayısına mudâf konumdadır. Bu durumda son harfi fetha okunur, tenvîn almaz.

٤- وَمِمَّا يَجِبُ ذِكْرُهُ أَنَّ الصَّحَّافَةَ شَارَكَتْ مُشَارَكَةً فَعَّالَةً فِي الْحَيَاةِ الْحَزِينِيَّةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ

“Sözü edilmesi gereken şeylerden biri de, gazeteciliğin, Arap dünyasında partisel yaşama aktif olarak katıldığıdır.”

(وَمِمَّا يَجِبُ ذِكْرُهُ أَنَّ) “Sözü edilmesi gereken şeylerdendir” anlamında bir deyimdir. (الصَّحَّافَةَ) “gazetecilik” mubteda, cümlenin devamı da haberdir. (فَعَّالَةً) “aktif”, (الْحَزِينِيَّةِ) “partiye özgü”, (الْعَرَبِيِّ) “Araplara özgü” sözcükleri

birer sıfattır, kendilerinden önce gelen (niteledikleri) isimlere göre yapılanmışlardır.

۵- . فَقَدْ اِعْتَادَ كُلُّ حِزْبٍ سِيَاسِيٍّ اَنْ يُصَدِّرَ جَرِيْدَةً اَوْ اَكْثَرَ مِنْ جَرِيْدَةٍ تُعْبَرُ عَنْ سِيَاسَتِهِ تَعْمَلُ عَلٰى نَشْرِ مَبَادِيْهِ .

“Her siyasi parti, ilkelerini yaymak için kendi siyasetini anlatan bir veya daha çok gazete yayınlamayı adet edinmişti.”

Cümle, bir fiil cümlesidir. (اِعْتَادَ) “âdet edindi” fiili, (فَقَدْ) edâtı ile pekiştirilmekte/vurgulanmaktadır. (كُلُّ) “tüm, bütün” sözcüğü fâildir, aynı zamanda mudâftır. (سِيَاسِيٍّ) “siyasetle ilgili, siyasete özgü” sözcüğü fâili niteleyen sıfattır. (اَنْ يُصَدِّرَ) “yayınlamayı” anlamındadır. Bir muzâri fiilin önüne (اَنْ) edâtı gelirse, o muzâri fiil anlam yönünden “mek, mak” manasına gelir; son harfinin harekesi de zammeden fethaya dönüşür. * (اَنْ يَكْتُبَ) “yazmak”, (اَنْ يَذْهَبَ) “gitmek” v.b.

(جَرِيْدَةً) “siyasetini anlatan” fiil cümlesi şeklinde sıfattır, (تُعْبَرُ عَنْ سِيَاسَتِهِ) “gazete”yi niteler. (تَعْمَلُ عَلٰى نَشْرِ مَبَادِيْهِ) cümlesi de aynı şekilde fiil cümlesi şeklinde (جَرِيْدَةً) “gazete”yi niteleyen sıfat konumundadır.

الوحدة الرابعة

الجملة الاسمية

IV. ÜNİTE
İSİM CÜMLESİ

Yazarı:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

IV. Üniteye Genel Bir Bakış

Arapçada temel cümle yapısı iki çeşittir:

- 1) İsim cümlesi,
- 2) Fiil cümlesi.

İsim cümlesi, isim ile başlayan cümledir. Mubtedâ ve haber olmak üzere iki ögeden oluşur.

Bu iki tür cümle yapısı dışında “şibh cümle” adı verilen harfi cerr ile başlayan cümleler de vardır.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- İsim cümlesi kavramını bilir,
- İsim cümlelerini tanır,
- İsim cümlesi kurabilir.

Öneriler:

- Mubteda ve haberden oluşan, anlamca basit cümleler kurulabilir,
- Çeşitli metinler üzerinde, isim cümlesi ile fiil cümlesi arasında karşılaştırma yapılabilir,
- Fiil cümleleri, isim cümlesi şeklinde ifade edilmeye çalışılabilir.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٧)

التَّعْلِيمُ⁷

التَّعْلِيمُ عَامِلٌ أَسَاسِيٌّ لِتَقَدُّمِ أَيِّ شَعْبٍ، وَقَدْ عَمِلَتِ الدُّوَلُ الْعَرَبِيَّةُ وَلَا تَزَالُ تَعْمَلُ عَلَى نَشْرِهِ وَتَيْسِيرِهِ لِمُوَاطِنِيهَا، وَوَاجَهَتْ كَعْيَرَهَا مِنَ الدُّوَلِ مَشَاكِلَ مُتَعَدِّدَةً. وَهِيَ تُحَاوِلُ الْيَوْمَ إِيجَادَ حَلٍّ لَهَا.

كَانَ التَّعْلِيمُ فِي جَمِيعِ الْبُلْدَانِ الْعَرَبِيَّةِ قَبْلَ الْقَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ مَحْدُودًا، وَلَمْ تَكُنْ هُنَاكَ مَدَارِسُ بِالْمَفْهُومِ الْحَدِيثِ. بَلْ كَانَتْ هُنَاكَ مَدَارِسُ ذَاتُ طَابَعٍ دِينِيٍّ يُعَلِّمُ فِيهَا مَا يَتَّصِلُ بِالدِّينِ وَالْعُلُومِ اللُّغَوِيَّةِ وَبَعْضِ مَبَادِيئِ الْحِسَابِ. وَكَانَتْ الْمَسَاجِدُ تَلْعَبُ دَوْرًا مُهِمًّا كَمَعَاهِدِ لِلتَّعْلِيمِ كَمَا نَجِدُ ذَلِكَ فِي جَامِعِ الْأَزْهَرِ (الْقَاهِرَةِ) وَجَامِعِ الْقَرْوِيِّينَ (فَاسَ-الْمَغْرِبِ) وَجَامِعِ الزَّيْتُونَةِ (تُونِسَ). وَمِنَ الْحَدِيدِ بِالذِّكْرِ أَنَّ التَّعْلِيمَ فِي هَذِهِ الْمَعَاهِدِ كَانَ مُقْتَصِرًا عَلَى الرَّجُلِ وَلَمْ يَكُنْ لِلْمَرْأَةِ مِنْهُ نَصِيبٌ كَبِيرٌ.

وَمَا أَنْ بَدَأَ الْقَرْنُ التَّاسِعَ عَشَرَ حَتَّى شَهِدَتِ الْبِلَادُ الْعَرَبِيَّةُ نَهْضَةً شَمَلَتْ التَّعْلِيمَ فِي مُخْتَلِفِ مَرَاكِجِهِ وَقَدْ سَبَقَتْ مِصْرُ غَيْرَهَا مِنَ الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ فِي إِنْشَاءِ الْمَدَارِسِ الْحَدِيثَةِ لِتَعْلِيمِ اللُّغَاتِ وَالْعُلُومِ الْمُخْتَلِفَةِ وَتَنْظِيمِ الْمَدَارِسِ الْإِبْتِدَائِيَّةِ وَالثَّانَوِيَّةِ وَإِشْءِ مَدَارِسَ خَاصَّةً بِالْبَنَاتِ. وَقَدْ تَأَخَّرَ ظُهُورُ الْجَامِعَاتِ فِي مِصْرَ حَتَّى سَنَةِ ١٩٠٨ حِينَ أُنْشِئَتْ الْجَامِعَةُ الْمِصْرِيَّةُ الَّتِي تُعْرَفُ الْيَوْمَ بِاسْمِ جَامِعَةِ الْقَاهِرَةِ. ثُمَّ أُسِّسَتْ جَامِعَاتُ أُخْرَى كَجَامِعَةِ الْإِسْكَنْدَرِيَّةِ (١٩٣٨)، وَعَيْنِ شَمْسٍ (١٩٥٠) وَجَامِعَةِ أَسْطُوطِ (١٩٥٧).

⁷ Abboud, a.g.e., Part I, s. 118-119.

وَإِذَا انْتَقَلْنَا إِلَى الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ الْأُخْرَى فَإِنَّا نَلَا حِطُّ نَهْضَةً مُمَاتِلَةً وَإِنْ جَاءَتْ مُتَأَخَّرَةً بِالنَّسْبَةِ إِلَى مِصْرَ، وَحَاوَلَتْ الدُّوْلُ الْعَرَبِيَّةُ نَشْرَ التَّعْلِيمِ لِأَسِيْمَا التَّعْلِيمِ الْإِبْتِدَائِيِّ وَالثَّانَوِيِّ، وَتَيْسِيرَهُ لِأَكْبَرِ عَدَدٍ مُمَكِّنٍ مِنَ الْمُوَاظِنِينَ. كَمَا حَاوَلَتْ أَنْ تُوفِّرَ لَهُمُ التَّعْلِيمَ الْجَامِعِيَّ بِتَأْسِيسِ مَعَاهِدٍ عَالِيَةٍ خَاصَّةٍ وَإِرْسَالِ الطَّلَبَةِ الْمُتَفَوِّقِينَ لِلدِّرَاسَةِ عَلَى حِسَابِهَا فِي أَقْطَارٍ أُخْرَى سَوَاءً كَانَتْ عَرَبِيَّةً أَمْ أَعْجَبِيَّةً.

وَيَكَادُ يَكُونُ التَّعْلِيمُ مَجَانًا فِي مُخْتَلِفِ مَرَاجِلِهِ (الْإِبْتِدَائِيِّ وَالثَّانَوِيِّ وَالْجَامِعِيِّ)، وَقَدْ أَصْبَحَ الْإِزَامِيًّا فِي الْمَرْحَلَةِ الْإِبْتِدَائِيَّةِ. وَمِنَ الْجَدِيرِ بِالذِّكْرِ أَنَّ التَّعْلِيمَ فِي مُعْظَمِ الْمَدَارِسِ حُكُومِيٌّ تُشْرِفُ عَلَيْهِ وَزَارَةُ التَّرْبِيَّةِ أَوْغَيْرُهَا مِنَ الْوَزَارَاتِ الْمُخْتَصَّةِ، غَيْرَ أَنَّ هُنَاكَ بَعْضُ الْمَدَارِسِ الْأَهْلِيَّةِ الْخَاصَّةِ، كَمَا أَنَّ هُنَاكَ مَعَاهِدَ أَعْجَبِيَّةً أَسْهَمَتْ فِي النِّهْضَةِ التَّعْلِيمِيَّةِ كَالْجَامِعَةِ الْأَمْرِيكِيَّةِ فِي الْقَاهِرَةِ وَجَامِعَةِ الْحِكْمَةِ فِي بَعْدَادَ.

وَبِالرَّغْمِ مِنَ التَّقَدُّمِ الْكَبِيرِ الَّذِي حَقَّقْتَهُ الْبِلَادُ الْعَرَبِيَّةُ فِي التَّعْلِيمِ فَإِنَّهَا لَا تَزَالُ تُوَاجِهُ مُشْكَلَةً كَبْرَى هِيَ مُشْكَلَةُ الْأُمِّيَّةِ الَّتِي تَزِيدُ نِسْبَتُهَا عَنْ ٧٠ ٪ فِي بَعْضِ الْأَقْطَارِ. وَتُوَاجِهُ الْبِلَادُ الْعَرَبِيَّةُ كَذَلِكَ مُشْكَلَةَ التَّخَلُّفِ فِي التَّعْلِيمِ الْمِهْنِيِّ أَوِ الْفَنِيِّ وَمِنْ أَسْبَابِهِ الرَّئِيسِيَّةِ أَنَّ جُمْهُورَ الطَّلَبَةِ يَحْتَفِرُ الْعَمَلَ الْيَدَوِيَّ وَيَرَى فِي التَّعْلِيمِ النَّظَرِيَّ وَسَبِيلَةً لِلْوُصُولِ إِلَى مَرَاكِزِ مِهْمَةٍ فِي الْإِدَارَاتِ الْحُكُومِيَّةِ. وَأَنَّ الْحُكُومَاتِ الْعَرَبِيَّةَ لَمْ تَهْتَمَّ بِهَذَا النَّوْعِ مِنَ التَّعْلِيمِ إِهْتِمَامًا كَبِيرًا إِلَّا فِي السَّنَوَاتِ الْأَخِيرَةِ. وَتَحَاوَلَتْ الْحُكُومَاتُ الْعَرَبِيَّةُ الْيَوْمَ تَشْجِيعَ التَّعْلِيمِ الْمِهْنِيِّ أَوِ الْفَنِيِّ بِأَنْوَاعِهِ الْمُخْتَلِفَةِ كَالتَّعْلِيمِ الزَّرَاعِيِّ وَالصَّنَاعِيِّ وَالتَّجَارِيِّ وَذَلِكَ عَنْ طَرِيقِ زِيَادَةِ عَدَدِ الْمَدَارِسِ الْفَنِيَّةِ وَتَوْفِيرِ الْعَمَلِ لِنُجْرَجِيهَا بِرَوَاتِبِ مُشْجَعَةٍ وَتَوْجِيهِ الطَّلَبَةِ تَوْجِيْهَا يَرْفَعُ مِنْ أَهْمِيَّةِ التَّعْلِيمِ الْمِهْنِيِّ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- التَّعْلِيمُ (masdar/isim); “öğretmek, öğretim; eğitim-öğretim” (عَلَّمَ-يُعَلِّمُ), (تَقَدَّمَ-يَتَقَدَّمُ), (masdar/isim); “ilerlemek” (قدم), (نُؤْفِرُ-يُنُؤْفِرُ), (muzâri/biz); “gözlemleriz” (لاحظ), (طابع), (isim); “karakter” (مَرَّاحِلُ (çoğul isim); “aşamalar” (مَرَحَلَةٌ), (مُؤَاتِلَةٌ (masdar); “benzer” (مَائِلٌ-يُمَائِلُ), (مثل), (لاِسِيْمًا “özellikle”
- المُؤَاتِلِينَ (ism-i fâil/çoğul/mecrûr); “vatandaşlar” (مُؤَاتِلٌ), (وطن), (وَمِنْ الْجَدِيرِ بِالذِّكْرِ أَنَّ (deyim); “sözü edilmeye değer” (تَوْفِرُ لَ (muzâri/dişil); “sağlar” (وَفَّرَ-يُؤْفِرُ), (وفر), (تَوْفِيرٌ (masdar); “sağlamak” (وَفَّرَ-يُؤْفِرُ), (وفر), (إِلْزَامِيٌّ (muzâri/dişil); “zorunlu” (أَلْزَمَ-يُلْزِمُ), (لزم), (المَدَارِسِ الْأَهْلِيَّةِ الْخَاصَّةِ “özel yerel okullar” (sıfat tamlaması); (وِزَارَةُ التَّرْبِيَةِ “Eğitim Bakanlığı” (isim tamlaması); (عَيْرَ أَنْ “ancak, fakat” (هُنَالِكَ “var, vardır” (وَبِالرَّغْمِ مِنْ “e rağmen” (لَمْ تَهْتَمَّ بِ (muzâri/olumsuz); “önem vermedi” (اهْتَمَّ-يَهْتَمُّ), (هم))

ج - الْأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - لماذا التعليم مهم للشعب العربي؟
- ٢ - كيف كان التعليم في البلدان العربية قبل القرن التاسع عشر؟
- ٣ - ماذا كان يُعَلَّمُ في مدارس ذات طابع ديني؟
- ٤ - في أيِّ بلدٍ عربيٍّ ظهرت مدارسُ حديثةٌ لأوَّلِ مرَّةٍ؟
- ٥ - متى أُنشئت الجامعةُ في مصر و ما اسمها؟

- ٦ - كم جامعةً توجد في مصر بالسبة للنص؟
- ٧ - ما أسماء مراحل التعليم؟
- ٨ - ما نسبة الأمية في بعض الأقطار من الدول العربية؟
- ٩ - ما أسباب التخلف في التعليم المهني أو الفني؟
- ١٠ - كيف تُشجع الحكومات العربية التعليم المهني أو الفني؟
- د - ملاحظاتٌ نحويّة: الجملة الاسمية (١)

İSİM CÜMLESİ (1)

İsim cümlesi adından da anlaşılacağı üzere isim ile başlayan cümle türüdür. İsim cümlesinin iki temel ögesi bulunur. Bunlar: “Mubtedâ” ve “Haber”dir.

(الْكِتَابُ مُفِيدٌ) “Kitap faydalıdır.” Cümlesinde (الْكِتَابُ) “kitap” mubtedâ, (مُفِيدٌ) “faydalı” haberdir. Arapçada “-dir, -dır” takısı yoktur, tercüme ederken bu takıyı eklememiz gerekir.

Genel bir kural olarak isim cümlesinde mubtedâ; isimdir, belirlidir, eğer önünde bir edât yoksa marfûdur. Haber ise, isimdir, belirsizdir (bazı durumlarda vurgu yapmak için belirli de olabilir) ve marfûdur.

Eğer mubtedâyı belirsiz yaparsak, o zaman ortaya bir sıfat tamlaması çıkar, isim cümlesi olmaz. Örneğin, (كِتَابٌ مُفِيدٌ) “faydalı bir kitap” hâlini alır. Bu durum Arapça öğrenenlerin en çok yaptıkları hatalardan biridir. Bir başka hata ise, mubtedânın son harekesini önünde bir edât olmadığı hâlde fethalı, ya da kesralı okumaktır. Yani, (الْكِتَابَ مُفِيدٌ) (الْكِتَابِ مُفِيدٌ) şeklindeki harekeleme yanlıştır.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- التَّعْلِيمُ عَامِلٌ أَسَاسِيٌّ لِتَقَدُّمِ أَيِّ شَعْبٍ، وَقَدْ عَمَلَتِ الدُّوَلُ الْعَرَبِيَّةُ وَلَا تَزَالُ تَعْمَلُ عَلَى نَشْرِهِ وَتَيْسِيرِهِ لِمَوَاطِنِهَا.

“Eğitim-öğretim, herhangi bir toplumun ilerlemesi için temel faktördür. Arap ülkeleri, yurttaşlarına eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması ve kolaylaştırılması için gayret ettiler ve hâlâ da gayret etmektedirler.”

Bir isim cümlesidir. (التَّعْلِيمُ) “eğitim-öğretim” sözcüğü muhteda, (عَامِلٌ) “etmen” sözcüğü de haberdir. (أَسَاسِيٌّ) “temel” haberin sıfatıdır. (لِتَقَدُّمِ أَيِّ) “herhangi bir halkın ilerlemesi için” ifadesi zincirleme isim tamlamasıdır. Burada geçen (أَيِّ) “herhangi bir” anlamında belirsizliği anlatır. (وَقَدْ عَمَلَتِ) “yapmıştı, çalışmıştı” ibaresiyle başlayan cümle, ilk cümleye atıf olarak gelen bir fiil cümlesidir. (الدُّوَلُ) “devletler” sözcüğü fâildir, (الْعَرَبِيَّةُ) “Arap” fâilin sıfatıdır. (وَلَا تَزَالُ تَعْمَلُ) “hâlâ çalışıyor” anlamındadır, bu fiilin fâili de (الدُّوَلُ) “devletler”dir.

٢- كَانِ التَّعْلِيمُ فِي جَمِيعِ الْبُلْدَانِ الْعَرَبِيَّةِ قَبْلَ الْقَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ مَحْدُودًا، وَلَمْ تَكُنْ هُنَاكَ مَدَارِسُ بِالْمَفْهُومِ الْحَدِيثِ.

“19. yüzyıldan önce, Arap ülkelerinin tümünde eğitim-öğretim sınırlı idi ve modern anlamda okullar yoktu.”

(مَحْدُودًا) “eğitim-öğretim” sözcüğü, (كَانَ) “idi, oldu”nun ismi, (التَّعْلِيمُ) “sınırlı” sözcüğü de haberdir. (وَلَمْ تَكُنْ) “ve” bağlacının ardından (لَمْ تَكُنْ) “olmadı, değildi” fiili olumsuz olarak gelir. Bu fiil anlam olarak (كَانَ)’nin karşıtıdır. (مَدَارِسُ) “okullar” sözcüğü, (لَمْ تَكُنْ) fiilinin ismidir, bu sözcük gayr-i munsarif olduğu için tenvîn almamıştır.

۳- وَإِذَا انْتَقَلْنَا إِلَى الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ الْأُخْرَى فَإِنَّا نَلَاحِظُ نَهْضَةً مُمَائِلَةً وَإِنْ جَاءَتْ مُتَأَخَّرَةً بِالنَّسْبَةِ إِلَى مِصْرَ، وَحَاوَلْتَ الدُّوْلُ الْعَرَبِيَّةُ نَشْرَ التَّعْلِيمِ لِأَسِيْمَا التَّعْلِيمِ الْإِبْتِدَائِيِّ وَالثَّانَوِيِّ، وَتَيْسِيرَهُ لِأَكْبَرِ عَدَدِ مُمَكِّنٍ مِنَ الْمُواطِنِينَ.

“Diğer Arap ülkelerine geçtiğimizde, Mısır’a oranla geri durumda da olsa, benzer bir yenileşme hareketi gözlemlemekteyiz. Arap ülkeleri, yurttaslardan mümkün olan en fazla sayıya ulaşması için, eğitim-öğretimin özellikle de ilk ve orta öğretimin yaygınlaştırılması ve kolaylaştırılmasına çaba göstermiştir.”

(إِذَا) edâtı şart ifade eder. Genelde bu tür cümleler iki cümlecikten oluşur. İlk cümleciğe “şart”, ikincisine “cevâb” adı verilir. Cevâb cümlesinin başında ise (فَ) harfi bulunur. İkinci cümlecik (إِنَّا) şeklinde tekîd edilerek muzâri fiille devam ifade devam etmektedir. (نَهْضَةً) “yenilik hareketi” sözcüğü nesne (مُمَائِلَةً) “benzer” sözcüğü de onun sıfatıdır. (وَإِنْ) + mâzi fiil yapısı, “her nekadar ise de” anlamındadır. (وَإِنْ جَاءَتْ مُتَأَخَّرَةً بِالنَّسْبَةِ إِلَى مِصْرَ) “Mısır’a oranla her nekadar geri de olsa”. Sonrasında gelen cümlede (حَاوَلْتَ) “yapmaya çalıştı” sözcüğü dişil mâzi bir fiildir. (نَشْرَ التَّعْلِيمِ) “eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması” isim tamlaması şekline nesnedir. (لِأَسِيْمَا) “özellikle” anlamındadır. (التَّعْلِيمِ الْإِبْتِدَائِيِّ وَالثَّانَوِيِّ) “ilk ve orta öğretim” ifadesinde ilk sözcük nesne olduğu için son harfi fethalı, diğer iki sözcük de (التَّعْلِيمِ) in sıfatı olduğundan son harfi fethalıdır (nasb hâlinindedir). (وَتَيْسِيرَهُ) “onun kolaylaştırılması” da nesne konumundadır.

۴- وَيَكَادُ يَكُونُ التَّعْلِيمُ مَجَّانًا فِي مُخْتَلِفِ مَرَاكِلِهِ (الْإِبْتِدَائِيِّ وَالثَّانَوِيِّ وَالْجَامِعِيِّ)، وَقَدْ أَصْبَحَ إلْزَامِيًّا فِي الْمَرَحَلَةِ الْإِبْتِدَائِيَّةِ.

“Eğitim-öğretim, farklı aşamalarında (ilk, orta ve yüksek öğrenim) neredeyse ücretsizdir. İlk öğretim ise, zorunlu hâle gelmiştir.”

Cümle başında gelen (يَكَادُ) fiili “neredeyse, olayazdı” anlamındadır. Bu fiili muzâri bir fiil takip eder. (وَيَكَادُ يَكُونُ التَّعْلِيمُ مَجَّانًا) “neredeyse eğitim-öğretim ücretsizdir” anlamındadır. Bu ifadenin anlamı, eğitim-öğretimin hiç ücretsiz olmadığı, fakat çok cüz’i bir ücretinin olduğudur. Diğer cümledeki (أَصْبَحَ)

“oldu, hâline geldi” fiilinin fâili de “eğitim-öğretim”dir. Bu cümledeki nesne (إِلْزَامِيًّا) “zorunlu” sözcüğüdür.

٥- وَبِالرَّغْمِ مِنَ التَّقَدُّمِ الْكَبِيرِ الَّذِي حَقَّقَتْهُ الْبِلَادُ الْعَرَبِيَّةُ فِي التَّعْلِيمِ فَإِنَّهَا لَا تَرَالُ تُوَاخِهُ مُشْكَلَةٌ كُبْرَى هِيَ مُشْكَلَةُ الْأُمِّيَّةِ الَّتِي تَزِيدُ نِسْبَتَهَا عَنْ ٧٠٪ فِي بَعْضِ الْأَقْطَارِ.

“Arap ülkeleri, eğitim-öğretimde gerçekleştirdikleri büyük ilerlemeye rağmen, hâlâ büyük bir problemle karşı karşıyadırlar. Bu problem, bazı bölgelerde %70’i aşan oranda okur-yazar olamama problemidir.”

(بِالرَّغْمِ مِنْ) “-e rağmen” kalıbı + masdar + masdarın sıfatı + ism-i mavsûl + fiil + mef’ûl tarzında bir cümle yapısı vardır. (لَا تَرَالُ تُوَاخِهُ) “hâlâ yüzyüze gelir, karşılaşır” fiilinin fâili (الْبِلَادُ الْعَرَبِيَّةُ) “Arap ülkeleri”, nesnesi (مُشْكَلَةٌ) “problem”dir. (كُبْرَى) “en büyük” anlamında dişil bir ism-i tafdil’dir ve (مُشْكَلَةٌ)’nin sıfatıdır. (هِيَ مُشْكَلَةُ الْأُمِّيَّةِ) “o okur-yazar olamama problemidir” cümlesi ise bir isim cümlesidir. (هِيَ) “o” mubtedâ, (مُشْكَلَةُ الْأُمِّيَّةِ) “okur-yazar olamama problemi” haberdir. (الَّتِي) “ki, ki o” edâtından sonraki cümle ise sıla cümlesidir. Bu edâtın dişil formatta gelmesinin nedeni, (مُشْكَلَةُ الْأُمِّيَّةِ)’nin dişil olmasıdır.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٨)

مِيَّ زِيَادَةٌ^٨

(١٨٨٦-١٩٤١)

مِنْ أهُمَّ رَائِدَاتِ النَّهْضَةِ الْأَدَبِيَّةِ وَالنَّهْضَةِ النِّسَائِيَّةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ. إِسْمُهَا الْأَصْلِيُّ «مَارِي» وَهِيَ ابْنَةُ أَبِي لُبْنَانِيٍّ وَأُمُّ فِلِسْطِينِيَّةٍ. وُلِدَتْ فِي النَّاصِرَةِ (فِلِسْطِينُ)، وَتَعَلَّمَتْ فِي مَدْرَسَتِهَا حَتَّى بَلَغَتْ الثَّلَاثَةَ عَشْرَةَ مِنَ الْعُمُرِ، وَدَرَسَتْ فِي إِحْدَى مَدَارِسِ الرَّاهِبَاتِ فِي لُبْنَانَ حَيْثُ بَقِيَتْ حَتَّى سَنَةِ ١٩٠٤. وَفِي سَنَةِ ١٩٠٨ إِتَّقَلَتْ مَعَ وَالِدَيْهَا إِلَى مِصْرَ، وَلَمَّا كَانَ مَوْرُدُ وَالِدِهَا قَلِيلاً رَأَتْ مِيَّ أَنْ تَعْمَلَ لِتُسَاعِدَهُ فِي الْقِيَامِ بِنَفَقَاتِ الْعَائِلَةِ، فَعَمَلَتْ كَمُعَلِّمَةٍ لِأَوْلَادِ أَحَدِ الْأَغْنِيَاءِ وَفِي سَنَةِ ١٩١١. ظَهَرَ لِمِيَّ أَوَّلَ عَمَلٍ أَدَبِيٍّ بِالْفِرَنْسِيَّةِ، وَهُوَ مَجْمُوعَةٌ قَصَائِدَ تَحْتَ عُنْوَانِ «أَزَاهِيرُ حُلْمٍ». وَلَا عَجَبَ فِي ذَلِكَ، فَقَدْ كَانَتْ تَقَافَتَهَا فِرَنْسِيَّةً وَلَكِنَّهَا لَمْ تَلْبَثْ وَهِيَ فِي مِصْرَ أَنْ أَنْقَضَتْ الْعَرَبِيَّةَ فَصَارَتْ لِعَتَمَاتِ الْكِتَابِيَّةِ الْمُفَضَّلَةِ وَنَالَتْ مَكَانَةً عَالِيَةً بَيْنَ أَدْبَاءِ الْعَرَبِيَّةِ.

وَقَدْ فَتَحَتْ صَالُونًا أَدَبِيًّا فِي الْقَاهِرَةِ كَانَ يَقْصِدُهُ كُلَّ يَوْمٍ ثَلَاثَةَ كِبَارِ رِجَالِ الْأَدَبِ وَالْفِكْرِ وَالْفَنِّ، فَتَجَرَّى بَيْنَهُمُ الْأَحَادِيثُ الْأَدَبِيَّةُ وَالْمُنَاقَشَاتُ الثَّقَافِيَّةُ. وَ يَكْفِي هُنَا أَنْ أَنْقَلَ وَصَفَ الدُّكْتُورِ طَهَ حُسَيْنِ لَهُ إِذْ قَالَ «كَانَ صَالُونُ مِيَّ دِيمُقْرَاطِيًّا وَأَنَا أَذْكَرُ أَنَّي إِتَّصَلْتُ بِصَالُونِ مِيَّ بَعْدَ أَنْ تَوَقَّشْتُ رِسَالَتِي لِلدُّكْتُورِ فِي أَبِي الْعَلَاءِ وَشَهِدْتُ مِيَّ هَذِهِ الْمُنَاقَشَةَ، وَشَهِدْتُ فِيمَا يَظْهَرُ بَعْضُ الْحَفَلَاتِ الَّتِي أَقَامَهَا لِي الزُّمْلَاءُ حِينَئِذٍ وَطَلَبْتُ إِلَى أُسْتَاذِهَا وَأُسْتَاذِي لُطْفِي السَّيِّدِ أَنْ يُظْهِرَنِي فِي

⁸ el-Makdisi, Enis, *el-Funûnu'l-Edebiyye ve İ'lamuhâ fi'n-Nehdati'l-'Arabiyyeti'l-Hadise*, Beirut 1963, s. 468-484.

صَالُونَهَا وَكَذَلِكَ عَرَفْتُهَا فِي ذَلِكَ الصَّالُونَ وَتَرَدَّدَتْ عَلَيْهَا فِي أَيَّامِ الثَّلَاثَاءِ إِلَى أَنْ سَافَرْتُ إِلَى أُرْبَابًا. وَكَانَ بَيْنَ الَّذِينَ يَتَرَدَّدُونَ عَلَى الصَّالُونَ الْمِصْرِيِّونَ وَ السُّورِيِّونَ وَالْأُورُشِيِّونَ عَلَى إِخْتِلَافِ شُعُوبِهِمْ وَكَانَ مِنْهُمْ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ وَكَانُوا يَتَحَدَّثُونَ فِي كُلِّ شَيْءٍ، وَيَتَحَدَّثُونَ بِلُغَاتٍ مُخْتَلِفَةٍ وَبِاللُّغَاتِ وَالْفِرَنْسِيَّةِ وَالْإِنْكِلِيزِيَّةِ خَاصَّةً، وَرَبَّمَا اسْتَمَعُوا لِقَصِيدَةٍ تُلْقَى أَوْ مَقَالَةٍ تُقْرَأُ أَوْ قِطْعَةٍ مُوسِيقِيَّةٍ تُعْزَفُ أَوْ أُغْنِيَةٍ تَنْفُذُ إِلَى الْقُلُوبِ.

وَمِنْ كِبَارِ أَهْلِ الْقَلَمِ وَقَادَةِ الْفِكْرِ الَّذِينَ كَانُوا يَتَرَدَّدُونَ عَلَى صَالُونِ مِيَّ نَذَكْرُ لُطْفِي السَّيِّدِ، وَآمِيرِ الشُّعْرَاءِ أَحْمَدُ شَوْقِي، وَطَهَ حُسَيْنُ، وَعَبَّاسُ الْعَقَّادُ. وَمِنْ الْجَدِيرِ بِالذِّكْرِ أَنَّ الْعَقَّادَ قَالَ عَنْ صَالُونِ مِيَّ «إِنَّهُ لَوْ جَمَعْتَ الْأَحَادِيثَ الَّتِي دَارَتْ فِي نَدْوَةِ مِيَّ لَتَأَلَّفْتَ مِنْهَا مَكْتَبَةً مِصْرِيَّةً تُقَابِلُ مَكْتَبَةَ الْعِقْدِ الْفَرِيدِ وَمَكْتَبَةَ الْأَغَانِي فِي الثَّقَاتَيْنِ الْأَنْدَلُسِيَّةِ وَالْعَبَّاسِيَّةِ».

وَأَزْدَادَ نَشَاطِهَا الْأَدَبِيِّ بَعْدَ الْحَرْبِ الْعَالَمِيَّةِ الْأُولَى، وَلَمْ تَلْبَثْ أَنْ أَصْبَحَتْ زَعِيمَةَ الْأَدِيبَاتِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ. وَكَانَتْ أَيْنَمَا تَوَجَّهَتْ تُقَامُ لَهَا حَفَلَاتُ التَّكْرِيمِ. وَكَانَ بَيْنَ الْأُدْبَاءِ الَّذِينَ بَادَلْتَهُمُ الْآرَاءَ وَالْأَفْكَارُ جِبْرَانُ خَلِيلُ جِبْرَانُ أَدِيبُ الْمَهْجَرِ، الَّذِي مَا كَادَتْ تَطَّلِعُ عَلَى كِتَابَاتِهِ حَتَّى شَعَرَتْ بِجَادِبِيَّتِهِ الْأَدِيبِيَّةِ فَكَاتَبَتْهُ وَكَاتَبَهَا، وَتَطَوَّرَتْ عِلَاقَتُهُمَا إِلَى حُبِّ اسْتِمْرَارٍ زَمَنًا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَلْتَقِيَا. وَقَدْ وُلِدَ مِنْ هَذِهِ الْعِلَاقَةِ رَسَائِلُ مُتَبَادِلَةٍ تُعَدُّ الْيَوْمَ مِنْ ثَرَوَاتِنَا الْأَدِيبِيَّةِ.

وَكَانَتْ مِيَّ بَرِعَتْ ثِقَافَتِهَا الْأَجْنَبِيَّةَ شَرْقِيَّةَ الرُّوحِ، وَقَدْ قَالَتْ عَنْهَا إِحْدَى الْأَدِيبَاتِ الشَّهِيرَاتِ عَائِشَةُ التَّيْمُورِيَّةُ: «إِنَّهَا كَانَتْ الْمَثَلَ الْأَعْلَى لِلْفَتَاةِ الشَّرْقِيَّةِ الرَّاقِيَّةِ الْمُتَّقِفَةِ. لَقَدْ أَخَذَتْ مِنِّي الْكَثِيرَ مِنْ ثِقَافَةِ الْعَرَبِ وَطَرَائِفِهِمْ وَأَتَّجَاهَاتِهِمْ، وَلَكِنْ ذَلِكَ لَمْ يُنْسِهَا حَقَّ أَهْلِهَا وَوَطَنِهَا، وَكَانَ الشَّرْقُ كُلُّهُ لَهَا وَطَنًا. لَمَّا نَسِيَتْ عَادَاتِ أَهْلِهَا، وَلَا احْتَقَرَتْ تَقَالِيدَ قَوْمِهَا.»

وَقَدْ انْضَمَّتْ إِلَى الْحَرَكَةِ النِّسَائِيَّةِ فِي مِصْرَ لِلدَّفَاعِ عَنْ حُقُوقِ الْمَرْأَةِ،
وَطَالَبَتْ بِتَحْقِيقِ الْمُسَاوَاةِ فِي الْعَمَلِ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الرَّجُلِ وَذَلِكَ فِي أَحَادِيثِهَا
أَوْ كِتَابَاتِهَا وَخُطَبِهَا. لَقَدْ كَانَتْ مَيَّ تُوْمِنُ بِالْحُرِّيَّةِ لِلْمَرْأَةِ وَتُطَالِبُ بِالتَّسَاوِي بَيْنَهَا
وَبَيْنَ الرَّجُلِ وَلَكِنَّهَا كَانَتْ تُوْمِنُ أَيْضاً أَنَّ الْحُرِّيَّةَ وَالْمُسَاوَاةَ يَنْبَغِي أَلَّا تُخْرِجَ الْمَرْأَةَ
عَنْ خَصَائِصِهَا الطَّبِيعِيَّةِ.

لَقَدْ تَرَكَتْ مَيَّ نِتَاجاً أَدَبِيّاً رَائِعاً مِنْ كِتَابَاتِهَا وَتَرْجَمَاتِهَا بَيْنَهَا: «ابْتِسَامَاتٌ
وَدُمُوعٌ» وَهُوَ مَقْتُولٌ عَنِ الْأَلْمَانِيَّةِ لِفِرْدِرِيكٍ مَكْسٍ مُولَرٍ، وَ «رُجُوعُ الْمَوْجَةِ»
نَقَلْتَهُ عَنِ الْفِرَنْسِيَّةِ، لِلْكَاتِبِ بَرَادَا، وَ«الْحُبُّ فِي الْعَذَابِ» عَنِ الْإِنْكِلِيزِيَّةِ لِلرُّوَائِيِّ
كُونَانْدُوِيلٍ.

وَمِنْ مُؤَلَّفَاتِهَا «بَيْنَ الْمَدِّ وَالْحَزْرِ» وَ«ظُلُمَاتٌ وَأَشِعَّةٌ» وَ«بَاحِثَةُ الْبَادِيَّةِ»
وَ«كَلِمَاتٌ وَإِشَارَاتٌ».

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

رَائِدَاتٌ (ism-i fâil/çoğul/dişil); “liderler” (رَاد-يُرُودُ), (رود)

التَّهْضَةُ النِّسَائِيَّةُ “kadın rönesansı” (sıfat tamlaması);

مَوْرِدٌ “gelir, kaynak” (masdar/isim); (وَرَد-يُرِدُ)

نَفَقَاتُ الْعَائِلَةِ “ailenin geçim kaynakları” (isim/çoğul/dişil); (م نَفَقَةٌ)

حِينِيذٌ “o zaman” (zaman zarfı);

دِيمُقْرَاطِيٌّ “demokratik” (isim/yabancı);

زَعِيمَةُ الْأَدَبِيَّاتِ “edebiyatın kadın önderi” (isim tamlaması/dişil); (زعم)

صَالُونُ أَدَبِيٌّ “edebî salon, mahfil” (sıfat tamlaması);

نِتَاجٌ “ürün” (masdar/isim); (نتج)

يَتَرَدَّدُونَ عَلَى “gidip gelmek” (muzâri/çoğul); (تَرَدَّد-يَتَرَدَّدُ), (رَدَّ)

مَكْتَبَةُ الْعَقْدِ الْفَرِيدِ “İkdu’l-Ferîd Kütüphanesi”¹⁰ (isim tamlaması);

¹⁰ el-‘Ikdu’l-Ferîd, Endülüslü edebiyatçı ve şâir İbn ‘Abd Rabbihi (860-940) tarafından kaleme alınmıştır. 25 bölümden oluşan ansiklopedik bir eserdir.

مَكْتَبَةُ الْأَغَانِي “Agânî Kütüphanesi” (isim tamlaması);¹¹
قَادَةُ الْفِكْرِ “fikir öncüleri” (isim tamlaması); (قَادَ-يَقُودُ), (قَوْدَ)
التَّسَاوِي “eşitlik” (masdar/isim); (تَسَاوَى-يَتَسَاوَى), (سَوَى)

ج - الْأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - مَنْ هِيَ مِيَّ زِيَادَةُ؟
- ٢ - أَيْنَ وُلِدْتَ وَفِي أَيِّ مَدَارِسٍ تَعَلَّمْتَ؟
- ٣ - مَتَى وَمَعَ مَنْ انْتَقَلْتَ إِلَى مِصْرَ؟
- ٤ - لِمَاذَا مِيَّ بَدَأْتَ أَنْ تَعْمَلَ؟
- ٥ - مِنْ كَانُوا يَشْتَرِكُونَ فِي صَالُونِ مِيَّ؟
- ٦ - أَيُّ لُغَاتٍ كَانَتْ مُسْتَعْمَلَةً فِي صَالُونِ مِيَّ؟
- ٧ - لِمَاذَا انضَمَّتْ مِيَّ إِلَى الْحَرَكَةِ النَّسَائِيَّةِ فِي مِصْرَ؟
- ٨ - بِمِ طَالِبْتَ وَبِمِ كَانَتْ تَوْمَنُ؟
- ٩ - أَيُّ آثَارٍ أَدَبِيَّةٍ تَرَجَمْتَ مِيَّ إِلَى الْعَرَبِيَّةِ وَمَا لُغَاتُهَا؟
- ١٠ - مَا عَنَاوِينَ مَوْلاَفَاتِ مِيَّ؟

د - مُمَلَّحَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: الْجُمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ (٢)

İSİM CÜMLESİ (2)

İsim cümlelerinin önüne tekîd (pekiştirme/vurgulama) amacıyla (إِنَّ) edâtı getirilebilir. Örneğin, (إِنَّ الْكِتَابَ مُفِيدٌ) “Şüphesiz ki/muhakkak ki kitap faydalıdır.” Bu durumda (الْكِتَابَ) “kitap” sözcüğünün son harekesi fethaya dönüşür ve “(إِنَّ)’nin ismi” diye adlandırılır. Haber ise, artık muhtedânın haberi değildir, “(إِنَّ)’nin haberi”dir. Aynı şekilde, isim cümlesinin başına () idi, oldu” fiili gelirse, isim “kâne’nin ismi”, haber de “kâne’nin haberi”

¹¹ *Kitâbu'l-Ağânî*, Ebu'l-Farac el-İsfehânî (897-967) tarafından kaleme alınmıştır. Konu olarak musiki bilgi ve teorilerini ele alır. Fakat, edebiyat başta olmak üzere, sosyal yaşam, tarih, gelenekler v.b. bir çok konuya yer veren ansiklopedik bir eserdir.

olarak adlandırılır. Örnek: (كَانَ أَحْمَدُ مَرِيضًا) “Ahmet hastaydı.” cümlesinde (أَحْمَدُ) “Ahmet” Kâne’nin ismi, (مَرِيضًا) “hasta” Kâne’nin haberidir. Kâne’nin haberi dâima mansûb olur.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- اِنْتَقَلَتْ مَعَ وَالِدَيْهَا إِلَى مِصْرَ، وَلَمَّا كَانَ مَوْرِدُ وَالِدَيْهَا قَلِيلاً رَأَتْ مَيَّ أَنْ تَعْمَلَ لِتُسَاعِدَهُ فِي الْقِيَامِ بِنَفَقَاتِ الْعَائِلَةِ، فَعَمِلَتْ كَمُعَلِّمَةٍ لِأَوْلَادِ أَحَدِ الْأَغْنِيَاءِ.

“Anne babasıyla Mısır’a taşındı. Babasının geliri az olunca, Mey, ailenin geçiminde babasına yardım etmek için çalışmayı uygun gördü ve zenginlerden birinin çocuklarına öğretmen olarak ders verdi.”

(اِنْتَقَلَتْ) “taşındı” mâzi bir fiildir ve fâili Meyy hanımdır. Cümle fiil cümlesidir. (وَالِدَيْهَا) “anne babasıyla” ifadesi (مَعَ) “ile” edâtından dolayı mecrûrdur. Aslı (وَالِدَانِ) + zamir şeklindedir. (وَالِدَانِ) sözcüğü ikildir, zamir ile izâfet durumundan “nûn” harfi düşmüş, öncesinde (مَعَ) gelerek mecrûr olduğu için de “elif” harfi, “yâ”ya dönüşmüştür. (لَمَّا) “olduğu zaman, olduğunda, olduğu için” anlamındadır. (الْقِيَامِ بِنَفَقَاتِ الْعَائِلَةِ) “ailenin geçimini sağlamak” anlamında zincirleme bir isim tamlamasıdır. (فَعَمِلَتْ) “yapmak” anlamındadır.

٢- وَقَدْ فَتَحَتْ صَالُونَاً أَدَبِيًّا فِي الْقَاهِرَةِ كَانَ يَقْصِدُهُ كُلَّ يَوْمٍ ثَلَاثَةَ كِبَارِ رِجَالِ الْأَدَبِ وَالْفِكْرِ وَالْفَنِّ، فَتَجَرَّى بَيْنَهُمُ الْأَحَادِيثُ الْأَدَبِيَّةُ وَالْمُنَاقَشَاتُ الثَّقَافِيَّةُ.

“Kahire’de, her Çarşamba günü büyük edebiyat, fikir ve sanat adamlarının katıldıkları, aralarında edebî konuşmalar ve kültürel tartışmaların yapıldığı bir edebiyat kulübü açtı.”

Bu cümle (فَدَّ) edâtı ile pekiştirilmiş bir mâzi fiille başlamaktadır ve fiil cümlesidir. (صَالُونَاً) “kulüp, salon” sözcüğü nesnedir. Bu nesnenin cümle içinde iki tane sıfatı vardır. İlk sıfat: (أَدَبِيًّا) “edebiyatla ilgili” sözcüğüdür ve mufred (tek sözcük hâlinde) gelmiştir. İkinci sıfat: (كَانَ يَقْصِدُهُ كُلَّ يَوْمٍ ثَلَاثَةَ) (كِبَارِ رِجَالِ الْأَدَبِ وَالْفِكْرِ وَالْفَنِّ) “her Çarşamba günü büyük edebiyat, fikir ve

sanat adamlarının katıldıkları” ifadesi fiil cümlesi şeklinde sıfattır. Sonraki cümlede ise, (الأَحَادِيثُ) “sözler” sözcüğü çoğul ve gayr-i âkıl olduğu için fiil dişil olarak (تَجْرِي) “olur” şeklinde gelmiştir.

٣- وَمِنْ كِبَارِ أَهْلِ الْقَلَمِ وَقَادَةِ الْفِكْرِ الَّذِينَ كَانُوا يَتَرَدَّدُونَ عَلَى صَالُونَ مِيَّ نَذَكْرُ لُطْفِي السَّيِّدُ، وَأَمِيرِ الشُّعْرَاءِ أَحْمَدُ شَوْقِي، وَطَهَ حُسَيْنٌ، وَعَبَّاسُ الْعَقَّادُ.

“Meyy’in kulübüne gidip gelmekte olan büyük yazarlar ve önde gelen düşünürler arasında Lutfî es-Seyyid, şâirlerin sultanı Ahmed Şevkî, Tâhâ Huseyn ve ‘Abbâs el-‘Akkâd’ı sayabiliriz.”

Bu cümle aslında mubteda’sı sonda gelen bir isim cümlesidir. (لُطْفِي السَّيِّدُ) isimlerinin tümü sonda gelen mubteda (mubtedâ mu’ahhar)’dır. (مِنْ كِبَارِ أَهْلِ الْقَلَمِ وَقَادَةِ الْفِكْرِ الَّذِينَ كَانُوا) ifadesi de haberdir.

٤- وَقَدْ انْضَمَّتْ إِلَى الْحَرَكَةِ النَّسَائِيَّةِ فِي مِصْرَ لِلدَّفَاعِ عَنْ حُقُوقِ الْمَرْأَةِ، وَطَالَبَتْ بِتَحْقِيقِ الْمَسَاوَاةِ فِي الْعَمَلِ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الرَّجُلِ وَذَلِكَ فِي أَحَادِيثِهَا أَوْ كِتَابَاتِهَا وَخُطَبِهَا.

“Kadın haklarını savunmak için Mısır’daki kadın hareketine katılmış ve sözlerinde, yazılarında ve konferanslarında kadınla erkek arasında çalışma konusunda eşitliğin sağlanmasını talep etmişti.”

Bu cümlelerin fâili olan (هي) “o” ile kastedilen Meyy’dir ve cümle te’kid edilmiş bir fiil cümlesidir. (انْضَمَّتْ) “katıldı” fiili (إِلَى) “-e, a” edıyla birlikte kullanılan bir mute‘allik fiildir. (الدَّفَاعِ) “savunmak” sözcüğü de (عَنْ) “den, dan” harfi cerriyle kullanılır. (طَالَبَتْ) “istedi, talep etti” fiili ise (بِ) “ile” harfi cerriyle kullanılır. Ancak bu harf-i cerler her zaman aslî anlamlarını vermez, kullanıldıkları fiille birlikte bir anlam taşırlar.

٥- لَقَدْ كَانَتْ مِيَّ تُؤْمِنُ بِالْحُرِّيَّةِ لِلْمَرْأَةِ وَتُطَالِبُ بِالتَّسَاوِي بَيْنَهَا وَبَيْنَ الرَّجُلِ وَكَجَلَّتْهَا كَانَتْ تُؤْمِنُ أَيْضًا أَنَّ الْحُرِّيَّةَ وَالْمَسَاوَاةَ يَنْبَغِي أَلَّا تُخْرِجَ الْمَرْأَةَ عَنْ خَصَائِصِهَا الطَّبِيعِيَّةِ.

“Meey, kadının özgürlüğüne inanıyor ve kadınla erkek arasında eşitlik istiyordu. Fakat o aynı zamanda, özgürlük ve eşitliğin kadını doğal niteliklerinden çıkarmaması gerektiğine de inanıyordu.”

Bu cümledeki (كَانَتْ) fiilinin ismi (مَيِّ) dir. (بِالْحُرِّيَّةِ) “özgürlüğe” sözcüğü, (كَانَتْ) fiilinin haberidir. Cümlede geçen (أَيْضاً) edâtı, “yine; aynı zamanda; de,da” anlamlarındadır. (يَنْبَغِي) “gerekir” anlamındadır ve sonrasında ise başına (أَنَّ) edî getirilmiş bir muzâri fiil getirilir. (أَلَّا تُخْرِجَ) “çıkarmaması” anlamında olumsuz masdardır (masdar-ı mu’evvel/masdar-ı te’vîl), aslı (أَنَّ لَا تُخْرِجَ) şeklindedir. “Nûn” harfî, “lâm”a dönüşmüştür.

الوحدة الخامسة

الجملة الفعلية

V. ÜNİTE

FİİL CÜMLESİ

Yazarı:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

V. Üniteye Genel Bir Bakış

Fiil ile başlayan her cümle “fiil cümlesi” adını alır. Bu adlandırma mâzi, muzâri ve emr fiillerinin hepsi için de geçerlidir. .

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Fiil cümlesini bilir,
- Fiil cümlesi ile isim cümlesi arasındaki farkı kavrar,
- Fiillerin çekimlerini yapabilir,
- Mezîd fiillerin kökenini bulur,
- Fiillerle cümleler kurar.

Öneriler:

- Bazı mâzi, muzâri ve emir fiillerin tüm sîyga çekimleri yapılabilir,
- Fiil çeşitleri, Türkçe gramer kitaplarından incelenebilir,
- Muştakk (artırılmış) fiillerin kökleri tespit edilerek, bunlar sözlükten araştırılabilir.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٩)

مَوَارِدُ الْبِلَادِ الْعَرَبِيَّةِ الْاِقْتِصَادِيَّةِ¹²

تَتَمَّعُ الْأَقْطَارُ الْعَرَبِيَّةُ الْمُخْتَلِفَةُ بِمَوَارِدِ اِقْتِصَادِيَّةٍ غَنِيَّةٍ، وَهِيَ تَعْمَلُ عَلَى اسْتِعْلَالِهَا لِرَفْعِ مُسْتَوَى الْمَعِيشَةِ لِمَوَاتِنِهَا، وَتَحْقِيقِ نَهْضَةِ زِرَاعِيَّةٍ وَصِنَاعِيَّةٍ فِي مُخْتَلَفِ الْمِيَادِينِ .

مِنَ الْمَعْلُومِ أَنَّ الْبِلَادَ الْعَرَبِيَّةَ غَنِيَّةٌ بِمَوَارِدِهَا الْاِقْتِصَادِيَّةِ وَتَرَوْتَهَا الطَّبِيعِيَّةَ فِيهَا أَوْلًا تَقَعُ عِنْدَ مُلْتَقَى ثَلَاثِ قَارَاتٍ: أَوْرُبَّا وَآسِيَا وَأَفْرِيْقِيَا، وَتَمْتَدُّ سَوَاحِلُهَا عَلَى عَدَدٍ مِّنَ الْبِحَارِ كَالْبَحْرِ الْأَحْمَرِ، وَالْبَحْرِ الْأَبْيَضِ الْمُتَوَسِّطِ، وَالْمُحِيطَيْنِ: الْأَطْلَسِيِّ وَالْهِنْدِيِّ، وَهَذَا الْمَوْقِعُ يَجْعَلُهَا مَرْكَزًا ذَا قِيَمَةٍ تَجَارِيَّةٍ مُهِمَّةٍ.

وَيُضَافُ إِلَى ذَلِكَ أَنَّهَا تَتَمَّعُ بِمَرْكَزِ سِيَاحِيٍّ لَا بِفَضْلِ جَمَالِ طَبِيعَتِهَا فَحَسَبَ بَلْ لِمَا اشْتَهَرَتْ بِهِ مِنْ آثَارِ حَضَارِيَّةٍ تَمْتَدُّ حُدُورُهَا بَعِيدًا فِي التَّارِيخِ كَأَثَارِ الْفَرَاعِنَةِ فِي مِصْرَ، وَالْبَابِلِيِّينَ فِي الْعِرَاقِ وَالْفِينِيقِيِّينَ فِي لُبْنَانَ وَالرُّومَانَ فِي سُورِيَّةِ وَالْأَرْدُنِّ وَشَمَالِيَّيِ افْرِيْقِيَا وَبِفَضْلِ مَا لَهَا مِنْ أَهْمِيَّةٍ دِينِيَّةٍ لِكَوْنِهَا مَهْدَ الْأَدْيَانِ الثَّلَاثَةِ: الْيَهُودِيَّةِ وَالْمَسِيحِيَّةِ وَالْإِسْلَامِ.

وَإِذَا انْتَقَلْنَا إِلَى مَصَادِرِ الثَّرْوَةِ الطَّبِيعِيَّةِ الْاُخْرَى فَإِنَّا نُلَاحِظُ أَنَّ الزَّرَاعَةَ تُشَكِّلُ مَوْرِدًا أَسَاسِيًّا فِي أَكْثَرِ الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ، وَهِيَ تَقُومُ عَلَى أُسَاسِ ثَلَاثَةِ مَصَادِرَ مَائِيَّةٍ: الْأَمْطَارِ وَالْأَنْهَارِ وَالْأَبَارِ. وَأَهْمِيَّةُ هَذِهِ الْمَصَادِرِ تَخْتَلِفُ مِنْ بَلَدٍ إِلَى آخَرَ. فَالْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الْمُتَّحِدَةُ مَثَلًا تَعْتَمِدُ اعْتِمَادًا كَلْبًا عَلَى الرِّيِّ وَاسْتَعْلَالَ مِيَاهِ النَّبْلِ

¹² Rafle, Philip – Mustafâ, Ahmed Sâmî. *Cuğrâfiyyetu 'l-Vatani 'l-'Arabiyy*, (3. bsk.) Kahire 1965, s. 73-80; 'Abdu'l-Hakîm, Muhammed Subhî. *el-Mevâridu 'l-İktisâdiyye fi 'l-Vatani 'l-'Arabiyy*, (2. bsk.), Beyrut 1966, s. 102-103.

أَحْسَنَ اسْتِعْلَالَ وَمِنَ الْمُنتَطِرِ أَنْ يَزِيدَ بِنَاءَ السَّدِّ الْعَالِي مِسَاحَةَ أَرْضِيهَا الزَّرَاعِيَّةِ وَإِتِّجَاحَهَا. وَالزَّرَاعَةُ فِي الْعِرَاقِ تَعْتَمِدُ عَلَى الْأَنْهَارِ وَالْأَمْطَارِ بَيْنَمَا نَجِدُ أَنَّ سُورِيَّةَ وَالْجَزَائِرَ وَالْمَغْرِبَ تَعْتَمِدُ فِي زِرَاعَتِهَا عَلَى الْأَمْطَارِ أَكْثَرَ بِكَثِيرٍ مِنْ اعْتِمَادِهَا عَلَى مِيَاهِ الْأَنْهَارِ. أَمَّا الزَّرَاعَةُ عَلَى أُسَاسِ مِيَاهِ الْأَبَارِ فَتُمَثِّلُهَا الْوَأَحَاتُ الْمُتَنَاطِرَةُ فِي الْجَزِيرَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَالصَّحْرَاءِ فِي شِمَالِي أُفْرِيْقِيَا. وَكَانَ مِنَ الطَّبِيعِيِّ أَنْ تَهْتَمَّ الْأَقْطَارُ الْعَرَبِيَّةُ بِخَزْنِ الْمِيَاهِ، وَتَنْظِيمِ تَوْزِينِهَا، فَتَلْجَأُ إِلَى بِنَاءِ السُّدُودِ وَشَقِّ الْفَنَوَاتِ وَحَفْرِ الْأَبَارِ، كَمَا نُلَاحِظُ ذَلِكَ فِي مِصْرَ وَسُورِيَا وَالْعِرَاقِ وَالسُّودَانَ وَالْمَمْلَكَةَ السُّعُودِيَّةَ.

وَالْبِلَادُ الْعَرَبِيَّةُ مَعْرُوفَةٌ بَعْدَ كَبِيرٍ مِنَ الْمُنْتَجَاتِ الزَّرَاعِيَّةِ وَفِي مُقَدِّمَتِهَا الْقَطْنُ وَتُنْتِجُ مِنْهُ مِصْرُ وَالسُّودَانُ كَمِّيَّاتٍ كَبِيرَةً، وَالْأُرْدُنُّ يُزْرَعُ بِصُورَةٍ خَاصَّةٍ فِي مِصْرَ وَالْعِرَاقِ، وَالثَّمُورُ الَّتِي يَشْتَهَرُ بِهَا الْعِرَاقُ حَيْثُ نَجِدُ حَوَالِي ٧٥ ٪ (بِالْمِائَةِ) مِنْ ثَمُورِ الْعَالَمِ، وَالتَّبَعُ الَّذِي تُنْتِجُ مِنْهُ الْجَزَائِرُ نِصْفَ إِنتَاجِ الْوَطَنِ الْعَرَبِيِّ، وَالْقَمْحُ الَّذِي تُعْرَفُ بِهِ سُورِيَا، وَالْبُنُّ الَّذِي يَكُونُ نِسْبَةً كَبِيرَةً مِنْ صَادِرَاتِ الْيَمَنِ.

أَمَّا الْمَوَارِدُ الطَّبِيعِيَّةُ الْأُخْرَى فَتَشْمَلُ الزَّيْتَ (الْبَتْرُولَ) الَّذِي تُنْتِجُ مِنْهُ الْبِلَادُ الْعَرَبِيَّةُ مَا يَزِيدُ عَنْ ٢٥ ٪ مِنْ إِنتَاجِ الْعَالَمِ. وَالْأَقْطَارُ الْعَرَبِيَّةُ الْمَشْهُورَةُ بِإِتِّجَاحِ هِيَ الْكُوَيْتُ وَالْمَمْلَكَةُ السُّعُودِيَّةُ وَلِيبِيَا وَالْجَزَائِرُ وَالْعِرَاقُ وَ قَطْرُ وَالْإِمَارَاتُ الْعَرَبِيَّةُ الْمُتَّحِدَةُ. وَيُوجَدُ الْفُوسْفَاتُ بِكَثْرَةٍ فِي الْمَغْرِبِ وَالْأُرْدُنِّ وَتُونِسَ وَ قَدْ صَدَّرَ الْمَغْرِبُ وَحْدَهُ سَنَةَ ١٩٦٧ مَا يُسَاوِي ٤٠ ٪ مِنْ إِنتَاجِ الْعَالَمِيِّ آنَذَاكَ، وَ نَجِدُ الْحَدِيدَ الْخَامَّ فِي عَدَدٍ مِنَ الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ كَالْجَزَائِرِ وَ مِصْرَ وَالْمَغْرِبِ، وَتُعْتَبَرُ الْجَزَائِرُ رَابِعَةَ دَوْلِ الْعَالَمِ تَصْدِيرًا لِلْحَدِيدِ.

لَقَدْ كَانَ لِاسْتِعْلَالِ هَذِهِ الْمَوَارِدِ الطَّبِيعِيَّةِ وَغَيْرِهَا فَضْلٌ كَبِيرٌ عَلَى النَّهْضَةِ الْحَدِيثَةِ فِي مُخْتَلِفِ الْمِيَادِينِ، عِلْمِيَّةً أَمْ إِقْتِصَادِيَّةً أَوْ إِجْتِمَاعِيَّةً. فَتَقَدَّرَتْ مُسْتَوَى الْمَعِيشَةِ وَدَخَلَ الْفَرْدُ فِي بَعْضِ الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ، وَازْدَهَرَتْ بَعْضُ الصَّنَاعَاتِ الثَّقِيلَةِ

وَكَثِيرٌ مِنَ الصَّنَاعَاتِ الْخَفِيفَةِ. وَأُنشِئَتِ الْمُؤَسَّسَاتُ لِتَمْوِيلِ الْمَشَارِيعِ الزَّرَاعِيَّةِ
وَالصَّنَاعِيَّةِ وَالتَّجَارِيَّةِ وَالْجَمْعِيَّاتِ التَّعَاوُنِيَّةِ الْأَسْتَهْلَاكِيَّةِ. كَمَا سَاعَدَ ذَلِكَ عَلَى
تَحْسِينِ وَسَائِلِ النَّقْلِ وَالْمُوَاصَلَاتِ وَإِنْشَاءِ الْمَطَارَاتِ وَالْمَوَانِي وَتَوْسِيعِهَا، وَنَشْرِ
التَّعْلِيمِ بِصُورَةٍ عَامَّةٍ، وَتَطَوُّرِ التَّعْلِيمِ الْفَنِيِّ وَالْمِهْنِيِّ.

وَمِنَ الْجَدِيرِ بِالذِّكْرِ أَنَّ الدُّوَلَ الْعَرَبِيَّةَ أَدْرَكَتْ أَهْمِيَّةَ التَّعَاوُنِ الْاِقْتِصَادِيِّ
لِتَنْسِيقِ مَشَارِيعِهَا الزَّرَاعِيَّةِ وَالصَّنَاعِيَّةِ وَالتَّجَارِيَّةِ. فَعَقَدَتِ الْمُؤْتَمَرَاتِ وَوَضَعَتِ
الْخُطَطَ الْمُشْتَرَكَةَ، وَشَجَّعَتْ تَبَادُلَ الْخُبْرَاءِ لِعَرْضِ تَحْقِيقِ النُّمُوِّ الْاِقْتِصَادِيِّ
الْمُتَّكَمِلِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- تَمَتَّعَ بَ (muzâri/dişil); "faydalaniyor"; (تَمَتَّعَ-يَتَمَتَّعُ), (متع)
إِسْتِعْلَالٌ (isim/masdar); "yararlanmak/sömürmek"; (اسْتَعْلَلٌ-يَسْتَعْلِلُ), (غَلٌّ)
رَفَعُ مُسْتَوَى الْمَعِيشَةِ "yaşam düzeyini yükseltmek" (z. isim tamlaması);
تَقْوَمُ عَلَى "e dayanır" (muzâri/dişil); (قَامَ-يُقِيمُ)
الْفِرَاعِنَةُ "firavunlar" (isim/çoğul); (مُ فِرْعَوْنُ)
مَصَادِرُ مَائِيَّةٌ "su kaynakları" (sıfat tamlaması/çoğul/dişil);
الْأَبَارُ "kuyular" (isim /çoğul); (مُ بئرُ)
الْوَحَاتُ الْمَتْنَائِرَةُ "dağınık vahalar" (sıfat tamlaması/çoğul/dişil);
الرِّيُّ "tarımda sulama" (masdar/isim);
السُّدُودُ "barajlar" (isim/çoğul/dişil); (مُ سَدٌّ)
الْفَنَوَاتُ "kanallar" (isim/çoğul/dişil); (مُ فَنَاءَةٌ)
حَفْرُ الْأَبَارِ "kuyular kazmak" (isim tamlaması);
بِالْمِائَةِ "yüzde (%)" (harfi cerr + isim);
تُمْورٌ "hurmalar" (isim/çoğul/dişil); (مُ تَمْرٌ)
التَّبَعُ "tütün" (isim/yabancı);
تَمْوِيلُ الْمَشَارِيعِ الزَّرَاعِيَّةِ "tarım projelerinin finansmanı" (z. isim tamlaması);

التَّعَاوُنُ الْاِقْتِصَادِيَّ “ekonomik dayanışma” (sıfat tamlaması);
تَنْسِيقُ “koordinasyon” (masdar/isim); (نَسَّقَ-يُنَسِّقُ), (نسق)
الْمَوَانِي “limanlar” (isim/çoğul/dişil); (م مِينَاءُ)
الْجَمْعِيَّاتُ “dernekler” (isim/çoğul/dişil); (م جَمْعِيَّةُ)
مِنَ الْمَعْلُومِ أَنَّ “bilinmektedir ki”
وَيُضَافُ اِلَى ذَلِكَ “ona ek olarak”

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - على أي شيء تعمل الموارد الاقتصادية الغنية؟
- ٢ - أين تقع البلاد العربية جغرافيا؟
- ٣ - لماذا البلاد العربية غنية؟
- ٤ - أي آثار حضارية موجودة في البلاد العربية وفي أي دول توجد هذه الآثار؟
- ٥ - كيف الريّ الزراعيّ في البلاد العربية؟
- ٦ - أي دول تنتج القطن؟
- ٧ - أي دولة مشهورة بالتمور بين الدول العربية؟
- ٨ - كيف تُعْتَبَرُ الجزائرُ في تصدير الحديد؟
- ٩ - ما الهدف في إنشاء المؤسسات؟
- ١٠ - ماذا تفعل الدول العربية لتحقيق النمو الاقتصادي المتكامل؟

د - مَلاحِظَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: الجُمْلَةُ الفَعْلِيَّةُ (١)

FIİL CÜMLESİ (1)

Fiil cümlesi; mâzi, muzâri veya emr fiiliyle başlayan cümle türüdür. Örneğin, (كَتَبَ أَحْمَدُ رِسَالَةً أَمْسَ) “Ahmet, dün bir mektup yazdı.” Cümlesi bir fiil cümlesidir. Çünkü (كَتَبَ) “yazdı” fiiliyle başlamaktadır. (أَحْمَدُ) “Ahmet” fâil (özne), (رِسَالَةً) “bir mektup” mef’ûl bihi (nesne), (أَمْسَ) “dün” zaman zarfıdır.

Bir cümlenin fiil ile başlaması, o cümlede eyleme vurgu yapıldığını gösterir. Şayet vurgu özneye yapılacaksa, o zaman aynı cümlede fâil başa getirilir ve fiil cümlesi, isim cümlesine dönüşür.

Örnek: (أَحْمَدُ كَتَبَ رِسَالَةً مَسِيًّا). Bu cümle, önceki örnekte geçen cümleyle anlam olarak aynıdır, fakat vurgu, eylem yerine özne üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla özne, eylemden daha önemlidir.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- تَتَمَتَّعُ الْأَقْطَارُ الْعَرَبِيَّةُ الْمُخْتَلِفَةُ بِمَوَارِدِ إِقْتِصَادِيَّةٍ غَنِيَّةٍ، وَهِيَ تَعْمَلُ عَلَى اسْتِغْلَالِهَا لِرَفْعِ مُسْتَوَى الْمَعِيشَةِ لِمَوَاتِنِهَا، وَتَحْقِيقِ نَهْضَةِ زِرَاعِيَّةٍ وَصِنَاعِيَّةٍ فِي مُخْتَلَفِ الْمِيَادِينِ.

“Çeşitli Arap ülkeleri zengin ekonomik kaynaklardan yararlanır. Onlar, vatandaşlarının yaşam standardını yükseltmek ve farklı alanlarda tarımsal ve endüstriyel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için bu kaynaklardan faydalanırlar.”

(تَتَمَتَّعُ) “yararlanır, faydalanır” fiili muzâri/dişil bir fiildir ve cümle bu fiille başladığı için fiil cümlesidir. Fâil (الْأَقْطَارُ) “ülkeler/bölgeler”dir. (الْعَرَبِيَّةُ) sözcükleri sıfattır. (مَوَارِدِ) “kaynaklar” sözcüğü gayr-i munsarif’tir ve mecrûr olmasına rağmen fetha almıştır. (إِقْتِصَادِيَّةٍ غَنِيَّةٍ) ’in sıfatıdır. (وَهِيَ) (تَعْمَلُ عَلَى اسْتِغْلَالِهَا...) şeklinde devam eden cümle isim cümlesidir. (هِيَ) mubtedâ, cümlenin geri kalan kısmı da haberdir.

٢- لَقَدْ كَانَ لِاسْتِغْلَالِ هَذِهِ الْمَوَارِدِ الطَّبِيعِيَّةِ وَغَيْرِهَا فَضْلٌ كَبِيرٌ عَلَى النَّهْضَةِ الْحَدِيثَةِ فِي مُخْتَلَفِ الْمِيَادِينِ، عِلْمِيَّةً أَمْ إِقْتِصَادِيَّةً أَوْ اجْتِمَاعِيَّةً.

“Bu doğal kaynaklardan ve diğerlerinden yararlanmanın, bilimsel, ekonomik veya sosyal farklı alanlarda modern kalkınma üzerinde büyük bir katkısı olmuştur.”

(لِاسْتِغْلَالِ هَذِهِ الْمَوَارِدِ الطَّبِيعِيَّةِ وَغَيْرِهَا) ’nin ismi, (كَانَ) “katkı” sözcüğü, (فَضْلٌ كَبِيرٌ) ifadesi de (كَانَ) ’nin haberidir. (كَبِيرٌ) “büyük”, (فَضْلٌ) ’in sıfatıdır. (أَوْ) “yoksa”, (أَمْ) “büyük bir katkı” şeklinde tercüme edilir, yani belirsizdir.

“veya” anlamlarında alternatif bildiren edâtlardır. (عِلْمِيَّةً) “bilimsel olarak”, (اِقْتِصَادِيَّةً) “ekonomik olarak”, (اجْتِمَاعِيَّةً) “toplumsal olarak” anlamlarında birer temyîz’dir.

٣- فَالْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الْمُتَّحِدَةُ مَثَلًا تَعْتَمِدُ اعْتِمَادًا كَلِيًّا عَلَى الرَّيِّ وَاسْتَعْلَى مِيَاهَ النَّيْلِ أَحْسَنَ اسْتِعْلَالٍ وَمِنْ الْمُنتَطِرِ أَنْ يَزِيدَ بِنَاءَ السَّدِّ الْعَالِي مِسَاحَةَ أَرْضِيهَا الزَّرَاعِيَّةِ وَإِنْتِاجَهَا.

“Örneğin, Birleşik Arap Cumhuriyeti¹³ tamamen sulamaya dayanır ve Nil’in sularından en güzel şekilde yararlanır. Büyük Baraj’ın¹⁴ yapımının tarım arazilerinin yüzölçümünü ve üretimini artırması beklenmektedir.”

Cümle, isim cümlesidir. (الْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الْمُتَّحِدَةُ) “Birleşik Arap Cumhuriyeti” mubteda, (تَعْتَمِدُ اعْتِمَادًا كَلِيًّا عَلَى الرَّيِّ) “tamamen sulamaya dayanır” ifadesi haberdır. (وَمِنْ الْمُنتَطِرِ أَنْ) “beklenir ki, umulur ki” anlamında bir deyimdir. (أَنْ يَزِيدَ) “artırması” muzâri fiilden elde edilmiş bir masdardır. (بِنَاءَ السَّدِّ) “barajın yapımı” muzâri fiilin fâilidir. (الْعَالِي) “yüksek”, (مِسَاحَةَ) “baraj’ın” sıfatıdır. (إِنْتِاجَ) “üretim” sözcükleri birer nesnedir.

٤- أَمَّا الْمَوَارِدُ الطَّبِيعِيَّةُ الْأُخْرَى فَتَشْمَلُ الزَّيْتَ (الْبَتْرُولَ) الَّذِي تُنتِجُ مِنْهُ الْبِلَادُ الْعَرَبِيَّةُ مَا يَزِيدُ عَنْ ٢٥ ٪ مِنْ إِنتِاجِ الْعَالَمِ.

“Diğer doğal kaynaklar ise, Arap ülkelerinin, dünya üretiminin %25’inden fazlasını ürettiği petroldür.”

Bu cümle (أَمَّا) “-e gelince, ise” edâtıyla başlar, fakat bir isim cümlesidir. (الْمَوَارِدُ) “kaynaklar” mubtedâ’dır. (فَتَشْمَلُ الزَّيْتَ) “petrolü kapsar” ifadesi haberdır. Aynı zamanda bu ifade kendi içinde muzâri bir fiil ve nesnedir. (الَّذِي) “ki, ki o” ism-i mavsûl’dür, iki ifadeyi birbirine bağlar ve öncesini niteler.

¹³ 1958-1961 yılları arasında Mısır ve Suriye arasında kurulan ortak devlettir.

¹⁴ Mısır’daki “Asvân Barajı”dır.

٥ - فَعَقَدَتِ الْمُؤْتَمَرَاتِ وَوَضَعَتِ الْخُطَطَ الْمُشْتَرَكَةَ، وَشَجَّعَتْ تَبَادُلَ الْخُبْرَاءِ
لِعَرَضِ تَحْقِيقِ التَّمَوِّ الْاِفْتِصَادِيِّ الْمُتَكَامِلِ.

“Kongreler düzenledi, ortak projeler üretti, mükemmel ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek amacıyla uzmanların değiş-tokuşunu teşvik etti.”

Bu cümle bir fiil cümlesidir ve önceki cümlede geçen fâili (الدُّوَلُ الْعَرَبِيَّةُ) “Arap devletleri”dir. Burada fâil çoğuldur, gayr-i âkıl (cansız)dır ve dışıldır. Bu yüzden fiil dişil olmuştur. (وَضَعَتْ) “koydu/-metinde- üretti” ve (شَجَّعَتْ) “teşvik etti” fiileri için de durum önceki fiil gibidir. (عَرَضِ تَحْقِيقِ التَّمَوِّ) “gelişmenin gerçekleştirilmesi amacı” zincirleme bir isim tamlamasıdır. (التَّمَوِّ) “ekonomik” ve (الْمُتَكَامِلِ) “mükemmel” sözcükleri, “gelişme”nin birer sıfatıdır.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (١٠)

تَقَالِيدُ الْمُجْتَمَعِ الْعَرَبِيِّ¹⁵

لِلْمُجْتَمَعِ الْعَرَبِيِّ كَعَبْرَةٍ مِنَ الْمُجْتَمَعَاتِ عَادَاتُ وَتَقَالِيدُ تَتَّصِلُ بِحَيَاةِ النَّاسِ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ وَأَعْيَادِهِمْ. فَيَبْدَأُ الْمَوَاطِنُ عَادَةً عَمَلَهُ الْيَوْمِيِّ فِي سَاعَةٍ مُبَكَّرَةٍ مِنَ النَّهَارِ، سِوَاءَ كَانَ فِي الْمَصْنَعِ أَوِ الْحَقْلِ، أَوِ الْمَحَلَّاتِ التِّجَارِيَّةِ أَوِ الدَّوَائِرِ الْحُكُومِيَّةِ وَالشَّرَكَاتِ، وَيَسْتَمِرُّ فِي عَمَلِهِ سِتَّ سَاعَاتٍ إِنْ كَانَ مِنَ الْمُوظَّفِينَ الْحُكُومِيِّينَ، وَقَدْ يَسْتَمِرُّ حَتَّى السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ مَسَاءً فِي الْأَعْمَالِ الْأُخْرَى. وَمِنَ الْمُعْتَادِ أَنْ يَسْتَرِيحَ النَّاسُ فِي بُيُوتِهِمْ بَعْدَ انْتِهَائِهِمْ مِنْ أَعْمَالِهِمْ حَوْلِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ أَوِ الثَّلَاثَةِ بَعْدَ الظُّهْرِ، وَأَنْ يَتَنَاوَلُوا طَعَامَ الْغَدَاءِ الَّذِي يُكُونُ وَجِبَةَ الطَّعَامِ الرَّئِيسِيَّةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ.

وَفِي الْمَسَاءِ تَبْدَأُ مَرِحَلَةٌ أُخْرَى مِنْ حَيَاتِهِمْ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ هِيَ مَرِحَلَةُ السَّمْرِ وَتَبَادُلُ الزِّيَارَاتِ. فَأَعْلَبِيَّةُ الرِّجَالِ يَقْضُونَ أَوْقَاتِهِمْ فِي الْمَقَاهِي أَوِ التَّوَادِي الَّتِي يَنْتُمُونَ إِلَيْهَا، وَقَدْ تَكُونُ فِي صُحْبَتِهِمْ عَائِلَاتِهِمْ، سِوَاءَ كَانَ ذَلِكَ عِنْدَ الذَّهَابِ إِلَى التَّوَادِي أَوِ السِّيْنَمَا أَوِ الْحَدَائِقِ وَالْمَلَاهِي. وَمِمَّا هُوَ جَدِيدٌ بِالذِّكْرِ أَنَّ الْمَقَاهِي تَلْعَبُ دَوْرًا مُهِمًّا فِي حَيَاةِ الْعَرَبِ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ فَهِيَ مُلْتَقَى لِلْأَصْدِقَاءِ، يَتَبَادَلُونَ فِيهَا الْحَدِيثَ حَوْلَ شُؤُونٍ مُخْتَلِفَةٍ أَوْ يَقْرَأُونَ الصُّحُفَ الْيَوْمِيَّةَ. وَيَلْعَبُونَ الطَّوَالَةَ وَالشَّطْرَنْجَ وَغَيْرَهَا مِنْ وَسَائِلِ التَّسْلِيَّةِ. كَمَا أَنَّهُمْ يَسْتَمِعُونَ إِلَى الرَّادِيُو، أَوْ يُشَاهِدُونَ بَرَامِجَ التَّلْفِزِيُونِ. وَهَنَّاكَ يَشْرَبُونَ الشَّايَ، وَالْقَهْوَةَ الْعَرَبِيَّةَ، وَأَنْوَاعَ الْمُرْتَبَاتِ، وَقَدْ يَدْخُنُ بَعْضُهُمُ النَّارِجِيلَةَ، أَوْ يَتَنَاوَلُ وَجِبَةَ مِنَ الطَّعَامِ.

¹⁵ Abboud, a.g.e., Part II, s. 266-268.

وَمِنَ الْمُلَاحَظِ أَنْ الْمَقَاهِي وَالْمَلَاهِي وَغَيْرَهَا مِنَ الْمَحَلَّاتِ الْعَامَّةِ تُصْبِحُ مُزْدَحِمَةً بِالنَّاسِ خِلَالَ عَطَلَةِ الْأُسْبُوعِ الَّتِي تَقَعُ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ فِي أَكْثَرِ الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ. أَمَّا الزِّيَارَاتُ فَمُعْظَمُهَا عَائِلِيٌّ وَتَحْتَلُّ مَكَانَةً هَامَّةً فِي حَيَاةِ الْأُسْرَةِ وَبِنَاءِ الْمُجْتَمَعِ الْعَرَبِيِّ، بِسَبَبِ التَّرَابُطِ الْوَثِيقِ بَيْنَ أَفْرَادِ الْعَائِلَةِ الْوَاحِدَةِ وَالْأَقْرِبَاءِ. وَمِنَ الْعَادَاتِ الشَّائِعَةِ فِي هَذِهِ الْمُنَاسَبَاتِ أَنَّ أَهْلَ الْبَيْتِ يُقَدِّمُونَ أَنْوَاعًا مِنَ الْأَكْلِ وَالْحَلْوَيَاتِ أَوْ الْمُرْتَبَاتِ وَالشَّايِ وَالْقَهْوَةِ وَغَيْرِهَا. وَقَدْ تَبَّهَتْ هَذِهِ الزِّيَارَاتُ مِنْ غَيْرِ مِيعَادٍ سَابِقٍ.

وَيَهْتَمُّ كَثِيرٌ مِنَ الْمَوَاطِنِينَ بِأَنْبَاءِ الرِّيَاضَةِ، سَوَاءً كَانَتْ مَحَلِّيَّةً أَوْ عَالَمِيَّةً، فَهَمُّ يُتَابِعُونَ الْمُبَارِيَّاتِ الرِّيَاضِيَّةَ، سَوَاءً بِالذَّهَابِ إِلَى الْمَلَاعِبِ أَمْ بِمُشَاهَدَتِهَا عَلَى التَّلْفِزِيُونِ أَوْ بِقِرَاءَةِ التَّفَاصِيلِ عَنْهَا فِي الصُّحُفِ وَالْمَحَلَّاتِ. وَمِنْ أَهَمِّ الْأَلْعَابِ الرِّيَاضِيَّةِ كُرَةُ الْقَدَمِ وَكُرَةُ السَّلَّةِ وَالسَّبَاحَةُ.

وَيُعْتَبَرُ فَصْلُ الصَّيْفِ فَصْلًا سِيَّاحِيًّا لِلْكَثِيرِ مِنَ الْعَائِلَاتِ، بِمُنَاسَبَةِ عَطَلَةِ الْمَدَارِسِ الصَّيْفِيَّةِ الطَّوِيلَةِ الَّتِي تَنْقَطِعُ فِيهَا الدِّرَاسَةُ انْقِطَاعًا تَامًا، فَيُزُورُونَ بَعْضَ الْمُدُنِ أَوْ الْمَوَاقِعِ التَّارِيخِيَّةِ فِي بِلَادِهِمْ، أَوْ فِي الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ الْقَرِيبَةِ لِأَسِيْمَا الْمَنَاطِقِ الْجَبَلِيَّةِ أَوْ الْوَادِعَةِ عَلَى الْبِحَارِ.

وَمِنَ الْعَادَاتِ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ الْمَعْرُوفَةِ، وَخَاصَّةً بَيْنَ سُكَّانِ الْقَرْيِ، إِقْبَالُ النَّاسِ عَلَى الزَّوْاجِ فِي سِنِّ مُبَكَّرَةٍ. وَهَنَّاكَ عِبَارَاتٌ شَائِعَةٌ تَقُولُهَا الْأُمَّهَاتُ لِأَبْنَائِهِنَّ، فِي التَّشْجِيعِ عَلَى الزَّوْاجِ مِثْلَ «نَفْسِي أَفْرَحُ بِكَ وَأَشُوفُ أَوْلَادَكَ!» أَوْ يَقُولُهَا الزَّائِرُ عِنْدَمَا يَقُومُ شَابٌّ أَوْ فَتَاةٌ بِتَقْدِيمِ الْقَهْوَةِ لَهُ، كَعِبَارَةِ «أَشْرُبْهَا يَوْمَ فَرَحِكَ». وَيَقُومُ الْأَبَاءُ وَالْأُمَّهَاتُ بِدَوْرِهِمْ فِي اخْتِيَارِ الزَّوْجِ أَوْ الزَّوْجَةِ لِأَوْلَادِهِمْ، وَكِنْ لِرَأْيِ الشَّابِّ أَوْ الْفَتَاةِ أَهْمِيَّتُهُ فِي مَوْضُوعِ زَوَاجِهِمَا، وَيُعْتَبَرُ التَّكَافُؤُ الْإِجْتِمَاعِيُّ بَيْنَ أُسْرَتَيْ الزَّوْجِ وَالزَّوْجَةِ أَمْرًا مُهِمًّا. غَيْرَ أَنَّ الْحَالَةَ الْاِقْتِصَادِيَّةَ لَيْسَتْ كُلُّ شَيْءٍ فِي التَّكَافُؤِ، بَقْدَ يَرْتَضِ فَقِيرٌ أَنْ يُزَوِّجَ ابْنَهُ مِنْ غَنِيٍّ لِأَسْبَابٍ تَنْصِلُ بِأَخْلَاقِهِ أَوْ الْمَكَانَةِ

الاجتماعية أو العمر وغيرها. وتتبع خطوات تمهيدية لتبادل الزيارات بين أسرتي الشاب والفتاة للاتفاق على المهر وتحديد موعد تقديم خاتم الخطوبة وكتابة عقد الزواج، إلى غير ذلك من الأمور الخاصة بموضوع الزواج. ومن الجدير بالذكر أن الزواج بين الأقرباء خاصة بين أبناء العم وبنات العم شائع سواء كان ذلك بين المسلمين أم المسيحيين، وإن كانت فكرة الزواج من غير الأقرباء قد بدأت تنتشر بين سكان المدن.

ويحتفل العرب بأعياد ومواسم دينية وغير دينية كعيد الفطر الذي يبدأ بإنهاء شهر رمضان. ولهذا العيد الذي يسمى بعيد الصغير مكانة خاصة في قلوب المسلمين إذ فيه يفرحون لأنهم قاموا بتأدية فريضة الصوم، أحد أركان الإسلام الخمسة. وعيد الأضحى ويسمى العيد الكبير الذي يحتفل به المسلمون أيام الحج إلى مكة. والحج كما تعلم ركن آخر من أركان الإسلام. ويحتفل المسلمون كذلك بذكرى مولد النبي محمد. فيجتمعون في المساجد وينشدون المدائح النبوية، ويستمعون إلى قصة حياة النبي.

ويحتفل المواطنون المسيحيون بأعيادهم الدينية كعيد الميلاد، وعيد القيامة وعيد الصليب، وعيد العذراء مريم وغيرهم من الأعياد.

وبمناسبة هذه الأعياد يشتري الناس الملابس الجديدة ويعدون الحلويات والكعك، ويستقبلون الأقارب والأصدقاء ويرسلون التهاني التي تحمل عبارات مثل «كل عام وأنتم بخير» أو «عيد سعيد وعمر مديد» و«أطيب التمنيات بالعيد السعيد». كما توزع اللحوم على الفقراء بمناسبة عيد الأضحى.

وهناك أعياد غير دينية، سواء كانت أعياد ووطنية، كعيد الاستقلال، أم أعياد خاصة ببعض المواسم، كعيد الربيع (نوروز)، وشمّ التسيب الذي يحتفل به المصريون في أوائل الربيع وفي اعتقاد العامة منهم أنه بداية الصيف. ولهم عادات

تَتَّصِلُ بِهِ، مِنْهَا أَكَلُ الْبَيْضِ الْمُلَوَّنِ وَالْأَسْمَاكِ الْمُمْلَحَةِ وَخُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الْحُقُولِ
وَالْحَدَائِقِ الْعَامَّةِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- تَقَالِيدُ "gelenekler" (isim/çoğul/dişil); (م تَقْلِيدُ), (قلد)
الْمَحَلَّاتُ التِّجَارِيَّةُ "ticari mekanlar, dükkanlar" (sıfat tamlaması/çoğul/dişil);
الدَّوَائِرُ الْحُكُومِيَّةُ "devlet daireleri" (sıfat tamlaması/çoğul/dişil);
السَّمَرُ "gece sohbeti" (isim);
النَّوَادِي "kulüp" (isim/çoğul/dişil); (م نَادٍ وَالنَّادِي), (ندی)
وَسَائِلُ التَّنْصِيَةِ "eğlence araçları" (isim tamlaması/dişil/çoğul);
التَّشْجِيعُ عَلَى "teşvik etmek" (masdar); (شَجَّعَ - يُشَجِّعُ), (شجع)
خُطُوبَاتُ تَمْهِيدِيَّةٌ "hazırlık adımları" (sıfat tamlaması/dişil/çoğul);
خَاتَمُ الْخُطُوبَةِ "nişan/söz yüzüğü" (isim tamlaması);
يَحْتَفِلُ بِ "kutlar" (muzâri); (احْتَفَلَ - يَحْتَفِلُ), (حفل)
الْبَيْضُ الْمُلَوَّنُ "renkli yumurta" (sıfat tamlaması);
الْأَسْمَاكِ الْمُمْلَحَةُ "tuzlanmış balıklar" (sıfat tamlaması/çoğul/dişil);
الْحَدَائِقُ الْعَامَّةُ "parklar" (sıfat tamlaması/çoğul/dişil);

ج - الْأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - بأي شيء تتصل العادات والتقاليد في المجتمع العربي؟
- ٢ - متى يبدأ العرب عملهم اليومي عادة؟
- ٣ - ماذا يفعل العرب في المساء؟
- ٤ - لماذا المقاهي تلعب دورا مهما في حياة العرب الاجتماعية؟
- ٥ - ما أهمية الزيارات العائلية في حياة الأسرة وبناء المجتمع العربي؟
- ٦ - ماذا تقول الأمهات لأبنائهن في التشجيع على الزواج؟
- ٧ - ما معنى كلمة التَّكَاثُفُ في الزواج و من أي جهات يتحقق ذلك؟
- ٨ - متى عيد الفطر وما اسمه الآخر؟

٩ - كيف يحتفل المسلمون بذكرى مولد النبي محمد؟

١٠ - ما اسماء أعياد المسيحيين؟

د - ملاحظاتٌ نحويةٌ (٢)

FiİL CÜMLESİ (2)

Mâzi fiil cümlesi, (لَقَدْ) (فَدُ) edâtlarıyla tekîd (vurgu, pekiştirme) yapılabilir. (لَقَدْ جَاءَ أَحْمَدُ) / (فَدُ جَاءَ أَحْمَدُ) “Ahmet gelmişti / Ahmet kesinlikle geldi” anlamlarına gelir. İkinci cümle, ilkinin göre daha vurguludur. Çünkü “lâm” harfi edâtın vurgusunu artırır.

Muzârî ve emir fiilleriyle başlayan fiil cümlelerini tekîd etmek için “nûn” harfi kullanılır. Örnekler:

(اقْرَأَنَّ الْجَرِيدَةَ) “Gazeteyi mutlaka oku!”

(اقْرَأَنَّ الْجَرِيدَةَ) “Gazeteyi mutlak sûrette oku!”;

(يَذْهَبَنَّ عَلَيَّ إِلَى السُّوقِ كُلِّ يَوْمٍ) “Ali her gün çarşıya mutlaka gider.”

(يَذْهَبَنَّ عَلَيَّ إِلَى السُّوقِ كُلِّ يَوْمٍ) “Ali mutlak sûrette her gün çarşıya gider.”

ه - تحليل بعض جمل النصِّ

١ - لِلْمُجْتَمَعِ الْعَرَبِيِّ كَعَبْرَةٍ مِنَ الْمُجْتَمَعَاتِ عَادَاتٌ وَتَقَالِيدٌ تَتَّصِلُ بِحَيَاةِ النَّاسِ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ وَأَعْيَادِهِمْ.

“Diğer toplumlar gibi Arap toplumunun da, insanların toplumsal yaşamları ve bayramlarıyla ilişkili âdetleri ve gelenekleri vardır.”

Bu cümle, bir isim cümlesidir. Ancak cümlenin mübtedâsı cümle başında gelmemiştir. (عَادَاتٌ وَتَقَالِيدٌ) “âdetler ve gelenekler” sözcüklerinin ikisi birden mübtedâ’dır. (لِلْمُجْتَمَعِ الْعَرَبِيِّ كَعَبْرَةٍ مِنَ الْمُجْتَمَعَاتِ) “diğer toplumlar gibi, Arap toplumunun da (vardır)”. (تَتَّصِلُ بِحَيَاةِ النَّاسِ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ وَأَعْيَادِهِمْ) “insanların toplumsal yaşamları ve bayramlarıyla ilişkili” ifadesi mübtedâ’nın sıfatıdır.

٢- فَيَبْدَأُ الْمُوَاطِنُ عَادَةً عَمَلَهُ الْيَوْمِيَّ فِي سَاعَةٍ مُبَكَّرَةٍ مِنَ النَّهَارِ، سَوَاءٌ كَانَ فِي الْمَصْنَعِ أَوِ الْحَقْلِ، أَوِ الْمَحَلَّاتِ التِّجَارِيَّةِ أَوِ الدَّوَائِرِ الْحُكُومِيَّةِ وَالشَّرِكَاتِ.

“Vatandaş; genel olarak günlük işine, ister fabrikada veya tarlada, ister ticarî mekânlarda veya devlet daireleri ve şirketlerde olsun, gündüzün erken bir saatinde başlar.”

Cümle, muzâri fiille başlamaktadır, (الْمُوَاطِنُ) “vatandaş, yurttaş” fâil’dir. (سَوَاءٌ كَانَ فِي) “işini” nesnedir. (الْيَوْمِيَّ) “günlük” nesnenin sıfatıdır. (عَمَلَهُ) “eşittir” anlamındadır. Bu cümle “ister, fabrikada, ister tarlada ..... olsun durum aynıdır” demektir.

٣- وَيَهْتَمُّ كَثِيرٌ مِنَ الْمُوَاطِنِينَ بِأَنْبَاءِ الرِّيَاضَةِ، سَوَاءٌ كَانَتْ مَحَلِّيَّةً أَوْ عَالَمِيَّةً، فَهَمُّ يُتَابِعُونَ الْمُبَارَاةَاتِ الرِّيَاضِيَّةَ، سَوَاءٌ بِالذَّهَابِ إِلَى الْمَلَاعِبِ أَمْ بِمُشَاهَدَتِهَا عَلَى التَّلْفِزْيُونِ أَوْ بِقِرَاءَةِ التَّفَاصِيلِ عَنْهَا فِي الصُّحُفِ وَالْمَجَلَّاتِ.

“Yurttaşlardan birçoğu, ister ulusal, isterse uluslar arası olsun, spor haberlerine önem verirler. Onlar, oyun alanlarına giderek, televizyonda izleyerek veya bunlar hakkındaki detayları gazete ve dergilerden okuyarak spor karşılaşmalarını takip ederler.”

Fiil cümlesidir. (يَهْتَمُّ) “önem verir” muzâri fiil, (كَثِيرٌ مِنَ الْمُوَاطِنِينَ) “vatandaşlardan çoğu” fâildir. (بِ) (يَهْتَمُّ) harf-i cerrîyle birlikte kullanılan bir fiildir.

Sonraki gelen (هُمْ) “onlar” mubtedâ, cümlenin geri kalan kısmı haber’dir. (يُتَابِعُونَ) fiilinin nesnesi (الْمُبَارَاةَاتِ) sözcüğüdür. Bu sözcük, nesne olması hasebiyle mansûb durumdadır. Mansûbluğun alâmeti fetha olması gerekirken bu sözcüğün son harfi kesra ile hareketlenmiştir. Bunun nedeni dişil çoğul olan sözcüklerin mansûb hâlleri fetha yerine kesra iledir.

٤- وَمِمَّا هُوَ حَدِيثٌ بِالذِّكْرِ أَنَّ الْمَقَاهِي تَلْعَبُ دَوْرًا مُهِمًّا فِي حَيَاةِ الْعَرَبِ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ فَهِيَ مُلْتَقَى لِلْأَصْدِقَاءِ، يَتَبَادَلُونَ فِيهَا الْحَدِيثَ حَوْلَ شُؤُونٍ مُخْتَلِفَةٍ أَوْ يَقْرَأُونَ الصُّحُفَ الْيَوْمِيَّةَ.

“Sözü edilmeye değer şeylerden biri de, kahvehanelerin Arapların toplumsal yaşamında önemli bir rol oynamasıdır. Çünkü kahvehaneler, arkadaşların buluşma yeridir, orada farklı konularda sohbet ederler veya günlük gazeteleri okurlar.”

(مِمَّا) edâtı, (مِنْ) “-den, -dan” ve (مَا) “o şey” edâtlarından oluşur. (مِمَّا)’nın anlamı “o şeydendir, o şeylerdendir” anlamındadır ve (هُوَ حَدِيثٌ بِالذِّكْرِ أَنَّ) “sözü edilmeye değer” ile birlikte kullanıldığında, “sözü edilmeye değer şeylerden dir ki” anlamına gelir. (الاجتماعية) “toplumsal” sözcüğü, (حياة) “yaşam”ın sıfatıdır. (حياة) sözcüğü dişildir, isim tamlaması yoluyla belirlidir, sıfatı da “el” takısıyla belirlidir ve dişildir.

(يَتَبَادَلُونَ فِيهَا الْحَدِيثَ) “orada karşılıklı konuşurlar” ifadesindeki fiil, işdeşlik (muşâreket) bildirir. Çünkü (فَاعِلٌ) ve (تَفَاعَلٌ) vezinleri işdeşlik/muşâreket (eylemin karşılıklı yapıldığını) ifade eder.

٥- وَتَتَّبِعُ خُطُوبَاتُ تَمَهِيدِيَّةٌ لِتَبَادُلِ الزِّيَارَاتِ بَيْنَ أُسْرَتَيْ الشَّابِّ وَالْفَتَاةِ لِلاتِّفَاقِ عَلَى الْمَهْرِ وَتَحْدِيدِ مَوْعِدِ تَقْدِيمِ خَاتَمِ الْخُطُوبَةِ وَكِتَابَةِ عَقْدِ الزَّوْاجِ، إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْأُمُورِ الْخَاصَّةِ بِمَوْضُوعِ الزَّوْاجِ .

“Evlilik konusuna özgü diğer işlerin yanı sıra, mehr üzerinde anlaşmaya varmak, nişan yüzüğünün takılma zamanı ve evlilik sözleşmesinin düzenlenmesi maksadıyla, delikanlının ve genç kızın aileleri arasında karşılıklı ziyaretler için hazırlık adımları atılır.”

Cümle dışıl muzâri bir fiille (تَتَّبِعُ) “izlemek, tabi olmak” başlamaktadır. (بَيْنَ أُسْرَتَيْ الشَّابِّ) fâil, (تَمَهِيدِيَّةٌ) “hazırlık” onun sıfatıdır. (خُطُوبَاتُ) “adımlar” (بَيْنَ) “arasında” mekân zarfıdır, ondan sonra gelen sözcüğün sonu kesralı olur. Fakat buradaki sözcük ikil olduğu için (أُسْرَتَانِ) “elif” harfi “yâ”ya dönüşerek bu durum (mecrûr yapma) gerçekleşir. Bu sözcük, aynı zamanda isim tamlamasının “mudâf”ı olduğu için de “nûn” harfi düşer. (الشَّابِّ) ve (الْفَتَاةِ) sözcükleri birer mudâf iley’dir, o yüzden de sonları kesralı (mecrûr)dur.

الوحدة السادسة

الإضافة

VI. ÜNİTE

İSİM TAMLAMASI

Yazarı:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

VI. Üniteye Genel Bir Bakış

Arapçada “idâfet”, Osmanlı lisanında “izâfet terkîbi” adı verilen yapının Türkçedeki karşılığı “isim tamlaması”dır. Türkçede, isim tamlamasının öğelerine, “tamlayan” ve “tamlanan” adı verilir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- İsim tamlaması kavramını bilir,
- Anlamca uygun iki ismi bir araya getirerek isim tamlaması oluşturabilir,
- İsim tamlaması ile sıfat tamlaması arasındaki farkı ayırt eder,
- İsim tamlamasını cümle içinde kullanır,

Öneriler:

- Türkçe anlatımlı Arapça gramer kitaplarından isim tamlaması konusu incelenebilir,
- Türkçe ve Arapça isim tamlamaları arasında karşılaştırma yapılabilir,
- Metinlerde geçen isim tamlamaları belirlenebilir.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (١١)

الشَّرْقُ وَالْغَرْبُ¹⁶

مَا هُوَ الْفَرْقُ بَيْنَ الْحَضَارَتَيْنِ الشَّرْقِيَّةِ وَالْغَرْبِيَّةِ، لَيْسَ هَذَا الْفَرْقُ فِي إِعْتِقَادِي سِوَى شَيْءٍ وَاحِدٍ. وَهُوَ أَنَّ حَضَارَةَ الشَّرْقِ زِرَاعِيَّةٌ وَحَضَارَةُ الْغَرْبِ صِنَاعِيَّةٌ. وَمِنْ هُنَا كَانَتْ هَذِهِ الظَّاهِرَةُ الْغَرْبِيَّةُ فِي رُكُودِ الشَّرْقِ وَرُقِيِّ الْغَرْبِ. لِأَنَّ الزِّرَاعَةَ بِطَبِيعَتِهَا رَاكِدَةٌ لَا تَتَقَدَّمُ أَوْ هِيَ تَتَقَدَّمُ ببطءٍ عَظِيمٍ. فَنَحْنُ نَزْرَعُ الْآنَ الْأَرْضَ كَمَا كَانَ يَزْرَعُ أَسْلَافُنَا مَثَلًا قَبْلَ أَلْفِ عَامٍ. وَلَكِنَّ الصَّنَاعَةَ بِطَبِيعَتِهَا مُتَحَرِّكَةٌ تَتَقَدَّمُ وَفِيهَا مَجَالٌ لِلِاخْتِرَاعِ وَالِاِكْتِشَافِ. وَلِذَلِكَ فَإِنَّ الْأُمَّمَ الْغَرْبِيَّةَ الصَّنَاعِيَّةَ دَائِمَةً التَّقَدُّمَ بَيْنَمَا الْأُمَّمَ الشَّرْقِيَّةَ الزِّرَاعِيَّةَ دَائِمَةً الرُّكُودَ.

وَمِمَّا يَجْدُرُ ذِكْرُهُ أَنَّ الثَّقَافَةَ الشَّنَائِعَةَ فِي الشَّرْقِ هِيَ الْأَدَبُ، وَهُوَ مِثْلُ الزِّرَاعَةِ الشَّنَائِعَةِ فِيهِ أَيْضًا، وَهُوَ لَا يَقْبَلُ الرُّقِيَّ أَبَدًا أَوْ يَرْقِي ببطءٍ عَظِيمٍ. فَنَحْنُ مَثَلًا لَيْسَ لَنَا مِنَ الْأَدَبِ مَا يَرْتَفِعُ كَثِيرًا عَنِ الْأَدَبِ الَّذِي كَانَ شَائِعًا فِي الدَّوْلَةِ الْعَبَّاسِيَّةِ قَبْلَ أَلْفِ عَامٍ.

وَلَكِنَّ الثَّقَافَةَ الشَّنَائِعَةَ فِي الْغَرْبِ حَيْثُ الْوَسْطُ الصَّنَاعِيُّ، هِيَ الْعِلْمُ وَهُوَ مُتَحَرِّكٌ كَالصَّنَاعَةِ دَائِمٌ الرُّقِيَّ. فَإِذَا كُنَّا نَحْنُ لَا نَخْتَلِفُ عَنْ أَسْلَافِنَا فِي الْأَدَبِ مِنْذُ أَلْفِ عَامٍ. فَإِنَّا نَخْتَلِفُ فِي الْعِلْمِ عَمَّا كُنَّا نَحْنُ أَنْفُسُنَا عَلَيْهِ قَبْلَ عَشْرِ أَوْ عَشْرِينَ سَنَةً.

وَهَذَا هُوَ الْفَرْقُ الْأَسَاسِيُّ بَيْنَ الشَّرْقِ وَالْغَرْبِ، فَحَضَارَةُ الشَّرْقِ زِرَاعِيَّةٌ، وَحَضَارَةُ الْغَرْبِ صِنَاعِيَّةٌ، وَثَقَافَةُ الشَّرْقِ أَدَبِيَّةٌ وَثَقَافَةُ الْغَرْبِ عِلْمِيَّةٌ. وَلِذَلِكَ فَالشَّرْقُ

¹⁶ el-Husari, Sâti'. "Ahâdis fi't-terbiye ve'l-ictimâ'", Mecelletu'r-Râbitati 'ş-Şarkıyye, Beirut 1962, s. 370.

رَاكِدٌ، لِأَنَّ الرُّكُودَ هُوَ طَبِيعَةُ الزَّرَاعَةِ وَالْأَدَبِ، وَالْعَرَبُ مُتَحَرِّكٌ رَاقٍ، لِأَنَّ طَبِيعَةَ الْعِلْمِ وَالصَّنَاعَةِ الْحَرَكََةُ وَالرُّقْيُ.

وَالآنَ مَاذَا يَجِبُ عَلَيْنَا نَحْنُ الشَّرْقِيِّينَ أَنْ نَعْمَلَهُ تَجَاهَ أُرُوبًا؟ فَأَوَّلُ وَاجِبَاتِنَا أَنْ نَجْعَلَ تَقَاتِنَا عِلْمِيَّةً أَوْ نَجْعَلَ الْعِلْمَ الْمَادَّةَ الْأُولَى الْمُهْمَةَ فِي هَذِهِ الثَّقَافَةِ. وَنَجْعَلَ حَضَارَتَنَا صِنَاعِيَّةً وَلَوْ كَانَ فِي هَذَا الْعَمَلِ إِهْمَالُ الزَّرَاعَةِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- سَيَوَى (istisnâ edâtî); “-den başka”
الظَّاهِرَةُ “olgu” (ism-i fâil/dişil); (ظَهَرَ-يَظْهَرُ)
رُكُودٌ “duraganlık, hareketsizlik” (masdar); (رَكَدَ-يُرَكِّدُ)
رُقْيٌ “ilerleyiş, ilerlemek” (masdar); (رَقِيَ-يُرَقِي)
رَاقٍ (ism-i fâil); “ilerleyen”
يَبْطُءُ “yavaşça” (masdar); (بَطَأَ-يَبْطِئُ)
مُتَحَرِّكٌ “hareketli” (ism-i fâil/dişil); (تَحَرَّكَ-يَتَحَرَّكُ), (حرك)
الِاخْتِرَاعُ “buluş, icât” (masdar); (اِخْتَرَعَ-يَخْتَرِعُ), (حرع)
الثَّقَافَةُ الشَّائِعَةُ “yaygın kültür” (sıfat tamlaması/dişil);
لَا تَتَقَدَّمُ “ilerlemez” (muzâri/dişil/olumsuz); (تَقَدَّمَ-يَتَقَدَّمُ), (قدم)

ج - الْأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - ما هو الفرق بين الحضارتين الشرقية والغربية بالنسبة للمؤلف؟
- ٢ - كيف كانت الظاهرة الغربية؟
- ٣ - ما الفرق بين الزراعة والصناعة؟
- ٤ - كيف يصف المؤلف الأمم الغربية والأمم الشرقية؟
- ٥ - ما الثقافة الشائعة في الشرق؟
- ٦ - ما العلاقة بين المفهومين الأدب والزراعة؟

٧ - على أي شيء تعتمد الثقافة الغربية؟

٨ - لماذا الشرق راكد؟

٩ - كيف طبيعة العلم والصناعة؟

١٠ - ماذا يجب على الشرقيين في أول الأمر؟

د - ملاحظاتٌ نحويَّةٌ: الإضافة (١)

İSİM TAMLAMASI (1)

İsim tamlaması, en az iki ismin meydana getirdiği bileşimdir. Bu bileşimin ilk ögesine “mudâf”, ikincisine “mudâf ileyh” denir. Normal şartlarda mudâfin harekesi damme, mudâf ileyhin harekesi kesradır.

Örnek: (بَابُ صَفِّ) “-Herhangi-bir sınıfın kapısı”, (بَابُ الصَّفِّ) “-Belli bir- sınıfın kapısı”

(بَابُ) “kapı” sözcüğü mudâftır, (الصَّفِّ) ve (صَفِّ) “sınıf” mudâf ileyhtir.

İsim tamlamaları cümle içinde özne, nesne v.b. çeşitli pozisyonlarda bulunabilirler. Buldukları duruma göre mudâfin harekesi değişir. Örneğin, (بَابُ) “Sınıfın kapısına baktım.” cümlesinde mudâf olan (بَابُ) “kapı” sözcüğünün son harfinin harekesi kesradır. Çünkü bu sözcüğün öncesinde (إِلَى) “-e,a” harfi- cerri gelmiştir.

(إِنَّ بَابَ الصَّفِّ حَمِيلٌ) “Muhakkak ki, sınıfın kapısı güzeldir.” cümlesinde de (إِنَّ) nasb edâtından dolayı (بَابُ) “kapı” sözcüğünün son harfi fetha ile harekelenmiştir. Buradaki isim tamlaması (بَابُ الصَّفِّ) “sınıfın kapısı”, “(إِنَّ)nin ismi” olarak adlandırılır, (حَمِيلٌ) “güzel”, “(إِنَّ)nin haberi”dir.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- مَا هُوَ الْفَرْقُ بَيْنَ الْحَضَارَتَيْنِ الشَّرْقِيَّةِ وَالْعَرَبِيَّةِ؟ لَيْسَ هَذَا الْفَرْقُ فِي إِعْتِقَادِي سِوَى شَيْءٍ وَاحِدٍ.

“Doğu ve Batı uygarlıkları arasındaki fark nedir? Kanımca, bu fark tek bir şeyden ibarettir.”

“o (هُوَ الْفَرْقُ)” “ne” anlamında soru edâtıdır. Bu cümle, bir isim cümlesidir. (مَا) fark” mubtedâ, (مَا) haber konumundadır. Mubtedâ, soru formatından ötürü başta gelememiştir.

“bu (هَذَا الْفَرْقُ)” fiilinin, tıpkı (كَانَ) gibi ismi ve haberi vardır. “değil” (لَيْسَ) fark” ifadesi (سَوَى شَيْءٍ وَاحِدٍ) ’nin ismi, “bir tek şeyden başkası” ifadesi de haberidir. Aynı zamanda bu fiil, câmid bir fiildir, yalnızca mâzi çekimi vardır.

٢- وَلَكِنَّ الثَّقَافَةَ الشَّائِعَةَ فِي الْغَرْبِ حَيْثُ الْوَسَطُ الصَّنَاعِيُّ، هِيَ الْعِلْمُ وَهُوَ مُتَحَرِّكٌ
كَالصَّنَاعَةِ دَائِمُ الرَّقِيِّ.

“Fakat endüstri ortamının mevcut olduğu Batı’da, yaygın kültür bilimdir. Bilim, tıpkı endüstri gibi sürekli ilerleyen bir devinimdir.”

“lâkin, fakat” anlamında sonrasında gelen ismi nasb eden (son harekesini fethalı okutan) bir edâtır. Bundan dolayı (الثَّقَافَةَ) “kültür” sözcüğü mansûb’tur. (الشَّائِعَةَ) “yaygın” sözcüğü de (الثَّقَافَةَ)’nin sıfatıdır. (حَيْثُ) “ki orada” anlamındadır, yer ifade eder. (هِيَ الْعِلْمُ) “o bilimdir” cümlesindeki “o” zamiri kültürü kasteder. (الثَّقَافَةَ) sözcüğü dişil olduğu için dişil zamir (هي) gelmiştir ve mubtedâdır. (الْعِلْمُ) “bilim” sözcüğü ise belirli şekilde haberdir. Haber genelde belirsiz (nekra) gelir, fakat burada vurgu için belirli (-el takısı ile) gelmiştir. (هُوَ مُتَحَرِّكٌ) “o hareketlidir” cümlesinde kastedile “o” bilimdir ve eril zamir kullanılmıştır. Bu cümle normal bir isim cümlesidir.

٣- وَهَذَا هُوَ الْفَرْقُ الْأَسَاسِيُّ بَيْنَ الشَّرْقِ وَالْغَرْبِ، فَحَضَارَةُ الشَّرْقِ زِرَاعِيَّةٌ،
وَحَضَارَةُ الْغَرْبِ صِنَاعِيَّةٌ، وَثَقَافَةُ الشَّرْقِ أَدَبِيَّةٌ وَثَقَافَةُ الْغَرْبِ عِلْمِيَّةٌ.

“Doğu ve Batı arasındaki temel fark, Doğu uygarlığının tarımsal, Batı uygarlığının ise endüstriyel olmasıdır. Doğu’nun kültürü edebiyata, Batı’nın kültürü de bilime özgüdür.”

Bu paragraftaki cümlelerin tümü de isim cümleleridir. (هَذَا) “bu” mubtedâ, (هُوَ الْفَرْقُ الْأَسَاسِيُّ) “o temel farktır” haberdir. Sonraki cümlede de (حَضَارَةُ)

(الشَّرْقِ) “Doğu’nun uygarlığı” mubtedâ, (زِرَاعِيَّةً) “tarımsal” sözcüğü haberdir. Diğer cümlelerde de benzer durum vardır.

٤- وَلِذَلِكَ فَالشَّرْقُ رَاكِدٌ، لِأَنَّ الرُّكُودَ هُوَ طَبِيعَةُ الزَّرَاعَةِ وَالْأَدَبِ، وَالْعَرَبُ مُتَحَرِّكٌ رَاقٍ، لِأَنَّ طَبِيعَةَ الْعِلْمِ وَالصَّنَاعَةِ الْحَرَكََةُ وَالرَّقِيُّ.

“Bundan dolayı, Doğu durağandır. Çünkü durağanlık, tarım ve edebiyatın doğasıdır. Batı, ilerleyici devingendir. Çünkü bilimin ve endüstrinin doğası, ilerlemedir.”

(وَلِذَلِكَ) “bunun için, bu yüzden” anlamındadır, gerekçe göstermek için kullanılan bir sözcüktür. Ardından gelen cümle, isim cümlesidir. (الشَّرْقِ) “Doğu” mubtedâ, (رَاكِدٌ) “durgun, duragan” haberdir. (لِأَنَّ) “çünkü” anlamında, sonraki ismi nasb eden bir edattır. (الرُّكُودَ) “durağanlık” sözcüğü, öncesindeki edâtla nasb edilmiştir ve mubtedâ’dır. (هُوَ طَبِيعَةُ الزَّرَاعَةِ وَالْأَدَبِ) “o, tarım ve edebiyatın doğasıdır” ifadesi haberdir. Diğer cümlelerde de benzer durumlar vardır.

٥- وَالْآنَ مَاذَا يَجِبُ عَلَيْنَا نَحْنُ الشَّرْقِيِّينَ أَنْ نَعْمَلَهُ تُجَاهَ أُوْرُوبَا؟ فَأَوَّلُ وَاجِبَاتِنَا أَنْ نَجْعَلَ ثِقَافَتَنَا عِلْمِيَّةً أَوْ نَجْعَلَ الْعِلْمَ الْمَادَّةَ الْأُولَى الْمُهْمَّةَ فِي هَذِهِ الثَّقَافَةِ.

“Şu anda, Avrupa’ya karşı biz Doğuluların ne yapması gerekiyor? İlk görevimiz; kültürümüzü bilimsel hâle getirmek veya bilimi, bu kültürde önemli ilk unsur kılmaktır.”

Buradaki cümle, bir zaman zarfı olan (الْآنَ) “şimdi, zamanımızda” ile başlamaktadır. Bu sözcük fetha üzere mebnîdir. (مَاذَا) “ne” soru edâtıdır. (يَجِبُ عَلَيْنَا) “bize, bizim üzerimize gerekir” fiil cümlesidir. (نَحْنُ الشَّرْقِيِّينَ) “biz Doğulular” ifadesi bir ara cümle konumundadır. (الشَّرْقِيِّينَ) “Doğulular” sözcüğü, aslen (الشَّرْقِيُّونَ) şeklindedir, bu sözcükten önce hazf edilmiş (düşürülmüş) bir fiil vardır. Bu fiil (أَعْنِي) “kastediyorum, kastederim” şeklinde yorumlanır ve (الشَّرْقِيِّينَ), bu fiilin nesnesidir. Çoğul olan bu sözcüğün “vâv” harfî nesne olduğu için mansûbiyetten dolayı “yâ”ya dönüşmüştür. (تُجَاهَ) “-e karşı” anlamında bir mekân zarfıdır ve fetha üzere

mebnîdir, sonrasındaki ismi mecrûr kılar. Burada (أُورُوبَا) “Avrupa” sözcüğünde mecrûr durumu sözcüğün son harfinin “elif” olmasından dolayı belirgin değildir.

Soru cümlesinin peşinden gelen cümle, isim cümlesidir. (أَوَّلُ وَاجِبَاتِنَا) “görevlerimizin ilki, ilk görevimiz” ifadesi isim tamlamasıdır ve aynı zamanda mubtedâ’dır. Cümlenin devam eden kısmı ise haber konumundadır.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (١٢)

هِجْرَةُ الْعُلَمَاءِ إِلَى الْخَارِجِ¹⁷

لَقَدْ إِزْدَادَتْ هِجْرَةُ الْعُلَمَاءِ وَرِجَالِ الْإِحْتِصَاصِ إِلَى الْخَارِجِ فِي الْمُدَّةِ الْأَخِيرَةِ، فَأَحْدَثَ ذَلِكَ مُشْكَلَةً كَبِيرَةً كَانَتْ لَهَا نَتَائِجٌ سَيِّئَةٌ بِالنِّسْبَةِ لِهَذِهِ الدُّوَلِ. وَمِمَّا يَزِيدُ الْمُسْكَلَةَ سُوءًا أَنَّ بَعْضَ الدُّوَلِ الْعَرَبِيَّةِ كَالْوِلَايَاتِ الْمُتَّحِدَةِ تَقُومُ بِاسْتِعْمَالِ أَسَالِيبِ الْإِعْرَاءِ لِاسْتِخْدَامِ الْأَطِبَّاءِ وَالْمُهَنْدِسِينَ وَالْخُبْرَاءِ الْفَنِيِّينَ وَالْبَاحِثِينَ وَغَيْرِهِمْ. وَنَتِيجَةً لَذَلِكَ تَجْمَعُ فِي الْوِلَايَاتِ الْمُتَّحِدَةِ عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الْأَدْمِعَةِ الْمُسْتَوْرَدَةِ مِنْ كَافَّةِ أَنْحَاءِ الْعَالَمِ.

وَيَعْدُ الرِّيحُ الْمَادِّيُّ مِنْ أَهَمِّ الْأَسْبَابِ الَّتِي أَدَّتْ إِلَى هَذِهِ الْهِجْرَةِ إِذَا أَنْ رَاتِبَ الْمُوظَّفِ فِي الْوِلَايَاتِ الْمُتَّحِدَةِ الْأَمْرِيكِيَّةِ أضعافُ رَاتِبِهِ فِي أَيِّ بَلَدٍ آسِيويٍّ أَوْ عَرَبِيٍّ وَبِالإِضَافَةِ إِلَى ذَلِكَ، فَإِنَّ فُرْصَةَ الْعَمَلِ لِلإِختِصَاصِيِّينَ أَحْسَنُ بِكَثِيرٍ فِي أَمْرِيكَا مِنْهَا فِي آسِيَا وَالْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ.

وَهُنَاكَ أَسْبَابٌ أُخْرَى نَذْكُرُ مِنْهَا: عَدَمُ الإِسْتِقْرَارِ السِّيَاسِيِّ وَالِإِقْتِصَادِيِّ، وَعَدَمُ وُجُودِ تَخْطِيطِ تَرْبِيويٍّ أَوْ عَدَمِ تَقْدِيمِ الإِحْتِرَامِ الْكَافِي لِلْعُلَمَاءِ وَالْمُفَكِّرِينَ فِي كَثِيرٍ مِنَ الدُّوَلِ الْآسِيويَّةِ وَالْعَرَبِيَّةِ. وَبِالرَّغْمِ مِنْ أَنَّ بَعْضَ الدُّوَلِ النَّامِيَّةِ فِي الشَّرْقِ فِي السَّنَوَاتِ الْأَخِيرَةِ، بَدَأَتْ تَتَّخِذُ بَعْضَ الإِجْرَاءَاتِ الضَّرُورِيَّةِ لِلْحَدِّ مِنْ هِجْرَةِ الْعُلَمَاءِ وَالْمُفَكِّرِينَ فَأَنَّا لَانْزَالُ نَجْدُ نِسْبَةً كَبِيرَةً مِنَ الطُّلَّابِ الشَّرْقِيِّينَ يَتَخَرَّجُونَ مِنَ الْجَامِعَاتِ الْأَمْرِيكِيَّةِ وَلَا يَعُودُونَ إِلَى بِلَادِهِمْ.

¹⁷ Abboud, a.g.e., Part II, s. 450-451.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- ازْدَادَتْ "arttı" (mâzi/dişil); (ازْدَادَ-يَزْدَادُ), (زود)
- رِحَالُ الْإِحْتِصَاصِ "uzmanlar" (isim tamlaması/çoğul); (م رِحَالُ الْإِحْتِصَاصِ)
- الْخُبْرَاءُ "uzmanlar" (isim/çoğul); (م خُبْرَاءُ)
- الْفَنِّيُونَ "sanatçılar/teknik elemanlar" (ism-i nisbet/çoğul); (م فَنِّيُّ)
- الْبَاحِثُونَ "araştırmacılar" (ism-i fâil/çoğul); (م بَاحِثٌ)
- الرَّيْحُ "ilerlemez" (masdar/isim); (رَيْحٌ-يَرْيَحُ)
- وَتَبِيحَةٌ لِذَلِكَ "bunun bir sonucu olarak" (deyim);
- أَدَّتْ إِلَى "ilerlemez" (mâzi/dişil); (أَدَّى-يُؤَدِّي), (أدى)
- رَاتِبُ الْمُوظَّفِ "görevli/memur maaşı" (isim tamlaması);
- عَدَمٌ "yokluk, olumsuzluk" (isim);
- تَحْطِيطٌ تَرْبَوِيٌّ "eğitim projesi" (sıfat tamlaması);
- الدُّوْلُ النَّامِيَّةُ "gelişmekte olan ülkeler" (sıfat tamlaması/dişil/çoğul);
- نَامٌ "gelişen, gelişici" (ism-i fâil); (نَمًا-يَنْمُو), (نمو)
- يَنْخَرِّجُونَ مِنْ "ilerlemez" (muzârî/çoğul); (يَنْخَرِّجُ-يَنْخَرِّجُ), (خرج)

ج - الْأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - أي شيء ازداد في الآونة الأخيرة؟
- ٢ - كيف نتائج هجرة العلماء إلى الخارج؟
- ٣ - ما أسماء المهن التي تقوم الولايات المتحدة باغرائها؟
- ٤ - من أين يأتي العلماء إلى الولايات المتحدة؟
- ٥ - ما أهم الأسباب التي أدت إلى هذه الهجرة؟
- ٦ - كيف راتب الموظف في الولايات المتحدة الأمريكية؟
- ٧ - ما الأسباب الأخرى لهجرة العلماء؟
- ٨ - ماذا تفعل بعض الدول النامية في الشرق لحدِّ هذه الهجرة؟
- ٩ - كيف فرص العمل للاختصاصيين في أمريكا؟

١٠ - ما الفكرة الرئيسة لهذا النص بالنسبة لك؟

د - ملاحظاتٌ نحوِيَّةٌ: الإضافة (٢)

İSİM TAMLAMASI (2)

İsim tamlamaları, bazen ikiden fazla sözcükten de meydana gelebilir.

* (صَفْحَةُ كِتَابِ الطَّالِبِ) “-Belli bir- öğrencinin kitabının sayfası”,

(صَفْحَةُ) “sayfa”, mudâf;

(كِتَابِ) “kitap”, mudâf, aynı zamanda mudâf ileyh;

(الطَّالِبِ) “-belli- bir öğrenci” mudâf ileyh

* (صَفْحَةُ كِتَابِ طَالِبٍ) “-Herhangi bir- öğrencinin kitabının sayfası”

(صَفْحَةُ) “sayfa”, mudâf;

(كِتَابِ) “kitap”, mudâf, aynı zamanda mudâf ileyh;

(طَالِبٍ) “-herhangi- bir öğrenci” mudâf ileyh.

İsim tamlamasında mudâf “el” takısı almaz. Mudâf olan sözcük, mudâfun ileyh’ten dolayı belirli hâle gelir. Örneğin, (بَابُ الصَّفِّ) “sınıfın kapısı” tamlamasında (بَابِ) “kapı” sözcüğü, “el” takısı olmamasına rağmen belirlidir. Çünkü herhangi bir kapı değil, sınıfın kapısıdır.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١ - لَقَدْ إِزْدَادَتْ هِجْرَةُ الْعُلَمَاءِ وَرِجَالِ الْإِخْتِصَاصِ إِلَى الْخَارِجِ فِي الْمُدَّةِ الْأَخِيرَةِ، فَأَحْدَثَ ذَلِكَ مُشْكَلَةً كَبِيرَةً كَانَتْ لَهَا نَتَائِجٌ سَيِّئَةٌ بِالنِّسْبَةِ لِهَذِهِ الدُّوَلِ.

“Son zamanlarda bilim adamlarının ve uzmanların yurddışına göçü arttı. Bu durum, bu ülkeler açısından sonuçları kötü olan büyük bir problemi ortaya çıkardı.”

Bu cümle, (لَقَدْ) edâtıyla te’kîd edilmiş bir fiil cümlesidir. Cümlenin fâili (هِجْرَةُ) “göç” sözcüğüdür. Bu sözcük mudâf konumundadır ve iki adet mudâf

ileyh almıştır. Birinci mudâf ileyh: (الْعُلَمَاءُ) “bilginler”, ikincisi: (رِجَالٍ) “adamlar” sözcükleridir. Ancak ikinci mudâf ileyh olan (رِجَالٍ) sözcüğü aynı zamanda (الِإِخْتِصَاصِ) “uzmanlık” sözcüğünün mudâfidir. Dolayısıyla, (هِجْرَةٌ) (رِجَالِ الْإِخْتِصَاصِ) “uzmanlık adamlarının/uzmanların göçü” şeklinde zincirleme bir isim tamlaması karşımıza çıkmaktadır. Öyleyse, bu fiil cümlesinin iki tane fâili (öznesi) vardır:

1) (هِجْرَةُ الْعُلَمَاءِ) “bilginlerin göçü”, 2) (هِجْرَةُ رِجَالِ الْإِخْتِصَاصِ) “uzmanlık adamlarının /uzmanların göçü”dür.

(فَأَحْدَثَ ذَلِكَ مُشْكِلَةً كَبِيرَةً) cümlesi ise bir fiil cümlesidir. Bu cümlenin fiili (مُشْكِلَةً) “ortaya çıkardı”, fâili, (ذَلِكَ) “şu, o/bu durum” mef’ûl bih ise, (أَحْدَثَ) “problem”dir. Nesne belirsiz olduğu için “bir problem” şeklinde tercüme edilebilir, sıfatı olan (كَبِيرَةً) “büyük” sözcüğü ile de “büyük bir problem” olarak Türkçeye çevrilebilir.

٢- وَنَتِيجَةً لِذَلِكَ تَجْمَعُ فِي الْوِلَايَاتِ الْمُتَّحِدَةِ عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الْأَدْمِغَةِ الْمُسْتَوْرَدَةِ مِنْ كَافَّةِ أَنْحَاءِ الْعَالَمِ.

“Bunun bir sonucu olarak, Amerika Birleşik Devletleri’nde, dünyanın dört bir tarafından ithal edilen çok sayıda beyin toplanır.”

Cümlenin başında yer alan (وَنَتِيجَةً لِذَلِكَ) “bunun bir sonucu olarak” ifadesi deyimdir. Cümlenin temel ögesi olan fiil ise bu deyimden gelmiştir. Cümle, fiil cümlesidir. (تَجْمَعُ) “toplanır” sözcüğü mâzi/dişil bir fiildir. Fâil, ilk bakışta (عَدَدٌ) “sayı, adet” gibi görünse de, aslında (عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الْأَدْمِغَةِ) (الْمُسْتَوْرَدَةِ مِنْ كَافَّةِ أَنْحَاءِ الْعَالَمِ) “dünyanın dört bir tarafından ithal edilen çok sayıda beyin” şeklindeki ibarenin tamamıdır.

٣- وَبِالرَّغْمِ مِنْ أَنْ بَعْضَ الدُّوَلِ النَّامِيَةِ فِي الشَّرْقِ فِي السَّنَوَاتِ الْأَخِيرَةِ، بَدَأَتْ تَتَّخِذُ بَعْضَ الْإِجْرَاءَاتِ الضَّرُورِيَّةِ لِلْحَدِّ مِنْ هِجْرَةِ الْعُلَمَاءِ وَالْمُفَكِّرِينَ فَأَنَّا لَأَنْزَالُ نَجْدُ نَسْبَةً كَبِيرَةً مِنَ الطُّلَّابِ الشَّرْقِيِّينَ يَنْخَرِجُونَ مِنَ الْحَامِعَاتِ الْأَمْرِيكِيَّةِ وَلَا يَعُودُونَ إِلَى بِلَادِهِمْ.

“Son yıllarda, bilim adamları ve düşünürlerin göçünü sınırlamak için zorunlu bazı icraâtlar yapmaya başlayan Doğu’da gelişmekte olan bazı ülkelere rağmen, hâlâ Amerikan üniversitelerinden mezun olan Doğulu öğrencilerden büyük bir oranın ülkelerine geri dönmediğini görüyoruz.”

Asıl cümle kalıbı (بَدَأَتْ تَتَّخِذُ) “edinmeye/yapmaya başladılar” fiilleri ile başlamaktadır. Fakat ondan önce gelen ibare bir durumu ifade etmek için kullanılmıştır. (وَبِالرَّغْمِ مِنْ أَنْ) “-e rağmen” anlamındadır ve sonrasındaki sözcükleri anlamlandırır. (بَعْضَ الْإِجْرَاءَاتِ) “bazı icraâtlar/uygulamalar” nesnedir, (فَأَنَّنَا) (الضَّرُورِيَّةِ) “zorunlu” (الْإِجْرَاءَاتِ) sözcüğünün sıfatıdır. “şüphesiz biz” ifadesiyle yeni bir cümle daha başlatılmaktadır. Bu bir isim cümlesidir ve (فَأَنَّنَا) bu cümlenin mubtedâ’sıdır. (لَا نَزَالَ نَجِدُ) “hâlâ buluruz/karşılaşıyoruz” fiilinden itibaren de haber’dir. (نَسَبَةً) “oran” sözcüğü (نَجِدُ) fiilinin nesnesi, (كَبِيرَةً) “büyük” sözcüğü de bu nesnenin sıfatıdır. (الشَّرْقِيِّينَ) “Doğulular”, (الطُّلَّابِ) “öğrenciler”in sıfatıdır. Daha sonra gelen (لَا يَعُودُونَ) “geri dönmezler” fiilinin fâili de (الطُّلَّابِ)’dır.

٤ - وَيُعَدُّ الرَّبْحُ الْمَادِّيُّ مِنْ أَهَمِّ الْأَسْبَابِ الَّتِي أَدَّتْ إِلَى هَذِهِ الْهَجْرَةِ إِذَا أَنْ رَاتِبَ الْمُوظَّفِ فِي الْوَلَايَاتِ الْمُتَّحِدَةِ الْأَمْرِيكِيَّةِ أضعَافُ رَاتِبِهِ فِي أَيِّ بَلَدٍ آسِيَوِيٍّ أَوْ عَرَبِيٍّ وَبِالإِضَافَةِ إِلَى ذَلِكَ، فَأَنَّ فُرْصَ الْعَمَلِ لِلإِخْتِصَاصِيِّينَ أَحْسَنُ بِكَثِيرٍ فِي أَمْرِيكَا مِنْهَا فِي آسِيَا وَالْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ.

“Bu göçe yol açan en önemli nedenin maddî kâr olduğu kabul edilir. Zira, Amerika Birleşik Devletleri’nde memur maaşı, herhangi bir Asya veya Arap ülkesindekinden kat kat daha fazladır. Buna ek olarak, uzmanlar için Amerika’daki iş fırsatları, Asya ve Arap dünyasındakinden çok daha iyidir.”

Bu cümle edilgen (mechûl) yapıdaki (يُعَدُّ) “kabul edilir, sayılır” muzâri fiiliyle başlamaktadır. (الرَّبْحِ) “kâr” nâ’ibu’l-fâ’il (edilgen cümlede fâil yerine geçen sözcük) olarak adlandırılır. (الْمَادِّيُّ) “maddî” sözcüğü nâ’ibu’l-fâ’il’in sıfatıdır. (أَهَمُّ الْأَسْبَابِ) “sebeplerin en önemlisi/en önemli neden” bir isim tamlamasıdır. İlk sözcük mudâf, ikincisi mudâf iley’dir. (الَّتِي أَدَّتْ إِلَى) “yol açan” ifadesindeki ism-i mavsûl, (الْأَسْبَابِ) “nedenler, sebepler”

sözcüğüne bağlıdır ve sila cümlesi bu sözcüğü nitelemektedir. (إِذَا أَنْ) “zira, çünkü” şeklinde tercüme edilebilir. (رَاتِبَ الْمُوظَّفِ) “memurun maaşı/memur maaşı” isimtamlaması formatında mubtedâ’dır. Haber, (أَضْعَافُ رَاتِبِهِ فِي أَيِّ بَلَدٍ) “herhangi bir Asya veya Arap ülkesindekinden kat kat daha fazladır” ibaresidir.

(فُرْصَ الْعَمَلِ) “buna ek olarak” anlamına gelen bir deyimdir. (وَبِالإِضَافَةِ إِلَى ذَلِكَ) “iş fırsatları” mubtedâ, (أَحْسَنُ) “daha güzel, daha iyi” sözcüğü ism-i tafdil formatında haberdır. (أَحْسَنُ بِكَثِيرٍ) “çok daha iyidir” anlamındadır. Daha sonra gelen (مِنْ) “den, dan” harf-i cerrihle iki durum arasında karşılaştırmaya gidilmiştir.

٥- وَهُنَاكَ أَسْبَابٌ أُخْرَى نَذَكُرُ مِنْهَا: عَدَمُ الإِسْتِقْرَارِ السِّيَاسِيِّ وَالِإِقْتِصَادِيِّ، وَعَدَمُ وُجُودِ تَخْطِيطِ تَرْبَوِيٍّ أَوْ عَدَمُ تَقْدِيمِ الإِحْتِرَامِ الكَافِي لِلْعُلَمَاءِ وَالْمُفَكِّرِينَ فِي كَثِيرٍ مِنَ الدُّوَلِ الأَسْيَوِيَّةِ وَالْعَرَبِيَّةِ.

“Sayabileceğimiz başka nedenler de vardır: Siyasî ve ekonomik istikrarsızlık, eğitim projesinin olmayışı, Asya ve Arap ülkelerinden bir çoğunda bilim adamlarına ve düşünürlere yeterli saygının gösterilmeyişidir.”

(هُنَاكَ) “orada” sözcüğü isim cümlesinin başında kullanıldığında “vardır” anlamına gelir. Anlam bakımından, tıpkı İngilizcedeki “there is/there are” gibidir. Yukarıdaki ilk cümleyi analiz ettiğimizde, (أَسْبَابٌ) “mubtedâ mu’ahhar” (sona ötelenmiş mubtedâ), (هُنَاكَ) “haber mu’evvel” (cümle başına gelmiş haber) şeklindedir. (أُخْرَى) “başka, diğer” sözcüğü, (أَسْبَابٌ)’ın sıfatıdır. (عَدَمُ الإِسْتِقْرَارِ) “istikrarsızlık”, isim tamlamasıdır. (عَدَمُ) olumsuzluk ifade eder “sızlık, sızlık” diye çevirilebilir. (السِّيَاسِيِّ) “siyasî” ve (الإِقْتِصَادِيِّ) “ekonomik” sözcükleri (الإِسْتِقْرَارِ) “istikrar”ın birer sıfatıdır. (وُجُودِ) “varlık” anlamındadır, (عَدَمُ) ile isim tamlaması oluşturunca “yokluk, bulunmama” anlamına gelir. (تَقْدِيمِ الإِحْتِرَامِ الكَافِي) “yeterince saygı sunulması/gösterilmesi, ifadesi başında (عَدَمُ) ile (عَدَمُ تَقْدِيمِ الإِحْتِرَامِ الكَافِي) “yeterince saygının gösterilmemesi” anlamındadır.

الوحدة السابعة

الصّفة

VII. ÜNİTE

SIFAT TAMLAMASI

Yazarı:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

VII. Üniteye Genel Bir Bakış

Sıfat; bir ismi niteleyen, o ismin sürekli olarak sahibi olduğu bir özelliği ifade eden sözcük veya cümleden oluşan yapılardır.

Arapçada sıfat, dâima nitelediği isimden sonra gelir ve her yönden ona uyum sağlar.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Sıfat tamlaması kavramını bilir,
- Anlamsal olarak isimlere sıfat olabilecek sözcükleri bulur ve bunlarla sıfat tamlamaları oluşturur,
- Sıfat tamlaması ile isim tamlaması arasındaki farkı ayırt eder,
- Sıfatın üç farklı türünü de kendi kurduğu cümlelerde kullanır.

Öneriler:

- Türkçe anlatımlı Arapça gramer kitaplarından sıfat tamlaması konusu incelenebilir,
- Türkçe ve Arapça sıfat tamlamaları arasında karşılaştırma yapılabilir,
- Metinlerde geçen sıfatlar belirlenerek tür ve anlamları üzerinde çalışılabilir.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (١٣)

رُؤَادُ النَّهْضَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْحَدِيثَةِ¹⁸

لِكُلِّ نَهْضَةٍ رُؤَادُهَا الَّذِينَ يَضَعُونَ أُسُسَهَا، وَيَلْعَبُونَ دَوْرًا كَبِيرًا فِي تَحْدِيدِ
وُجْهِتِهَا. وَلَا تَخْتَلِفُ النَّهْضَةُ الْعَرَبِيَّةُ الْحَدِيثَةُ عَنْ غَيْرِهَا مِنْ نَهْضَاتِ الْأُمَمِ، فَقَدْ
كَانَ لَهَا رُؤَادٌ بَارِزُونَ عَمِلُوا عَلَى إِصْلَاحِ الْمُجْتَمَعِ الْعَرَبِيِّ وَتَطْوِيرِهِ مِنَ التَّوَاحِي
الْمُخْتَلِفَةِ: الْفِكْرِيَّةِ وَالِدِّيْنِيَّةِ وَالسِّيَاسِيَّةِ وَاللُّغَوِيَّةِ، وَمِنْ هَؤُلَاءِ الرُّؤَادِ: رِفَاعَةُ رَافِعِ
الطَّهَطَاوِيِّ وَبُطْرُسِ الْبُسْتَانِيِّ وَالْإِمَامِ مُحَمَّدِ عَبْدِهُ.

إِذَا أَرَدْنَا تَسْمِيَةَ أَهَمِّ رُؤَادِ النَّهْضَةِ الْحَدِيثَةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ فَلَا بُدَّ أَنْ نَذْكُرَ
فِي مُقَدِّمَتِهِمْ رِفَاعَةَ رَافِعِ الطَّهَطَاوِيِّ (مِصْرُ ١٨٠١-١٨٧٣) وَبُطْرُسَ الْبُسْتَانِيِّ
(لُبْنَانُ ١٨١٩-١٨٨٣) وَالْإِمَامَ مُحَمَّدَ عَبْدِهُ (مِصْرُ ١٨٤٩-١٩٠٥).

تَقَعُ حَيَاةُ الطَّهَطَاوِيِّ فِي ثَلَاثَةِ مَرَاجِلَ رَيْسِيَّةٍ: مَرَحَلَةَ الدِّرَاسَةِ فِي الْأَزْهَرِ
وَمَرَحَلَةَ الْإِقَامَةِ فِي بَارِيسَ وَمَرَحَلَةَ الْعَمَلِ وَالْإِنْتِاجِ بَعْدَ الْعُودَةِ إِلَى مِصْرَ. وَقَدْ
ذَهَبَ إِلَى فِرَنْسَا سَنَةَ ١٨٢٦ مَعَ الْبُعْثَةِ الْعِلْمِيَّةِ الَّتِي أَرْسَلَهَا وَالِي مِصْرَ مُحَمَّدٌ عَلِيٌّ،
وَكَانَتْ الْعَايَةُ مِنْ سَفَرِهِ أَنْ يَكُونَ إِمَامًا دِينِيًّا لِطُلَّابِ الْبُعْثَةِ، وَكَكْنَهُ رَأَى بَابَ الْعِلْمِ
مَفْتُوحًا أَمَامَهُ، فَأَقْبَلَ عَلَى الدِّرَاسَةِ إِقْبَالًا كَبِيرًا، وَاطَّلَعَ عَلَى جَانِبٍ كَبِيرٍ مِنَ الْعُلُومِ
وَالْفُنُونِ الْأُورُوبِيَّةِ الْحَدِيثَةِ وَأَصْبَحَ قَادِرًا عَلَى التَّرْجَمَةِ مِنَ الْفِرَنْسِيَّةِ إِلَى الْعَرَبِيَّةِ،
وَأَلَّفَ كِتَابًا عَنْ بَارِيسَ وَصَفَ فِيهِ الْحَيَاةَ فِي فِرَنْسَا وَصَفًا دَقِيقًا، وَعَادَ إِلَى مِصْرَ
وَهُوَ مُؤَمَّنٌ بِضُرُورَةِ إِصْلَاحِ الْمُجْتَمَعِ الْمِصْرِيِّ، فَوَاصَلَ عَمَلَهُ فِي التَّرْجَمَةِ وَالتَّأْلِيفِ

¹⁸ 'Allâm, Mehdi - v. dig. *el-Mutâla'atu'l-Vâfiye li'l-Medârisi's-Sâneviyye*, Kahire 1957; el-Makdisi, Enis. *el-Funûnu'l-Edebiyye ve A'lâmuhâ fi'n-Nehdati'l-'Arabiyyeti'l-Hadise*, Beyrut 1963.

وَأَشْرَفَ عَلَى مَدْرَسَةِ الْمُتَرَجِّمِينَ أَوْ مَدْرَسَةِ الْأَلْسُنِ الَّتِي لَعِبَتْ دَوْرًا مُهِمًّا فِي نَقْلِ كَثِيرٍ مِنَ الْكُتُبِ الْعِلْمِيَّةِ إِلَى الْعَرَبِيَّةِ، وَاشْتَغَلَ فِي مَنَاصِبَ تَعْلِيمِيَّةٍ أَوْ صَحَافِيَّةٍ أُخْرَى. لَقَدْ كَانَ لِلطَّهَطَاوِيِّ تَأْثِيرٌ عَظِيمٌ فِي النَّهْضَةِ الْفِكْرِيَّةِ لَا بِفَضْلِ دَوْرِهِ فِي حَرَكَةِ التَّرْجَمَةِ فَقَطْ، بَلْ بِفَضْلِ دَوْرِهِ فِي نَشْرِ الْأَفْكَارِ الْجَدِيدَةِ أَيْضًا كَالدِّيْمُقْرَاطِيَّةِ وَانْتِخَابِ مُمْتَلِنٍ لِلشَّعْبِ وَتَعْلِيمِ الْمَرْأَةِ وَاشْتِرَاكِهَا فِي الْحَيَاةِ الْعَامَّةِ وَالْحَرَكَةِ الْفِكْرِيَّةِ وَالدِّيْنِيَّةِ وَالْمُسَاوَاةِ بَيْنَ أَفْرَادِ الشَّعْبِ.

أَمَّا بَطْرُسُ الْبُسْتَانِيُّ فَقَدْ عُرِفَ بِلقبِ «الْمُعَلِّمِ» وَلَقَبَهُ بَعْضُهُمْ بِالْمُعَلِّمِ الثَّلَاثِ وَهُوَ لَقَبٌ يَدُلُّ عَلَى أَهْمِيَّةِ الْبُسْتَانِيِّ وَمَكَانَتِهِ إِذَا تَذَكَّرْنَا أَنَّ أَرِسْطُو كَانَ يُعْرَفُ فِي التَّارِيخِ الْعَرَبِيِّ بِاسْمِ الْمُعَلِّمِ الْأَوَّلِ وَالْفَارَابِيِّ بِالْمُعَلِّمِ الثَّانِي. لَقَدْ أَسْهَمَ الْبُسْتَانِيُّ فِي مِيَادِينٍ مُتَعَدِّدَةٍ: التَّعْلِيمِ وَالصَّحَافَةِ وَاللُّغَةَ وَالسِّيَاسَةَ، وَاسْتَخْدَمَ قَلَمَهُ فِي خِدْمَةِ الْوَطَنِ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ دَعَا إِلَى تَعْلِيمِ الْمَرْأَةِ وَرَفَعَ مُسْتَوَاهَا. وَلَعَلَّ أَعْظَمَ عَمَلٍ وَطَنِيٍّ قَامَ بِهِ هُوَ تَأْسِيسُهُ «الْمَدْرَسَةَ الْوَطَنِيَّةَ» فِي بَيْرُوتَ سَنَةَ ١٨٦٣ وَهُوَ أَوَّلُ مَعْهَدٍ عَمَلِيٍّ فِي سُورِيَا أُنْشِيَ خَارِجَ الْإِطَارِ الدِّيْنِيِّ وَقَدْ حَاوَلَ الْبُسْتَانِيُّ أَنْ يَنْشُرَ عَنْ طَرِيقِهَا مَبَادِيءَ عَالِيَةً فِي التَّسَامُحِ الدِّيْنِيِّ وَحُبِّ الْوَطَنِ. وَمِنْ أَعْمَالِهِ الصَّحَفِيَّةِ الْبَارِزَةِ مَحَلَّةُ «الْحَبَّازِ» الَّتِي تُعْتَبَرُ رَائِدَةَ الْمَحَلَّاتِ الثَّقَافِيَّةِ وَالْأَدَبِيَّةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ وَاسْتَمَرَّتْ فِي الصُّدُورِ مِنْ سَنَةِ ١٨٧٠ إِلَى ١٨٨٤. وَإِذَا نَظَرْنَا إِلَى أَعْمَالِهِ اللُّغَوِيَّةِ وَالْفِكْرِيَّةِ الْأُخْرَى بَرَزَ لَنَا مِنْهَا اثْنَانِ رَيْسِيَّانِ هُمَا قَامُوسُهُ «مُحِيطُ الْمُحِيطِ» وَمَوْسُوعَتُهُ «دَائِرَةُ الْمَعَارِفِ». وَمِنْ الْجَدِيرِ بِالذِّكْرِ أَنَّ دَائِرَةَ الْمَعَارِفِ تُمَثِّلُ مُحَاوَلَةً أُولَى لِإِعْدَادِ مَوْسُوعَةٍ عَرَبِيَّةٍ حَدِيثَةً. وَقَدْ اسْتَطَاعَ أَنْ يُكْمِلَ سِتَّةَ أَجْزَاءٍ مِنْهَا قَبْلَ وَفَاتِهِ وَاسْتَمَرَّتْ أُسْرَتُهُ فِي إِصْدَارِهَا حَتَّى عَامِ ١٩٠٠ عِنْدَمَا صَدَرَ الْجُزْءُ الْحَادِي عَشَرَ مِنْهَا.

وَيَعُدُّ الْإِمَامُ مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ أَكْبَرَ مُصْلِحِ عَرَبِيٍّ دِينِيٍّ فِي الْقَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ، وَقَدْ نَالَ شَهَادَةَ الْأَزْهَرِ، ثُمَّ عَيَّنَ مُدْرَسًا لِلْأَدَبِ وَالتَّارِيخِ فِي مَعْهَدِ مَشْهُورَةٍ كَدَارِ الْعُلُومِ وَمَدْرَسَةَ الْأَلْسُنِ، وَعَهْدَ إِلَيْهِ بِتَحْرِيرِ الصَّحِيفَةِ الرَّسْمِيَّةِ «الْوَقَائِعِ الْمِصْرِيَّةِ».

وَاشْتَرَكَ فِي الْحَرَكَاتِ السِّيَاسِيَّةِ الَّتِي كَانَتْ تَهْدِفُ إِلَى إِصْلَاحِ الْمُجْتَمَعِ الْمِصْرِيِّ خَاصَّةً، وَشُؤُونَِ الْمُسْلِمِينَ عَامَّةً. وَأَصْبَحَ مُفْتِي مِصْرَ الْأَكْبَرِ. وَقَدْ عَبَّرَ عَنْ وَجْهِتِهِ فِي الْإِصْلَاحِ فِي قَوْلِهِ «أَرْتَفِعُ صَوْتِي بِالِدَّعْوَةِ إِلَى أَمْرَيْنِ عَظِيمَيْنِ: الْأَوَّلُ تَحْرِيرُ الْفِكْرِ مِنْ قَيْدِ التَّقْلِيدِ، وَفَهْمُ الدِّينِ عَلَى طَرِيقَةِ السَّلْفِ، وَاعْتِبَارُهُ مِنْ مَقَائِسِ الْعَقْلِ الْبَشَرِيِّ. وَأَمَّا الْأَمْرُ الثَّانِي فَهُوَ إِصْلَاحُ أُسْلُوبِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ فِي التَّحْرِيرِ. وَهُنَاكَ أَمْرٌ كُنْتُ دَاعِيًا مِنْ دُعَاتِهِ، وَالنَّاسُ جَمِيعًا فِي عَمَى عَنْهُ، ذَلِكَ هُوَ التَّمْيِيزُ بَيْنَ مَا لِلْحُكُومَةِ مِنْ حَقِّ الطَّاعَةِ عَلَى الشَّعْبِ وَمَا لِلشَّعْبِ مِنْ حَقِّ الْعَدَالَةِ عَلَى الْحُكُومَةِ». بِهَذِهِ الْكَلِمَاتِ جَمَعَ الشَّيْخُ مُحَمَّدٌ عَبْدَهُ مَذْهَبَهُ فِي ثَلَاثَةِ أَغْرَاضٍ. الْأَوَّلُ: الْإِصْلَاحُ الدِّينِيُّ، وَالثَّانِي الْإِصْلَاحُ السِّيَاسِيُّ وَتَنْظِيمُ شُؤُونَِ الْحُكْمِ، وَالثَّلَاثُ إِصْلَاحُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ. وَقَدْ اتَّبَعَ وَسَائِلَ مُتَعَدِّدَةً فِي سَبِيلِ تَحْقِيقِ هَذِهِ الْأَغْرَاضِ، سِوَاكَ كَانَ ذَلِكَ عَنْ طَرِيقِ الْمَنَاصِبِ الَّتِي عُهِدَتْ إِلَيْهِ، أَمْ فِي اشْتِرَاكِهِ فِي الثَّوْرَةِ الْعُرَابِيَّةِ (١٨٨٢)، أَوْ إِشْنَانِهِ جَمْعِيَّةَ الْعُرُوةِ الْوُثْقَى فِي بَارِيسَ، أَوْ الرَّحَلَاتِ الَّتِي قَامَ بِهَا إِلَى الْبِلَادِ الْعَرَبِيَّةِ الْأُخْرَى كَسُورِيَا وَالْحَزَائِرِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

وُجْهَةٌ "bakış açısı"; (isim/dişil);

بَارِزُونَ "ortaya çıkanlar"; (ism-i fâil/çoğul); (بَرَزَ-يَبْرُزُ)

مَدْرَسَةُ الْأَلْسُنِ "dil(ler) okulu"; (isim tamlaması/dişil); (م لِسَانٌ)

التَّسَامُحُ الدِّينِيُّ "dinî hoşgörü"; (sıfat tamlaması); (سَامِحٌ-يُسَامِحُ), (سَمَحٌ)

فِي عَمَى عَنْهُ "onu görmeme hâlinde"; (harf-i cerr/masdar/);

عَمِيَ "görmedi"; (mâzi); (عَمِيَ-يَعْمَى)

دُعَاةٌ "çağırانlar, propogandacılar"; (ism-i fâil/çoğul); (م-دَاعٍ), (دَعَا)

وَعُهِدَ إِلَيْهِ بِ "ile ona görev verildi"; (mâzi/mechûl); (عُهِدَ-يُعْهَدُ)

إِعْدَادٌ "hazırlamak"; (masdar); (أَعَدَّ-يُعِدُّ), (عَدَّ)

حَقُّ الطَّاعَةِ "itaat, boyun eğme hakkı"; (isim tamlaması); (طَاعَ-يَطُوعُ)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - من أي نواحٍ عمل رواد النهضة العربية على إصلاح المجتمع؟
- ٢ - مَنْ أشهر هؤلاء الرواد؟
- ٣ - كم مرحلةً في حياة الطهطاوي؟ وما هي هذه المراحل؟
- ٤ - كيف ومتى ذهب الطهطاوي إلى فرنسا؟
- ٥ - ما كانت الغاية من أن يسافر الطهطاوي إلى فرنسا؟
- ٦ - بأي لقب عُرف بطرس البستاني ولماذا؟
- ٧ - ما مكانة بطرس البستاني في خدمة اللغة العربية؟
- ٨ - من دعا إلى تعليم المرأة لأول مرة بين هؤلاء الرواد؟
- ٩ - أين عمل الإمام محمد عبده بعد تخرجه في الأزهر؟
- ١٠ - أي الأغراض التي جمع محمد عبده مذهبها؟

د - مَلاحَظَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: الصِّفَةُ (١)

SIFAT TAMLAMASI (1)

Sıfat, ismi nitelemek için kullanılan sözcüktür. Arapçada sıfat, Türkçenin tersine, nitelenen sözcükten sonra gelir.

Sıfatın üç türü vardır:

1) Mufred olarak (tek bir sözcük hâlinde),

Örnek: (كِتَابٌ مُفِيدٌ) “faydalı bir kitap”, (الْكِتَابُ الْأَزْرَقُ) “mavi kitap”, (حَدِيقَةٌ صَغِيرَةٌ) “iki güzel ev”, (الْبَيْتَانِ الْجَمِيلَانِ) “küçük bir bahçe”, (التَّاجِحَاتُ) “başarılı kız öğrenciler”.

2) Fiil cümlesi olarak,

Örnek: (رَأَيْتُ أُسْتَاذًا يُدْرِّسُ فِي جَامِعَةِ أَنْقَرَةَ) “Ankara Üniversitesi’nde ders veren bir profesör gördüm.”

3) İsim cümlesi olarak

Örnek: (جَاءَنِي رَجُلٌ أَبُوهُ مَرِيضٌ) “Babası hasta olan bir adam bana geldi.”

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- لِكُلِّ نَهْضَةٍ رُوَادُهَا الَّذِينَ يَضَعُونَ أُسُسَهَا، وَيَلْعَبُونَ دَوْرًا كَبِيرًا فِي تَحْدِيدِ وَجْهَتِهَا.

“Her yenileşme hareketinin, temellerini atan ve düşünce yapısının belirlenmesinde büyük rol oynayan liderleri vardır.”

İlk cümleyi isim cümlesi olarak adlandırabiliriz. (رُوَادُهَا) “öncüleri” mubtedâdır, (لِكُلِّ نَهْضَةٍ) “her yenileşme hareketinin (vardır)” ise haberdir. Ayrıca, bu cümle başında hazf edilmiş (يُوجَدُ) “var, bulunur” fiili olduğu şeklinde de yorum yapılabilir. Bu durumda (رُوَادُهَا) fâil konumunda kabul edilir.

(رُوَادُهَا) “temellerini atan” cümlesi sıla cümlesidir ve (يَضَعُونَ أُسُسَهَا) sözcüğünü niteler. (يَلْعَبُونَ دَوْرًا كَبِيرًا فِي تَحْدِيدِ وَجْهَتِهَا) “düşünce yapısının belirlenmesinde büyük rol oynayan” ifadesi de başında gelen (وَ) “ve” bağlacından ötürü sıla cümlesi olarak (رُوَادُهَا) sözcüğüne bağlanır ve o sözcüğü niteler.

٢- إِذَا أَرَدْنَا تَسْمِيَةَ أَهَمِّ رُوَادِ النَّهْضَةِ الْحَدِيثَةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ فَلَا بُدَّ أَنْ نَذْكُرَ فِي مُقَدِّمَتِهِمْ رِفَاعَةَ رَافِعِ الطَّهَطَاوِيِّ (مِصْرُ ١٨٠١-١٨٧٣) وَبُطْرُسَ الْبُسْتَانِيِّ (لُبْنَانُ ١٨١٩-١٨٨٣) وَالْإِمَامَ مُحَمَّدَ عَبْدَهُ (مِصْرُ ١٨٤٩-١٩٠٥).

“Arap dünyasındaki modern yenileşme hareketinin en önemli öncülerinin isimlerini söylemek istersek, onların en başında Rifâ‘a Râfi‘ et-Tahtâvî (1801-1873 Mısır), Butrus el-Bustânî (1819-1883 Lübnan) ve İmâm Muhammed ‘Abduh’u (1849-1905 Mısır) zikretmemiz gerekir.”

(إِذَا أَرَدْنَا) “olduğu zaman, olduğunda” anlamında şart edâtıdır. (تَسْمِيَةَ) “isimlendirme, adlandırma” sözcüğü fiilin eyleminden etkilenen öge, yani nesnedir. (أَهَمِّ رُوَادِ النَّهْضَةِ) “yenileşme hareketinin en önemli öncüleri” şeklinde

zincirleme isim tamlamasıdır, (الْحَدِيثَةَ) “modern” sözcüğü, (النَّهْضَةَ) “yenileşme hareketi”ni nitelyen sıfattır.

فَلَا بُدَّ أَنْ (فَلَا بُدَّ أَنْ) “-meli, -malı” anlamında gereklilik bildiren bir deyimdir. (نَذَكُرُ فِي مُقَدِّمَتِهِمْ) “onların başında zikretmeliyiz/zikr etmemiz gerekir/zikr etmekten kaçış kurtuluş yoktur” anlamındadır.

۳- أَمَّا بَطْرُسُ الْبُسْتَانِيِّ فَقَدْ عُرِفَ بِلَقَبِ «الْمُعَلِّمِ» وَلَقَّبَهُ بَعْضُهُمْ بِالْمُعَلِّمِ الثَّلَاثِ وَهُوَ لَقَبٌ يَدُلُّ عَلَى أَهْمِيَّةِ الْبُسْتَانِيِّ وَمَكَانَتِهِ إِذَا تَذَكَّرْنَا أَنَّ أَرِسْطُو كَانَ يَعْرِفُ فِي التَّارِيخِ الْعَرَبِيِّ بِاسْمِ الْمُعَلِّمِ الْأَوَّلِ وَالْفَارَابِيِّ بِالْمُعَلِّمِ الثَّانِي.

“Butrus el-Bustânî’ye gelice, o, «Hoca» lakabıyla tanınmıştır. Bazıları, onu «Üçüncü Hoca» diye adlandırmıştır. O, el-Bustânî’nin önemine ve konumuna işaret eden bir lakaptır. Çünkü hatırlamaktayız ki; Arap tarihinde Aristo, «İlk Hoca», Fârâbî «İkinci Hoca» ismiyle tanınırdı.”

Buradaki ilk cümlede geçen (بَطْرُسُ الْبُسْتَانِيِّ) “Butrus el-Bustânî” ismi mubtedâdır, (فَقَدْ عُرِفَ بِلَقَبِ «الْمُعَلِّمِ»)) “Hoca lakabıyla tanınmıştı” ibaresi de haberdır. (لَقَّبَهُ بَعْضُهُمْ بِالْمُعَلِّمِ الثَّلَاثِ) “Onların bazıları, onu Üçüncü Hoca diye adlandırdı” cümlesi fiil cümlesidir. (هُوَ لَقَبٌ يَدُلُّ عَلَى أَهْمِيَّةِ الْبُسْتَانِيِّ وَمَكَانَتِهِ) “O, el-Bustânî’nin önemine ve konumuna işaret eden bir lakaptır.” Cümlesi ise, isim cümlesidir. (هُوَ) “o” zamiri bu cümlenin mubtedâ’sıdır, diğer sözcükler de haber konumundadır. (إِذَا تَذَكَّرْنَا) “hatırladığımızda” şeklinde başlayan cümle bir şart cümlesidir. Bu şart cümlesinin cevâbı, önceki cümlede mevcuttur.

۴- وَيَعُدُّ الْإِمَامُ مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ أَكْبَرَ مُصْلِحِ عَرَبِيٍّ دِينِيٍّ فِي الْقَرْنِ الثَّاسِعِ عَشَرَ، وَقَدْ نَالَ شَهَادَةَ الْأَزْهَرِ، ثُمَّ عَيَّنَ مُدْرَسًا لِلأَدَبِ وَالتَّارِيخِ فِي مَعَاهِدِ مَشْهُورَةٍ كَدَارِ الْعُلُومِ وَمَدْرَسَةِ الْأَلْسُنِ، وَعَهْدَ إِلَيْهِ بِتَحْرِيرِ الصَّحِيفَةِ الرَّسْمِيَّةِ «الْوَقَائِعِ الْمِصْرِيَّةِ».

“İmâm Muhammed ‘Abduh, 19. yüzyılda en büyük Arap dinî reformisti olarak kabul edilir. O, Ezher diplomasını elde etti. Ardından, Dâru’l-‘Ulûm (Bilimler Akademisi), Medrasetu’l-Elsun (Dil Okulu) gibi meşhur yüksek okullara edebiyat ve tarih hocası olarak atandı. Ona, resmi gazete *el-Vakâ’i ‘u’l-Misriyye*’nin editörlüğü görevi verildi.”

“İmâm (الإمامُ مُحَمَّدُ عَبْدُهُ) “kabul edilir” fiili edilgen bir yapıdadır. (يُعَدُّ) Muhammed ‘Abduh’ nâ’ibu’l-fâ’il’dir. (أَكْبَرُ مُصْلِحٌ) “en büyük reformist” isim tamlaması formunda bir nesnedir. (عَرَبِيٌّ) “Araplara özgü” ve (دِينِي) “dinî” sözcükleri (مُصْلِحٌ) sözcüğünün birer sıfatıdır. (ثُمَّ) “sonra” anlamında cümleleri birbirine bağlayan bir bağlaçtır. (عَيْنٌ) “tayin edildi, atandı” edilgen, mâzi bir fiildir. Buradaki nâ’ibu’l-fâ’il gizli zamir (هُوَ) “o”dur. (عُهِدَ) “ona verildi, uhdesine verildi, tevdi edildi” fiili de edilgen yapıdadır ve önceki cümlelere benzemektedir.

٥- وَقَدْ اتَّبَعَ وَسَائِلَ مُتَعَدِّدَةً فِي سَبِيلِ تَحْقِيقِ هَذِهِ الْأَعْرَاضِ، سَوَاءٌ كَانَ ذَلِكَ عَنْ طَرِيقِ الْمَنَاصِبِ الَّتِي عُهِدَتْ إِلَيْهِ، أَمْ فِي اشْتِرَاكِهِ فِي الثَّوْرَةِ الْعُرَابِيَّةِ (١٨٨٢)، أَوْ إِنْشَائِهِ جَمْعِيَّةَ الْعُرُوفَةِ الْوُثْقَى فِي بَارِيسَ، أَوْ الرَّحَلَاتِ الَّتِي قَامَ بِهَا إِلَى الْبِلَادِ الْعَرَبِيَّةِ الْأُخْرَى كَسُورِيَا وَالْجَزَائِرِ.

“Bu amaçları gerçekleştirmek için çok sayıda araç kullandı. Bunlar arasında, gerek kendisine tevdi edilen makamlar, gerekse katıldığı Karga Devrimi (1882) veya Paris’te kurduğu el-‘Urvetu’l-Vuskâ Derneği, ya da Suriye ve Cezâir gibi diğer Arap ülkelerine yaptığı geziler vardır.”

İlk cümle (فَدِ اتَّبَعَ) “tâbi oldu, uydu” anlamındaki mâzi bir fiille başlamıştır ve bu fiil (فَدِ) edâtıyla vurgulanmıştır. Cümlenin nesnesi (وَسَائِلَ) “vesileler, araçlar” sözcüğüdür, (مُتَعَدِّدَةً) “çok sayıda, çeşitli” sıfattır. (سَبِيلِ تَحْقِيقِ هَذِهِ) “bu amaçları gerçekleştirmek için” zincirleme isim tamlamasıdır. (الْأَعْرَاضِ) “bu amaçları gerçekleştirmek için” zincirleme isim tamlamasıdır. (سَوَاءٌ) sözcüğüyle başlayan cümle, “ister öyle, isterse şöyle olsun”; “gerek, gerekse” şeklinde tercüme edilebilir. Bu tür bir cümle yapısında, alternatiflerin her birini, bir diğerine bağlarken (أَمْ) “yoksa, veya”, (أَوْ) “veya, ya da” edâtları kullanılır.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (١٤)

القِصَّةُ العَرَبِيَّةُ المُعاصِرَةُ¹⁹

لَقَدْ عَرَفَ العَرَبُ مُنْذُ العَصْرِ الجَاهِلِيِّ أَلْوَاناً مِنَ الأَدَبِ القِصَصِيِّ، كَالقِصَصِ الَّتِي تَتَنَاوَلُ أَيامَهُمْ وَحُرُوبَهُمْ، وَالمَقَامَاتِ وَقِصَصِ أَلْفِ لَيْلَةٍ وَكَلِيلَةٍ، غَيْرَ أَنَّ القِصَّةَ بِمفهومِهَا العَرَبِيَّ فَنُّ حَديْدٌ فِي الأَدَبِ العَرَبِيِّ الحَدِيثِ. وَقَدْ بَدَأَتْ بِالظُّهُورِ فِي أواسِطِ القَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ، وَأَسْهَمَ فِي تَطوُّرِهَا مَا تُرْجَمُ إِلَى العَرَبِيَّةِ مِنَ القِصَصِ وَالرِّوَايَاتِ العَرَبِيَّةِ، وَمَرَّتْ فِي عِدَّةِ مَرَاجِلَ. هَاهِي مَرَاجِلُ القِصَّةِ:

١ - مَرَحَلَةُ المَقَامَاتِ: وَ«المَقَامَةُ» فَنُّ عَرَبِيٌّ قَدِيمٌ يَعْتَمِدُ عَلَى السَّجْعِ، وَعَنْصَرِي الرَّاوِي وَالبَطْلِ. وَقَدْ اسْتُخْدِمَ هَذَا الأُسْلُوبَ عَدَدٌ مِنْ كُتَّابِ القَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ فِي تَصْوِيرِ الجَوَانِبِ المُخْتَلِفَةِ لِحَيَاةِ المُجْتَمَعِ. وَتُعْتَبَرُ مُحَاوَلَةُ مُحَمَّدِ المُوَيْلِحِيِّ «حَدِيثُ عَيْسَى بْنِ هِشَامٍ» (١٨٩٨) مُقَدِّمَةً لِلرِّوَايَةِ العَرَبِيَّةِ الحَدِيثَةِ فِي أُسْلُوبِهَا، وَتَطوُّرِ أَشْخَاصِهَا.

٢ - مَرَحَلَةُ التَّعْرِيْبِ وَالتَّرْجَمَةِ: وَهِيَ مَرَحَلَةٌ شَهِدَتْ مُحَاوَلَاتٍ لِتَعْرِيْبِ قِصَصِ غَرِيبَةٍ أَيْ وَضْعِهَا فِي حَوْ عَرَبِيٍّ، وَاسْتِعْمَالِ أَسْمَاءِ عَرَبِيَّةٍ، أَوْ تَرْجَمَتِهَا إِلَى العَرَبِيَّةِ مِنْ غَيْرِ إِجْرَاءِ تَغْيِيرٍ أُسَاسِيٍّ فِيهَا. وَفِي هَذِهِ المَرَحَلَةِ تَحَرَّرَتِ القِصَّةُ مِنَ السَّجْعِ وَالرُّحُوفِ اللَّذِينَ عُرِفَتْ بِهِمَا المَقَامَاتُ، وَتَحَسَّنَتِ القِصَّةُ مِنَ النَّاحِيَةِ الفَنِّيَّةِ.

¹⁹ el-Cundî, Enver. *el-Kıssatu'l-'Arabıyyetu'l-Mu'âsıra Tatavvuruha ve A'lâmuhâ*, Kahire ts.; Hafâcî, Muhammed 'Abdu'l-Mun'im. *el-Edebu'l-'Arabıyyu'l-Hadîs ve Medârisuhu*, Kahire ts.

٣ - مَرَحَلَةُ تَأْلِيفِ الْقِصَّةِ الْعَرَبِيَّةِ الْحَدِيثَةِ: لَقَدْ سَاعَدَتِ الْمُحَاوَلَاتُ السَّابِقَةُ عَلَى ظُهُورِ أَعْمَالٍ قِصَصِيَّةٍ أَصِيلَةٍ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَكَانَتْ بَيْنَهَا الْقِصَّةُ التَّارِيخِيَّةُ، وَالْإِجْتِمَاعِيَّةُ وَالْغَرَامِيَّةُ.

وَاشْتَهَرَ جُرْجِي زَيْدَانُ (١٨٦١-١٩٤٨) بِكِتَابَةِ الرُّوَايَاتِ التَّارِيخِيَّةِ الَّتِي بَلَغَتْ «٢١» إِحْدَى وَعِشْرِينَ رِوَايَةً تَنَاولَ فِيهَا مَرَاجِلَ التَّارِيخِ الْإِسْلَامِيِّ وَتَارِيخَ مِصْرَ.

وَكَتَبَ جِبْرَانُ خَلِيلُ جِبْرَانُ (١٨٨٣-١٩٣١) لُبْنَانُ عَدَدًا مِنْ الْقِصَصِ الَّتِي عُرِفَتْ بِطَابَعِهَا الرُّومَنْتِيكِيَّ وَالرَّمْزِيَّ.

وَيَمِيلُ مُؤَرِّخُو الْأَدَبِ إِلَى إِعْتِبَارِ رِوَايَةِ «زَيْنَب» الَّتِي أَلْفَهَا مُحَمَّدٌ حُسَيْنٌ هَيْكَلٌ عَامَ ١٩١٢، نُقْطَةً تَحْوُلٌ فِي الْقِصَّةِ الْعَرَبِيَّةِ مِنْ حَيْثُ تَوَافُرِ الْعُنَاصِرِ الْفَنِّيَّةِ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ، وَحَوَادِثُهَا تَدُورُ فِي الرِّيفِ الْمِصْرِيِّ مُصَوَّرَةً حَيَاةَ الْفَلَاحِينَ، وَتَقَالِيدِهِمْ وَعَادَاتِهِمْ وَجَمَالِ الطَّبِيعَةِ بِأُسْلُوبٍ تَغْلِبُ عَلَيْهِ التَّرَعُّةُ الرُّومَنْتِيكِيَّةُ.

وَأَزْدَهَرَتْ بَعْدَ ذَلِكَ الْقِصَّةُ إِزْدِهَارًا كَبِيرًا فِي الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُخْتَلِفَةِ لِأَسِيْمَا مِصْرَ وَسُورِيَا وَلُبْنَانَ وَالْعِرَاقِ. وَتَعَدَّدَتْ أَلْوَانُهَا وَمَوْضُوعَاتُهَا، فَهُنَاكَ الْقِصَّةُ التَّارِيخِيَّةُ، وَالْقِصَّةُ التَّحْلِيلِيَّةُ الَّتِي تَعْتَمِدُ عَلَى التَّحْلِيلِ النَّفْسِيِّ، وَالْقِصَّةُ الْإِجْتِمَاعِيَّةُ وَيُمَثِّلُهَا عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الْكُتَابِ وَفِي مُقَدِّمَتِهِمْ مُحَمَّدٌ تَيْمُورٌ (١٨٩٤-١٩٧٣) مِصْرُ الَّذِي يُعَدُّ مِنْ أَعْلَامِ الْقِصَّةِ الْمَعَاوِرَةِ. وَقَدْ تَطَوَّرَتْ قِصَصُهُ مِنَ الْوَاقِعِيَّةِ الصَّرْفَةِ إِلَى التَّحْلِيلِ رَسِيمًا فِي رَسْمِ الشَّخْصِيَّاتِ.

وَتَتَمَيَّزُ قِصَصُ تَوْفِيْقِ الْحَكِيمِ (١٨٩٨-١٩٨٧ مِصْرُ) بِنَزْعَةِ إِجْتِمَاعِيَّةِ فِي «عُودَةِ الرُّوحِ» وَرُوحِيَّةِ فِي «عُصْفُورٌ مِنَ الشَّرْقِ».

وَلَطَهُ حُسَيْنٌ مَكَانَةً عَالِيَةً فِي تَارِيخِ الْقِصَّةِ، وَلَعَلَّ مِنْ أَهَمِّ أَعْمَالِهِ سِيرَتُهُ الذَّائِيَّةُ «الْأَيَّامُ» الَّتِي تَتَنَاولُ مَرَحَلَتَيْنِ مِنْ مَرَاجِلِ حَيَاتِهِ، الْأُولَى مَرَحَلَةَ الْقَرِيَّةِ، وَالثَّانِي مَرَحَلَةَ الدَّرَاسَةِ فِي الْأَزْهَرِ.

وَيُعْتَبَرُ نَحِيبٌ مَحْفُوظٌ (١٩١١-٢٠٠٦ مِصْرُ) مِنْ أَهَمِّ كُتَابِ الْقِصَّةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ. وَقَدْ نَالَتْ أَعْمَالُهُ شُهْرَةً عَالَمِيَّةً، لِأَسَبَبِ بَرَاعَتِهِ الْفَنِّيَّةِ فَحَسَبُ، بَلْ لَتَنَاوَلَهُ مَوْضُوعَاتٌ ذَاتَ مَعْرَى عَالَمِيٍّ أَيْضًا. وَقَدْ اِسْتَهْرَتْ مِنْ أَعْمَالِهِ بِصُورَةٍ خَاصَّةٍ ثَلَاثِيَّتُهُ «بَيْنَ الْقَصْرَيْنِ»، وَ«قَصْرُ الشُّوقِ»، وَ«السُّكَّرِيَّةُ» الَّتِي نُشِرَتْ عَامِي ١٩٥٦ وَ ١٩٥٧ وَفِيهَا نَجْدٌ وَصَفًا دَقِيقًا لِحَاةِ أُسْرَةٍ مِصْرِيَّةٍ مُنْذُ الْحَرْبِ الْعَالَمِيَّةِ الْأُولَى حَتَّى مَا بَعْدَ الْحَرْبِ الْعَالَمِيَّةِ الثَّانِيَةِ وَمِنْ خِلَالِهَا نَرَى مِصْرَ بِكُلِّ أَحْدَاثِهَا السِّيَاسِيَّةِ وَالْإِجْتِمَاعِيَّةِ وَقِيَمِهَا الثَّقَافِيَّةِ وَالْفِكْرِيَّةِ وَالرُّوحِيَّةِ.

وَمِنْ كُتَابِ الْقِصَّةِ فِي الْأَقْطَارِ الْعَرَبِيَّةِ الْأُخْرَى، سُهَيْلٌ اِدْرِيسُ (١٩٢٥-٢٠٠٨ لُبْنَانُ) وَحَلِيمٌ بَرَكَاتٌ (١٩٣٣-لُبْنَانُ) وَالطَّيِّبُ صَالِحٌ (١٩٢٩-٢٠٠٩ السُّودَانُ) وَشَاكِرٌ حَصْبَاكٌ (١٩٣٠-العِرَاقُ)، وَنَهَادُ التَّكْرَلِي (١٩٢٢-العِرَاقُ).

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

قِصَّةٌ "öykü"; (isim/dişil); (مِصْرُ)
 الْأَدَبُ الْقِصَصِيُّ "edebî öykü"; (sıfat tamlaması);
 قِصَصٌ أَلْفٌ لَيْلَةٌ وَلَيْلَةٌ "Binbir Gece Masalları"; (z. isim tamlaması);
 الرَّيْفُ "kırsal (kesim)"; (isim); (جِ أَرِيَّافُ)
 اِزْدَهَرَتْ "parladı"; (mâzi/dişil); (ازْدَهَرَ-يَزْدَهُرُ), (زَهْرُ)
 السَّجْعُ "nesirde kafiye, seci"; (isim);
 الرَّأْوِي "rivâyet eden, aktaran"; (ism-i fâil); (رَوَى-يُرْوِي)
 الْبَطْلُ "kahraman, şampiyon"; (isim);
 يَمِيلُ إِلَى "meyl eder, eğilim gösterir"; (muzâri); (مَالٌ-يَمِيلُ), (مِيلُ)
 مُؤَرِّخُ الْأَدَبِ "edebiyat tarihçileri"; (sıfat tamlaması); (سَامِحٌ-يُسَامِحُ), (سَمِحُ)
 اِعْتَبَارٌ "dikkate alma, hesaba katma"; (isim/masdar); (مِ مُؤَرِّخُ), (أَرِخُ)
 فَحَسَبُ "sadece"
 يُمَثِّلُ "temsil eder"; (muzâri); (مَثَّلَ-يُمَثِّلُ), (مَثَلُ)
 تَمَيَّزَ "seçkin hâle gelir"; (muzâri/dişil); (تَمَيَّزَ-يَتَمَيَّزُ), (مِيزُ)

كُتَابُ الْقِصَّةِ “öykü yazarları” (isim tamlaması), (م كَاتِبٌ), (كتب)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - أيُّ الموضوعاتِ التي تتناولها القصصُ الجاهليةُ؟
- ٢ - أيُّ أنواعٍ مِنَ القصصِ كان يوجد في الأدب العربي القديم؟
- ٣ - متى ظهرت القصة الحديثة في الأدب العربي؟
- ٤ - كم مرحلةً للقصة العربية؟ وما هي؟
- ٥ - ما فنُّ المقامة؟ وعلى أي شيء يعتمد؟
- ٦ - ما مزايا القصة في مرحلة التعريب والترجمة؟ أذكر بعضها.
- ٧ - ما أهمية رواية زينب و مَنْ أَلْفَهَا؟
- ٨ - بأي شيء تَتَمَيَّزُ قصصُ توفيق الحكيم؟
- ٩ - ما أهمُّ مؤلفات طه حسين؟
- ١٠ - لماذا يُعْتَبَرُ نجيب محفوظ من أهمِّ كُتَّابِ القصة في العالم العربي؟

د - ملاحظاتٌ نحويَّةٌ: الصفة (٢)

SIFAT TAMLAMASI (2)

Sıfatın nitelediği sözcüğe, “mavsûf” (مَوْصُوفٌ) denir ve mavsûf sıfattan hemen önce gelir. Sıfat ile mavsûf; tekillik-ikillik-çoğulluk, erillik-dişillik, belirlilik-belirsizlik ve i‘râb (sözcük sonunun hareketi) yönlerinden birbirine uymak zorundadır. Söz konusu bu uyum gerçekleşmezse, sıfat tamlaması oluşmaz.

Bir sözcüğü niteleyen birden fazla sıfat olabilir. Böyle bir durumda sıfatlar, mavsûfun ardından atıflı veya atıfsız olarak sıralanır.

Örnek: (رَأَيْتُ رَجُلًا كَرِيمًا شَجَاعًا) “Cömert ve cesur bir adam gördüm.”

Gayr-i munsarif sözcüklere sıfat getirilirken hareke uyumu olmaz.

Örnek: (دَرَسَ خَالِدٌ فِي مَدَارِسَ حَيَّةٍ) “Hâlit, iyi okullarda okudu.”

cümlesinde (مَدَارِسَ) sözcüğünün sıfatıdır. (مَدَارِسَ) (حَيَّةٍ) sözcüğü, gayr-i munasrif bir sözcüktür, yani tenvîn almaz ve kesra ile harekelenmez.

(مَدَارِس) 'in öncesinde, (في) “-de, da” harfi cerri bulunduğu için kural gereği son harfinin harekesi kesralı olmalıdır, fakat gayr-i munsarif olduğu için kesra yerine fetha ile harekelenir ve “mahallen mecrûr” olarak kabul edilir. Fakat, sıfat olan (حَيِّدَةً) sözcüğü normal mecrûr şekilde gelir. Bu istisnâi durumda, sıfat ile mavsûf arasındaki hareke uyumu ortadan kalkmış olur.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ التَّصْرِ

١- لَقَدْ عَرَفَ الْعَرَبُ مِنْذُ الْعَصْرِ الْجَاهِلِيِّ الْوَأَنَا مِنَ الْأَدَبِ الْقِصَصِيِّ، كَالْقِصَصِ الَّتِي تَتَنَاوَلُ أَيَّامَهُمْ وَحُرُوبَهُمْ، وَالْمَقَامَاتِ وَقِصَصِ أَلْفِ لَيْلَةٍ وَلَيْلَةٍ، غَيْرَ أَنَّ الْقِصَّةَ بِمَفْهُومِهَا الْعَرَبِيِّ فَنُ حَدِيدٌ فِي الْأَدَبِ الْعَرَبِيِّ الْحَدِيثِ.

“Cahiliye döneminden beri Araplar, önemli günlerini ve savaşlarını ele alan öyküler, makâmeler ve Binbir Gece Masalları gibi öykü edebiyatının çeşitli türlerini tanımışlardır. Ancak, Batılı anlamda öykü, modern Arap edebiyatında yeni bir türdür.”

İlk cümle tekîdli mâzi (vurgulanmış geçmiş zaman) fiille başlamaktadır (الْعَرَبُ) “Araplar” fâil konumundadır. (مِنْذُ) “-den beri” edâtı harfî cerdir. (الْعَصْرِ) “asır, yüzyıl” sözcüğü mecrûrdur, (الْجَاهِلِيِّ) “Cahiliye devrine özgü” sözcüğü sıfattır. (الْوَأَنَا) “renkler, çeşitler” sözcüğü ise cümlenin nesnesidir. (كُ) “gibi” benzetme edâtı, harf-i cerrdir ve “örneğin” şeklinde tercüme edilebilir. (الَّتِي تَتَنَاوَلُ أَيَّامَهُمْ وَحُرُوبَهُمْ، وَالْمَقَامَاتِ وَقِصَصِ أَلْفِ لَيْلَةٍ وَلَيْلَةٍ) “önemli günlerini ve savaşlarını ele alan öyküler, makâmeler ve Binbir Gece Masalları” ibaresi sıla cümlesidir. (غَيْرَ أَنَّ) “ancak, fakat” anlamındadır. (الْقِصَّةَ) “öykü” mubtedâ, (فَنُ) “tür/sanat” haberdir.

٢- وَقَدْ بَدَأَتْ بِالظُّهُورِ فِي أَوَاسِطِ الْقَرْنِ التَّاسِعِ عَشَرَ، وَأَسْهَمَ فِي تَطَوُّرِهَا مَا تُرْجَمَ إِلَى الْعَرَبِيَّةِ مِنَ الْقِصَصِ وَالرُّوَايَاتِ الْعَرَبِيَّةِ، وَمَرَّتْ فِي عِدَّةِ مَرَاجِلَ.

“19. asrın ortalarına doğru ortaya çıkmaya başlamıştır. Onun gelişimine, Arapçaya tercüme edilen Batılı öykü ve romanlar katkı sağlamıştır ve birçok aşamadan geçmiştir.”

(قَدْ) edâtıyla vurgulanan bu cümlenin fiili (بَدَأَتْ) “başladı”, fâili (هي) “o”dur. “O” diye sözü edilen şey, (الْقِصَّةُ) “öykü”dür. (بِالظُّهُورِ) “ortaya çıkmaya” anlamındadır. (أَسْهَمَ) “katkıda bulundu” fiiliyle birlikte yeni bir fiil cümlesi başlatılmaktadır. Bu cümlenin fâili (مَا) “o şey, o şey ki” ism-i mavsûlüdür. Buradaki fâili (مَا تُرْجِمَ إِلَى الْعَرَبِيَّةِ مِنَ الْقِصَصِ وَالرَّوَايَاتِ الْعَرَبِيَّةِ) “Arapçaya tercüme edilen Batılı öykü ve romanlar” şeklinde ism-i mavsûllü cümlenin tamamı olarak da yorumlamak mümkündür.

٣- وَ«الْمَقَامَةُ» فَنَّ عَرَبِيٌّ قَدِيمٌ يَعْتَمِدُ عَلَى السَّجْعِ، وَعَنْصُرِي الرَّاوي وَالْبَطْلِ.

“Makâme; seciye ve anlatıcı ile kahraman olmak üzere iki öğeye dayanan eski bir Arap sanatıdır. Toplum yaşantısının değişik yönlerini anlatmak için 19. yüzyıl yazarlarından bir kısmı bu üslûbu kullanmıştır.”

(عَرَبِيٌّ) “Makâme bir türdür/sanattır.” cümlesi, bir isim cümlesidir. (الْمَقَامَةُ فَنٌّ) “Araplara âit”, (قَدِيمٌ) “eski” sözcükleri, haber konumundaki (فَنٌّ) sözcüğünün sıfatlarıdır, ayrıca (يَعْتَمِدُ عَلَى السَّجْعِ) “seciye dayanan” şeklindeki fiil cümlesi de (فَنٌّ) sözcüğünün sıfatıdır. (عَنْصُرِي الرَّاوي وَالْبَطْلِ) “râvi ve kahraman öğeleri” ifadesi (وَ) “ve” bağlacıyla (يَعْتَمِدُ عَلَى) fiiline bağlanır ve fiil cümlesi şeklinde (فَنٌّ) sözcüğünün ikinci sıfatı konumundadır.

٤- وَلَطَهُ حُسَيْنٌ مَكَانَةً عَالِيَةً فِي تَارِيخِ الْقِصَّةِ، وَلَعَلَّ مِنْ أَهَمِّ أَعْمَالِهِ سِيرَتُهُ الذَّائِيَّةَ «الْأَيَّامُ» الَّتِي تَتَنَاوَلُ مَرَحَلَتَيْنِ مِنْ مَرَاجِلِ حَيَاتِهِ، الْأُولَى مَرَحَلَةُ الْقَرِيَّةِ، وَالثَّانِي مَرَحَلَةُ الدِّرَاسَةِ فِي الْأَزْهَرِ.

“Öykünün tarihinde Tâhâ Huseyn’in üstün bir konumu vardır. Belki de onun en önemli eserlerinden biri, kendi yaşamının evrelerinden ikisini ele aldığı *el-Eyyâm* (Günler) adlı otobiyografisidir. Bu iki evreden ilki köy, ikincisi de Ezher’deki öğrenimdir.”

(فِي) “yüksek bir konumu”, (مَكَانَةً عَالِيَةً) “Tâhâ Huseyn’in vardır”, (لَطَهُ حُسَيْنٌ) “Arap tarihinde” anlamındadır. Cümle isim cümlesidir, mubtedâsı (مَكَانَةً), haberinden (لَطَهُ حُسَيْنٌ) sonra gelmektedir. Diğer cümledeki (لَعَلَّ) “belki” edâtı ihtimal bildirir ve ismini nasb eder. Burada

من (لعل) "kendisiyle ilgili" sıfattır. (الذاتية) "onun yaşamı" (لعل) nin ismidir, (سيرة) "onun çalışmalarının en önemlilerinden" ifadesi (لعل) nin haberidir. (الأيام) "Günler" (özel isim/kitabının adı) burada (لعل) nin ismine bedel olarak gelmiş ve onunla aynı harekeyi (nasb) almıştır.

٥- وَيُعْتَبَرُ نَجِيبٌ مَحْفُوظٌ (١٩١١-٢٠٠٦ مِصْرُ) مِنْ أَهَمِّ كُتَّابِ الْقِصَّةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ. وَقَدْ نَالَتْ أَعْمَالُهُ شُهْرَةً عَالَمِيَّةً، لِأَسْبَابِ بَرَاعَتِهِ الْفَنِّيَّةِ فَحَسَبُ، بَلْ لِنَاوِلِهِ مَوْضُوعَاتٍ ذَاتَ مَعْرَى عَالَمِيٍّ أَيْضًا.

"Necîb Mahfûz (1911-2006 Mısır), Arap dünyasındaki öykü yazarlarının en önemlilerinden biri olarak kabul edilir. Onun eserleri, sadece sanatsal yaratıcılığın dolayısı değil, aynı zamanda evrensel mesaj taşıyan konuları ele almasından ötürü uluslar arası bir şöhret elde etmiştir."

(نَجِيبٌ مَحْفُوظٌ) "kabul edilir, sayılır" fiili edilgen muzâri bir fiildir. (يُعْتَبَرُ) "Necîb Mahfûz kabul edilir" (يُعْتَبَرُ نَجِيبٌ مَحْفُوظٌ) "Necîb Mahfûz kabul edilir" şeklinde tercüme edilir. (مِنْ أَهَمِّ كُتَّابِ الْقِصَّةِ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ) "Arap dünyasındaki öykü yazarlarının en önemlilerinden" anlamındadır.

İkinci cümle de tekîdli mâzi fiil ile başlamıştır, bu fiil (أَعْمَالُهُ) "çalışmaları" sözcüğünün çoğul gayr-i âkıl olması yüzünden dişil olmuştur. (شُهْرَةً) "şöhret" sözcüğü nesne, (عَالَمِيَّةً) "evrensel, uluslar arası" sözcüğü de onun sıfatıdır. (بَلْ) "sadece yaratıcılığın dolayısı değil", (لِأَسْبَابِ بَرَاعَتِهِ الْفَنِّيَّةِ فَحَسَبُ) "aynı zamanda evrensel mesaj taşıyan konuları ele almasından ötürü" anlamlarındadır. Burada (تَنَاوَلِ) "almak" masdar, (مَوْضُوعَاتٍ) "konular" nesne konumundadır. Nesne çoğul-dişil yapıda olduğu için fetha yerine kesra ile nasb olmuştur.

الوحدة الثامنة

الضمائر

VIII. ÜNİTE

ZAMİRLER

Yazarı:

Doç.Dr. Zafer KIZIKLI

VIII. Üniteye Genel Bir Bakış

Zamir, ismin yerine kullanılan ve onun yerini alan sözcüktür. Arapçada bitişik ve ayrık olmak üzere iki tür zamir vardır.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Zamir kavramını bilir,
- Zamir çeşitlerini ayırt edebilir,
- Metinlerdeki zamirleri ve bunların anlamlarını kavrar,
- Zamirleri, kurduğu cümlelerde kullanır.

Öneriler:

- Türkçe anlatımlı Arapça gramer kitaplarından zamir konusu incelenebilir,
- Metinlerde geçen isimler belirlenmek sûretiyle, bunlar, zamirlere dönüştürülerek cümleler yeniden oluşturulabilir,
- Zamir kullanarak sözlü ve yazılı cümleler kurulabilir.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (١٥)

الدُّكْتُورُ أَحْمَدُ زَكِيُّ أَبُو شَادِي²⁰

(١٨٩٢-١٩٥٥)

هَاجَرَ الشَّاعِرُ الْكَبِيرُ الدُّكْتُورُ أَحْمَدُ زَكِيُّ أَبُو شَادِي مِنْ وَطَنِهِ مِصْرَ، إِلَى
أَمْرِيكََا عَامَ ١٩٤٦ وَقَدْ عَاشَ فِي نِيُورُوكَ، ثُمَّ فِي وَاشِنْطُونَ حَيْثُ عَمِلَ فِي إِذَاعَةِ
صَوْتِ أَمْرِيكََا. كَانَ يَعْمَلُ لِيَعِيشَ وَلِيُؤَدِّيَ رِسَالَتَهُ ذَاتَ الطَّابَعِ الْإِنْسَانِيَّ الَّذِي ضَحَّى
بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِهَا، دُونَ أَنْ يَنْسَى وَطَنَهُ مِصْرَ، الَّذِي عَاشَ مُخْلِصًا لَهَا. يُؤَيِّدُ
قَضَايَاهَا وَيُدَافِعُ عَنْ حَقِّهَا فِي الْحَيَاةِ وَالْكَرَامَةِ الْإِنْسَانِيَّةِ، مُتَمَنِّيًا أَنْ تُسَهَمَ مِنْ جَدِيدٍ
فِي بِنَاءِ مُجْتَمَعٍ تَسُودُ فِيهِ الْحَضَارَةُ وَالطَّمَأْنِينَةُ وَالسَّلَامُ.

وَقَدْ ظَهَرَ لِأَبِي شَادِي فِي الْمَهْجَرِ عَدَدٌ مِنَ الْمَوْالِفَاتِ الْقِيَمَةِ مِثْلَ «دِرَاسَاتٍ
إِسْلَامِيَّةٍ»، وَ«دِرَاسَاتٍ أَدَبِيَّةٍ». كَمَا أَنَّهُ تَرَكَ مَوْالِفَاتٍ أُخْرَى لَمْ تُنْشَرْ، بَيْنَهَا
مَجْمُوعَاتُ شِعْرِيَّةٍ مِثْلَ «إِيْزِيْسُ»، «الْإِنْسَانُ الْجَدِيدُ»، «أَنَاشِيدُ الْحَيَاةِ»،
«النَّبَرُ وَالْحُرِّيَّةُ». وَنَجَدُ فِي أَعْمَالِهِ هَذِهِ دَعْوَةٌ إِلَى فِلْسَفَةٍ جَدِيدَةٍ مِثَالِيَّةٍ تُؤْمِنُ بِالْعَقْلِ
وَتُدَافِعُ عَنْ كَرَامَةِ الْإِنْسَانِ وَالْقِيَمِ الْعُلْيَا، وَتُحَارِبُ الْجُمُودَ، وَتَدْعُو النَّاسَ إِلَى السَّبْرِ
فِي طَرِيقِ الْحَقِّ وَالْخَيْرِ وَالْجَمَالِ.

وَالْحَقُّ أَنَّ أَبَا شَادِي كَانَ أَكْثَرَ مِنْ شَاعِرٍ وَكَاتِبٍ وَأَدِيبٍ وَفَنَانٍ وَنَاقِدٍ
وَصَحْفِيٍّ وَمُؤَلِّفٍ وَطَبِيبٍ. كَانَ إِنْسَانًا يُحِبُّ الْخَيْرَ لِلْإِنْسَانِيَّةِ وَيُحِبُّ النَّاسَ جَمِيعًا
حَتَّى أَعْدَاءِهِ. كَانَ مُفَكِّرًا عَظِيمًا أَسَهَمَ فِي بِنَاءِ النَّهْضَةِ الْأَدَبِيَّةِ الْمُعَاصِرَةِ فِي مِصْرَ
وَالشَّرْقِ الْعَرَبِيِّ بِكُلِّ جُهُودِهِ مُنْذُ أَنْشَأَ مَجَلَّةَ «أَبُولُو» وَجَمَاعَةَ «أَبُولُو» عَامَ

²⁰ Hafâci, 'Abdu'l-Mun'im. *Ebû Şâdi fi'l-Mehcer*, Kahire ts. , s. 2-10.

١٩٣٢، وَعُدَّ أَحَدَ رُوَادِ هَذِهِ الْحَرَكَةِ الشَّعْرِيَّةِ الْمُهَمَّةِ فِي تَارِيخِ الْأَدَبِ الْعَرَبِيِّ الْحَدِيثِ.

وَيَمْتَّازُ شِعْرُ أَبِي شَادِي بِالْوَانِهِ وَمَوْضُوعَاتِهِ الْمُخْتَلِفَةِ، فَبِهِ شِعْرُ الْعَزَلِ وَوَصْفُ الطَّبِيعَةِ وَالشَّعْرُ الْفَلْسَفِيُّ وَالشَّعْرُ الْوَطَنِيُّ وَالتَّقْدِيمِيُّ، وَالشَّعْرُ التَّمْثِيلِيُّ. كَمَا أَنَّهُ يُعَدُّ رَائِدًا لِلْمَدْرَسَةِ الرُّومَانِيَّةِ فِي الشَّعْرِ الْعَرَبِيِّ الْمُعَاصِرِ وَمِنَ الَّذِينَ بَدَرُوا بُدُورَ الْوَاقِعِيَّةِ الْحَدِيثَةِ فِي الْأَدَبِ الْعَرَبِيِّ. وَدَوَّابِينَ أَبِي شَادِي الْمَطْبُوعَةُ الثَّلَاثَةُ وَالْعِشْرُونَ، وَقَصَصُهُ وَمَسْرَحِيَّاتُهُ الْعَشْرُ تُمَثِّلُ نَتَاجًا أَدَبِيًّا غَنِيًّا.

كَانَ شَاعِرُنَا يُؤْمِنُ بِالْإِنْسَانِيَّةِ فِي التَّقَاةِ، فَدَرَسَ رَوَائِعَ الْأَدَبِ الْعَرَبِيِّ، وَالْأَدَبِ الْيُونَانِيِّ الْقَدِيمِ وَالْأَدَابِ الْعَرَبِيَّةِ وَالشَّرْقِيَّةِ. وَبِالرَّغْمِ مِنْ أَنَّ الْإِتِّجَاهَ الْوَطَنِيَّ كَانَ سَائِدًا فِي شِعْرِهِ، فَإِنَّهُ عُرِفَ بِرُوحِ النَّزْعَةِ الْعِلْمِيَّةِ، وَدَعْوَتِهِ إِلَى الْإِحَاءِ الْإِنْسَانِيِّ. وَكَانَ يَقِفُ فِي الصَّفِّ الْأَوَّلِ مَعَ الْمُدَافِعِينَ عَنِ حُرِّيَّةِ الْفِكْرِ.

وَلَمَّا تُوفِّيَ شَاعِرُنَا فِي ١٢ نَيْسَانَ (أَبْرِيل) ١٩٥٥، فِي وَاشِنْتُونَ، حَزِنَ عَلَيْهِ الْعَرَبُ فِي كُلِّ مَكَانٍ وَخَسِرَتِ الْإِنْسَانِيَّةُ بِوَفَاتِهِ دَاعِيًا شَجَاعًا وَمُفَكِّرًا مُوجِّهًا عَمِلَ بِإِخْلَاصٍ وَإِيمَانٍ مِنْ أَجْلِ تَقْدِيمِهَا وَازْدِهَارِهَا وَمِنْ أَجْلِ الْخَيْرِ لِلنَّاسِ جَمِيعًا.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

رِسَالَةٌ "mesaj/mektup/tez"; (isim/dişil); (سَامَح-يُسَامِحُ)، (رَسَل)

الطَّابِعُ "karakter"; (isim); (سَامَح-يُسَامِحُ)، (طَع)

ضَحَى بِ "adamak"; (mâzi fiil); (ضَحَى-يُضَحِّي)، (ضَحِي)

وَالْكَرَامَةُ الْإِنْسَانِيَّةُ "insanlık onuru"; (sıfat tamlaması)

وَالْحَقُّ أَنَّ "gerçek şu ki"; (deyim)

تُوفِّيَ "vefat etti"; (mâzi/edilgen); (وَفِي)

تُحَارِبُ "edebiyat tarihçileri"; (muzâri/dişil); (حَارَب-يُحَارِبُ)، (حَرْب)

بَدَرُوا "edebiyat tarihçileri"; (mâzi/çoğul); (بَدَرَ-يَبْدُرُ)

رَوَائِعُ الْأَدَبِ "edebiyatın şaheserleri"; (isim tamlaması); (مِ رَائِعَةً)

النَّزْعَةُ "eğilim, yönelim"; (isim/dişil), (نَزَعٌ-يَنْزَعُ)
من أجلٍ "için"; (edat);

ج - الأسئلة عن النصِّ

- ١ - من أين الدكتور أحمد زكي أبو شادي؟
- ٢ - متى وإلى أين هاجر؟
- ٣ - عمَّ كان يدافع وماذا كان يتمنى؟
- ٤ - ما أسماء مؤلفاتها؟
- ٥ - أي شيء يمكن أن نجد بالنسبة للمؤلف؟
- ٦ - ما مهنة أبي شادي؟ (بعبارة أخرى أي مهنة أجرى أبو شادي؟)
- ٧ - من يجب أبو شادي؟
- ٨ - فيم أسهم أبو شادي بأفكاره؟
- ٩ - ما موضوعات أشعار أبي شادي؟
- ١٠ - بأي نزعة عُرف أبو شادي؟

د - ملاحظات نحوية: الضمائر (١)

ZAMİRLER (1)

Zamir, ismin yerini tutan sözcüklere verilen addır ve iki kısma ayrılır:

1) *Ayrık Zamirler* (الضمائر المنفصلة):

- "onlar" (هُم), "o ikisi" (هُمَا), "o" (هُوَ)	ERİL
- "onlar" (هُنَّ), "o ikisi" (هُمَا), "o" (هِيَ)	DIŞİL
- "siz" (أَنْتُمْ), "siz ikiniz" (أَنْتُمَا), "sen" (أَنْتِ)	ERİL
- "siz" (أَنْتُنَّ), "siz ikiniz" (أَنْتُمَا), "sen" (أَنْتِ)	DIŞİL
- "biz" (نَحْنُ), "ben" (أَنَا)	ERİL/DIŞİL

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- هَاجَرَ الشَّاعِرُ الْكَبِيرُ الدُّكْتُورُ أَحْمَدُ زَكِيُّ أَبُو شَادِي مِنْ وَطَنِهِ مِصْرَ، إِلَى
أَمْرِيكََا عَامَ ١٩٤٦ وَقَدْ عَاشَ فِي نِيُورْكَ ثُمَّ فِي وَاشِنْطُونَ حَيْثُ عَمِلَ فِي إِذَاعَةِ
صَوْتِ أَمْرِيكََا.

“Büyük şair Dr. Ahmed Zeki Ebû Şâdî, vatanı Mısır’dan, 1946 yılında Amerika’ya göç etti. New York’ta ve daha sonra da Washington’da yaşadı. Orada, Amerika’nın Sesi Radyosu’nda çalıştı.”

Cümle (هَاجَرَ) “göç etti” fiiliyle başlamış, (الشَّاعِرُ الْكَبِيرُ) “büyük şâir” fâil konumunda, (الدُّكْتُورُ أَحْمَدُ زَكِيُّ أَبُو شَادِي) “Doktor Ahmed Zekî Ebû Şâdî” ise bedeldir. Burada bedelden kasıt; fâilin yerini tutabilen, fâille aynı şahsı ifade eden sözcük anlamındadır. (وَاشِنْطُونَ) “Washington”dan sonra gelen (حَيْثُ) “ki orada” anlamında mekân bildirir. (فِي إِذَاعَةِ صَوْتِ أَمْرِيكََا) “Amerika’nın Sesi Radyosu’nda” ifadesi zincirleme isim tamlamasıdır.

٢- كَانَ يَعْمَلُ لِيَعِيشَ وَلِيُؤَدِّيَ رِسَالَتَهُ ذَاتَ الطَّابِعِ الْإِنْسَانِيَّ الَّتِي ضَحَّى بِنَفْسِهِ
وَمَالِهِ فِي سَبِيلِهَا، دُونَ أَنْ يَنْسَى وَطَنَهُ مِصْرَ، الَّتِي عَاشَ مُخْلِصًا لَهَا.

“Samimiyetle uğrunda yaşadığı vatanı Mısır’ı unutmaksızın, yaşamak için ve canı ile malını yoluna adadığı insânî mesajını yerine getirmek için çalışıyordu.”

Fiil cümlesidir. (كَانَ يَعْمَلُ) “çalışıyordu” anlamındadır. Fâil gizlidir, takdiri (هُوَ) “o”dur. (لِيَعِيشَ) “yaşamak için”, ve (لِيُؤَدِّيَ) “yerine getirmek için” fiillerinin başında gelen “lâm” harfi için anlamı katar. Bu muzâri fiiller aslında (لَأَنْ يُؤَدِّيَ), (لَأَنْ يَعِيشَ) şeklindedir, fakat (أَنْ) edâtı hazf edilmiştir (düşürülmüştür). Ancak, bu edâtın nasb etme fonksiyonu aynen kalmıştır. “insanî karakter sahibi” (ذَاتَ الطَّابِعِ الْإِنْسَانِيَّ) “mesajını” nesnedir. (الَّتِي ضَحَّى بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِهَا) “yolunda canını ve malını adadığı” ism-i mavsûl ve sıla cümlesidir. (دُونَ) edâtı “-sizin, -sızın” anlamında olumsuzluk ifade eder. (دُونَ أَنْ يَنْسَى) “unutmaksızın”, (وَطَنَهُ) “ülkesini” nesne ve (مِصْرَ) “Mısır” nesneye bedel olarak gelmiştir.

۳- وَالْحَقُّ أَنَّ أَبَا شَادِي كَانَ أَكْثَرَ مِنْ شَاعِرٍ وَكَاتِبٍ وَأَدِيبٍ وَفَنَانٍ وَنَاقِدٍ وَصَحْفِيٍّ وَمُؤَلِّفٍ وَطَبِيبٍ. كَانَ إِنْسَانًا يُحِبُّ الْخَيْرَ لِلْإِنْسَانِيَّةِ وَيُحِبُّ النَّاسَ جَمِيعًا حَتَّى أَعْدَائِهِ.

“Gerçek şu ki; Ebû Şâdî, bir şâirden, bir yazardan, bir edebiyatçıdan, bir sanatçıdan, bir eleştirmenden, bir gazeteciden, bir müelliften, bir doktordan çok daha fazlasıydı. İnsanlık için iyiliği seven, tâ ki düşmanlarına varana kadar insanların tümünü de seven bir insandı.”

Cümlelerin başında yer alan (وَالْحَقُّ أَنَّ) “şu bir gerçektir ki” ifadesi bir deyimdir. (أَبَا شَادِي) “Ebû Şâdî” mubtedâ, geri kalan kısım da haber konumundadır. (أَكْثَرَ مِنْ شَاعِرٍ) “(هُوَ)”, yani Ebû Şâdî’dir. (أَكْثَرَ مِنْ شَاعِرٍ) “bir şâirden daha fazlası” ifadesi (كَانَ)’nin haberidir. (يُحِبُّ الْخَيْرَ لِلْإِنْسَانِيَّةِ) “insanlık için iyiliği seven” ifadesi (إِنْسَانًا) sözcüğünü niteleyen fiil cümlesi şeklinde sıfattır. (و) “ve” bağlacından sonar gelen (يُحِبُّ النَّاسَ جَمِيعًا حَتَّى) “İnsanların tümünü, tâ ki düşmanlarına varana kadar seven” cümlesi de (أَعْدَائِهِ) sözcüğünü niteleyen fiil cümlesi şeklinde ikinci sıfattır.

(كَانَ) ile başlayan ikinci cümlede de (كَانَ)’nin ismi (هُوَ) “o”dur. Burada da Ebû Şâdî kastedilmektedir. (إِنْسَانًا) “insan” (كَانَ)’nin haberidir.

۴- وَيَمْتَأَزُ شِعْرُ أَبِي شَادِي بِأَلْوَانِهِ وَمَوْضُوعَاتِهِ الْمُخْتَلِفَةِ، فَفِيهِ شِعْرُ الْعَزَلِ وَوَصْفُ الطَّبِيعَةِ وَالشُّعْرُ الْفَلْسَفِيُّ وَالشُّعْرُ الْوَطَنِيُّ وَالتَّقْدِيمِيُّ، وَالشُّعْرُ التَّمْثِيلِيُّ.

“Ebû Şâdî’nin şiiri renkliliği ve farklı konuları ile seçkinlik kazanır. Çünkü onda, gazel, doğa tasviri, felsefî şiir, ulusal ve ilerici şiir, dramatik şiir vardır.”

Cümle, (يَمْتَأَزُ) “seçkin olur, seçkinleşir” muzâri fiiliyle başladığı için fiil cümlesidir. Fâil, (شِعْرُ أَبِي شَادِي) “Ebû Şâdî’nin şiiri”dir. Fâil zincirleme isim tamlaması hâlinde gelmiştir. (فِيهِ) “çünkü onda vardır” ifadesinde (ف) harfi, *el-fâ’u’-sebebiyye* olarak adlandırılır ve Türkçeye “çünkü” şeklinde çevirilir. (فِي) “de,da; vardır” anlamındadır. (وَ) zamiriyle kastedilen ise, Ebû Şâdî’nin şiiridir. (فِيهِ شِعْرُ الْعَزَلِ) “Onda gazel şiiri vardır” cümlesi bir isim cümlesidir.

(شِعْرُ الْعَزَلِ) “gazel şiiri” sona ötelenmiş mubteda, (فيه) “onda vardır” haberdır. Atıfla bağlanan sonraki cümleler de aynıdır.

٥- وَبِالرَّغْمِ مِنْ أَنْ الْإِتِّجَاهَ الْوَطَنِيَّ كَانَ سَائِدًا فِي شِعْرِهِ، فَإِنَّهُ عُرِفَ بِرُوحِ النَّزَعَةِ الْعِلْمِيَّةِ، وَدَعَوْتِهِ إِلَى الْإِخَاءِ الْإِنْسَانِيِّ.

“Onun şiirinde ulusalcılığa yönelik eğemen olmasına rağmen, O, bilimsel eğilim ruhu ve insânî kardeşliğe çağırısı ile tanındı. Düşünce özgürlüğü savunucuları ile en ön safta durmaktaydı.”

Cümle, (وَإِذَا رَأَى مِنْ أَنْ) “-e rağmen” ifadesiyle başlamaktadır. Bu anlatımı sonraki sözcüklerle birlikte değerlendirdiğimizde (وَبِالرَّغْمِ مِنْ أَنْ الْإِتِّجَاهَ الْوَطَنِيَّ) “Onun şiirinde ulusalcılığa yönelik eğemen olmasına rağmen” şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır, fakat anlatılmak istenen şey henüz tamamlanmamıştır. (فَإِنَّهُ عُرِفَ بِرُوحِ النَّزَعَةِ الْعِلْمِيَّةِ، وَدَعَوْتِهِ إِلَى الْإِخَاءِ) “O, bilimsel eğilim ruhu ve insânî kardeşliğe çağırısı ile tanındı” şeklindeki ana cümle kalıbıyla, asıl verilmek istenen düşünce ifade edilmektedir.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (١٦)

الأَدَبُ²¹

اِخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ فِي تَعْرِيفِ الْأَدَبِ وَتَحْدِيدِهِ. أَمَّا عِلْمُ الْأَدَبِ فَيَشْتَمِلُ فِي اصْطِلَاحِهِمْ عَلَى أَكْثَرِ عُلُومِ الْعَرَبِيَّةِ، كَالنَّحْوِ وَاللُّغَةِ وَالتَّصْرِيفِ وَالْعَرُوضِ وَالْقَوَافِي وَصَنْعَةِ الشُّعْرِ وَأَخْبَارِ الْعَرَبِ وَأَنْسَابِهِمْ. وَصَاحِبُ هَذِهِ الْعُلُومِ أَوْ أَحَدِهَا كَانُوا يُسَمُّونَهُ «أَدِيبًا». وَقَالُوا الْفَرْقُ بَيْنَ الْأَدِيبِ وَالْعَالِمِ إِنَّ الْأَدِيبَ يَأْخُذُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ أَحْسَنَهُ فَيَأَلِّفُهُ، وَالْعَالِمُ مَنْ يَقْصِدُ لِنَفْسِهِ مِنَ الْعِلْمِ فَيَتَفَنُّهُ. وَلَكِنَّ التَّعْرِيفَ الْأَوَّلَ أَقْرَبُ إِلَى الْمُرَادِ، وَلِذَلِكَ جَعَلُوا الْعَايَةَ فِي عِلْمِ الْأَدَبِ الْإِجَادَةَ فِي فَنِّي الْمَثُورِ وَالْمَنْظُومِ. وَقَدْ شَاعَتْ هَذِهِ التَّسْمِيَةُ قَبْلَ أَنْ تَتَمَيَّزَ هَذِهِ الْعُلُومُ وَيَسْتَقِلَّ بَعْضُهَا عَنْ بَعْضٍ. وَكَانَتْ فِي أَوَّلِ أَمْرِهَا مُخْتَلِطَةً مُشَابِهَةً، ثُمَّ اسْتَقَلَّتْ بِالتَّدرِيجِ وَتَفَرَّعَتْ وَصَارَ كُلُّ مِنْهَا عِلْمًا، لَهُ أَحْكَامٌ مُسْتَقِلَّةٌ جَرِيًّا عَلَى سُنَّةِ التَّشْوِءِ وَالْإِرْتِقَاءِ.

فَكَانَ الْمُرَادُ بِالْأَدَبِ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ جَمْعَ أَقْوَالِ الْعَرَبِ وَأَشْعَارِهِمْ وَأَخْبَارِهِمْ وَأَمْثَالِهِمْ لِلِاسْتِعَانَةِ بِهَا عَلَى تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ وَضَبْطِ أَلْفَاظِهِ وَتَفْهَمِ أَسَالِيْبِهِ. أَخَذُوا بِذَلِكَ مِنَ الْقَرْنِ الْأَوَّلِ لِلْهِجْرَةِ. وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: «إِذَا قَرَأْتُمْ شَيْئًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ لَمْ تَعْرِفُوهُ فَاطْلُبُوهُ فِي أَشْعَارِ الْعَرَبِ لِأَنَّ الشُّعْرَ دِيْوَانُ الْعَرَبِ».

ثُمَّ وَضَعَ أَبُو الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيُّ النَّحْوَ لِضَبْطِ الْمَعَانِي. فَزَادَتْ الْحَاجَةُ إِلَى جَمْعِ أَقْوَالِ الْعَرَبِ وَأَشْعَارِهِمْ لِلِاسْتِشْهَادِ بِهَا فِي الْإِعْرَابِ وَالتَّصْرِيفِ. وَاهْتَمَّتِ الدَّوْلَةُ الْأُمَوِيَّةُ بِأَحْيَاءِ لُغَةِ الْعَرَبِ وَآدَابِهَا، وَأَخَذَ خُلَفَاؤُهَا فِي حِفْظِ الْأَدَابِ الْجَاهِلِيَّةِ، فَجَعَلُوا يَقْرَبُونَ الَّذِينَ يَحْفَظُونَهَا أَوْ يَنْقُلُونَهَا أَوْ يَرَوْنَهَا وَيَذَلُّونَ لَهُمُ الْعَطَاءَ.

²¹ Zeydân, Curcî, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, II/101.

وَوَضَّعَتِ الرَّعْبَةُ فِي اللُّغَةِ وَأَدَبِهَا مُتَّصِلَةً بِالدَّوْلَةِ الْعَبَّاسِيَّةِ وَلَا سِيَّمًا فِي عَصْرِهَا
 الْأَوَّلِ، لِرَعْبَةِ خُلَفَائِهَا الْأَوَّلِينَ وَوُزَرَائِهَا الْبِرَامِكَةَ فِي الْعِلْمِ وَالْأَدَبِ وَالشُّعْرِ. وَلَمْ
 تَكُنْ رَعْبَتُهُمْ مَقْصُورَةً عَلَى الشُّعْرِ، وَلَكِنَّهُمْ نَشِطُوا الْأَدَبَ عَلَى الْإِحْمَالِ
 وَاسْتَقَدَّمُوا الْأَدَبَاءَ مِنَ الْكُوفَةِ وَالْبَصْرَةِ لِلْسَّمَاعِ أَوْ لِتَعْلِيمِ أَبْنَائِهِمُ اللُّغَةَ وَالنَّحْوَ
 وَالشُّعْرَ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

يَشْتَمِلُ عَلَى "kapsar, içerir"; (muzâri); (اشْتَمَلَ - يَشْتَمِلُ), (شمل)

إِصْطِلَاحٌ "terim"; (isim/masdar); (ج - إِصْطِلَاحَاتٌ), (صلح)

يَسْتَقِيلُ "bağimsizliğini kazanmak"; (muzâri); (اسْتَقِيلَ - يَسْتَقِيلُ), (قل)

فَنَّ "sanat/tür/bölüm"; (isim); (ج - فُنُونٌ)

نَشِطُوا "gayret ettiler"; (mâzi/çoğul); (نَشِطَ - يَنْشِطُ)

عَلَى الْإِحْمَالِ "topyekün"; (deyim); (حمل)

الْبِرَامِكَةُ "Abbasi Devleti'nde bir vezir ailesi"; (isim/çoğul); (م - بَرَامِكِيَّةٌ)

السَّمَاعُ "işitmek, dinlemek"; (isim/masdar); (سَمِعَ - يَسْمَعُ)

الْإِسْتِشْهَادُ "delil getirmek"; (isim/masdar); (اسْتَشْهَدَ - يَسْتَشْهَدُ), (شهد)

الْأَدَبَاءُ "edebiyatçılar"; (isim/çoğul); (م - أَدِيبٌ)

أَخَذَ فِي "koyulmak, başlamak"; (mâzi); (أَخَذَ - يَأْخُذُ)

زَادَتْ الْحَاجَةُ إِلَى "e ihtiyaç arttı"; (mâzi/dişil); (زَادَ - يَزِيدُ)

يُقَرِّبُونَ "yakınlaştırıyorlar"; (muzâri/çoğul); (قَرَّبَ - يُقَرِّبُ), (قرب)

يَرَوُونَ "rivâyet ediyorlar"; (muzâri/çoğul); (رَوَى - يَرَوِي)

ج - الْأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

١ - فِي أَيِّ مَوْضُوعٍ اخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ؟

٢ - عَلَامٌ يَشْتَمِلُ عِلْمُ الْأَدَبِ؟

٣ - مَا مَعْنَى كَلِمَةِ أَدِيبٍ؟

٤ - مَا الْفَرْقُ بَيْنَ الْأَدِيبِ وَالْعَالِمِ؟

- ٥ – ما الغاية في علم الأدب؟
- ٦ – متى شاعت هذه التسمية؟
- ٧ – ما كان المراد بالأدب في أول الإسلام؟
- ٨ – ماذا قال ابن عباس عن أشعار العرب؟ ولماذا؟
- ٩ – من وضع النحو؟ وما سبب وضعه؟
- ١٠ – أي دولة اهتمت بإحياء العربية وآدابها؟

د – ملاحظات نحوية: الضمائر (٢)

ZAMİRLER (2)

2) *Bitişik Zamirler* (الضمائر المتصلة): Bu tür zamirleri de kendi arasında ikiye ayırabiliriz:

a) *İsme Bitişen Zamirler:*

- “onun kitabı”, (كِتَابُهُ) “o ikisinin kitabı”, (كِتَابُهُمَا) “onların kitabı” (كِتَابُهُمْ) ERİL
- “onun kitabı”, (كِتَابُهَا) “o ikisinin kitabı”, (كِتَابُهُمَا) “onların kitabı” (كِتَابُهُنَّ) DİŞİL
- “senin kitabın”, (كِتَابِكَ) “siz ikinizin kitabı”, (كِتَابِكُمَا) “sizin kitabınız” ERİL
- “senin kitabın”, (كِتَابِكَ) “siz ikinizin kitabı”, (كِتَابِكُنَّ) “sizin kitabınız” DİŞİL
- “benim kitabım”, (كِتَابِي) “bizim kitabımız” (كِتَابِنَا) ERİL/DİŞİL

b) *Fiile Bitişen Zamirler:*

- “o ikisi yazdılar”, (كَتَبُوا) “onlar yazdılar” ERİL
- “o ikisi yazdılar”, (كَتَبْنَ) “onlar yazdılar”, DİŞİL
- “sen yazdın”, (كَتَبْتَ) “siz ikiniz yazdınız”, (كَتَبْتُمَا) “siz yazdınız” (كَتَبْتُمْ) ERİL

- (كَتَبْتَ) “sen yazdın”, (كَتَبْتُمَا) “siz ikiniz yazdınız”, (كَتَبْتُمْ) “siz yazdınız”
DİŞİL
- (كَتَبْتُ) “ben yazdım”, (كَتَبْنَا) “biz yazdık” ERİL/DİŞİL

ه – تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- أَمَّا عِلْمُ الْأَدَبِ فَيَشْتَمِلُ فِي إِصْطِلَاحِهِمْ عَلَى أَكْثَرِ عُلُومِ الْعَرَبِيَّةِ، كَاللُّغَةِ وَاللُّغَةِ
وَالتَّصْرِيفِ وَالْعَرُوضِ وَالقَوَافِي وَصَنَعَةِ الشُّعْرِ وَأَحْبَارِ الْعَرَبِ وَأَنْسَابِهِمْ.

“Bilginler, edebiyatın tanımı ve sınırlandırılmasında görüş ayrılığına düştüler. Edebiyat bilimi onların terminolojisinde, sentaks, dil, morfoloji, arûz, kâfiye, şiir sanatı, Arapların haberleri ve nesepleri gibi Arapçanın bilimlerinden daha çoğunu kapsamaktadır.”

Yukarıdaki cümle (أَمَّا) “-e gelice, ise” edâtıyla başlamaktadır. Bir isim cümlesidir. (عِلْمُ الْأَدَبِ) “edebiyat bilimi” mubtedâ’dır, geri kalan kısım ise haberdir. (يَشْتَمِلُ) “kapsar” fiilinin başına (ف) harfi gelmesi, (أَمَّا)’nın kullanımıyla ilgilidir. Zira (أَمَّا) ile başlayan cümleler, iki cümlecikten oluşur. İlkinin başına (أَمَّا), ikinci cümlecğin başına da (ف) harfi getirilir. (ك) “gibi” edâtı kendinden sonraki isimleri mecrûr kılmıştır.

٢- وَقَالُوا الْفَرْقُ بَيْنَ الْأَدِيبِ وَالْعَالِمِ إِنَّ الْأَدِيبَ يَأْخُذُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ أَحْسَنَهُ فَيَأْلَفُهُ،
وَالْعَالِمُ مَنْ يَقْصِدُ لَفْنَ مِنَ الْعِلْمِ فَيَتَّقِنُهُ.

“Dediler ki: ‘Edebiyatçı ile âlim arasındaki fark şudur: Edebiyatçı her şeyden en güzelini alır ve onu derler. Âlim, tek bir bilime yönelir ve onda uzmanlaşır.’”

Bu cümle, (قَالُوا) “dediler” fiiliyle başlamıştır. Bu fiil, “şunu dediler” derken sonrasında gelen (إِنَّ) edâtıyla kullanılır. (الْأَدِيبِ) “edebiyatçı”, (إِنَّ) edâtıyla nasb edilmiştir. (مِنْ كُلِّ شَيْءٍ أَحْسَنَهُ) “her şeyden daha güzel olanını” anlamındadır. (فَيَأْلَفُهُ) “sonra da onu harmanlar” cümlesinde (ف) harfi “sonra” diye çevirilebilir, zira bağlaçtır (atıftır). (الْعَالِمُ) “bilgin o kimsedir ki” anlamındadır. Buradaki (مَنْ) soru için değil,

önceki sözcüğü tanımlamak için gelmiştir, (مَا) ism-i mavsûlüne benzer. Ancak (مَا) gayr-i âküllerle (nesnelere), (مَنْ) âküllerle (insanlar için) kullanılır. (الْعَالِمُ مَنْ يَقْصِدُ لِفَنٍّ مِنَ الْعِلْمِ) “bilgin o kimsedir ki, bilimden bir türe yönelir” şeklinde motamot çevirilebilir, fakat “bilgin, tek bir bilime yönelen kimsedir” diye çevirilirse daha düzgün bir tercüme elde edilir. (فَيَتَّقِيهِ) cümlesi ise, “sonra da onu (bilimi) iyi bir şekilde elde eder” anlamındadır.

۳- وَلِذَلِكَ جَعَلُوا الْعَايَةَ فِي عِلْمِ الْأَدَبِ الْإِجَادَةَ فِي فَنِّي الْمُنْتَوِرِ وَالْمَنْظُومِ. وَقَدْ شَاعَتْ هَذِهِ التَّسْمِيَةُ قَبْلَ أَنْ تَتَمَيَّزَ هَذِهِ الْعُلُومُ وَيَسْتَقِيلَ بَعْضُهَا عَنْ بَعْضٍ.

“Bu yüzden onlar, edebiyat biliminde amacı, nesir ve nazım sanatlarında en iyiyi yapmak olarak belirlediler. Bu adlandırma, bu bilimlerin belirginleşmesinden ve birbirlerinden bağımsızlığını kazanmasından önce yaygınlaştı.”

Cümle başında gelen ifade, (وَلِذَلِكَ) “bundan dolayı, bu yüzden, bunun için” anlamındadır. Bunu, (جَعَلُوا) “yaptılar, kıldılar” fiili izlemektedir. (الْعَايَةَ) “amaç” nesnedir. (فِي فَنِّي الْمُنْتَوِرِ وَالْمَنْظُومِ) ibaresinde (فَنِّي) “iki tür/sanat” sözcüğünün aslı (فَنَّانٍ)’dir. Bu sözcüğün öncesinde harf-i cerr olduğu için “elif” harfi “yâ” harfine dönüşmüştür, isim tamlamasının mudâfi olduğu için de “nûn” harfi düşürülmüştür.

İkinci cümle, bir fiil cümlesidir. (التَّسْمِيَةُ) “adlandırma” fâildir. (قَبْلَ أَنْ تَتَمَيَّزَ) “seçkinlik kazanmadan önce” anlamındadır. (قَبْلَ) “önce” zaman zarfıdır, filele (بَعْضُهَا) edâtıyla bağlanır. (الْعُلُومُ) “bilimler” buradaki cümlenin fâilidir. (أَنْ) “onlardan bazısı” ifadesindeki (هَا) zamiri (الْعُلُومُ) “bilimler” sözcüğünün yerine kullanılmıştır.

۴- فَكَانَ الْمُرَادُ بِالْأَدَبِ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ جَمْعَ أَقْوَالِ الْعَرَبِ وَأَشْعَارِهِمْ وَأَخْبَارِهِمْ وَأَمْثَالِهِمْ لِلِاسْتِعَانَةِ بِهَا عَلَى تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ وَضَبْطِ الْفَاطِظِ وَتَفْهَمِ أَسَالِيْبِهِ.

“İslâmın başlangıcında edebiyatla kastedilen şey, Arapların sözlerini, şiirlerini, haberlerini, atasözlerini Kur’ân-ı Kerim’in yorumunda, lafızlarının yazıya geçirilmesinde ve üslûbunun kavranmasında kullanmak üzere bir araya getirmektir.”

٥- وَظَلَّتِ الرَّعْبَةُ فِي اللَّعَةِ وَأَدْبِهَا مُتَّصِلَةً بِالدَّوْلَةِ الْعَبَّاسِيَّةِ وَلَا سِيَّمًا فِي عَصْرِهَا
الْأَوَّلِ، لِرَعْبَةِ خُلَفَائِهَا الْأَوَّلِينَ وَوُزَرَائِهَا الْبِرَامِكَةَ فِي الْعِلْمِ وَالْأَدَبِ وَالشُّعْرِ.

“Özellikle Abbasilerin ilk asrında dil ve edebiyata olan ilgi, ilk halifelerinin ve Bermekî vezirlerinin bilim, edebiyat ve şiire ilgi duymalarından dolayı, Abbasi Devleti ile özdeş hâle geldi.”

Bu cümle (ظَلَّتِ) “oldu, devam etti” mâzi fiiliyle başlamaktadır. Fâil konumundaki (الرَّعْبَةُ) “rağbet, istek” sözcüğü dışil oldu için, fiil de dışil olmuştur. (مُتَّصِلَةً) “bitişik” sözcüğü nesnedir. Bu sözcük sürekli (ب) harf-i cerriyile birlikte kullanılır. (لَا سِيَّمًا) “özellikle” anlamındadır. (عَصْرِهَا) “onun çağında, döneminde” ifadesindeki (هَا) zamiri (الدَّوْلَةِ الْعَبَّاسِيَّةِ) “Abbasi Devleti”ni kastetmektedir. (الْأَوَّلِينَ) “ilkler” sözcüğü, (خُلَفَائِهَا) “onun halifelerinin” sözcüğünün sıfatıdır, önceki “lâm” harfinden ötürü mecrûr olmuştur. Bu sözcüğün aslı, (الْأَوَّلُونَ) dir.

الوحدة التاسعة

أسماء الإشارة

IX. ÜNİTE

İŞÂRET İSİMLERİ

Yazarı:

Dr. Ömer ACAR

IX. Üniteye Genel Bir Bakış

Canlı veya cansız varlıkları göstermeye yarayan işâret isimleri, günlük hayatta sıklıkla kullanılan dil öğelerinden olmaları nedeniyle iyi kavranması gerekir. Dilimizde kelimeler cinsiyet bakımından herhangi bir ayrıma tabi tutulmadığı için, bir varlığa işâret ederken “bu”, “şu”, “o” gibi işâret anlamı yansıtan kelimelerin kullanılması yeterli olabilmektedir. Oysa müzekker-müennes şeklinde bir cinsiyet ayrımını köklü olarak bünyesinde barındıran Arapça’da durum farklıdır. Bir diğer husus da, Arapça’nın dilimizde ve birçok dilde bulunmayan tesniye/ikil kuralı gereği, işâret isimlerinde de dilimize göre bir farklılık oluşmaktadır.

Ünitenin birinci dersinde, işâret isimleri genel olarak ele alındıktan sonra, yakın için kullanılan ism-i işâretlere; ikinci derste ise uzak için kullanılan işâret isimleri değinilecektir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- İşâret isimleri konusunu kavrar.
- Cümle içinde veya telaffuz edildiğinde, işâret isimlerini tanıır.
- İşâret isimlerinin şahıslara göre çekimini bilir.
- İşâret isimlerinin cümle içinde gelebildiği muhtemel konumları ve bu durumda maruz kaldığı değişiklikleri bilir.
- İşâret isimleriyle ilgili edindiği alt yapıyı, öncelikle bu kitaptaki metinler olmak üzere, değişik metinler ve kaynaklar üzerinde uygulamak suretiyle bilgisini pekiştirir.

Öneriler:

- Arapça metinler, önce sözlük kullanmadan birkaç defa sesli olarak okunmalı; daha sonra sözlük yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır.
- Metin çözümlenirken, tek tek kelimeler üzerinde durmak yerine, bütüne ağırlık vermek ve metnin ana fikrini yakalamaya çalışmak önemlidir.
- Sözlük kullanmak suretiyle, Arapça metnin yazılı olarak dilimize çevrilmeye çalışılması yararlı olacaktır.
- Derslerin sonunda verilen sorular, metnin kavranabilmesi için mutlaka cevaplanmalıdır.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (١٧)

نُشُوءُ الْفُصْحَى²²

لَيْسَ مِنَ السَّهْلِ تَحْدِيدُ الزَّمَنِ الَّذِي اتَّخَذَتْ فِيهِ لَعُنْنَا الْعَرَبِيَّةُ شَكْلَهَا النَّهَائِيَّ الَّذِي تُصَوِّرُهُ الْفُصْحَى الْجَاهِلِيَّةُ، وَهُوَ شَكْلٌ كَامِلٌ النَّضْحِ سِوَاءٍ مِنْ حَيْثُ الْإِعْرَابُ وَالتَّصْرِيفُ وَالِاسْتِثْقَاكُ أَوْ مِنْ حَيْثُ التَّنْوِيعُ الْوَاسِعُ فِي الْجُمُوعِ وَالْمَصَادِرِ وَحُرُوفِ الْعَطْفِ وَأَدْوَاتِ الْإِسْتِنَاءِ وَالنَّفْيِ وَالتَّعْرِيفِ وَالتَّكْبِيرِ وَالِانْتِهَاءِ بِالْمَنْوَعِ مِنَ الصَّرْفِ إِلَى نِظَامٍ تَامٍ مُنْضَبِطٍ مُضَافًا إِلَى ذَلِكَ احْتِفَاطُهَا بِحُرُوفِ وَمَخَارِجٍ لَمْ تَحْتَفِظْ بِهَا لَعَةُ سَامِيَّةٍ احْتِفَاطًا كَامِلًا، وَهِيَ النَّاءُ وَالْحَاءُ وَالدَّالُ وَالظَّاءُ وَالضَّادُ وَالْعَيْنُ.

وَهَذِهِ الصُّورَةُ التَّامَّةُ لِفُصْحَانَا لَمْ تَصِلْ إِلَيْهَا إِلَّا بَعْدَ مَرَاحِلَ طَوِيلَةٍ مِنَ التَّمُورِ وَالتَّطَوُّرِ، وَقَدْ رَأَيْنَا نَمَازِجَ مِنْهَا فِي نُقُوشِ كُتِبَتْ بِأَبْجَدِيَّةٍ مُشْتَقَّةٍ مِنْ أَبْجَدِيَّةِ الْمَسْنَدِ الْجَنُوبِيِّ، وَهِيَ نُقُوشُ التَّمُودِيِّينَ وَاللَّحْيَانِيِّينَ وَالصَّفَوِيِّينَ، وَنُقُوشُ أُخْرَى كُتِبَتْ بِأَبْجَدِيَّةِ الْأَرَامِيِّينَ، وَهِيَ نُقُوشُ التَّبَطِّيِّينَ، غَيْرَ أَنَّهَا جَمِيعًا لَا تُصَوِّرُ هَذَا التَّكَامُلَ الَّذِي انْتَهَتْ إِلَيْهِ الْفُصْحَى، وَالَّذِي تُمَثِّلُهُ نُصُوصُ الْعَصْرِ الْجَاهِلِيِّ مِنْذُ أَوَاخِرِ الْقَرْنِ الْخَامِسِ الْمِيلَادِيِّ، وَأَوَائِلِ السَّادِسِ، فَهَلْ تَمَّ لَهَا ذَلِكَ التَّشَكُّلُ النَّهَائِيُّ مَعَ ظُهُورِ الشُّعْرِ الْجَاهِلِيِّ أَوْ أَنَّ ذَلِكَ تَمَّ فِي حُقُبٍ أْبَعَدَ مِنْهُ؟

لَيْسَتْ الْإِجَابَةُ عَلَى هَذَا السُّؤَالِ سَهْلَةً يَسِيرَةً، لِسَبَبٍ بَسِيطٍ أَوْ طَبِيعِيٍّ، وَهُوَ أَنَّهُ لَيْسَ بَيْنَ أَيْدِينَا نُقُوشٌ كَثِيرَةٌ، نَسْتَطِيعُ أَنْ نَعْرِفَ مِنْهَا بِالضَّبْطِ الزَّمَانَ الَّذِي يُعَدُّ بَدْءًا حَقِيقِيًّا لِلْفُصْحَى. وَحَقًّا عَثَرَ عُلَمَاءُ السَّامِيَّاتِ كَمَا قَدَّمْنَا فِي غَيْرِ هَذَا الْمَوْضُوعِ عَلَى نُقُوشٍ تَمْتَدُّ مِنْ أَوَاخِرِ الْقَرْنِ الثَّلَاثِ الْمِيلَادِيِّ إِلَى الْقَرْنِ السَّادِسِ، غَيْرَ أَنَّهَا قَلِيلَةٌ، ثُمَّ هِيَ قَصِيرَةٌ، وَأَكْثَرُهَا فِي أُمُورٍ شَخْصِيَّةٍ، وَلَيْسَ بَيْنَهَا نَصٌّ أَدْبِيٌّ أَوْ نَصٌّ

²² Dayf, Şevki. *Târihu'l-Edebi'l-Arabî/el-Asru'l-Câhili*, Dâru'l-Me'ârif, 2003, s.117-119.

طويلٌ يُمكنُ أنْ تُبيِّنَ في تَضَاعِيفِهِ جُمْلَةَ الحِصَائِصِ اللُّغَوِيَّةِ لِتِلْكَ اللُّغَةِ الَّتِي كَانَ يَتَحَدَّثُ بِهَا كَتَبَةُ هَذَا النُّقُوشِ، وَحَمِيْعُهَا عَلَى لِسَانِ الشَّخْصِ الثَّلَاثِ العَائِبِ، وَلَيْسَ بَيْنَهَا نَصٌّ عَلَى لِسَانِ مُخَاطَبٍ أَوْ مُتَكَلِّمٍ، وَهِيَ تَخْلُو خُلُوعًا تَامًا مِنَ الشَّكْلِ وَالحَرَكَاتِ وَحُرُوفِ العِلَّةِ وَعَلَامَاتِ الإِعْرَابِ.

عَلَى أَنْ مَنْ يَرْجِعُ إِلَى هَذِهِ النُّقُوشِ يَجِدُهَا تَقْتَرِبُ إِقْتِرَابًا شَدِيدًا مِنْ فَصْحَانَا، وَقَدْ وَقَفْنَا فِي الفَصْلِ الأوَّلِ عِنْدَ أَقْدَمِهَا وَهُوَ نَقْشُ النَّمَارَةِ المُرْخِ بِسَنَةِ ثَمَانٍ وَعِشْرِينَ وَثَلَاثِمِائَةٍ، وَهُوَ لِامْرَأَةِ القَيْسِ ثَانِيِ مُلُوكِ الحَيْرَةِ، وَضِعَ عَلَى قَبْرِهِ فِي النَّمَارَةِ شَرْقِيَّ جَبَلِ الدَّرُوزِ، وَقَدْ لَاحَظْنَا أَنَّ كَاتِبَهُ اسْتَحْدَمَ كَلِمَةَ "بِر" الأَرَامِيَّةَ بَدَلًا مِنْ "ابن" العَرَبِيَّةِ، غَيْرَ أَنَّ النُّقُوشَ بَعْدَ ذَلِكَ تَامَ فِي عُرُوبَتِهِ سَوَاءً مِنْ حَيْثُ الأَسْمَاءِ وَالأَفْعَالِ، أَوْ مِنْ حَيْثُ اسْتِحْدَامِ أَدَاةِ التَّعْرِيفِ العَرَبِيَّةِ "ال". وَأَيْضًا فَإِنَّ خَطَّهُ المَكْتُوبَ بِهِ مَعَ اسْتِثْقَاةٍ مِنَ الخَطِّ النَّبْطِيِّ يُعَدُّ مُقَدِّمَةً لِلخَطِّ العَرَبِيِّ. إِذْ تُوجَدُ فِيهِ الرُّوَابِطُ بَيْنَ الحُرُوفِ كَمَا تَتَّخِذُ الحُرُوفُ فِيهِ شَكْلًا أَكْثَرَ اسْتِدَارَةً.

وَلَعَلَّنَا لَا نَبْعُدُ إِذْ اتَّخَذْنَا هَذَا النَّقْشَ بَدَأً لِتَكُونِ الفُصْحَى، وَقَدْ لُقِّبَ امْرَأَةُ القَيْسِ فِيهِ بِلقَبِ "مَلِكِ العَرَبِ"، وَهِيَ أوَّلُ مَرَّةٍ نَعْنُرُ فِيهَا عَلَى هَذَا اللِّقْبِ، وَقَدْ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مَا يَدُلُّ دَلَالَةً وَاضِحَةً عَلَى أَنَّ العَرَبَ أَخَذُوا يُفَكِّرُونَ فِي إِثْشَاءِ وَحْدَةٍ سِيَاسِيَّةٍ لَهُمْ مُنْذُ هَذَا التَّارِيخِ، وَكَانُوا قَبْلَهُ لَا يُفَكِّرُونَ فِي هَذِهِ الوَحْدَةِ وَلَا فِي أَنَّ يَسْتَقْبِلُوا بِخَطِّ خَاصٍ بِهِمْ يُمَيِّزُهُمْ أَوْ يُمَيِّزُ كِتَابَتَهُمْ مِنْ كِتَابَةِ المَسْنَدِ الجَنُوبِيَّةِ وَكِتَابَةِ الأَرَامِيَّةِ الشَّمَالِيَّةِ.

وَمَعْنَى ذَلِكَ أَنَّنَا تَتَّخِذُ مِنْ هَذَا النَّقْشِ رَمْزًا لِإِحْسَاسِهِمْ إِحْسَاسًا عَمِيقًا بِوَجُوبِ اتِّحَادِهِمْ إِزَاءَ الدُّوَلِ الَّتِي كَانَتْ تُنَاهِضُهُمْ فِي الشَّمَالِ العَرَبِيِّ وَالشَّرْقِيِّ، وَنَقْصِيدِ دَوْلَتِي الرُّومِ وَالفُرسِ، فَقَدْ قَضَى الرُّومُ عَلَى دَوْلَةِ أَسْلَافِهِمْ مِنَ النَّبْطِ فِي سَلْعٍ وَتَدْمُرٍ وَفَرَضُوا سِيَادَتَهُمْ عَلَى القَبَائِلِ العَرَبِيَّةِ المَحَاوِرَةِ لَهُمْ، وَبِالمِثْلِ فَرَضَ الفُرسُ سِيَادَتَهُمْ عَلَى الحَيْرَةِ وَقَبَائِلِ العِرَاقِ. وَهَذَا فِي الشَّمَالِ، أَمَّا فِي الجَنُوبِ فَقَدْ هَاجَمَ

الجيشُ اليمَنَ واستولوا عليها في أواسطِ القرنِ الرَّابِعِ لِمُدَّةِ عَشْرِينَ عَاماً، وعادوا في سَنَةِ ٥٢٥ فاستولوا عليها.

وليسَ هذا كُلُّه ما نلاحظُه، فنحنُ نلاحظُ أيضاً أنَّ زمامَ القوافلِ التِّجاريَّةِ يتحوَّلُ إلى مَكَّةَ، فلمْ يُعدَّ بيدَ اليمَنِيِّينَ المهْدَدِينَ بالأحباشِ ولمْ يُعدَّ بيدَ النَّبطِ والمهددِينَ بالرُّومِ، وإنَّما أصبحَ بيدَ المكيِّينَ البعيديِّينَ عن الدَّولتينِ، وربَّما كانوا يرجعونَ في أصولِهِم إلى النَّبطِ، وكأنَّما هبطوا إليها بعيداً عن الرُّومِ وجيوشِهِم وما يبعونَ من فرضِ سيادَتِهِم عليهم. والمظنونُ أنَّ التَّموديينَ هبطوا بدورِهِم إلى الطَّائفِ، أمَّا اللحيانيُّونَ فسقطوا إلى منازلِ هذيلِ.

وفي هذه الأثناء أخذتْ شخصيَّةُ هؤلاءِ العربِ الشَّمالِيِّينَ اللُّغويَّةُ تنموُ نموًّا سريعاً، كما أخذَ خطُّهُم هو الآخرُ ينموُ في سرعةٍ، على نحوِ ما يُصوِّرُ لنا ذلكَ نقشُ زبدِ المؤرِّخِ بسنةِ 512 للميلادِ. وزبدُ خربةٍ بينَ قنسرينَ ونهرِ الفراتِ، ونقشُها مكتوبٌ بثلاثِ لغاتٍ: العربيَّةِ واليونانيَّةِ والسُّريانيَّةِ، وهو يتضمَّنُ أسماءَ أشخاصٍ بنوا كنيسةً بموضعِهِ، وأهميَّتهُ ترجعُ إلى أنَّ خصائصَ الخطِّ العربيِّ الجاهليِّ تتكاملُ فيه. ومن المؤكَّدِ أنَّه حدثتْ تطوُّراتٌ مُختلفةٌ في الحُقبةِ الممتدَّةِ بينهُ وبينَ نقشِ النِّمارةِ هيأتْ له هذه الصِّعغةَ الخطيَّةَ النَّهائيَّةَ. وعلى مثاله نقشُ حرَّانِ الحجَّ المؤرِّخِ بسنةِ 568 للميلادِ، وقد وُجدَ على بابِ معبدِ بنوهِ في الشَّمالِ العربيِّ لجبلِ الدُّروزِ جنوبيِّ دِمَشقِ، وجميعُ كلماتِهِ وعباراتهِ عربيَّةٌ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

نُشوءُ "ortaya çıkma"; (masdar); (نشأ)

الفُصحى "fasih dil, standart dil"; (isim); (فصح)

تَحْدِيدُ "belirleme, sınırlama, tespit"; (masdar); (حدد)

اتَّخَذَ "almak, kazanmak, edinmek"; (mazi); (أخذ)

تُصوِّرُ "şekillendirir, teşkil eder"; (dişil/muzâri); (صور)

النَّضْجُ (masdar); “olgunluk, pişme” (نضج),
 مِنْ حَيْثُ (kalıp kullanım); “bakımından, açısından” (حيث),
 التَّصْرِيفُ (masdar); “çekim, tasrif” (صرف),
 الإِشْتِقَاقُ (masdar); “iştikak, türetim” (شقق),
 التَّنَوُّعُ (masdar); “çeşitlilik, değişme” (نوع),
 مُنْتَضِبٌ (ism-i fâil); “kurallı, disiplinli” (ضبط),
 مُضَافًا إِلَى (ism-i meful/kalıp kullanım); “ek olarak, ilaveten” (ضيف),
 إِحْفَاطٌ (masdar); “koruma, sürdürme” (حفظ),
 نَمَازِجٌ (kuralsız çoğul isim); “örnek, numune” (نمودج),
 نُقُوشٌ (kuralsız çoğul isim); “yazıt, kitabe” (م: نَقْشٌ), (نقش),
 أَبْجَدِيَّةٌ (ism-i mensub); “alfabe” (أبجد),
 الْمُسْنَدُ (isim); “Müsned yazısı” (سند),
 السَّمُودِي (ism-i mensub); “Semudlu” (ثمود),
 إِنْتَهَتْ إِلَى (dişil/mâzi); “ulaştı, geldi” (ثمود),
 حُقْبٌ (isim); “uzun zaman dilimi” (ج: أَحْقَاب), (حقب),
 بِالضَّبْطِ (kalıp kullanım); “tamamen, tam olarak” (ضبط),
 عَثَرَ عَلَى (eril/mâzi); “bulmak, rastlamak” (عثر),
 غَيْرَ أَنَّ (kalıp kullanım); “ne var ki” (غير),
 فِي تَضَاعُفِهِ (kalıp kullanım); “içinde, arasında” (ضعف),
 كَتَبَةٌ (çoğul isim); “yazarlar, yazıcılar” (م: كَاتِب), (كتب),
 تَخَلُّو مِنْ (dişil/muzâri); “hâlî, uzak, yoksun” (حلا),
 عَلَى أَنَّ (kalıp kullanım); “...dığı için, ...sebebiyle” (على),
 السَّمَارَةُ (dişil/özel isim); “Nemâra (antik bir kent)” (النماراة),
 الْمَوْرِخُ (ism-i fâil); “tarihli” (أرخ)

الحِيرَة "Hîre (bir kent)" ; (dişil/özel isim), (كتب)
 اسْتِدَارَةٌ "yuvarlaklık" ; (masdar), (دور)
 لُقِبَ "isimlendirildi, lakap verildi" ; (edilgen/mâzi), (لقب)
 يُمَيِّزُ "ayırır" ; (eril/muzâri), (ميز)
 إِزَاءٌ "karşısında, hizasında" ; (zarf-ı mekân), (آزى)
 تُنَاهِضُ "direnir, karşı çıkar" ; (dişil/muzâri), (نهض)
 قَضَى عَلَى "yok etmek, ortadan kaldırmak" ; (eril/mâzi), (قضى)
 أَسْلَافٌ "selefler, önce gelenler" ; (kuralsız çoğul isim), (سلف)
 سَلْعٌ "Shiloh (antik bir kent)" ; (özel isim), (سَلع)
 فَرَضَ عَلَى "dayatmak, zorlamak" ; (eril/mâzi), (فرض)
 سَيَادَةٌ "hakimiyet, otorite" ; (masdar), (ساد)
 اسْتَوَلَى عَلَى "ele geçirmek, hâkim olmak" ; (eril/mâzi), (ولي)

ج - الأسئلة عن النصّ

- ١ - مَا هِيَ الْعَنَاصِرُ اللَّغَوِيَّةُ الَّتِي حَفِظَتْهَا اللَّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ خِلَافًا لِأَخْوَاتِهَا السَّامِيَّةِ؟
- ٢ - مَتَى وَصَلَتِ اللَّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ الْفُصْحَى إِلَى صُورَتِهَا التَّامَّةِ؟
- ٣ - أَيْنَ يُمَكِّنُ أَنْ نَرَى مَرَاجِلَ تَطَوُّرِ الْعَرَبِيَّةِ وَنُمُوَّهَا؟
- ٤ - لِمَاذَا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَعْرِفَ بِالضَّبْطِ الزَّمَنَ الَّذِي يُعَدُّ بَدَأَ حَقِيقِيًّا لِلْفُصْحَى؟
- ٥ - هَلْ يُوجَدُ بَيْنَ النُّقُوشِ الَّتِي عَثَرَ عَلَيْهَا عُلَمَاءُ السَّامِيَّاتِ نَصٌّ أَدَبِيٌّ؟
- ٦ - مَا هُوَ أَقْدَمُ نَقْشٍ مَكْتُوبٍ بِالْحَطِّ الْعَرَبِيِّ؟
- ٧ - لِمَاذَا يُعَدُّ حَطُّ نَقْشِ النَّمَارَةِ مُقَدِّمَةً لِلْحَطِّ الْعَرَبِيِّ؟
- ٨ - بِمَ لُقِبَ امْرَأُ الْقَيْسِ الشَّاعِرُ الْعَرَبِيُّ الْمَشْهُورُ فِي نَقْشِ النَّمَارَةِ؟
- ٩ - مِنْذُ مَتَى أَحَدَ الْعَرَبُ يُفَكِّرُونَ فِي إِنْشَاءِ وَحْدَةٍ سِيَاسِيَّةٍ لَهُمْ؟
- ١٠ - مَا هِيَ اللَّغَاتُ الَّتِي ظَهَرَتْ عَلَى نَقْشِ زَبَدِ؟

د - ملاحظاتٌ نحويَّةٌ: أسماءُ الإِشارةِ (١)

إِشَارَتِ إِسْمِلَرِي (1)

Çoğu dilde olduğu gibi, Arapçada da canlı/cansız varlıkları göstermek için bir takım özel kelimeler kullanılır. Arapçada marife/belirli isimler arasında sayılan işaret isimleri, tesniye/ikil kullanımları dışında mebni/sonu değişmeyen kelimeler grubuna dâhildir. İsm-i işaretin gösterdiği isme muşârun ileyh/gösterilen denir. İsm-i işaretin eril veya dişil; tekil, ikil veya çoğul formlarından hangisinin kullanılacağı, işaret edilen ismin cinsiyetine ve sayısına göre belirlenir. Örneğin, tekil-müzekker bir isme işaret edilmek isteniyorsa, tekil-müzekker ism-i işaret formu kullanılmalı, diğerlerinde de bu ayrıma dikkat edilmelidir. İşaret isimleri ayrıca, yakın veya uzak varlıkları göstermeleri bakımından da iki kısma ayrılırlar. Bu dersimizde yakın varlıkları göstermek için kullanılan ism-i işaretleri ele alacağız.

Çoğul	İkil	Tekil	Cinsiyet
هَؤُلَاءِ	هَذَانِ-هَذَيْنِ	هَذَا	Eril
هَؤُلَاءِ	هَآئَانِ-هَآئَيْنِ	هَذِهِ	Dişil
Bunlar/Şunlar	Bu/Şu ikisi	Bu/Şu	Anlam

Tablodan da anlaşıldığı gibi, işaret isimlerinin çoğul formu müzekker ve müennes kelimeler için aynıdır. Yukarıda da değinildiği üzere, işaret isimlerinin ikil formları dışında bütün kullanımları mebnidir. Cümlede hangi konumda (ref-nasb-cer) gelirse gelsinler, sonları değişmez. Bir örnekle gösterecek olursak:

هَذَا كِتَابٌ - إِشْتَرَيْتُ هَذَا الْكِتَابَ - فِي هَذَا الْكِتَابِ مَعْلُومَاتٌ مُفِيدَةٌ

Bu üç cümlede geçen işaret ismi, birincide mübteda olduğu için ref, ikincide mef'ul olduğu için nasb, son cümlede ise harf-i cerrden sonra geldiği için cer konumlarında bulunduğu halde formu değişmemiş, yani mebni kalmıştır. İkinci ve üçüncü cümlelerde ism-i işaretten sonra gelen harfi tarifli kelimeler (muşârun ileyhler), sıfat veya bedel olarak değerlendirilmektedir.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- وَهَذِهِ الصُّورَةُ التَّامَّةُ لِفُصْحَانَا لَمْ تَصِلْ إِلَيْهَا إِلَّا بَعْدَ مَرَّاحِلَ طَوِيلَةٍ مِنَ التَّمَوِّ وَالنَّطَوْرِ.

Bu cümle, ism-i işaretle, kısaca isimle başladığı için bir isim cümlesidir. (هذه) mübtedâ, (لَمْ تَصِلْ) ile başlayan fiil cümlesi de haberdir. İsm-i işaretten sonra gelen harf-i tarifli isimlerin değerlendirilmesinde görüş ayrılığı bulunsa da, genelde, harf-i tarifli isim müştaksa sıfat, câmidse bedel veya atf-ı beyan olarak kabul edildiği söylenebilir. (الصورة) mevsuf, (التامة) ise sıfattır. Haber kısmında menfi/olumsuz istisnâ üslubu kullanılmıştır.

٢- لَيْسَتْ الْإِجَابَةُ عَلَى هَذَا السُّؤَالِ سَهْلَةً يَسِيرَةً، لِسَبَبٍ بَسِيطٍ أَوْ طَبِيعِيٍّ.

Kâne ve benzerlerinden kabul edilen (ليس), işlev itibariyle eksik fiiller anlamına gelen nâkis fiiller grubuna dâhildir. Buradaki eksiklikten kasıt, fiil olması hasebiyle fâil ve meful alması gerekirken, isim cümlesinin başına geçip onun mübtedâ ve haberini sahiplenmesidir. (ليس) de diğer kardeşleri gibi isim cümlesinin mübtedâsını olduğu gibi (merfû) bırakır, haberini nasb eder. Bu cümlede (الْإِجَابَةُ) leyse'nin ismi, (سَهْلَةً) haberidir. (يَسِيرَةً) ise ikinci sıfattır. (بَسِيطٍ) kelimesi de (سَبَبٍ)'in sıfatıdır. (أَوْ) atıf harfi, (طَبِيعِيٍّ) ise matufdur.

٣- وَقَدْ رَأَيْنَا نَمَازِجَ مِنْهَا فِي نُقُوشٍ كُتِبَتْ بِأَبْجَدِيَّةٍ مُشْتَقَّةٍ مِنْ أَبْجَدِيَّةِ الْمَسْنَدِ الْجَنُوبِيِّ.

Fiil cümlesine (قد) ile başlanmış; bilindiği gibi (قد) genel olarak, mâzi fiilin başında tahkik/kesinlik, muzari fiilin başında ise ihtimal/olasılık bildirir. Fiil cümlesinin fâili muttasıl merfû zamir olarak fiile bitişmiş (نَا)'dır. Meful ögesi olan (نَمَازِجَ) kelimesi, (نَمُودَجِ)'in mükesser/kuralsız çoğuludur. (نُقُوشِ) ifadesinden sonra gelen fiil cümlesi sıfattır. (أَبْجَدِيَّةٍ) mevsuf, (مُشْتَقَّةٍ) da sıfattır. İkinci (أَبْجَدِيَّةٍ) kelimesi muzaf, (الْمَسْنَدِ) muzafun ileyh ve aynı zamanda mevsuf, (الْجَنُوبِيِّ) de sıfattır.

٤- مَنْ يَرْجِعُ إِلَى هَذِهِ النُّقُوشِ يَجِدُهَا تَقْتَرِبُ اقْتِرَابًا شَدِيدًا مِنْ فُصْحَانَا.

Cümleye, iki fiili de cezm eden şart edatlarından olan (مَنْ) ile başlanmış. (يَرْجِعُ) şart fiili (يَجِدُهَا) ise cevabıdır. Görüldüğü (مَنْ) edatı her iki fiili de

mezcûm kılmıştır. Bu edat aynı zamanda cümlenin mübtedası konumundadır. Haberi ise şart cümlesidir. Cevap cümlesinin sonundaki (هَآ) zamiri (النقوش) 'a dönmektedir. (تَقْتَرِبُ) fiilinden sonra gelen (اِقْتَرَابًا) ifadesi, fiilin mastarından üretilen bir meful olduğu için meful-u mutlak ve fiilin anlamını pekiştirmek için getirilmiştir. Aynı zamanda mevsuf olan bu ögeden sonra gelen (شَدِيدًا) ise sıfattır.

هـ - فَقَدْ هَاجَمَ الْجَيْشُ الْيَمَنَ وَاسْتَوْلَوْا عَلَيْهَا فِي أَوَاسِطِ الْقَرْنِ الرَّابِعِ لِمُدَّةِ عِشْرِينَ عَامًا.

Yine (قد) ile başlayan bir cümle ile karşı karşıyayız. Yukarıda söylediklerimiz burası için de geçerlidir. Fiil cümlesinin fâili (الْجَيْشُ), mefulü ise (الْيَمَنُ)'dir. Vav harfi ile atıf yapılarak (اسْتَوْلَوْا) fiili (هَاجَمَ) fiiline bağlanmıştır. İkinci fiilin, birincinin aksine çoğul kalıbında gelmesinin sebebi, matuf olan fiilin sayı bakımından önceki fiilin (matuf aleyhin) failine uyma zorunluluğudur. (الرَّابِعِ) sıra sayı sıfatı olduğu için kendisinden önceki isme uymuştur. (عَامًا) ise sayı temyizidir. Hatırlanacağı üzere, 11-99 arası sayıların temyizi müfred-mansub gelmektedir.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (١٨)

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ وَاللُّغَاتُ الْأُخْرَى²³

اتَّصَلَ الْعَرَبُ فِي جَاهِلِيَّتِهِمْ، بِالْأُمَّمِ الْمَجَاوِرَةِ لَهُمْ، كَالْفُرْسِ وَالْأَحْبَاشِ وَالرُّومِ وَالسَّرِّيَّانِ وَالنَّبَطِ وَغَيْرِهِمْ، وَاحْتَكَّتْ لُغَتُهُمُ الْعَرَبِيَّةُ بِلُغَاتِ هَذِهِ الْأُمَّمِ جَمِيعًا، وَهَذَا أَمْرٌ طَبِيعِيٌّ؛ فَإِنَّهُ "مِنَ الْمُتَعَدِّرِ أَنْ تَظَلَّ لُغَةٌ بِمَا مَنَ مِنَ الْإِحْتِكَائِ بِلُغَةٍ أُخْرَى"، كَمَا أَنَّ "تَطَوُّرَ اللُّغَةِ الْمُسْتَمِرَّ، فِي مَعزِلٍ عَنِ كُلِّ تَأْثِيرٍ خَارِجِيٍّ، يُعَدُّ أَمْرًا مِثَالِيًّا، لَا يَكَادُ يَتَحَقَّقُ فِي آيَةٍ لُغَةٍ، بَلْ عَلَى الْعَكْسِ مِنْ ذَلِكَ، فَإِنَّ الْأَثَرَ الَّذِي يَقَعُ عَلَى لُغَةٍ مَا مِنْ لُغَاتٍ مُجَاوِرَةٍ لَهَا، كَثِيرًا مَا يَلْعَبُ دَوْرًا هَامًّا فِي التَّطَوُّرِ اللُّغَوِيِّ؛ ذَلِكَ لِأَنَّ احْتِكَائَ اللُّغَاتِ ضَرُورَةٌ تَارِيخِيَّةٌ، وَاحْتِكَائَ اللُّغَاتِ يُؤَدِّي حَتْمًا إِلَى تَدَاخُلِهَا".

وَيَعْنِي هَذَا إِقْتِرَاضَ هَذِهِ اللُّغَاتِ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ، وَتَأْثِيرَ إِحْدَاهُمَا فِي الْأُخْرَى. وَهَذَا مَا حَدَثَ لِلُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ، مَعَ جَارَاتِهَا مِنَ اللُّغَاتِ الْأُخْرَى، فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ الْمَبَكَّرِ، وَلَا يَعْنِينَا هُنَا بِالطَّبَعِ، أَنْ نَبْحَثَ أَثَرَ الْعَرَبِيَّةِ فِي هَذِهِ اللُّغَاتِ، بِقَدْرِ مَا يَعْنِينَا الْكَشْفُ عَنِ أَثَرِ هَذِهِ اللُّغَاتِ فِي الْعَرَبِيَّةِ.

"وَأَهْمُ نَاحِيَةٍ يَظْهَرُ فِيهَا هَذَا التَّأْثِيرُ، هِيَ النَّاحِيَةُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِالْمَفْرَدَاتِ؛ ففِي هَذِهِ النَّاحِيَةِ عَلَى الْأَخْصِ، تَنْشِطُ حَرَكََةُ التَّبَادُلِ بَيْنَ اللُّغَاتِ، وَيَكْثُرُ اقْتِبَاسُهَا بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ". وَيُطْلَقُ عَلَى مِثْلِ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ، الَّتِي أَخَذَتْهَا الْعَرَبِيَّةُ مِنَ اللُّغَاتِ الْمَجَاوِرَةِ، إِسْمٌ: "الْكَلِمَاتُ الْمَعْرَبَةُ"، كَمَا يُطْلَقُ عَلَى عَمَلِيَّةِ الْأَخْذِ هَذِهِ، إِسْمٌ: "التَّعْرِيبُ". وَيَعْنِي هَذَا أَنَّ تِلْكَ الْكَلِمَاتِ الْمُسْتَعَارَةَ فِي الْعَرَبِيَّةِ، لَمْ تَبْقَ عَلَى حَالِهَا تَمَامًا، كَمَا

²³ Abdu't-Tevvâb, Ramadân. *Fusûl fi Fikhi'l-'Arabiyye*, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1999, s. 358-361.

كَانَتْ فِي لُغَاتِهَا، وَإِنَّمَا حَدَّثَ فِيهَا أَنْ طَوَّعَهَا الْعَرَبُ لِمَنْهَجِ لُغَتِهِمْ، فِي أَصْوَاتِهَا
وَبَنِيَّتِهَا وَمَا شَاكَلَ ذَلِكَ. وَهَذَا هُوَ مَعْنَى: "التَّعْرِيبُ".

وَلَيْسَ هَذَا الْأَمْرُ بَدْعًا فِي الْعَرَبِيَّةِ؛ "إِذْ تَخَضَعُ فِي الْعَالِبِ الْكَلِمَاتُ الْمُقْتَبَسَةُ،
لِلْأَسَالِيبِ الصَّوْتِيَّةِ فِي اللُّغَةِ الَّتِي اقْتَبَسَتْهَا، فَيَنَالُهَا كَثِيرٌ مِنَ التَّحْرِيفِ فِي أَصْوَاتِهَا
وَطَرِيقَةِ نُطْقِهَا، وَتَبْعُدُ فِي جَمِيعِ هَذِهِ النَّوَاحِي عَنِ صُورَتِهَا الْقَدِيمَةِ".

وَكَانَ هَذَا دَابَّ الْعَرَبِ فِي جَاهِلِيَّتِهِمْ، تَجْرِي عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ بَعْضُ الْأَلْفَاطِ،
الَّتِي يَحْتَاجُونَ إِلَيْهَا، مِنْ لُغَاتِ الْأُمَمِ الْمُجَاوِرَةِ لَهُمْ، بَعْدَ أَنْ يَنْفُخُوا فِيهَا مِنْ رُوحِهِمِ
الْعَرَبِيَّةِ، وَيَتَلَقَّفُهَا الشُّعْرَاءُ مِنْهُمْ، فَيُدْخِلُونَهَا فِي أَشْعَارِهِمْ وَأَرْجَازِهِمْ؛ فَهَذَا هُوَ
الْأَعَشَى مَيْمُونُ بْنُ قَيْسٍ، يُكْثِرُ فِي شِعْرِهِ ذِكْرَ: الْيَرْدَنْجِ، وَالْدِيَابُودِ، وَإِسْتَارِ،
وَالْإِسْفَنْطِ، وَالْبُسْتَانَ، وَالْبُوصِي، الْبُرْجَانَ، وَالْجُلْسَانَ، وَالْبَنْفَسَجَ، وَالْمَرْزُحُوشَ،
وغير ذلك. كَمَا يَشِيْعُ فِي شِعْرِ عَدِيِّ بْنِ زَيْدٍ ذِكْرُ: الْإِبْرِيْقِ، وَالْجُوْذَرِ، وَالْخِوَانِ،
وَالدَّخْدَارِ، وَالْمَرْزُبَانَ، وَغَيْرِ ذَلِكَ.

وَلَا نُطِيلُ فِي ذِكْرِ الْأَمْثَلَةِ مِنْ شِعْرِ الشُّعْرَاءِ، فِي تِلْكَ الْعُصُورِ الْقَدِيمَةِ، فَإِنَّكَ
إِنْ طَالَعْتَ شِعْرَ أَحَدِهِمْ، اسْتَوْفَقَكَ فِيهِ هُنَا وَهُنَاكَ، لَفْظَةً مِنْ تِلْكَ الْأَلْفَاطِ الْمَعْرَبَةِ.

وَقَدْ طَالَ الْأَمْدُ عَلَى كَثِيرٍ مِنْ هَذِهِ الْأَلْفَاطِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَأَلْفَ النَّاسِ
اسْتِعْمَالُهَا، وَصَارَتْ جُزْءًا مِنْ لُغَتِهِمْ، وَرُبَّمَا نَسُوا أَصْلَهَا فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَحْيَانِ،
وَجَاءَ الْقُرْآنُ الْكَرِيمُ، فَأَنْزَلَهُ اللَّهُ بِهَذِهِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ، الَّتِي أَصْبَحَ بَعْضُ هَذَا الْمَعْرَبِ مِنْ
مُقَوْمَاتِهَا، فَجَاءَ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ تِلْكَ الْأَلْفَاطِ، الَّتِي عَرَّبَهَا الْقَوْمُ مِنْ لُغَاتِ الْأُمَمِ
الْمُجَاوِرَةِ.

وَكَانَ السَّلْفُ الصَّالِحُ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ، يُدْرِكُ ذَلِكَ تَمَامًا؛ فَقَدْ "رُويَ
عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَمُجَاهِدٍ وَعِكْرَمَةَ وَغَيْرِهِمْ، فِي أَحْرَفٍ كَثِيرَةٍ (مِنْ الْقُرْآنِ) أَنَّهُ مِنْ
غَيْرِ لِسَانِ الْعَرَبِ؛ سِجِّيلٌ، وَالْمِشْكَاةُ، وَالْيَمِّمُ، وَالطُّورُ، وَأَبَارِيْقُ، وَإِسْتَبْرَقُ، وَغَيْرِ
ذَلِكَ".

ولكن قول الله سبحانه وتعالى، في القرآن الكريم: "إنا جعلناه قرآناً عربياً" وقوله تعالى: "بلسان عربي مبين"، جعل طائفة من مفكري الإسلام، تذهب إلى إنكار وقوع المعرب في كتاب الله؛ فهذا أبو عبيدة معمر بن المثنى، يقول: "من زعم أن في هذا القرآن لساناً سوى العربية، فقد أعظم على الله القول".

كما يقول أبو بكر ابن الأثيري: "وقال بعض المفسرين: صرهن معناه: قطع أجنحتهن، وأصله بالنبطية: صرية. ويحكى هذا عن مقاتل ابن سليمان، فإن كان أثر هذا عن أحد من الأئمة، فإنه مما اتفقت فيه لغة العرب ولغة النبط؛ لأن الله عز وجل، لا يخاطب العرب بلغة العجم؛ إذ بين ذلك في قوله جل وعلا: إنا جعلناه قرآناً عربياً لعلكم تعقلون".

وقد وازن أبو عبيد القاسم بن سلام، بين رأي شيخه أبي عبيدة، ورأي السلف الصالح، وانتهى إلى القول بعربية هذه الألفاظ، بعد أن عربتها العرب، فقال: "فهؤلاء أعلمم بالتأويل من أبي عبيدة، ولكنهم ذهبوا إلى مذهب، وذهب هذا إلى غيره. وكلاهما مصيب إن شاء الله؛ وذلك أن هذه الحروف، بعبر لسان العرب في الأصل، فقال أولئك على الأصل، ثم لفظت به العرب بألسنتها، فعربته فصار عربياً بتعريبها إياه، فهي عربية في هذه الحال، أعجمية الأصل".

ب - مفردات النص

الأحباش "Habeşliler"; (kuralsız çoğul isim), (حبش)

واحتكت "temas, ilişki kurmak"; (dişil/ mâzi), (حك)

المتعذر "zor, imkânsız"; (ism-i fâil), (عذر)

مأمن "güvenilir, emin yer"; (ism-i mekân), (أمن)

معزل "inziva, uzlet yeri"; (ism-i mekân), (عزل)

مثالي "ideal, tipik, örnek"; (ism-i mensûb), (مثل)

يكاد "neredeysel"; (eril/muzârî), (كاد)

- حَتْمًا (masdar); “zorunlu/kesin olarak” (حتم)
- تَدَاخُلُ (masdar); “iç içe geçme, karışma” (دحل)
- إِقْتِرَاضٌ (masdar); “ödünç alma” (قرض)
- الْأَخْصُّ (ism-i tafdil); “daha özel, mahsus” (خصّ)
- تَنْشِيطٌ (masdar); “canlandırma, harekete geçirme” (نشط)
- يُطْلَقُ عَلَى (meçhul/muzâri); “isimlendirilir, ıtlak olunur” (طلق)
- المُعْرَبَةُ (ism-i meful); “Arapçalaşmış” (عرب)
- التَّعْرِيبُ (masdar); “Arapçalaştırma” (عرب)
- عَمَلِيَّةٌ (isim); “iş, eylem” (عمل)
- المُسْتَعَارَةُ (ism-i meful); “ödünç” (شرع)
- طَوَّعَ (mâzi); “boyun eğdirmek” (طوع)
- مَنْهَجٌ (ism-i mekân); “yöntem, metot, usul” (عرب)
- بِنْيَةٌ (isim); “yapı, bünye” (بنى)
- شَاكَلَ (mâzi); “benzemek, andırmak” (شكل)
- بَدِعَ (isim); “yeni, görülmemiş” (بدع)
- فِي الْعَالِبِ (kalıp kullanım); “çoğunlukla, genellikle” (غلب)
- دَأْبٌ (isim); “adet, huy, alışkanlık” (دأب)
- يَتَلَقَّفُ (muzâri); “kapmak, hızla almak” (لقف)
- أَرْجَازٌ (kuralsız çoğul isim); “recezler, kısa şarkılar” (م: رَجَز) , (رجز)
- الدِّيَابُودُ (yabancı isim); “bir tür dokuma bez” (ديابوذ)
- إِسْتَارٌ (yabancı isim); “dört, dört miskal” (إستار)
- الْإِسْفِنْطُ (yabancı isim); “bir tür içki, şarap” (إسفنط)
- الْبُوصِي (yabancı isim); “bir tür gemi” (بوصي)
- الْبُرْجَانُ (yabancı isim); “hırsız” (برجان)

الْجُلْسَانُ (yabancı isim); “gülşen, gül parçaları” (جلسان)
 الْبَنْفَسَجُ (yabancı isim); “menekşe” (بنفسج)
 الْمَرْزُجُوشُ (yabancı isim); “mercanköşk otu” (مرزجوش)
 الْجُوْذَرُ (yabancı isim); “yaban sığırının buzağısı” (جوذر)
 الْخَوَانُ (yabancı isim); “bir tür sofa” (خون)
 الدَّخْدَارُ (yabancı isim); “bir tür beyaz kumaş” (دخدار)
 الْمَرْزُبَانُ (yabancı isim); “sınıf muhafızı, bekçi” (مرزبان)
 يَشِيعُ (muzari); “yaygındır, doldurur” (شاع)
 اسْتَوْقَفَ (mâzi); “durdurmak, alıkoymak” (وقف)
 الْأَمْدُ (isim); “zaman, müddet,” (أمد)
 مُتَّوَمَاتٌ (kurallı dişil çoğul); “temel unsurlar, ögeler” (قوم)
 أَحْرَفٌ (kuralsız çoğul isim); “harfler, kelimeler” (حرف)
 سَجِيلٌ (isim); “pişmiş çamurdan taş” (سجل)
 الْمِشْكَاةُ (ism-i alet); “kandil konulan oyuk” (شكا)
 الْيَمُّ (isim); “deniz” (يم)
 اسْتَبْرَقَ (yabancı isim); “Sırmalı kumaş, brokar” (استبرق)
 أَعْظَمَ (mâzi); “büyütmek, büyük söylemek” (عظم)
 قَطَعَ (emr-i hâzır); “parçala, kes” (قطع)
 أَجْنَحَةٌ (kuralsız çoğul isim); “kanatlar” (م: جناح), (جنح)
 أُثِرَ (meçhul/mâzi); “nakledilmek” (أثر)
 وَازَنَ (mâzi); “dengelemek, karşılaştırmak” (وزن)
 مُصِيبٌ (ism-i fâil); “isabetli, doğru” (صوب)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - مَعَ مَنْ اتَّصَلَ الْعَرَبُ فِي جَاهِلِيَّتِهِمْ؟
- ٢ - هَلْ يُمَكِّنُ أَنْ تَسْتَمِرَّ اللُّغَةُ تَطَوُّرَهَا فِي مَعزِلٍ عَنِ كُلِّ تَأْثِيرٍ خَارِجِيٍّ؟
- ٣ - مَاذَا يُطْلَقُ عَلَى الْكَلِمَاتِ الَّتِي أَخَذَتْهَا الْعَرَبِيَّةُ مِنْ لُغَاتٍ أُخْرَى؟
- ٤ - هَلْ بَقِيَتْ الْكَلِمَاتُ الْمُسْتَعَارَةُ فِي الْعَرَبِيَّةِ عَلَى حَالِهَا تَمَامًا؟
- ٥ - كَيْفَ يَتِمُّ تَعْرِيبُ الْكَلِمَاتِ الْأَعْجَمِيَّةِ؟
- ٦ - هَلْ تُوجَدُ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ كَلِمَاتٌ مُعَرَّبَةٌ؟
- ٧ - أَذْكَرُ بَعْضَ الْكَلِمَاتِ الْمَعْرَبَةِ الْمَوْجُودَةِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ.
- ٨ - مَا حُجَّةُ الْقَائِلِينَ بِعَدَمِ وَقُوعِ الْمَعْرَبِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ؟
- ٩ - كَيْفَ وَازَنَ أَبُو عُبَيْدٍ بَيْنَ الرَّأْيَيْنِ الْمُتَعَارِضَيْنِ حَوْلَ الْمَعْرَبِ فِي الْقُرْآنِ؟
- ١٠ - هَلْ يُمَكِّنُ أَنْ يُخَاطَبَ قَوْمٌ بِغَيْرِ لُغَتِهِمْ؟

د - مُمَلِّحَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: أَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ (٢)

İŞÂRET İSİMLERİ (2)

Birinci derste ism-i işaretler hakkında genel bilgiler verdikten sonra, yakın için kullanılan işaret isimlerine değinmiştik. Bu dersimizde ise, uzak için kullanılan ism-i işaretler ele alınacaktır. Ayrıca konumuzla alakalı diğer bazı hususlara dikkat çekilecektir.

Uzaktaki varlıkları göstermek için kullanılan işaret isimlerinin tekil-ikil ve çoğul bütün formları mevcutsa da, yaşayan Arapça'da neredeyse hiç kullanılmadıkları için burada üzerinde durulmayacaktır. Şimdi uzağı gösteren işaret isimlerini tablo halinde inceleyelim:

Çoğul	İkil	Tekil	Cinsiyet
أُولَئِكَ	-	ذَلِكَ	Eril
أُولَئِكَ	-	تِلْكَ	Dişil
Onlar	-	O	Anlam

Tabloya baktığımızda, tıpkı yakın için kullanılan işaret isimlerinde olduğu gibi, burada da çoğul formunun müzekker ve müennes varlıklar için ortak

olduğunu görürüz. Tabloda yer alan bütün kullanımlar mebnidir, cümlede hangi konumda gelirse gelsin sonları değişmez.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da, işaret edilen ismin gayr-i âkil/akılsız çoğul olması durumunda, işaret isminin müfret-müennes getirilmesinin gerekliliğidir. Örneğin, (وَقَدْ جُمِعَتْ هَذِهِ الْأَسْئَلَةُ وَإِجَابَاتُهَا، فِي كِتَابٍ مُسْتَقِيلٍ) cümlesinde yer alan işaret ismi, gayr-i âkil olan (السُّئَالَةُ/sorular) çoğul ismini gösterdiği için müfret-müennes formda getirilmiştir. Ayrıca meçhul/edilgen kipli fiille başlayan cümlelerin nâib-i fâili konumundadır. Mebni olduğu için de nâib-i fâilin üstlendiği ref irabını lafzen değil, mahallen almıştır.

Uzağı gösteren işaret isimlerine anlama etkisi olmayan birtakım zamirler eklenebilmektedir. (ذَلِكَ-ذَلِكُمْ-ذَلِكَ-تِلْكَ-تِلْكُمْ-ذَلِكَ-تِلْكُمْ-ذَلِكَ-تِلْكُمْ) Ancak, söz konusu zamirler işaret edilen ismin sayısını değil, işaret edilen hususun kaç kişiye iletiildiğini göstermektedir. Örneğin, kendisiyle birlikte zindana giren iki mahkûma Hz. Yusuf'un sözünü aktaran ayette bu durum açıkça görülmektedir: "ذَلِكُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي" (Bu, bana Rabbimin öğrettiklerindedir.) Burada işaret edilen, iki ayrı husus değil; söylenmek istenen şeyin karşıdaki iki kişiye iletiildiğidir.

Bu konuda son olarak, zamir-i fasl'a değinmek gerekir. Yukarıda, işaret edilen ismin (muşârun ileyhin) harfî tarifli gelebildiğinden söz edilmişti. İşte işaret edilen harfî tarifli isim cümlelerin haberi ise, sıfat tamlamasıyla karışmaması için araya ayırıcı bir zamir getirilir. Örnek: (ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ)

Burada (ذَلِكَ) işaret isminden sonra gelen (هُوَ) zamiri, harfî tarifli gelen haberin sıfat tamlaması olarak yorumlanmasının önüne geçmek üzere getirilmiştir.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- اتَّصَلَ الْعَرَبُ فِي جَاهِلِيَّتِهِمْ، بِالْأُمَّمِ الْمَجَاوِرَةِ لَهُمْ، كَالْفُرْسِ وَالْأَحْبَاشِ وَالرُّومِ وَالسُّرْيَانِ وَالنَّبِطِ وَغَيْرِهِمْ.

Cümleye fiil ile başlandığı için bu bir fiil cümlesidir. Fâili (العَرَبُ)'dur. Bu fiil mefulünü doğrudan alamadığı, diğer bir ifadeyle dolaylı olarak aldığı için (بالْأُمَّمِ) ifadesi mefulün bih gayr-i sarih (dolaylı tümleç)tir. (ك) harfî benzetme bildirir ve "gibi" şeklinde tercüme edilir. Farisiler, Habeşliler, Rumlar, Süryaniler ve Nabatlılar, (بالْأُمَّمِ) ifadesiyle ilişkilidir. Buradaki (ك) harfî benzetmeden çok örnekleme anlamında kullanılmıştır. Bu sayılan kavimler birbirine vav harfî ile bağlandıkları için aynı harekeye sahip olmuşlardır.

۲- وَيَعْنِي هَذَا اقْتِرَاضَ هَذِهِ اللَّغَاتِ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ، وَتَأْتِي إِحْدَاهُمَا فِي الْأُخْرَى.

Muzari fiille başlayan cümlelerin fâili işaret ismi olan (هذا)'dır ve önceki cümlede geçen bir ifadeyle ilişkilidir. (اقْتِرَاضَ) ise mefuldür ve aynı zamanda muzaftır. (هذه) işaret ismi ise muzafun ileyhtir. Kendisinden sonra gelen marife (اللُّغَاتِ) isim, müştak/türemiş olmadığı için işaret isminden bedel kabul edilir. Sonraki (بَعْضُهَا) ise (اللُّغَاتِ)'den bedeldir. (تَأْتِي) ifadesi (اقْتِرَاضَ) kelimesine atıf yapılmıştır.

۳- لَيْسَ هَذَا الْأَمْرُ بِدَعَاً فِي الْعَرَبِيَّةِ.

Kâne ve benzerleri grubuna dâhil olan nâkıs fiil (لَيْسَ) ile başlayan bu cümle esasında isim cümlesi olduğu için, leyse'nin ismi işaret ismi olan (هذا)'dır. Leyse ismini ref haberini nasb ettiği için, işaret ismi merfu konumundadır; fakat işaret isimleri mebni oldukları için, sonunda ref alametini gösterememiştir. Mahallen/konum gereği merfu olarak değerlendirilir. Leyse'nin haberi ise (بَدْعًا) kelimesidir ve kural gereği mansub olmuştur.

۴- وَكَانَ السَّلْفُ الصَّالِحُ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ، يُدْرِكُ ذَلِكَ تَمَامًا.

Kâne'nin ismi (السَّلْفُ) kelimesidir ve aynı zamanda mevsuftur. (الصَّالِحُ) onun sıfatıdır. (من) harf-i cerri burada beyâniyedir. Yani selef-i sâlih ifadesinden kastın, sahabeler ve tâbiîn olduğu açıklanmaktadır. (يُدْرِكُ) ile başlayan fiil cümlesi de mahallen mansub olmak üzere kâne'nin haberidir.

۵- وَلَكِنَّ قَوْلَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى، فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ: "إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا" وَقَوْلُهُ تَعَالَى: "بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ"، جَعَلَ طَائِفَةً مِنْ مُفَكِّرِي الْإِسْلَامِ، تَذَهَبُ إِلَى إِنْكَارِ وَقُوعِ الْمَعْرَبِ فِي كِتَابِ اللَّهِ.

Lâkinne, inne ve benzerlerinden olup ismini nasb, haberini ref eder. Burada (قَوْلَ) ifadesi lâkinne'nin ismi olduğu için mansub gelmiştir ve aynı zamanda muzaftır. Lafzatullah ise muzaf ileyhtir. Tırnak içinde gösterilen ayet, (قَوْلَ)'den bedeldir. İkinci (قَوْلُهُ) ise birincisine atıftır. Diğer ayet de bu kelimedenden bedeldir. Asıl cümlelerin öğelerinden eksik kalan lâkinne'nin haberi idi. Bu da (جَعَلَ) ile başlayan fiil cümlesidir ve mahallen merfu kabul edilir. (مُفَكِّرِي) kelimesi, kurallı erkek çoğul olduğu halde izafete/isim tamlamasına girdiği için sonundaki nun düşürülmüştür.

الوحدة العاشرة
الأسماء الموصولة

X. ÜNİTE
İSM-İ MEVSÛL

Yazarı:
Dr. Ömer ACAR

X. Üniteye Genel Bir Bakış

Türkçemizde ilgi zamiri ile karşılanabilecek olan ism-i mevsûl, Arapça'da sık kullanılması nedeniyle önemli bir konudur. Çekimli ve çekimsiz olarak iki grupta ele alınabilecek olan ism-i mevsûllerin kendi başlarına bir anlamlarından bahsedilemez. Başka bir deyişle, ifade ettikleri anlam kendilerinden sonra gelen kısım ile açık hale gelir. Genellikle iki cümleyi veya cümlenin iki ögesini birbirine bağlama vazifesini üstlenirler.

Ünitenin birinci dersinde, konuyla alakalı genel bilgiler verilecek ve çekimli ism-i mevsûller ele alınacaktır. İkinci derste ise çekimsiz ism-i mevsuller ve konuyla ilgili diğer hususlar işlenecektir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- İsm-i mevsûl konusunu kavrar.
- Cümle içinde veya telaffuz edildiğinde, ism-i mevsûlleri tanır.
- İsm-i mevsûllerin şahıslara göre çekimini bilir.
- İsm-i mevsûllerin cümle içinde gelebildiği muhtemel konumları ve bu durumda maruz kaldığı değişiklikleri bilir.
- İsm-i mevsûlle ilgili edindiği alt yapıyı, öncelikle bu kitaptaki metinler olmak üzere, değişik metinler ve kaynaklar üzerinde uygulamak suretiyle bilgisini pekiştirir.

Öneriler:

- Arapça metinler, önce sözlük kullanmadan birkaç defa sesli olarak okunmalı; daha sonra sözlük yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır.
- Metin çözümlenirken, tek tek kelimeler üzerinde durmak yerine, bütüne ağırlık vermek ve metnin ana fikrini yakalamaya çalışmak önemlidir.
- Sözlük kullanmak suretiyle, Arapça metnin yazılı olarak dilimize çevrilmeye çalışılması yararlı olacaktır.
- Derslerin sonunda verilen sorular, metnin kavranabilmesi için mutlaka cevaplanmalıdır.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (١٩)

نشأة النحو²⁴

النَّحْوُ فِي اللُّغَةِ الطَّرِيقُ وَالْجِهَةُ وَالْقَصْدُ، وَمِنْهُ نَحْوُ الْعَرَبِيَّةِ. وَهُوَ إِعْرَابُ الْكَلَامِ الْعَرَبِيِّ. أُخِذَ مِنْ قَوْلِهِمْ: ائْتَحَاهُ إِذَا قَصَدَهُ. وَهُوَ ائْتَحَاءُ سَمَتِ كَلَامِ الْعَرَبِ فِي تَصَرُّفِهِ مِنْ إِعْرَابٍ وَغَيْرِهِ لِيَلْحَقَ بِهِ مَنْ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِأَهْلِهَا فِي الْفَصَاحَةِ فَيَنْطِقَ بِهَا. وَهُوَ فِي الْأَصْلِ مَصْدَرٌ شَائِعٌ، أَيُّ نَحَوْتُ نَحْوًا، كَقَوْلِكَ قَصَدْتُ قَصْدًا. وَقِيلَ لِقَوْلِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ بَعْدَمَا عَلَّمَ الْأَسْوَدَ الْإِسْمَ وَالْفِعْلَ وَأَبَوَابًا مِنَ الْعَرَبِيَّةِ: "أُنْحُ هَذَا النَّحْوَ". أَوْ لِأَنَّ أَبَا الْأَسْوَدَ لَمَّا وَضَعَ مَا وَضَعَ فِي النَّحْوِ وَعَرَضَهُ عَلَى عَلِيٍّ، قَالَ عَلِيٌّ لَهُ: "مَا أَحْسَنَ هَذَا النَّحْوَ الَّذِي نَحَوْتُ!" وَلِذَلِكَ سُمِّيَ النَّحْوُ نَحْوًا. وَلَكِنَّا نَجِدُ الْجَاحِظَ يُشِيرُ إِلَى وُجُودِ اللَّفْظَةِ فِي أَيَّامِ عُمَرَ إِذْ يَقُولُ: "وَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: تَعَلَّمُوا النَّحْوَ كَمَا تَعَلَّمُونَ السُّنَنَ وَالْفَرَائِضَ"، وَيُنْبِئُهُ هَذَا الْخَبَرُ خَيْرٌ آخَرَ نُسِبَ إِلَيْهِ أَيْضًا، فَقَدْ ذَكَرُوا أَنَّهُ قَالَ: "تَعَلَّمُوا إِعْرَابَ الْقُرْآنِ كَمَا تَعَلَّمُونَ حِفْظَهُ"، وَأَنَّهُ قَالَ: "تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَالسُّنَنَ وَاللَّحْنَ، كَمَا تَعَلَّمُونَ الْقُرْآنَ". وَيُظْهِرُ أَنَّ الْكُتَّابَ قَدْ صَحَّفُوا فِي خَيْرِ عُمَرَ، فَخَلَطُوا بَيْنَ اللَّحْنِ وَالنَّحْوِ، وَعَلَى كُلِّ فِإَنَّ بَيْنَ اللَّفْظَتَيْنِ صِلَةٌ. وَإِذَا صَحَّ خَيْرُ الْجَاحِظِ، وَاعْتَبَرْنَا لَفْظَةَ النَّحْوِ لَفْظَةً صَحِيحَةً غَيْرَ مُحَرَّفَةٍ، دَلَّتْ عَلَى وُجُودِ هَذِهِ التَّسْمِيَةِ عَلَمًا لِهَذَا الْعِلْمِ فِي أَيَّامِهِ، وَقَبْلَ أَيَّامِهِ، أَيُّ فِي أَيَّامِ الْجَاهِلِيَّيْنَ.

وَالْجُمْهُورُ مِنْ أَهْلِ الرِّوَايَةِ أَنَّ النَّحْوَ عِلْمٌ ظَهَرَ فِي الْإِسْلَامِ. ظَهَرَ بِظُهُورِ الْحَاجَةِ الْمَاسَّةِ إِلَيْهِ لِيَضْبُطَ اللِّسَانَ وَصِيَانَتَهُ مِنَ الْخَطَأِ، وَلِتَعْلِيمِ الْأَعَاجِمِ نَمَطَ الْكَلَامِ بِالْعَرَبِيَّةِ. وَرَجَعَ أَكْثَرُهُمْ مَصْدَرَهُ وَأَسَاسَهُ إِلَى الْإِمَامِ (عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ)، وَيَقُولُونَ

²⁴ 'Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî Târihi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, IX/35-37.

إِنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيَّ (69 هـ) أَخَذَ هَذَا الْعِلْمَ عَنْهُ. وَإِنَّ الْإِمَامَ أَلْقَى عَلَيْهِ شَيْئاً مِنْ
 أُصُولِ النَّحْوِ. فَاسْتَأْذَنَ التَّلْمِيذُ أُسْتَاذَهُ أَنْ يَضَعَ نَحْوَ مَا صَنَعَ، فَأَذِنَ لَهُ بِهِ، فَسُمِّيَ
 بِذَلِكَ نَحْوًا. وَذَكَرَ بَعْضُهُمْ أَنَّ الْإِمَامَ دَفَعَ إِلَى أَبِي الْأَسْوَدِ رُفْعَةً مَكْتُوبَةً فِيهَا:
 "الْكَلَامُ كُلُّهُ إِسْمٌ وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ، فَالْإِسْمُ مَا أَنْبَأَ عَنِ الْمُسَمَّى، وَالْفِعْلُ مَا أَنْبَأَ بِهِ،
 وَالْحَرْفُ مَا أَفَادَ مَعْنَى. وَاعْلَمْ أَنَّ الْأَسْمَاءَ ثَلَاثَةٌ: ظَاهِرٌ، وَمُضْمَرٌ، وَاسْمٌ لَا ظَاهِرٌ
 وَلَا مُضْمَرٌ، وَإِنَّمَا يَتَفَاوَسَلُ النَّاسُ فِيهَا لَيْسَ بِظَاهِرٍ وَلَا مُضْمَرٍ. ثُمَّ وَضَعَ أَبُو الْأَسْوَدِ
 بَابِي الْعَطْفِ وَالنَّعْتِ ثُمَّ بَابِي التَّعَجُّبِ وَالِاسْتِنْفَاهِ، إِلَى أَنْ وَصَلَ إِلَى بَابِ إِنْ
 وَأَخَوَاتِهَا مَا خَلَا لَكِنَّ، فَلَمَّا عَرَضَهَا عَلَى عَلِيِّ أَمَرَهُ بِضَمِّ لَكِنَّ إِلَيْهَا، وَكَلَّمَا وَضَعَ
 بَابًا مِنْ أَبْوَابِ النَّحْوِ عَرَضَهُ عَلَيْهِ". وَذَكَرَ بَعْضٌ آخَرَ أَنَّ أَوَّلَ مَنْ أَسَّسَ الْعَرَبِيَّةَ وَفَتَحَ
 بَابَهَا، وَأَنْهَجَ سَبِيلَهَا، وَوَضَعَ قِيَاسَهَا، أَبُو الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيُّ، وَضَعَ الْعَرَبِيَّةَ "حِينَ
 اضْطَرَبَ كَلَامُ الْعَرَبِ فَعُلِبَتِ السَّلِيْقَةُ، فَكَانَ سُرَاةُ النَّاسِ يَلْحَنُونَ، فَوَضَعَ بَابَ
 الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ وَالْمُضَافِ وَحُرُوفِ الْجَرِّ وَالرَّفْعِ وَالنَّصْبِ وَالْجَزْمِ". وَقَالَ ابْنُ قُتَيْبَةَ:
 "هُوَ أَوَّلُ مَنْ وَضَعَ الْعَرَبِيَّةَ". وَذَكَرَ ابْنُ حَجَرَ، أَنَّهُ مَنْ وَضَعَ الْعَرَبِيَّةَ وَنَقَطَ
 الْمَصَاحِفَ. وَرَوَى ابْنُ النَّدِيمِ أَنَّ أَرْبَعَةَ أَوْرَاقٍ، وَجِدَتْ فِيهَا كَلَامٌ فِي الْفَاعِلِ
 وَالْمَفْعُولِ مِنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيِّ، وَكَانَتْ بِحِطِّ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، وَتَحْتَ هَذَا خَطُّ
 عَلَانَ النَّحْوِيِّ، وَتَحْتَهُ هَذَا خَطُّ النَّضْرِ بْنِ شَمِيلٍ. فَفِي هَذِهِ الْأَوْرَاقِ دَلَالَةٌ عَلَى أَنَّ
 هَذِهِ الْأَوْرَاقَ مِنْ كَلَامِ أَبِي الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيِّ، وَأَنَّهُ كَانَ صَاحِبَ عِلْمِ النَّحْوِ.

وَقَدْ اخْتَلَفَ النَّاسُ فِي السَّبَبِ الَّذِي دَعَا أَبَا الْأَسْوَدِ إِلَى مَا رَسَمَهُ مِنَ النَّحْوِ.
 فَقَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ أَخَذَ النَّحْوَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَكَانَ لَا يُخْرِجُ شَيْئاً أَخَذَهُ عَنْ
 عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ إِلَى أَحَدٍ، حَتَّى بَعَثَ إِلَيْهِ زِيَادٌ أَنْ أَعْمَلَ شَيْئاً يَكُونُ لِلنَّاسِ إِمَامًا
 وَيُعْرَفُ بِهِ كِتَابُ اللَّهِ، فَاسْتَعْفَاهُ مِنْ ذَلِكَ حَتَّى سَمِعَ أَبُو الْأَسْوَدِ قَارِئًا يَقْرَأُ "إِنَّ اللَّهَ
 بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولِهِ" بِالْكَسْرِ، فَقَالَ: مَا ظَنَنْتُ أَنْ أَمَرَ النَّاسِ آلَ إِلَى هَذَا
 فَرَجَعَ إِلَى زِيَادٍ، فَقَالَ: أَفَعَلُ مَا أَمَرَ بِهِ الْأَمِيرُ فَلْيَبْغِنِي كَاتِبًا لَقِنَا يَفْعَلُ مَا أَقُولُ، فَأَتَيْتُ
 بِكَاتِبٍ مِنَ عَبْدِ الْقَيْسِ فَلَمْ يَرْضَهُ فَأَتَيْتُ بِآخَرَ. فَقَالَ أَبُو الْأَسْوَدِ: إِذَا رَأَيْتَنِي قَدْ

فَتَحَّتْ فَمِي بِالْحَرْفِ فَاثْقَطُ نُقْطَةً فَوْقَهُ عَلَى أَعْلَاهُ، وَإِنْ ضَمَمْتُ فَمِي فَاثْقَطُ نُقْطَةً
بَيْنَ يَدَيِ الْحَرْفِ، وَإِنْ كَسَرْتُ فَاجْعَلِ النُّقْطَةَ مِنْ تَحْتِ الْحَرْفِ. فَهَذَا نَقْطُ أَبِي
الْأَسْوَدِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

إِنْتَحَى (نحى), (mâzi); “yönelmek, kasdetmek”

سَمَتْ (سمت), (isim); “yol, tarz, usul”

السُّنُنُ (سنن), (kuralsız çoğul isim); “sünnetler, adetler”

اللَّحْنُ (لحن), (isim); “dil/gramer/irap hatası”

صَحَّفَ (صحف), (mâzi); “yanlış, okumak-yazmak”

مُحَرَّفَةٌ (حرف), (ism-i meful); “bozulmuş, muharref”

الْحَاجَةُ الْمَاسَّةُ (حاج/مس), (sıfat tamlaması); “acil ihtiyaç”

ضَبَّطَ (ضبط), (masdar); “tashih, kontrol altında tutma”

صَيَّأَتْ (صان), (masdar); “korumak”

الْأَعَاجِمُ (م: أعجم), (kuralsız çoğul isim); “Arapça konuşamayan”

نَمَطٌ (نمط), (isim); “hâl, edâ, tavır, şekil”

رَجَعَ إِلَى (رجع), (mâzi); “bağlamak, dayandırmak”

اسْتَأْذَنَ (أذن), (mâzi); “izin istemek”

دَفَعَ إِلَى (دفع), (mâzi); “vermek, uzatmak”

رُقْعَةٌ (رقع), (isim); “kağıt, kumaş vs. parçası”

أَنْبَأَ عَنِ (نبأ), (mâzi); “haber vermek, bildirmek”

مُضْمَرٌ (ضمير), (ism-i meful); “gizli, gizlenmiş”

- يَتَفَاوَضُ ”يَتَفَاوَضُ“ (muzari); “üstün gelmek, üstünlükte yarışmak” (فضل), (ضم)
- ضَمُّ ”ضَمُّ“ (masdar); “ekleme, ilave etme, zam” (ضم)
- أَنْهَجَ ”أَنْهَجَ“ (mâzi); “açıklamak, belirginleştirmek” (هَج)
- اضْطَرَبَ ”اضْطَرَبَ“ (mâzi); “sendelemek, yalpalamak” (ضرب)
- السَّلِيْقَةُ ”السَّلِيْقَةُ“ (isim); “mizaç, tabiat, selika” (سلق)
- سَرَاةٌ ”سَرَاةٌ“ (isim); “baş, şef, önder, lider” (سرا)
- يَلْحَنُ ”يَلْحَنُ“ (muzari); “hata yapmak, yanlış söylemek” (لحن)
- نَقَطَ ”نَقَطَ“ (mâzi); “noktalamak, nokta koymak” (نقط)
- اسْتَعْفَى ”اسْتَعْفَى“ (mâzi); “affını istemek” (ضمر)
- آلَ إِلَى ”آلَ إِلَى“ (mâzi); “ulaşmak, gelip dayanmak” (ضمر)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّحْوِ

- ١ - مَا مَعْنَى النَّحْوِ لُغَةً وَاصْطِلَاحًا؟
- ٢ - مَنْ هُوَ أَوَّلُ وَاضِعِ لِقَوَاعِدِ النَّحْوِ الْعَرَبِيِّ؟
- ٣ - هَلْ مُصْطَلِحُ "النَّحْوِ" كَانَ مَعْرُوفًا أَيَّامَ الْجَاهِلِيَّةِ؟
- ٤ - مَا هِيَ ظُرُوفُ نَشْأَةِ النَّحْوِ فِي صَدْرِ الْإِسْلَامِ؟
- ٥ - مَا دَوْرُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فِي وَضْعِ عِلْمِ النَّحْوِ؟
- ٦ - مَا هِيَ الدَّوَاعِي الَّتِي أَدَّتْ إِلَى وَضْعِ قَوَاعِدِ لُغَةِ الْعَرَبِيَّةِ؟
- ٧ - أَذَكَرَ بَعْضَ جُهُودِ أَبِي الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيِّ فِي تَدْوِينِ النَّحْوِ.
- ٨ - مَاذَا طَلَبَ أَبُو الْأَسْوَدِ مِنَ الْخَلِيفَةِ عِنْدَمَا أَمَرَهُ بِضَبْطِ قَوَاعِدِ النَّحْوِ؟
- ٩ - مَتَى قَرَّرَ أَبُو الْأَسْوَدِ أَنْ يَضَعَ التُّقَاطَ عَلَى الْحُرُوفِ لِضَبْطِ مَخَارِجِ الْأَلْفَاظِ؟
- ١٠ - هَلْ هُنَاكَ إِتْفَاقٌ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ عَلَى قَضِيَّةِ نَشْأَةِ النَّحْوِ؟

د - ملاحظات نحوية: الأسماء الموصولة (١)

İSM-İ MEVSÛL (1)

Kendisinden sonra gelen cümle veya şibih cümle ile anlamı ortaya çıkan marife isimlerdir. Tek başlarına bir anlamlarından bahsedilemez. Türkçedeki ilgi zamirleri ile karşılanabilirler. Belli bir çevirileri olmamakla beraber, cümle içindeki konumuna göre bazı standart çeviri yöntemlerinden bahsedilebilir. Kendisinden sonra gelen cümleye sıla cümlesi adı verilir ve bu cümlede ism-i mevsûle dönen (âid) bir zamir bulunur. Zamir-i âid bazen gizli bazen açık gelebilir. Sıla cümlesinin iraptan mahalli yoktur.

Çekimli ve çekimsiz olarak iki gruba ayrılan ism-i mevsûllerin birinci grubu ve çekimleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Çoğul	İkil	Tekil	Cinsiyet
الذِّينَ	الذَّانِ-الذَّيْنِ	الذِّي	Eriş
اللاتِي-اللواتِي - اللَّائِي	اللَّتَانِ-اللَّتَيْنِ	التِّي	Dişil

Tablodan da anlaşıldığı gibi, çekimli ism-i mevsullerin tesniye/ikil halleri dışındaki formları mebnidir. Cümlede iki farklı şekilde yer alabilirler: 1. Marife kabul edildikleri için, cümlede marife olarak gelen mübteda, haber, mef'ul ve mecrûr isim gibi öğelerin sıfatı olarak. Örnek:

السَّيَّارَةُ الَّتِي أَمَامَ الْبَيْتِ جَدِيدَةٌ.

Bu örnekte yer alan ism-i mevsûl, cümlede mübteda rolünde olan (السَّيَّارَةُ) isminin sıfatı konumundadır. Kendisinden sonra gelen ve zarfla başlayan sıla cümlesini kendisinden önce gelen isme bağlama görevi üstlenmiştir.

2. Bizzat kendileri cümlenin aslî bir unsuru olabilirler. Örnek:

"يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ"

Bu ayet-i kerimede yer alan ism-i mevsûl, yukarıdaki örnekte olduğu gibi başka bir ögenin sıfatı değil; bizzat müstakil bir öge olarak, fiil cümlesinin mefulün bih'i olarak kullanılmıştır.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- مَا أَحْسَنَ هَذَا النَّحْوَ الَّذِي نَحَوْتَ.

Cümleye taaccüp/şaşıрма üsluplarından olan (مَا أَحْسَنَ) ile başlanmış. Bilindiği gibi Arapçada çeşitli taaccüp sigaları olmakla birlikte, kıyâsî olanlar iki tanedir. Birincisi, burada kullanılan (مَا أَفْعَلَهُ), ikincisi (أَفْعِلْ بِهِ) kalıbıdır. Birinci kalıp isim cümlesi, ikinci kalıp fiil cümlesi olarak kabul edilir. Dolayısıyla buradaki (مَا) taaccüp ismi olarak isim cümlesinin mübtedâsı konumundadır. (أَحْسَنَ) mazi fiili ise mahallen merfu olarak isim cümlesinin haberidir. (هَذَا) işaret ismi de (أَحْسَنَ) fiilinin mefulün bih'idir. İşaret isminden sonra gelen harf-i tarifli kelime ise, daha önce ifade ettiğimiz kural gereği bedel konumundadır. Bu öge (الَّذِي) ism-i mevsulüyle kendisinden sonra gelen ifadeye bağlanmıştır. (نَحَوْتَ) mazi fiili, faili konumundaki muttasıl merfu zamiriyle birlikte sıra cümlesini oluşturur. Bu cümlenin iraptan mahalli yoktur.

٢ - وَلَكِنَّا نَجِدُ الْجَاحِظَ يُشِيرُ إِلَى وُجُودِ اللَّفْظَةِ فِي أَيَّامِ عُمَرَ.

Yine bir lâkinne'li cümleyle karşı karşıyayız. Yukarıda aldığımız örnekten farklı olarak burada lâkinne'nin ismi (نَا), açık isim olarak değil, muttasıl zamir olarak gelmiştir. Haberi ise (نَجِدُ) ile başlayan fiil cümlesidir ve mahallen/konum gereği merfudur. (أَيَّامِ عُمَرَ) bir isim tamlamasıdır. (عُمَرَ) muzaf ileyh konumunda bulunduğu halde, gayr-i munsarif olduğu için kesre yerine fetha ile mecrûr olmuştur.

٣ - وَذَكَرَ بَعْضُهُمْ أَنَّ الْإِمَامَ دَفَعَ إِلَى أَبِي الْأَسْوَدِ رُقْعَةً مَكْتُوبَةً فِيهَا: "الْكَلَامُ كُلُّهُ إِسْمٌ وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ".

Bu fiil cümlesinin fâili (بَعْضُهُمْ) dur. (بَعْضٌ) muzâf, (هَمْ) zamiri ise muzafun ileyhdır. Cümlenin mefulü ise (أَنَّ) ile başlayan isim cümlesidir ve mahallen mansubdur. (أَنَّ)'nin haberi ise (دَفَعَ) başlayan fiil cümlesidir ve mahallen merfudur. İsim cümlesinin haberi olan (دَفَعَ) fiilinin mefulün bih'i ise (رُقْعَةً)

kelimesidir ve aynı zamanda mevsuftur. Kendisinden sonra gelen (مَكْتُوبَةً) de onun sıfatıdır. Tırnak içindeki kısım ise ism-i meful kalıbındaki (مَكْتُوبَةً)'nin nâib-i fâilidir ve mahallen merfudur. Bilindiği üzere, ism-i fâil malum fiil; ism-i meful ise meçhul fiil gibi amel eder. Buradaki ism-i meful de tıpkı meçhul fiil gibi amel ederek nâib-i fâil almıştır.

٤ - وَقَدْ اِخْتَلَفَ النَّاسُ فِي السَّبَبِ الَّذِي دَعَا اَبَا الْاَسْوَدِ اِلَى مَا رَسَمَهُ مِنَ النَّحْوِ.

(النَّاسُ) mazinin başında geldiği için tahkik bildirmektedir. Cümlelerin fâili (قَدْ) kelimesidir. (فِي السَّبَبِ) fiili mefulünü dolaylı olarak aldığı için (اِخْتَلَفَ) câr ve mecrûru, mefulün bih gayr-i sarihdir. (الَّذِي) ism-i mevsul olarak mefulün sıfatıdır. Kendisinden sonra gelen sıla cümlesinin iraptan mahalli yoktur. (اَبَا) esmâ-i hamse/beş isimden olup, kural gereği nasb durumunda elif ile irap olunmuştur ve aynı zamanda muzaftır. Kendisinden sonra gelen isim de muzaf ileyhtir.

٥ - اِذَا رَأَيْتَنِي قَدْ فَتَحْتُ فَمِي بِالْحَرْفِ فَاَنْقُطُ نُقْطَةً فَوْقَهُ عَلٰى اَعْلَاهُ.

Cezmetmeyen şart edatlarından (اِذَا) ile başlayan bir fiil cümlesi ile karşı karşıyayız. (رَأَيْتَنِي) şart fiili, (فَاَنْقُطُ) ise şartın cevabıdır. Başına (ف) getirilmesinin sebebi ise, cevabın talebî cümleye dâhil olan emir fiil olarak gelmesidir. (قَدْ فَتَحْتُ) ifadesi (ي) muttasıl zamirinden hâldir. Bu hal cümlesinin fâili merfu muttasıl (ت) zamiridir. Mefulü ise (فَمِي) kelimesidir. Burada da muzaf-muzafun ileyh olarak isim tamlaması vardır. Cevap fiilinin mefulü ise (فَوْقَهُ) kelimesidir. Kendisinden sonra gelen zarf ise cümlelerin mefulün fih ögesidir.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٢٠)

أَلْنَا مَدَارِسُ نَحْوِيَّةٌ؟²⁵

لَقَدْ حَلَا لِلدَّارِسِينَ فِي عَصْرِنَا كَلِمَةُ "الْمَدْرَسَةِ" فَذَهَبُوا بِهَا مَذْهَبًا قَدْ لَا يُرْضِي الْعِلْمَ. إِنَّ هَذِهِ "الْكَلِمَةَ" الْعَرَبِيَّةَ قَدْ عَرَفْنَاهَا كَلِمَةً تَارِيخِيَّةً اسْتَعْمَلَهَا الْمُسْلِمُونَ فِي عُصُورِ حَضَارَتِهِمْ فَكَانَ مِنْ ذَلِكَ الْمَدْرَسَةُ النَّظَامِيَّةُ فِي بَعْدَادَ، فَالْمَدَارِسُ النَّظَامِيَّةُ فِي أَمْصَارٍ أُخْرَى، فَالْمَدْرَسَةُ الْمُسْتَنْصِرِيَّةُ وَمَدَارِسُ بِلَادِ الشَّامِ وَمَدَارِسُ مِصْرَ وَالْمَدَارِسُ الْأُخْرَى فِي سَائِرِ الْبِلَادِ الْإِسْلَامِيَّةِ. وَهَذِهِ الْمَدَارِسُ مَدَارِسُ حَقِيقِيَّةٌ يَنْتَسِبُ إِلَيْهَا طُلَّابُ الْعِلْمِ فَيَدْرُسُونَ الْعُلُومَ الْمُخْتَلِفَةَ.

ثُمَّ جَاءَ الْعَصْرُ الْحَدِيثُ فَصَارَ الْعَرَبُ يَتَطَّلَعُونَ إِلَى مَا عِنْدَ الْعَرَبِيِّينَ مِنْ عُلُومٍ وَمَعَارِفٍ، وَقَدْ وَجَدُوا أَنَّ الْعَرَبِيِّينَ تَجَاوَزُوا فِي اسْتِعْمَالِ "الْمَدْرَسَةِ" الْمَأْلُوفِ وَالْمَعْرُوفِ فَكَانَتْ لَدَيْهِمْ مَثَلًا الْمَدْرَسَةُ الْكِلَاسِيكِيَّةُ فِي الْأَدَبِ وَالْفَنِّ وَالْمَدْرَسَةُ الرُّومَانِيكِيَّةُ، وَالْمَدْرَسَةُ الرَّمَزِيَّةُ وَالْمَدْرَسَةُ الطَّبِيعِيَّةُ وَغَيْرُ هَذَا.

وَتَعْنِي هَذِهِ الْمَدَارِسُ الْعَرَبِيَّةُ مَا نَعْنِيهِ نَحْنُ فِي كَلِمَةِ "مَذَاهِبٍ" كَمَذَاهِبِ الْفِقْهِ الْإِسْلَامِيِّ الْمَعْرُوفَةِ نَحْوِ مَذْهَبِ الْإِمَامِ أَبِي حَنِيفَةَ وَمَذْهَبِ الْإِمَامِ الشَّافِعِيِّ وَسَائِرِ مَذَاهِبِ أَهْلِ السُّنَّةِ وَمَذَاهِبِ الشَّيْعَةِ كَالْمَذْهَبِ الْجَعْفَرِيِّ. وَلِكُلِّ مَذْهَبٍ مِنْ هَذِهِ الْمَذَاهِبِ طَرِيقَةٌ خَاصَّةٌ تَقُومُ عَلَى نَظَرٍ خَاصٍّ وَدَلَائِلَ خَاصَّةٍ.

وَمِثْلُ هَذَا مَدَارِسُ الْعَرَبِيِّينَ فِي الْأَدَبِ وَالْفَنِّ الَّتِي أَشْرْنَا إِلَيْهَا، فَهِيَ مَذَاهِبُ خَاصَّةٌ لَهَا قَوَاعِدُهَا وَأُصُولُهَا وَأُسُسُهَا الْخَاصَّةُ الَّتِي تَخْتَلِفُ كُلُّ الْإِخْتِلَافِ فِي أَيِّ مِنْهَا عَنِ الْأُخْرَى. وَقَدْ اسْتَعَارُوا لِهَذِهِ الْمَذَاهِبِ كَلِمَةَ "School" الْإِنْكَلِيزِيَّةِ أَوْ

²⁵ es-Sâmerrâ'î, Ibrâhîm. *el-Medârisu'n-Nahviyye-Ustûratun ve Vâki'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2002, s. 139-141.

"Ecole" الفرنسية أو نظائريهما في سائر اللغات العربية. والأخذ عن العربيين في عصرنا طريف ممتع، وقد نندفع في هذا الأخذ بحق وبغير حق حرصاً على الاستجابة إلى العصر بحجة "المعاصرة" واحترازاً من أن يوصم الدارس بالجمود والرجعية ونحو ذلك. وهذا النوع من "التلقي" قد يحمل الضيم على العلم.

أقول: نظر أصحابنا إلى الموروث من علم النحو واختلاف الأوائل في شيء يسير منه يمس الفروع ولا يقرب من الأصول، فأخذوا بالسعي نحو "المعاصرة" فأخذوا لفظ "المدارس" لتؤدي ما شاع لدى الأوائل من استعمال "مذهب" أو "طرائق". وكان من ذلك: مدرسة البصرة ومدرسة الكوفة ومدرسة بغداد، وتوسع آخرون فكان لهم مدرسة في كل بلد من بلدان العالم الإسلامي ومن ذلك مدرسة الشاميين في النحو، ومدرسة المصريين، ومدارس إفريقية في تونس والمغرب ومدرسة الأندلسيين. ولا أستبعد أن يبلغ الهوى بأحد من قبيل هؤلاء الدارسين فيزعم أن للموصلين "مدرسة" في النحو وأن للبلاد التي أظلمها الإسلام بظلمة "مدارس" في هذا العلم.

ولنعُد إلى المشهور قديماً من المذاهب النحوية لنقول إننا كنا نجد في كتب طبقات النحويين، وفي كتب النحو ومصادره أن هذا الرأي قال به البصريون، وأنكره الكوفيون، وقد نجد أن فلاناً من النحاة على "مذهب البصريين"، وأن فلاناً على مذهب أهل الكوفة. وقد نجد أحياناً أن "البغداديين" ذهبوا مذهباً خاصاً. ولا تعرف على وجه من العلم الثابت من هؤلاء البغداديين، فقد نجد فيهم ثعلب وابن قتيبة وابن السكيت وغير هؤلاء. والتحقيق في هذا أن عبارة "البغداديين" تعني "الكوفيين" وذلك لأنهم عرفوا في بغداد وعلمهم في بغداد.

وكنا قد عرفنا أن البصريين قد اعتمدوا في تأسيس نحوهم على الثابت من كلام العرب وشعرهم في الجاهلية والإسلام إلى عصر معين لا يتجاوزون إلى غيره، وهذا كله معروف في المصادر عرضت للرواية، واعتمدوا على القرآن في قراءته

العَالِيَةِ كَمَا اعْتَمَدُوا عَلَى الثَّابِتِ الْمُؤَيَّدِ سَمَاعاً أَكِيداً مِنْ أَمْرِ اللَّهْجَاتِ وَاللُّغَاتِ
الْحَاصَّةِ، وَاتَّخَذُوا الْقِيَّاسَ طَرِيقاً يَتَّبِعُونَهُ اتِّبَاعاً يَغْلِبُ عَلَى السَّمَاعِ.

وبهذا كتبوا النَّحْوَ فَكَانَ لَنَا مِنْهُ مَصَادِرُ اسْتَوْفَتْ أَبْوَاباً وَافِيَةً فِي الْمَادَّةِ
النَّحْوِيَّةِ وَالصَّرْفِيَّةِ قَائِمَةً عَلَى هَذِهِ الْأَصُولِ مُتَوَسِّعَةً فِي الْفُرُوعِ وَالْأَسَالِيبِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

حَلَا (حلا); (mâzi); “hoşuna gitmek, tatlı gelmek”

أَمْصَارٌ (أمصار); (م:مِصر), (kuralsız çoğul isim); “büyük şehirler” (مصر)

يَنْتَسِبُ إِلَى (ينتسب إلى); (muzari); “katılmak, dâhil olmak” (نسب)

الْحَدِيثُ (حديث); (isim); “modern, yeni” (حدث)

يَتَطَلَّعُ إِلَى (يتطلع إلى); (mâzi); “göz dikmek, dikkatlice bakmak” (صحف)

تَجَاوَزَ (تجاوز); (mâzi); “aşmak, geçmek” (حوز)

المَأْلُوفُ (المألوف); (ism-i meful); “alışılmış, bilinen” (ألف)

الفنُّ (فن); (isim); “sanat” (ج:فنون), (فن)

المُدْرَسَةُ الرَّوْمَانِيَّةُ (المدرسة الرومانتيكية); (sıfat tamlaması); “Romantizm ekolü/akımı” (درس)

المُدْرَسَةُ الرَّمَزِيَّةُ (المدرسة الرمزية); (sıfat tamlaması); “Sembolizm ekolü” (درس)

المُدْرَسَةُ الطَّبِيعِيَّةُ (المدرسة الطبيعية); (sıfat tamlaması); “Naturalizm ekolü” (درس)

تَقُومُ عَلَى (تقوم على); (muzari); “dayanır, temel alır” (قام)

أَسْسٌ (أسس); (kuralsız çoğul isim); “esaslar, temeller” (م:أساس), (أس)

اسْتَعَارَ (استعار); (mâzi); “ödünç almak” (عور)

نَظَائِرُ (نظائر); (kuralsız çoğul isim); “benzer, denk şeyler” (م:نظيرة), (نظر)

طَرِيفٌ (طرف); (sıfat-ı müşebbehe) “ilgi çeken, yeni” (طرف)

مُسْتَعٌ (مستع); (ism-i fâil); “hoş, eğlenceli, zevkli, ilginç” (متع)

يَنْدَفِعُ (ندفع); (muzari); “atılmak, girişmek” (دفع)

الإِسْتِجَابَةُ إِلَى "ayak uydurmak" (masdar), (جوب)

إِحْتِرَازاً مِنْ "sakınarak, çekinerek" (masdar/kalıp kullanım), (حرز)

يُوصَمُ "suçlanmak, damgalanmak" (meçhul/muzari), (وصم)

الْجُمُودُ "donukluk, esnek olmama" (masdar), (جمد)

الرَّجَعِيَّةُ "tepkisellik, reaksiyonizm" (yapma masdar), (رجع)

الضَّيْمُ "zarar, haksızlık" (masdar), (ضام)

الْأَوَائِلُ "atalar, dedeler, öncekiler" (kuralsız çoğul isim), (م:أول), (أول)

يَمَسُّ "dokunmak, değinmek" (muzari), (مس)

الْفُرُوعُ "furû, tâli meseleler" (kuralsız çoğul isim), (م:فرع), (فرع)

تَوَسَّعَ "sürdürmek, ileri götürmek" (mâzi), (وسع)

يَسْتَبْعِدُ "uzak/imkânsız görmek" (muzari), (بعد)

الهُوَى "heva, istek, arzu" (isim), (هوى)

مِنْ قَبِيلِ "kabilinden, böyle" (kalıp kullanım), (قبل)

أَظَلَّ "korumak, himâye etmek" (mâzi), (ظل)

النُّحَاةُ "nahivciler" (kuralsız çoğul isim), (م:ناح), (نحا)

المُؤَيَّدُ "desteklenmiş, sağlam" (ism-i meful), (آد)

سَمَاعاً "işitilerek, işitmeye dayalı" (masdar), (سمع)

أَكِيدُ "sağlam, şüphesi olmayan" (sıfat-ı müşebbehe), (أكد)

إِسْتَوْفَى "içine almak, içermek, ele almak" (mâzi), (وفى)

قَائِمَةٌ عَلَى "dayalı, temel alan" (kalıp kullanım), (قام)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - مَا دَوْرُ الْمَدَارِسِ النَّظَامِيَّةِ فِي شَتَّى بِلَادِ الْعَالَمِ الْإِسْلَامِيِّ؟
- ٢ - كَيْفَ اسْتَعْمَلَ الْعَرَبِيُّونَ مُصْطَلَحَ "الْمَدْرَسَةِ"؟

- ۳ - مَا حُجَّةُ الْأَخْذِ عَنِ الْعَرَبِيِّينَ فِي عَصْرِنَا الْحَاضِرِ؟
- ۴ - هَلْ هُنَاكَ تَطَابُقٌ تَامٌّ بَيْنَ اسْتِعْمَالِ "الْمَدْرَسَةِ" وَبَيْنَ "الْمَذَاهِبِ"؟
- ۵ - كَيْفَ تَوَسَّعَ اسْتِعْمَالُ "الْمَدَارِسِ" فِي الْعَالَمِ الْإِسْلَامِيِّ؟
- ۶ - مَاذَا تَعْنِي عِبَارَةُ "الْبَغْدَادِيِّينَ" فِي الْكُتُبِ الْقَدِيمَةِ حَسَبَ قَوْلِ الْمُؤَلِّفِ؟
- ۷ - ؟ عَلَامٌ اعْتَمَدَ الْبَصْرِيُّونَ فِي تَأْسِيسِ نَحْوِهِمْ؟
- ۸ - كَمْ عَدَدُ الْمَدَارِسِ النَّحْوِيَّةِ فِي نَظَرِ بَعْضِ النَّاسِ؟
- ۹ - مَا أَسْمَاءُ النَّحْوِيِّينَ الْبَغْدَادِيِّينَ الَّذِينَ تَحَدَّثَ عَنْهُمْ بَعْضُ كُتُبِ النَّحْوِ؟
- ۱۰ - كَيْفَ أَصْبَحَ الْعَرَبُ يَتَطَلَّعُونَ إِلَى مَا عِنْدَ الْعَرَبِيِّينَ مِنَ الْعِلْمِ وَالْمَعَارِفِ؟

د - ملاحظات نحوية: الأسماء الموصولة (٢)

İSM-İ MEVSÛL (2)

Birinci derste, çekimli ism-i mevsûlleri ele almıştık. Bu dersimizde ise, çekimsiz olanlar işlenecektir. Bunlar, dişil-eril-tekil-ikil-çoğul tüm şahıslar için kullanılan (مَنْ) ile, yine dişil-eril-tekil-ikil-çoğul tüm nesnelere için kullanılan (مَا) ism-i mevsulleridir. Bunların dışında başka ism-i mevsuller de bulunmakla beraber, günümüzde en sık kullanılanlar dikkate alınmıştır. Birinci derste çekimli ism-i mevsuller konusunda söylenen hususlar burada da geçerlidir. Ancak birinci gruptan farklı olarak, bu grupta yer alan ism-i mevsûller cümlede sadece aslî görev üstlenebilirler, başka bir ögenin sıfatı olarak gelemezler. Örnek:

"مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى" - فَهَمْنَا مَا قَالَهُ الرَّجُلُ - "وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ"

Birinci cümledeki ism-i mevsul cümlelerin mübtedası; ikinci cümledeki mefulü; son cümlede yer alan ism-i mevsul ise, haberi öne geçmiş isim cümlesinin mübtedayı muahharı konumundadır.

Yeri gelmişken, bu iki ism-i mevsûlün başka anlam ve görevleri olduğunu hatırlatalım. Örneğin (مَنْ), ism-i mevsul görevinin dışında soru ismi ve şart edatı olarak da kullanılmaktadır. (مَا) ise çok daha zengin bir kullanım alanına sahiptir. Konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için bu kullanımlarıyla ilgili ayrıntılara girmeyeceğiz.

Konuyu sonlandırmadan önce, ism-i mevsullerin çevrilmesiyle ilgili birkaç hususa değinmek faydalı olacaktır. Daha önce ifade edildiği gibi, tek başlarına bir anlamı bulunmayan ism-i mevsuller için, cümle içindeki konumlarına göre standarda yakın bir çeviri yönteminden bahsedilebilir. Şöyle ki, ism-i mevsulden sonra gelen kelime fiil ise (yani sıla cümlesi fiil ile başlıyorsa), bu durumda “-en, -an, -in, -im” şeklinde çevrilir. Örnek:

“Bahçede oturan kadın yaşlıdır. المرأة التي تجلس في الحديقة مُسنة

Şayet, ism-i mevsulden sonra gelen kelime zarf veya harf-i cer ise, bu durumda “-ki” olarak çevrilir. Örnek:

“Evin önündeki benim arabamdır التي أمام البيت هي سيارتي.

ه – تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- إِنَّ هَذِهِ "الكَلِمَةَ" الْعَرَبِيَّةَ قَدْ عَرَفْنَاهَا كَلِمَةً تَارِيخِيَّةً اسْتَعْمَلَهَا الْمُسْلِمُونَ فِي عَصُورِ حَضَارَتِهِمْ.

Nevâsîh, yani başına geldikleri cümlelerin irabını değiştiren edatlardan (إِنَّ) ile başlayan cümlede, (هَذِهِ) ism-i işareti (إِنَّ)'nin ismi, haberi ise (قَدْ عَرَفْنَاهَا) ile başlayan fiil cümlesidir. İşaret isminden sonra gelen kelime bedel olarak aynı irabı almıştır. Ancak, (هَذِهِ) ism-i işareti mebni olduğu için mahallen mansub olmuş; bedel olan kelime ise irabını fetha ile açık biçimde göstermiştir. Nisbet yâ'sı ile ism-i mensûb olan (الْعَرَبِيَّةَ) bedelin sıfatıdır. (كَلِمَةً) ise bir öncesindeki fiile bitişmiş mansub muttasıl zamirden hâldir ve aynı zamanda mevsuftur. (تَارِيخِيَّةً) de onun sıfatıdır. (اسْتَعْمَلَهَا) ile başlayan kısım da cümle halinde (كَلِمَةً)'nin ikinci sıfatıdır ve mahallen mansubdur. Bu cümlelerin fâili, (الْمُسْلِمُونَ) kurallı eril çoğuludur ve vâv ile merfudur. Harf-i cerrden sonraki kısımda ise iki adet isim tamlaması mevcuttur.

٢- ثُمَّ جَاءَ الْعَصْرُ الْحَدِيثُ فَصَارَ الْعَرَبُ يَتَطَّلَعُونَ إِلَى مَا عِنْدَ الْعَرَبِيِّينَ مِنْ عُلُومٍ وَمَعَارِفٍ.

Atıf harflerinden olan (تَمَّ) bir önceki cümleyle ilgilidir. (جَاءَ) mazi fiilinin fâili (العَصْرُ) kelimesidir ve bu öge aynı zamanda mevsuftur. Kendisinden sonra gelen sözcük de onun sıfatıdır. (فَصَارَ)'daki (ف) de atıf harfidir ve başına geldiği fiili (جَاءَ) fiiline bağlama görevini üstlenmiştir. Bilindiği gibi, (تَمَّ) tertib; (ف) ise takip/peşinden olma ve tertib/sıra bildirmektedir. (صَارَ) nâkıs fiili aynı zamanda kâne ve benzerleri grubuna dâhil olduğu için, isim ve haber almak durumundadır. Dolayısıyla (العَرَبُ) onun ismi; (يَتَطَّلَعُونَ) ile başlayan fiil cümlesi de haberidir ve mahallen mansubdur. (عِنْدَ) zarfından sonra gelen (العَرَبِيَّيْنَ) kurallı eril çoğulu muzafun ileyh olarak mecrurdur ve cer alameti yâ'dır. Sonrasındaki (مِنْ) harf-i cerri beyan/açıklama bildirir. Cümlenin son kelimesi olan (وَمَعَارِفَ) münteha'l-cumû'/son çoğul sigasından olduğu için gayr-i munsarifdir ve cer alameti olarak kesre yerine fetha almıştır.

٣- وَلِكُلِّ مَذْهَبٍ مِنْ هَذِهِ الْمَذَاهِبِ طَرِيقَةٌ خَاصَّةٌ تَقُومُ عَلَى نَظَرٍ خَاصٍّ وَدَلَائِلَ خَاصَّةٍ.

Bu cümlede olduğu gibi, haberin câr ve mecrûr halinde şibih cümle, mübtedânın da nekre olduğu isim cümlelerinde kural olarak haberin başa geçmesi gerekir. Burada (لِكُلِّ مَذْهَبٍ) câr ve mecrur/şibih cümle olarak haber-i mukaddemdir ve mahallen merfudur. İsim cümlesinin mübtedayı muahharı ise (طَرِيقَةٌ) kelimesidir. Bu sözcük aynı zamanda mevsuftur, sıfatı da kendisinden sonra gelen (خَاصَّةٌ) kelimesidir. (تَقُومُ) ile başlayan fiil cümlesi de ikinci sıfattır. (نَظَرٍ خَاصٍّ) ile (دَلَائِلَ خَاصَّةٍ) terkipleri de birer sıfat tamlamasıdır. (دَلَائِلَ) mükesser/kuralsız çoğulu gayr-i munsarif olduğu için cer alameti olarak kesre yerine fetha almıştır.

٤- قَدْ نُنَدِّفِعُ فِي هَذَا الْأَخْذِ بِحَقِّ وَبِعَيْرِ حَقِّ حِرْصاً عَلَى الْإِسْتِجَابَةِ إِلَى الْعَصْرِ بِحُجَّةِ "الْمَعَاصِرَةِ".

(قَدْ) muzarinin başında geldiği için ihtimal bildirmektedir. Muzari fiilin fâili gizli (نحن) zamiridir. Mefulün bih gayr-i sarîhi ise, (في هذا) câr-mecrûrudur. (بِحَقِّ) kelimesi işaret isminden bedel olduğu için aynı irabı almıştır. (الأخذ) ise haldir. (وَبِعَيْرِ) ögesi de vav ile hal olan ögeye atıf yapılmıştır. (حِرْصاً) ise sebep bildirdiği için cümlenin mefulün leh'idir. (بِحُجَّةِ الْمَعَاصِرَةِ) isim tamlamasıdır.

٥- وَكُنَّا قَدْ عَرَفْنَا أَنَّ الْبَصْرِيِّينَ قَدْ اعْتَمَدُوا فِي تَأْسِيسِ نَحْوِهِمْ عَلَى الثَّابِتِ مِنْ كَلَامِ الْعَرَبِ.

Kâne ile başlayan cümlede, kâne'nin ismi (نَا) muttasıl zamiridir ve mahallen merfudur. (قَدْ عَرَفْنَا) ile başlayan cümle de haberidir. Haberi oluşturan cümlenin fiilinin fâili (نَا) merfu muttasıl zamiri, mefulü ise (أَنَّ) ile başlayan isim cümlesidir. Bu isim cümlesinin haberi ise, (قَدْ اعْتَمَدُوا) ile başlayan fiil cümlesidir. (اعْتَمَدَ) kelimesi (أَنَّ)'nin ismi olarak yâ ile mansubdur. (الْبَصْرِيِّينَ) fiili mefulünü dolaylı olarak aldığı için (عَلَى الثَّابِتِ) câr-mecrûru bu fiilin mefulün bih gayr-i sarihidir.

الوحدة الحادية عشرة

الظروف

XI. ÜNİTE

ZARFLAR

Yazarı:

Dr. Ömer ACAR

XI. Üniteye Genel Bir Bakış

Eylemin gerçekleştirildiği yer veya zamanı gösteren mansûb kelimelere *zarf* adı verilmektedir. Zarfın, sözlük anlamı olan “kap”tan hareketle, cümlede yer alan eylemin mekân veya zaman bakımından sınırlarını çizdiği söylenebilir. Cümlenin eylemine sorulacak (متى) “Ne zaman?” ve (أين) “Nerede?” sorularının cevabını ifade eder.

Ünitenin birinci dersinde, konuyla alakalı kısaca bilgi verilecek ve mekân zarfları ele alınacaktır. İkinci derste ise zaman zarfları özet bir şekilde işlenecek ve bazı hususlara dikkat çekilecektir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Zarflar (meʿûlun fih) konusunu kavrar.
- Cümle içinde veya telaffuz edildiğinde, zarfları tanır.
- Kalıplaşmış zarflar hakkında bilgi sahibi olur.
- Zarfların cümle içindeki konumu ve diğer öğelerle ilişkisini kavrar.
- Zarflara ilişkin edindiği birikimi, öncelikle bu kitaptaki metinler olmak üzere, değişik metinler ve kaynaklar üzerinde uygulamak suretiyle bilgisini pekiştirir.

Öneriler:

- Arapça metinler, önce sözlük kullanmadan birkaç defa sesli olarak okunmalı; daha sonra sözlük yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır.
- Metin çözümlenirken, tek tek kelimeler üzerinde durmak yerine, bütüne ağırlık vermek ve metnin ana fikrini yakalamaya çalışmak önemlidir.
- Sözlük kullanmak suretiyle, Arapça metnin yazılı olarak dilimize çevrilmeye çalışılması yararlı olacaktır.
- Derslerin sonunda verilen sorular, metnin kavranabilmesi için mutlaka cevaplanmalıdır.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٢١)

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ وَاللُّغَاتُ السَّامِيَّةُ²⁶

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ فَرْعٌ مِنْ فَصِيلَةٍ كَبِيرَةٍ، يُطْلَقُ عَلَيْهَا "اللُّغَاتُ السَّامِيَّةُ". وَأَوَّلُ مَنْ أَطْلَقَ عَلَيْهَا هَذَا الْإِسْمَ، هُوَ الْمَسْتَشْرِقُ "شَلوتسر" أَخْذًا مِنْ جَدْوَلِ تَقْسِيمِ الشُّعُوبِ، الْمَوْجُودَةِ فِي التَّوْرَةِ، ذَلِكَ الْجَدْوَلُ الَّذِي يَرْجِعُ كُلَّ الشُّعُوبِ الَّتِي عَمَرَتِ الْأَرْضَ، بَعْدَ طُوفَانِ نُوحٍ، إِلَى أَوْلَادِهِ الثَّلَاثَةِ : سَامَ - حَامَ - يَافَثَ.

وهذه التَّسْمِيَةُ مُخْتَصِرَةٌ وَمُنَاسِبَةٌ، كَمَا هُوَ الْوَاجِبُ فِي التَّسْمِيَّاتِ الْإِصْطِلَاحِيَّةِ. إِلَّا أَنَّ الْعِلْمَ الْحَدِيثَ، يَنْفَهُمْ مِنْهَا الْآنَ، شَيْئًا يَخْتَلِفُ إِلَى حَدِّ مَا، عَمَّا فَهِمَهُ مِنْهَا مُؤَلِّفُ جَدْوَلِ الشُّعُوبِ فِي التَّوْرَةِ؛ لِأَنَّهُ بَنَى تَقْسِيمَهُ عَلَى اعْتِبَارَاتٍ سِيَاسِيَّةٍ، وَحُدُودٍ جُغْرَافِيَّةٍ فَحَسَبَ؛ وَلِذَلِكَ جَعَلَ الْعَيْلَامِيِّينَ وَاللُّوْدِيِّينَ، مِنْ أَبْنَاءِ سَامَ؛ لِأَنَّهُمَا كَانَا مِنْ رَعَايَا الدَّوْلَةِ الْأَشُورِيَّةِ، عَلَى الرَّغْمِ مِنْ أَنَّهُ لَا تُوجَدُ بَيْنَ هَذَيْنِ الشَّعْبَيْنِ قَرَابَةٌ مِنْ نَاحِيَّةٍ، كَمَا أَنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْأَشُورِيِّينَ قَرَابَةٌ مِنْ نَاحِيَّةٍ أُخْرَى. كَمَا جَعَلَ الْفِينِيقِيِّينَ مِنْ أَبْنَاءِ حَامَ؛ بِسَبَبِ صِلَاتِهِمُ السِّيَاسِيَّةِ بِالْمِصْرِيِّينَ، عَلَى الرَّغْمِ مِنْ أَنَّهُمْ أَقْرَبُ الشُّعُوبِ إِلَى الْعِبْرِيِّينَ.

وَتَنْقَسِمُ اللُّغَاتُ السَّامِيَّةُ عُمُومًا إِلَى: شَرْقِيَّةٍ وَغَرْبِيَّةٍ، كَمَا تَنْقَسِمُ السَّامِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ إِلَى: غَرْبِيَّةٍ شِمَالِيَّةٍ، وَغَرْبِيَّةٍ جَنُوبِيَّةٍ.

أَمَّا السَّامِيَّةُ الشَّرْقِيَّةُ، فَهِيَ الْأَكَادِيَّةُ بِفِرْعَوْنِهَا: الْبَابِلِيَّةُ وَالْأَشُورِيَّةُ.

²⁶ 'Abdu't-Tevvâb, Ramadân, a.g.e., s. 25-27.

وَقَدْ وَصَلَتْ إِلَيْنَا نُقُوشٌ مُخْتَلِفَةٌ، مَكْتُوبَةٌ بِالْحَطِّ الْمِسْمَارِيِّ، عَلَى الطِّينِ
الْمَجْفَفِ. وَمِنْ أَهَمِّ هَذِهِ النُّقُوشِ: النَّقْشُ الَّذِي دُوِّنَ بِهِ قَانُونُ: "حَمُورَابِي"، وَهُوَ مِنْ
أَقْدَمِ الشَّرَائِعِ الْأَرْضِيَّةِ.

وَمَوْطِنُ هَذِهِ اللُّغَةِ، هُوَ بِلَادُ مَا بَيْنَ النَّهْرَيْنِ، دِجْلَةَ وَالْفُرَاتِ فِي الْعِرَاقِ،
"وَاللُّغَةُ الْأَكَادِيَّةُ، إِسْمُ جَامِعٍ أَطْلَقَهُ الْبَابِلِيُّونَ، فِي جَنُوبِ أَرْضِ الرَّافِدَيْنِ، عَلَى لُغَتِهِمْ
الْبَابِلِيَّةِ، وَلُغَةُ إِخْوَانِهِمِ الْأَشُورِيِّينَ، فِي شِمَالِ أَرْضِ الرَّافِدَيْنِ. وَهِيَ كَذَلِكَ فِي
إِصْطِلَاحِ الْعُلَمَاءِ الْمُحَدِّثِينَ، يُطْلَقُونَهَا عَلَى اللَّهْجَاتِ الْبَابِلِيَّةِ وَالْأَشُورِيَّةِ الْمُخْتَلِفَةِ. وَ
(أَكَاد) فِي الْأَصْلِ: إِسْمُ الْمَدِينَةِ الَّتِي بَنَاهَا (سَرْجُون) فِي الْجُزْءِ الشَّمَالِيِّ مِنْ أَرْضِ
بَابِلَ، حَوْلِي سَنَةِ 2350 ق م؛ لِتَكُونَ عَاصِمَةً لِدَوْلَتِهِ، وَهِيَ أَوَّلُ دَوْلَةٍ سَامِيَّةٍ،
شَهِدَتْهَا أَرْضُ الرَّافِدَيْنِ".

وَقَدْ مَاتَتْ هَذِهِ اللُّغَةُ مُنْذُ قَدِيمِ الزَّمَانِ، وَلَمْ يَبْقَ لَنَا مِنْهَا إِلَّا النُّقُوشُ، الَّتِي
عَرَفْنَا مِنْهَا تَارِيخَ هَذَا الشَّعْبِ الْأَكَادِيِّ، الَّذِي كَانَ عَلَى جَانِبِ كَبِيرٍ مِنَ الْحَضَارَةِ
وَالْمَدَنِيَّةِ؛ فَقَبْلَ مِائَةِ وَأَرْبَعِينَ عَامًا تَقْرِيْبًا، لَمْ نَكُنْ نَعْرِفُ شَيْئًا عَنِ اللُّغَةِ الْأَكَادِيَّةِ،
بِفِرْعَيْهَا: الْبَابِلِيَّةِ وَالْأَشُورِيَّةِ، حَقًّا كُنَّا نَعْرِفُ بَعْضَ الشَّيْءِ عَنِ بَابِلَ وَأَشُورَ، مِنْ
خِلَالِ قِصَصِ كِتَابِ "العَهْدِ الْقَدِيمِ"، غَيْرَ أَنَّنَا لَمْ نَكُنْ نَمْلِكُ وَثَائِقَ، بِلُغَةِ هَاتَيْنِ
الْمَمْلَكَتَيْنِ الْكَبِيرَتَيْنِ. وَكَانَ أَوَّلُ مَنْ بَدَأَ الْحَفَرَ فِي بِلَادِ الرَّافِدَيْنِ، هُوَ "بُوتَا"
Botta قُنْصُلُ فَرَنْسَا فِي الْمَوْصِلِ، عَامَ 1842 م. وَقَدْ أَدَّتْ حَفْرِيَاتُهُ فِي قَرْيَةِ "خُرْسَبَاد"
بِالْقُرْبِ مِنَ الْمَوْصِلِ، إِلَى اكْتِشَافِ أَجْزَاءِ قِصْرِ "سَرْجُونِ الثَّانِي"، أَحَدِ مُلُوكِ أَشُورَ
فِي قَرْنِ الثَّامِنِ قَبْلَ الْمِيلَادِ. وَكَانَ ذَلِكَ فِي مَارِسِ سَنَةِ 1843 م.

وَقَدْ تَوَالَتْ الْإِكْتِشَافَاتُ بَعْدَ ذَلِكَ، وَشَارَكَ فِيهَا كَثِيرٌ مِنْ عُلَمَاءِ الْآثَارِ
الْفَرَنْسِيِّينَ وَالْإِنْجِلِيزِ وَالْأَمْرِيكَانِ، مِثْلُ: "بَارُوت" Parot و"لَايَارْد" Layard
و"مَالُون" Mallohn. وَكَانَتْ حَصِيلَةُ هَذِهِ الْحَفْرِيَّاتِ، مَجْمُوعَةٌ ضَخْمَةٌ مِنْ
النُّقُوشِ، الْمَكْتُوبَةِ عَلَى لَوْحَاتٍ مِنَ الطِّينِ الْمَجْفَفِ الْمُحْرُوقِ. وَكَمَا حَدَّثَ فِي اكْتِشَافِ

اللُّغَةُ الهِيرُوغْلِيْفِيَّةُ، أَنْ عَثِرَ عَلَى "حَجَرٍ رَشِيدٍ" المَدُونِ بِثَلَاثِ لُغَاتٍ، إِحْدَاهَا الْيُونَانِيَّةُ، الَّتِي كَانَتْ مَعْرُوفَةً لِلْعُلَمَاءِ- حَدَّثَ هُنَا كَذَلِكَ أَنَّ عَثِرَ عَلَى لَوْحَةٍ عَلَيْهَا ثَلَاثُ لُغَاتٍ، كَانَتْ إِحْدَاهَا هِيَ اللُّغَةُ الْفَارْسِيَّةُ الْقَدِيمَةُ. وَيَرْجِعُ الْفَضْلُ فِي حَلِّ رُمُوزِ هَذِهِ التُّقُوشِ إِلَى الْعَالِمِ الْإِنْجِلِيزِيِّ "رَوْلِنْسُون" Rawlinson فِي عَامِ 1847 م.

وَأَمَّا السَّامِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الشَّمَالِيَّةُ، فَتَنْقَسِمُ إِلَى اللَّغَتَيْنِ: الْكَنْعَانِيَّةِ وَالْأَرَامِيَّةِ. أَمَّا الْأُولَى فَتَنْقَسِمُ إِلَى الْكَنْعَانِيَّةِ الشَّمَالِيَّةِ، وَالْكَنْعَانِيَّةِ الْجَنُوبِيَّةِ. وَالْأُولَى تُمَثِّلُهَا "اللُّغَةُ الْأَوْجَارِيَّةُ"، وَهِيَ لَهْجَةٌ كَنْعَانِيَّةٌ قَدِيمَةٌ، كَانَتْ تُتَكَلَّمُ فِي "أَوْجَارِيَّة"، وَهِيَ مَدِينَةٌ كَانَتْ تَقَعُ عَلَى بُعْدِ 12 كِيلُو مِتْرًا، فِي شِمَالِ اللَّادِيقِيَّةِ، عَلَى السَّاحِلِ السُّورِيِّ. وَقَدْ تَمَّ اكْتِشَافُهَا فِي عَامِ 1929 م، كَانَ اكْتِشَافُهَا بِطَرِيقِ الصُّدْفَةِ الْمُخْضَةِ؛ فَفِي مَارِسِ سَنَةِ 1928 م، كَانَ أَحَدُ الْفَلَّاحِينَ يَحْرُثُ أَرْضَهُ بِسَلَامٍ فِي "مِيْنَةِ الْبَيْضَةِ" عَلَى السَّاحِلِ الشَّمَالِيِّ لِسُورِيَا، عِنْدَمَا عَاقَ مِحْرَاثَهُ فَجَاءَهُ عَنِ الْحَرْتِ، كُنْتَلَةٌ ضَخْمَةٌ مِنْ الْحَجَرِ، وَمَا إِنْ رَفَعَهَا حَتَّى ظَهَرَ مَدْخَلٌ تَحْتَ الْأَرْضِ، فِي نِهَائِيَّتِهِ مَقْبَرَةٌ مَقْبُوءَةٌ السَّقْفِ، وَحَدَّ بِهَا الْفَلَّاحُ فَخَارًا مِنَ الطِّينِ الْمُحْرُوقِ، وَزُهْرِيَّاتٍ صَغِيرَةً لَمْ تُصَبَّ بِسُوءٍ. وَقَدْ بَلَغَ خَبْرُ هَذَا الْحَادِثِ، إِلَى إِدَارَةِ الْآثَارِ الْفَرَنْسِيَّةِ فِي بَيْرُوتَ، فَعَايَنَ الْعُلَمَاءُ الْمَقْبَرَةَ، وَرَجَّحُوا أَنَّهَا لَيْسَتْ وَحْدَهَا فِي الْمُنْطَقَةِ، وَإِنَّمَا تَكُونُ جُزْءًا مِنْ جِبَانَةٍ كَبِيرَةٍ وَإِذَا كَانَتْ هُنَاكَ جِبَانَةٌ، فَمَعْنَى هَذَا أَنَّهَا تَابِعَةٌ لِمَدِينَةٍ مَا، لَا تَبْعُدُ كَثِيرًا عَنِ هَذِهِ الْجِبَانَةِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

فَصِيلَةٌ "sınıf, familya, aile"; (isim), (فصل)

جَدْوَلٌ "liste, indeks"; (isim), (جدول)

عَمَرَ "imar etmek/mamur yapmak"; (mâzi), (عمر)

التَّسْمِيَّاتُ "isimlendirmeler"; (kurallı dişil çoğul), (م: تَسْمِيَّةٌ), (سما)

الِاصْطِلَاحِيَّةُ "terimsel, istilahi"; (dişil ism-i mensub), (صلح)

الْعِيْلَامِيَّيْنَ "Aylâmîler/Elamlılar" (özel isim/cemi müzekker sâlim), (عیلام)
 الْلُودِيَّيْنَ "Lûdîler" (özel isim/cemi müzekker sâlim), (لُود)
 الْفِينِيقِيِّيْنَ "Fenikeliler" (ism-i mensub/kurallı eril çoğul), (فنيقيا)
 الْأَشُورِيَّةُ "Âsurca" (ism-i mensub), (آشور)
 الْأَكَادِيَّةُ "Akkadca" (ism-i mensub), (أكاد)
 الْبَابِلِيَّةُ "Babilce" (ism-i mensub), (بابل)
 عَلَى الرَّغْمِ مِنْ "...-e rağmen" (kalıp kullanım), (رغم)
 نُقُوشٌ "yazıtlar, kitabeler" (kuralsız çoğul isim), (م:نقش), (نقش)
 الْحَطُّ الْمِسْمَارِيُّ "çivi yazısı" (sıfat tamlaması), (حط/سمر)
 الْجَفْفُ "kuru, kurutulmuş" (ism-i meful), (جف)
 دُونَ "yazılmak/tedvin edilmek" (meçhul/mâzi), (دون)
 الشَّرَائِعُ "kanunlar" (kuralsız çoğul isim), (م:شريعة), (شرع)
 مَوْطِنٌ "vatan, yer, yurt" (ism-i mekân), (وطن)
 جَامِعٌ "genel, ortak, toplayıcı" (ism-i fâil), (جمع)
 أَرْضُ الرَّافِدِيِّيْنَ "Mezopotamya" (isim tamlaması/özel isim), (أرض/رغد)
 الْحَدَثُ "yeni, sonradan ortaya çıkan" (ism-i meful), (حدث)
 حَوْلِيٌّ "civarında, yaklaşık" (zarf), (حول)
 شَهِدَتْ "katılmak, görmek" (dişil/mâzi), (شهد)
 جَانِبٌ كَبِيرٌ مِنْ "epey, çok" (kalıp kullanım), (جنب)
 مِنْ خِلَالِ "vasıtasıyla, arasından, içinden" (kalıp kullanım), (خل)
 غَيْرَ أَنْ "ne var ki" (kalıp kullanım), (غير)
 وَثَائِقُ "belgeler" (kuralsız çoğul isim), (م:وثيقة), (وثق)
 الْحَفْرُ "kazı, kazmak" (masdar/isim), (حفر)
 قَنْصُلٌ "Konsolos" (özel isim), (قنصل)

أَدَّتْ إِلَى "sepep olmak" (أدى), (dişil/mâzi);
 مَارِس "Mart ayı" (مارس), (özel isim);
 تَوَالَى "peş peşe gelmek" (ولي), (mâzi);
 عُلَمَاءُ الْآثَارِ "arkeologlar" (علم/أثر), (isim tamlaması/kuralsız çoğul isim);
 حَصِيلَةٌ "hasıla, sonuç" (حصل), (isim);
 مَجْمُوعَةٌ "yekûn, koleksiyon" (جمع), (ism-i meful);
 لَوْحَاتٌ "kitabeler" (م:لَوْحَةٌ), (kuralsız çoğul isim); (لاح)
 الْحُرُوقُ "yanmış, pişirilmiş" (حرق), (ism-i meful);
 الْهَيْرُوغْلِيفُ "Hiyeroglif" (yabancı/özel isim); (هيروغليف)
 عَثِرَ عَلَى "bulunmak" (عثر), (meçhul/mâzi);
 حَجَرٌ رَشِيدٌ "Reşit Taşı (Rosetta Stone)" (حجر/ارشيد), (özel isim);
 الْمَدُونُ "yazılmış" (دون), (ism-i meful);
 حَلٌّ "çözme, deşifre" (حل), (masdar);
 رُمُوزٌ "simgeler" (م:رَمَزٌ), (kuralsız çoğul isim); (رمز)
 الْأَوْجَارِيَّةُ "Ugaritçe" (الأوجاريت), (ism-i mensub);
 عَلَى بُعْدٍ "mesafede" (بعد), (kalıp kullanım);
 اللَّاذِقِيَّةُ "Lazkiye şehri (Suriye)" (اللاذقية), (özel isim);
 الصُّدْفُ "tesadüf, rastlantı" (صدف), (isim);
 الْحِضَّةُ "sadece, sırf, mahza" (محض), (isim);
 يَحْرُثُ "tarlayı sürmek" (حراث), (muzâri);
 عَاقٌ "engel olmak" (عاق), (mâzi);
 مِحْرَاتٌ "saban" (حراث), (ism-i alet);
 مَا إِنَّ... حَتَّى "yapar yapmaz" (حتى/إن/مَا), (kalıp kullanım);
 مَقْبُوءَةٌ "kemerli, tonozlu" (قبو), (ism-i meful);

فَخَّارٌ "çömlek, kil" (isim); (فخر)

زُهْرِيَّاتٌ "vazolar" (kurallı dişil çoğul); (م: زُهْرِيَّةٌ), (زهر)

جَبَّانَةٌ "kabristan" (isim); (جبن)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - مَنْ هُوَ أَطْلَقَ مُصْطَلَحَ "اللُّغَاتِ السَّامِيَّةِ" عَلَى هَذِهِ الْمَجْمُوعَةِ اللُّغَوِيَّةِ لِأَوَّلِ مَرَّةٍ؟
- ٢ - عَلَى أَيِّ أَسَاسٍ بَنَى تَقْسِيمَهُ مُؤَلِّفُ جَدْوَلِ الشُّعُوبِ فِي التَّوْرَةِ؟
- ٣ - كَيْفَ تَنْقَسِمُ اللُّغَاتُ السَّامِيَّةُ عُمُومًا؟
- ٤ - مَا هُوَ أَقْدَمُ قَانُونِ شَرَعٍ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ؟
- ٥ - كَيْفَ دُونَ قَانُونِ "حَمُورَابِي"؟
- ٦ - مَا هِيَ أَقْسَامُ اللُّغَاتِ السَّامِيَّةِ الشَّرْقِيَّةِ؟
- ٧ - مَاذَا بَقِيَ لَنَا مِنَ اللُّغَةِ الْأَكَادِيَّةِ الْمَيِّتَةِ؟
- ٨ - إِلَى أَيِّ شَيْءٍ أَدَّتْ حَضْرِيَّاتُ بَوْتَا فِي بِلَادِ الرَّافِدَيْنِ؟
- ٩ - مَنْ هُوَ الَّذِينَ شَارَكُوا فِي عَمَلِيَّةِ الْبَحْثِ الْأَثْرِيِّ فِي هَذِهِ الْمِنْطَقَةِ؟
- ١٠ - مَتَى تَمَّ اكْتِشَافُ "اللُّغَةِ الْأَجَارِيَّةِ"، وَكَيْفَ كَانَ ذَلِكَ؟

د - مُمَلِّحَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: الظُّرُوفُ (ظَرْفُ الْمَكَانِ)

ZARFLAR (Mekân Zarfı)

Zarflar, fiil cümlesinin mef'ulün fih'i şeklinde değerlendirilirler. Eylemin gerçekleştiği mekânı gösteren mansûb kelimelere mekân zarfı adı verilir. Cümlelerin fiiline yönelik (أَيْنَ) sorusuna verilen cevabı ifade eder. Genellikle yer, yön, konum bildiren zarflar kalıplaşmış halleriyle kullanılır. Bununla birlikte, cümlede mef'ulün fih konumunda bulunan öge, harf-i cerle de kullanılabilir. Bu durumda mef'ul mahallen mansûb kabul edilir. Mekân ve zaman zarflarının büyük bir kısmı (فِي) ve (بِ) harfi cerlerinin manasını içerir.

Zarflar cümlenin ortasında veya sonunda gelebildiği gibi, cümle başında da gelebilir. Zarflardan sonra gelen kelime muzafun ileyh kabul edildiği için, mecrur olur.

Bazı kalıplaşmış mekân zarfları şunlardır:

أَمَامَ-خَلْفَ-وَرَاءَ-يَمِينٍ- يَسَارَ-جَنُوبَ-شَمَالَ-غَرْبَ-شَرْقَ-بَيْنَ-وَسَطَ-عِنْدَ-
فَوْقَ-تَحْتَ-دَاخِلَ-خَارِجَ-تَجَاهَ-نَحْوَ-حَيْثُ...

Bazı örnekler:

فَوْقَ الْعُصْنِ عُصْفُورٌ - أَمَامَ الْكَلْبَةِ سَيَّارَةُ الْإِسْعَافِ - تَعَطَّلَتِ الشَّاحِنَةُ وَسَطَ
الطَّرِيقِ - وَرَاءَ كُلِّ عَظِيمٍ امْرَأَةٌ.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ فَرْعٌ مِنْ فَصِيلَةٍ كَبِيرَةٍ، يُطْلَقُ عَلَيْهَا "اللُّغَاتُ السَّامِيَّةُ".

(اللُّغَةُ) isim cümlesinin mübtedâsı, (الْعَرَبِيَّةُ) ise onun sıfatıdır. Cümlenin haberi ise (يُطْلَقُ) ile başlayan fiil cümlesi de ikinci sıfat olarak görev yapmaktadır. Bu fiil meçhul/edilgen kalıpta olduğu için fail yerine nâib-i fâil almaktadır. Bu ise tırnak içinde ifade edilen (اللُّغَاتُ) merfu sözcüğüdür. Yâ-i nisbet ile mensûb olmuş (السَّامِيَّةُ) kelimesi de onun sıfatıdır. (عَلَيْهَا) câr-mecrûru ise mahallen mansub olmak üzere meçhul fiilin mefulün bih gayr-i sarihidir.

٢- إِلَّا أَنْ الْعِلْمَ الْحَدِيثَ، يَفْهَمُ مِنْهَا الْآنَ، شَيْئًا يَخْتَلِفُ إِلَى حَدِّ مَا، عَمَّا فَهَمُّهُ
مِنْهَا مُؤَلَّفٌ جَدْوَلِ الشُّعُوبِ فِي التَّوْرَةِ.

(إِلَّا أَنْ) ifadesi (لَكِنَّ) anlamında olup, önceki cümlede geçen hükme bir itiraz/istisnâ konumundadır. (الْعِلْمَ) ise (أَنْ)'nin ismi, sonrasındaki mansub kelime ise bunun sıfatıdır. (يَفْهَمُ) ile başlayan fiil cümlesi de (أَنْ)'nin haberidir. Bu cümlenin fiilinin fâili gizli (هُوَ) zamiri olup (الْعِلْمَ الْحَدِيثَ)'e dönmektedir. (الْآنَ) zaman zarfı olarak cümlenin mefulün fih'idir. (شَيْئًا) ise mefulün bih'dir. Bu ögeyi takip eden kısım ise sıfat olmak üzere mahallen

mansubdur. (مُؤَلَّفُ جَدْوَلِ الشُّعُوبِ) ifadesinde iç içe iki adet isim tamlaması bulunmaktadır.

۳- وَقَدْ أَدَّتْ حَفْرِيَّاتُهُ فِي قَرْيَةِ "حُرْسَبَاد" بِالْقُرْبِ مِنَ الْمَوْصِلِ، إِلَى اكْتِشَافِ أَجْزَاءِ قَصْرِ "سَرْحُونَ الثَّانِي"، أَحَدِ مُلُوكِ آشور فِي قَرْنِ الثَّامِنِ قَبْلَ الْمِيلَادِ.

(قَدْ) mazinin başına gelerek tahkik ifade etmiştir. Fâil (حَفْرِيَّاتُهُ) ifadesidir, aynı zamanda isim tamlamasıdır. (أَدَّتْ) fiilinin dolaylı tümleci (mefulün bih gayr-i sarîhi), (إِلَى اكْتِشَافِ) câr-mecrûrudur. Mecrurdan sonra gelen kısımda iç içe isim tamlamaları mevcuttur. Bir önceki (قَصْرِ) ögesinin muzafun ileyhi olan (سَرْحُونَ) sözcüğü mevsuf, (الثَّانِي) onun sıfatıdır. (أَحَدِ) ise (سَرْحُونَ)'dan bedeldir ve aynı irabı almıştır. Yabancı isimlik nedeniyle gayri munsarif olan mübdel minh ögesi cer alameti olan kesreyi gösterememiş, bunun yerine fetha ile mecrûr olmuştur. Oysa bedel olan (أَحَدِ) sözcüğü normal bir şekilde kesre ile cer alametini göstermiştir. Geri kalan kısımda birkaç tane iç içe isim tamlaması mevcuttur.

۴- وَمَا إِنْ رَفَعَهَا حَتَّى ظَهَرَ مَدْخَلٌ تَحْتَ الْأَرْضِ، فِي نِهَائِيهِ مَقْبَرَةٌ مَقْبُوءَةٌ السَّقْفِ.

(مَا إِنْ حَتَّى) ifadesi kalıp olarak, "...-mıştı ki.." gibi anlamlara gelmektedir. İrab olarak, (مَا) olumsuzluk bildirir, (إِنْ) zaittir, (حَتَّى) ise gaye/sınır manasındadır. Cümledeki bu kısım daha önceki cümleyle bağlantılıdır. (ظَهَرَ) mazi fiilinin faili (مَدْخَلٌ) kelimesidir. (تَحْتَ) mekân zarfı ise mefulün fih'idir ve aynı zamanda muzafıdır. Zarftan sonra gelen kelime de muzafun ileyhidir. Zarf ve mecrûru birlikte (مَدْخَلٌ) kelimesinin sıfatı olarak mahallen merfudur. Devamında yer alan şibih cümle halindeki haber-i mukaddem ve mübtedayı muahhardan oluşan isim cümlesi de ikinci sıfat olarak mahallen/konum gereği merfudur. Ayrıca (مَقْبُوءَةٌ) mevsuf, (مَقْبُوءَةٌ السَّقْفِ) ise isim tamlaması halinde sıfattır.

۵- عَايَنَ الْعُلَمَاءُ الْمَقْبِرَةَ، وَرَجَّحُوا أَنَّهَا لَيْسَتْ وَحْدَهَا فِي الْمِنْطَقَةِ.

Mazi fiille başlayan cümledeki fâili (الْعُلَمَاءُ) mükesser eril çoğuludur. (الْمَقْبِرَةَ) ise mefulün bih'dir. (رَجَّحُوا) fiili vav harfi ile baştaki fiile atf yapılmıştır. Bu

fiilin fâili, merfu muttasıl zamir olan vav'dır. Mefulü ise (أَنَّ) ile başlayan isim cümlesidir. (أَنَّ)'nin ismi, kendisine bitişmiş olan (ها) zamiri, haberi ise (لَيْسَ) nâkıs fiiliyle başlayan cümledir ve mahallen merfudur. (لَيْسَ)'nin ismi gizli (هي) zamiridir ve önceki kısımda bulunan (الْمُقْبِرَةَ) kelimesine râcîdir. Leyse'nin haberi ise (وَحَدَّهَا) sözcüğüdür. Bu da muzâf ve muzâfun ileynden oluşan bir terkiptir.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٢٢)

الكتابة العربية²⁷

ثَبَّتَ مِنَ الْآثَارِ الْمَحْفُوظَةِ أَنَّ الْمِصْرِيِّينَ الْأَقْدَمِينَ تَطَوَّرُوا بِالْكِتَابَةِ مِنْ رَسْمِ الصُّورِ إِلَى رَسْمِ الْمَقَاتِعِ إِلَى رَسْمِ الْحُرُوفِ الَّتِي تُسَمَّى الْيَوْمَ بِالْحُرُوفِ الْأَبْجَدِيَّةِ، وَتُسَمَّى عِنْدَ الْأُورُوبِيِّينَ عَامَّةً بِحُرُوفِ "الْأَلْفِ بَاءَ نَاءَ" (alphabet) نَقْلًا عَنِ الْعَرَبِيَّةِ. وَقَدْ تَبَيَّنَتْ رُسُومُ بَعْضِ الْحُرُوفِ الْمِصْرِيَّةِ الْقَدِيمَةِ مِنْ أَلْوَاحِ سِينَاءَ، وَهِيَ حَلْقَةٌ الْإِتِّصَالِ بَيْنَ الْحُرُوفِ الْأُولَى وَبَيْنَ الْحُرُوفِ عَلَى أَشْكَالِهَا الْمُتَقَارِبَةِ الَّتِي تَطَوَّرَتْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي مُخْتَلِفِ اللُّغَاتِ.

إِلَّا أَنَّ الْحُرُوفَ الْمِصْرِيَّةَ الْقَدِيمَةَ كَانَتْ مَقْصُورَةً عَلَى الْكِتَابَةِ الدِّينِيَّةِ وَكِتَابَةِ الدَّوَاوِينِ وَمَا شَابَهَا مِنَ الْمَرَاجِعِ الرَّسْمِيَّةِ، وَإِنَّمَا انْتَشَرَتْ فِي الْمَعَامَلَاتِ الْعَامَّةِ بَعْدَ أَنْ نُقِلَتْ مِنْ سِينَاءَ إِلَى الْبِلَادِ الْوَادِعَةِ عَلَى طُرُقِ التِّجَارَةِ الشَّرْقِيَّةِ، بِجَمِيعِ مُوَاصَلَاتِهَا بَرًّا وَبَحْرًا مِنَ الْهَيْهَدِ إِلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ الْأَبْيَضِ وَحُدُودِ الْبِلَادِ الْمِصْرِيَّةِ.

وَقَدْ كَانَتْ مَرَاكِزُ التِّجَارَةِ الْكُبْرَى عَلَى هَذِهِ الطَّرِيقِ فِي بِلَادِ الْعَرَبِ، مِنْ خَلِيجِ الْعَرَبِ إِلَى عَدَنَ إِلَى خَلِيجِ الْعَقَبَةِ، إِلَى مُدُنِ فِلِسْطِينَ وَمُدُنِ وَمُدُنِ الْحُدُودِ الشَّرْقِيَّةِ فِي مِصْرَ الْقَدِيمَةِ.

وَلَمْ يَكُنْ مِنَ الْمِصَادِفَةِ الْمَجْهُولَةِ أَنَّ تَظْهَرَ فِي لُغَةِ الْعَرَبِ خُطُوطُ الْحَرْفِ الْمِصْرِيِّ وَخُطُوطُ الْحَرْفِ الْمَسْنَدِ وَخُطُوطُ الْحَرْفِ النَّبْطِيِّ بَيْنَ شِمَالِ الْحِجَازِ وَجَنُوبِ فِلِسْطِينَ.

²⁷ el-'Akkād, 'Abbās Mahmūd. *es-Sekâfetu 'l-'Arabiyye Esbak min Sekâfeti 'l-Yünân ve 'l-'İbriyyîn*, s. 24-28.

فَإِنَّ التِّجَارَةَ الَّتِي تَحْتَاجُ إِلَى المَعَامَلَةِ الكِتَابِيَّةِ تَجْرِي عَلَى حِطِّ المَوَاصِلَاتِ مِنْ خَلِيجِ العَرَبِ إِلَى عَدَنَ إِلَى العَقَبَةِ إِلَى مَا جَاوَرَهَا مِنْ بِلَادِ الأَثْبَاطِ وَالكَنْعَانِيِّينَ، وَهَذِهِ هِيَ عَلَى التَّوَالِي مَوَاطِنُ الحِطِّ المِسْمَارِيِّ وَالْحِطِّ المَسْنَدِ وَالْحِطِّ النَّبْطِيِّ وَمَا تَفَرَّعَ عَلَيْهِ.

وَتَجْرِي المَوَاصِلَاتُ عَلَى غَيْرِ هَذَا الحِطِّ مِنْ طَرِيقِ البَادِيَةِ بَيْنَ وَادِي النَّهْرَيْنِ وَشَوَاطِئِ البَحْرِ الأَبْيَضِ، فَلَيْسَ مِنَ المَصَادِفَةِ المَجْهُولَةِ أَيْضاً أَنْ تُوجَدَ عَلَى طَرِيقِ هَذِهِ المَوَاصِلَاتِ بَقَايَا الكِتَابَةِ الصَّفَوِيَّةِ وَالكِتَابَةِ اللِّحْيَانِيَّةِ وَالثَّمُودِيَّةِ فِي حَوْرَانَ وَتَدْمُرَ وَالحِجْرَ مِنْ دِيَارِ ثَمُودَ. فَفِي هَذَا الطَّرِيقِ يَتَقَابَلُ أَصْحَابُ القَوَافِلِ مِنَ الشَّرْقِ إِلَى العَرَبِ وَمِنَ العَرَبِ إِلَى الشَّرْقِ، كَمَا يَتَقَابَلُونَ بَيْنَ الحِجَازِ وَبَيْنَ الشَّامِ وَالحِجَازِ.

وَالغَالِبُ عَلَى التِّجَارَةِ العَرَبِيَّةِ أَنَّهَا تَسْلُكُ طَرِيقَ البَرِّ عَلَى ظُهُورِ الجِمَالِ، وَلَكِنَّهَا لَمْ تَكُنْ مَعزُولَةً عَنِ البَحْرِ كَمَا يَتَوَهَّمُ الكَثِيرُونَ لِاعْتِقَادِهِمْ أَنَّ أَصْحَابَ سَفِينَةِ الصَّحْرَاءِ لَا يَعْرِفُونَ سَفِينَةَ الجِمَالِ، وَلَا يَرَكِبُونَ مَطِيَّةَ البَحْرِ أَوْ يُحْسِنُونَ قِيَادَتَهَا كَمَا يُحْسِنُونَ قِيَادَةَ المَطَايَا عَلَى الرَّمَالِ. فَإِنَّ العَرَبَ رَكِبُوا البَحْرَ قَدِيمًا فِي المِحِيطِ الهِنْدِيِّ وَسَبَقُوا المَلَّاحِينَ إِلَى شَوَاطِئِ أَفْرِيقِيَّةِ الشَّرْقِيَّةِ فِي الجَنُوبِ، وَوُجِدَتْ فِي بِلَادِهِمْ صِنَاعَةٌ بِنَاءِ السُّفُنِ عِنْدَ العَقَبَةِ وَعَمَّانَ، وَلَمْ يَكُنْ سُلَيْمَانُ الحَكِيمُ -بِطَبِيعَةِ الحَالِ- أَوَّلَ مَنْ بَنَى سُفُنًا بِجَوَارِ العَقَبَةِ، وَلَكِنَّهُ وَجَدَ هَذِهِ الصَّنَاعَةَ وَعَمِلَ عَلَى سُفُنِهِ فِيهَا كَمَا جَاءَ فِي سِفْرِ المَلُوكِ الأَوَّلِ. "وَعَمِلَ المَلِكُ سُلَيْمَانُ سُفُنًا فِي عِصْيُونَ جَابِرِ الَّتِي بِجَانِبِ أَيْلِهِ عَلَى شَاطِئِ بَحْرِ سُوفَ فِي أَرْضِ أَدُومَ".

وَيَقُولُ المَسْعُودِيُّ إِنَّ المَلَّاحِينَ العَرَبَ كَانُوا يُدِيرُونَ قِيَادَةَ السُّفُنِ وَيُدَوِّنُونَ تِجَارَتَهُمْ فِي الكُتُبِ المَتَوَارِثَةِ عَنِ آبَائِهِمْ مِنْ زَمَنِ قَدِيمٍ، وَكَانَ فِي بَحْرِ الهِنْدِ كَمَا قَالَ : "مَشَائِخُ وَوُلْدُوا وَنَشَأُوا مِنْ رَبَائِيْنَ وَأَشَاتِمَةَ وَوُكَلَاءَ وَنَحَارٍ، وَرَأَيْتُ مَعَهُمْ دَفَاتِرَ

فِي ذَلِكَ يَتَدَارَسُونَهَا وَيُعُولُونَ عَلَيْهَا". وَمِثْلُ هَذِهِ الصَّنَاعَةِ لَا تَنْشَأُ فِي سَنَوَاتٍ وَلَا فِي أَجْيَالٍ قَلِيلَةٍ. فَلَا بُدَّ لَهَا مِنْ أَجْيَالٍ بَعْدَ أَجْيَالٍ طَوَالٍ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- تَطَوَّرَ بِـ "geliştirmek" (mâzi), (طور)
- المَقَاطِعُ "hece" (م: مَقَطَع), (kuralsız çoğul isim), (قطع)
- أَلْوَاحُ "yazıtlar, levhalar, plakalar" (م: لَوْح), (لاح)
- حَلَقَةُ الْإِتِّصَالِ "bağ, bağlantı" (isim tamlaması), (حلق/وصل)
- مَقْصُورَةٌ "sınırlı" (ism-i meful), (قصر)
- الدَّوَاوِينُ "divanlar" (م: دِيْوَان), (دون)
- الْوَاقِعَةُ "yer alan, düşen, bulunan" (ism-i fâil), (وقع)
- مُؤَاصَلَاتُ "ulaşım yolları" (masdar/kurallı dişil çoğul), (م: مُؤَاصَلَةٌ), (وصل)
- بَرًّا وَبَحْرًا "denizde ve karada" (kalıp kullanım), (برّ/بحر)
- الْحَطُّ الْمَسْنَدُ "Müsned yazısı" (sıfat tamlaması), (حطّ/سند)
- الْحَطُّ النَّبْطِيُّ "Nabat yazısı" (sıfat tamlaması), (حطّ/نبط)
- جَاوَرَ "komşu olmak" (mâzi), (جور)
- عَلَى التَّوَالِي "peş peşe, sırayla" (kalıp kullanım), (ولي)
- تَفَرَّعَ "yayılmak, dağılmak, dallanıp budaklanmak" (mâzi), (فرع)
- جَرَى عَلَى "yol tutmak, izlemek" (mâzi), (جرى)
- الْبَادِيَةُ "çöl" (isim), (بدا/بدو)
- بَقَايَا "bakiyeler, kalıntılar" (م: بَقِيَّة), (بقي)
- الصَّفَوِيَّةُ "Safâî, Safevî" (ism-i mensub), (صفا)
- اللِّحْيَانِيَّةُ "Lihyânî" (ism-i mensub), (لحيان)
- السَّمُودِيَّةُ "Semûdî, Semudlu" (ism-i mensub), (ثمود)

يَتَقَابَلُ (muzari); “karşılaşır, buluşur” (قبل), (قبل)
 تَسْلُكُ (dişil/muzari); “yol tutar/izler” (سلك)
 ظُهُورٌ (kuralsız çoğul isim); “sırtlar” (م:ظَهْرٌ), (ظهر)
 مَعزُورَةٌ (ism-i meful); “uzak, irak, izole” (عزل)
 تَوَهَّمٌ (mâzi); “vehmetmek, sanmak” (وهم)
 مَطِيئَةٌ (isim) “binit, binek” (مطأ)
 قِيَادَةٌ (masdar); “sürme, kullanma” (قاد)
 الْحَيْطُ الْهِنْدِيُّ (sıfat tamlaması); “Hint Okyanusu” (حاط/هند)
 سَبَقَ (mâzi); “geçmek, varmak” (سبق)
 الْمَلَّاحِينَ (mübalağalı i.fâil/kurallı eril çoğul); “denizciler” (م:مَلَّاحٌ), (ملح)
 بِطَبِيعَةِ الْحَالِ (kalıp kullanım); “tabii olarak” (طبع/حال)
 بِجَانِبِ (kalıp kullanım); “yanında, yakınında” (جنب)
 أَيْلَهُ (özel isim); “Eyle kenti” (أيله)
 بَحْرُ سُوفٍ (özel isim); “Kızıl Deniz” (بحر/سوف)
 أَدُومٌ (özel isim); “Edom kenti” (أدوم)
 الْمَتَوَارِثَةُ (ism-i fâil); “miras kalan” (ورث)
 مَشَائِخُ (kuralsız çoğul isim); “şeyhlik, kabile reisliği” (م:مَشَيْخَةٌ), (شاخ)
 رَبَّائِنَ (kuralsız çoğul isim); “gemi kaptanları” (م:رَبَّانٌ), (ربن)
 أَشَاتِمَةٌ (kuralsız çoğul isim); “kaptan, tayfa başı” (م:أَشْتَامٌ أَوْ إِشْتِيَامٌ), (أشتام)
 وَكَلَاءٌ (kuralsız çoğul isim); “muavinler, yardımcılar” (م:وَكِيلٌ), (وكل)
 تَدَارَسَ (mâzi); “birlikte okumak” (درس)
 عَالَ (mâzi); “önem vermek, eğilmek” (عول)
 أَجْيَالٌ (kuralsız çoğul isim); “nesiller” (م:جِيلٌ), (جال)
 طَوَالَ (sıfat/kuralsız çoğul); “uzun” (م:طَوِيلٌ), (طال)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - مِنْ أَيْنَ تَبَيَّنَتْ رُسُومُ بَعْضِ الْحُرُوفِ الْمِصْرِيَّةِ الْقَدِيمَةِ؟
- ٢ - كَيْفَ كَانَتْ الْحُرُوفُ الْمِصْرِيَّةُ الْقَدِيمَةُ؟
- ٣ - مَتَى انْتَشَرَتِ الْحُرُوفُ الْمِصْرِيَّةُ الْقَدِيمَةُ فِي الْمَعَامَلَاتِ الْعَامَّةِ؟
- ٤ - مَا هِيَ مَرَا حِلُّ تَطَوُّرِ الْخَطِّ الْعَرَبِيِّ؟
- ٥ - مَا هُوَ دَوْرُ التَّجَارَةِ فِي انْتِشَارِ الْخَطِّ؟
- ٦ - أَيْنَ تَوْجَدُ بَقَايَا الْكِتَابَةِ الصَّفْوِيَّةِ وَالْكِتَابَةِ اللَّحْيَانِيَّةِ وَالثَّمُودِيَّةِ؟
- ٧ - مَا الْعَالِبُ عَلَى التَّجَارَةِ الْعَرَبِيَّةِ؟
- ٨ - هَلْ كَانَتْ صِنَاعَةُ بِنَاءِ السُّفُنِ مَعْرُوفَةً عِنْدَ الْعَرَبِ؟
- ٩ - أَيْنَ يَقَعُ بَحْرُ السُّوفِ؟
- ١٠ - مَنْ الَّذِينَ يُدَوِّنُونَ تِجَارَتَهُمْ فِي الْكُتُبِ الْمَتَوَارِثَةِ؟

د - مُمَلِّحَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: الظُّرُوفُ (ظَرْفُ الزَّمَانِ)

ZARFLAR (Zaman Zarfi)

Eylemin yapıldığı zamanı gösteren mansûb kelimeye zaman zarfi denir. Cümlelerin fiiline yöneltilen (متى) sorusunun cevabını teşkil eder. Genelde kalıplaşmış zarflarla kurulan mef'ulün fihi ögesi, bazen harfi cerli de gelebilir. Bu durumda mef'ul olan öge mahallen mansûb kabul edilir. Kalıplaşmış zaman zarflarına ilaveten, mevsimler, yıl, ay, gün, hafta ve haftanın günleri gibi zaman anlamı taşıyan kelimeler de cümlede mef'ulün fihi konumundadır. Bazı kalıplaşmış zaman zarfları şunlardır:

أَمْسٌ - غَدًا - الْيَوْمَ - الْآنَ - فَجْرًا - صَبَاحًا - ظُهْرًا - عَصْرًا - مَسَاءً - عِشَاءً - لَيْلًا - الْبَارِحَةَ -
صَيْفًا - شِتَاءً - سَنَةً - شَهْرًا - أُسْبُوعًا - يَوْمًا - يَوْمَ الْجُمُعَةِ - زَمَانًا - دَهْرًا - لَحْظَةً - حَالًا -
مُدَّةً - قَبْلَ - بَعْدَ ..

Burada bir hususa işaret etmek faydalı olacaktır: Zaman veya mekân anlamı taşımakla birlikte, cümle içerisinde zarf olarak kullanılmayan kelimeler ile zarflar birbirine karıştırılmamalıdır. Bunu ayırtmak için zaman/mekân bildiren kelimenin cümle içindeki rolüne iyi dikkat etmek

gerekir. Bir örnekle ifade edecek olursak: “Gün” manasına gelen (يَوْمٌ) kelimesi;

(يَوْمٌ الْأَحَدِ أَوَّلُ يَوْمٍ فِي الْأُسْبُوعِ) “Pazar günü, haftanın ilk günüdür.” cümlesinde mübteda; (يَوْمَ الْأَحَدِ سَنَسَافِرُ إِلَى الْقَاهِرَةِ) “Pazar günü, Kahire’ye gideceğiz.” cümlesinde ise zaman zarfı/mef’ulün fih olarak kullanılmıştır.

ه – تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- وَتَجْرِي الْمَوَاصِلَاتُ عَلَى غَيْرِ هَذَا الْخَطِّ مِنْ طَرِيقِ الْبَادِيَةِ بَيْنَ وَادِي النَّهْرَيْنِ وَشَوَاطِئِ الْبَحْرِ الْأَبْيَضِ.

(تَجْرِي) fiil-i muzarisinin fâili (المَوَاصِلَاتُ) kurallı dişil çoğuludur. Bu fiil mefulünü dolaylı olarak almıştır (عَلَى غَيْرِ). Mecrur olan bu ögeden sonra gelen (هَذَا) işaret ismi muzafun ileyh olarak mahallen mecrurdur. Ondan sonra gelen harf-i tarifli (الْخَطِّ) kelimesi de ondan bedeldir. (بَيْنَ) zarf-ı mekân, takip eden isim muzafun ileyh ve aynı zamanda muzâfdır. (النَّهْرَيْنِ) ikil ismi de bunun muzâfun ileyhi olarak yâ ile mecrurdur. (وَادِي) sözcüğüne, muzâf olan (وَشَوَاطِئِ) ile atf yapılmıştır. (الْبَحْرِ) muzafun ileyh ve aynı zamanda mevsuf, (الْأَبْيَضِ) da sıfattır.

٢- لَيْسَ مِنَ الْمَصَادِفَةِ الْمَجْهُولَةِ أَيْضاً أَنْ تُوجَدَ عَلَى طَرِيقِ هَذِهِ الْمَوَاصِلَاتِ بَقَايَا الْكِتَابَةِ الصَّفْوِيَّةِ.

Kâne ve benzerlerinden (لَيْسَ) ile kurulmuş bir cümle ile karşı karşıyayız. Leyse’nin ismi, cümlelerin geri kalan kısmını oluşturan ve mahallen merfu olan (أَنْ تُوجَدَ) müevvel masdarıdır. Haberi ise leyse’nin isminden önce gelen (مِنَ الْمَصَادِفَةِ الْمَجْهُولَةِ) câr-mecrûrudur ve mahallen mansubdur. Leyse’nin isminde yer alan (تُوجَدَ) fiili meçhul yapıda olduğu için nâib-i fâil almak durumundadır. Bu öge biraz ileride yer alan (بَقَايَا) mükesser çoğuludur. Gayr-i munsarif olduğu için dammeyi açıkça gösterememiştir. Bu kelime aynı zamanda muzâf, (الْكِتَابَةِ) muzâf ileyh ve mevsuf, (الصَّفْوِيَّةِ) ise sıfattır.

٣- إِنَّ الْعَرَبَ رَكِبُوا الْبَحْرَ قَدِيمًا فِي الْمَحِيطِ الْهِنْدِيِّ وَسَبَقُوا الْمَلَّاحِينَ إِلَى شَوَاطِئِ
أَفْرِيقِيَّةِ الشَّرْقِيَّةِ فِي الْجَنُوبِ.

(إِنَّ)'nin ismi (العَرَبِ), haberi ise (رَكِبُوا) ile başlayan fiil cümlesidir. Bu fiilin fâili, kendisine bitişen merfu muttasıl zamir; mefulü ise (الْبَحْرَ) sözcüğüdür. (قَدِيمًا) de cümlede zaman bildirdiği için mefulün fih'dir. (سَبَقُوا) fiili vav ile (رَكِبُوا) fiiline atıf yapılmıştır. Bu fiilin faili de merfu muttasıl zamir olan vav'dır. Mefulü ise takip eden (الْمَلَّاحِينَ) kurallı eril çoğuludur ve yâ ile mansub olmuştur. Son kısımda ise birbirini izleyen isim ve sıfat tamlamaları mevcuttur.

٤- لَمْ يَكُنْ سُلَيْمَانُ الْحَكِيمُ - بِطَبِيعَةِ الْحَالِ - أَوَّلَ مَنْ بَنَى سَفِينًا بِجَوَارِ الْعَقَبَةِ.

Cümleye nefy/olumsuzluk edatı olan (لَمْ) ile başlanmış. Bilindiği gibi (لَمْ) muzari fiili cezm edip, anlamını olumsuz maziye çevirmektedir. Cezmden dolayı fiilin sonu sâkin olduğu gibi, aynı zamanda illet harfi olan vav da düşmüştür. (سُلَيْمَانُ) kâne'nin ismi ve aynı zamanda mevsuftur. (الْحَكِيمُ) de onun sıfatıdır. Kâne'nin haberi ise (أَوَّلَ) ile başlayan kısımdır. Tire içinde verilen ifade ara cümle hükmünde olup, iraptan mahalli yoktur.

٥- يَقُولُ الْمَسْعُودِيُّ إِنَّ الْمَلَّاحِينَ الْعَرَبَ كَانُوا يُدِيرُونَ قِيَادَةَ السُّفْنِ وَيُدَوِّنُونَ
تِجَارَتَهُمْ فِي الْكُتُبِ الْمَتَوَارِثَةِ عَنِ آبَائِهِمْ.

(يَقُولُ) fiil-i muzarisinin fâili (الْمَسْعُودِيُّ), cümlelerin geri kalan kısmı ise mefulüdür ve mahallen mansubdur. Bilindiği gibi (ق-و-ل) maddesinden sonra (إِنَّ) okunması gerekir. (إِنَّ)'nin ismi cemi müzekker sâlim olan (الْمَلَّاحِينَ) sözcüğüdür. Bunun sıfatı ise (العَرَبَ) kelimesidir. (إِنَّ)'nin haberi ise (كَانُوا) ile başlayan kısmın tamamıdır ve mahallen merfudur. (كَانَ)'nin ismi muttasıl merfu zamir, haberi ise (يُدِيرُونَ) ile başlayan kısımdır. Muzaf olan (قِيَادَةَ) sözcüğü bu fiilin mefulüdür. (السُّفْنِ) ise muzaf ileyhdır. Sonra gelen (يُدَوِّنُونَ) fiili ise (يُدِيرُونَ) fiiline atıfla bağlanmıştır. Sonuncu fiilin mefulü ise (تِجَارَتَهُمْ) sözcüğüdür. Bu da aslında bir isim tamlamasıdır. (الْكُتُبِ الْمَتَوَارِثَةِ) terkibi ise sıfat tamlamasıdır.

الوحدة الثانية عشرة

أسماء الاستفهام

XII. ÜNİTE

SORU İSİMLERİ

Yazarı:

Dr. Ömer ACAR

XII. Üniteye Genel Bir Bakış

Hemen her dilde olduğu gibi, Arapçada da çeşitli soru tipleri vardır. Soru sorma ve sorulan soruya cevap verme, dillerde belli kurallar dahilinde işleyen hem tabî hem teknik bir konu olması nedeniyle önemlidir. Ayrıca dil öğreniminde her zaman teşvik edilir ve dilin kullanımına dönük aktiviteleri destekleyen yapısından dolayı dil öğrenme teknikleri içinde dâima önemli bir yere sahiptir. Meselenin teknik ve gramatik yönleri bir yana, soru sorma genel anlamda ilim tahsilinde de büyük önem arz eder. “Doğru soruyu sorabilmek cevabın yarısıdır”, “İlim bir kuyu, soru sormak da onun kovaşdır.” gibi öz deyişler de konuya verilen önemin birer göstergesi konumundadırlar.

Ünitenin birinci dersinde, Arapçada soru yapılarıyla ilgili genel bilgiler verilecek, ardından en sık kullanılan soru tipleri olan (هَلْ) ve (أ) soru edatları işlenecektir. İkinci derste ise, bu iki edat dışındaki soru isimleri ele alınacak ve bazı kurallar hatırlatılacaktır.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Arap dilindeki soru yapılarını kavrar.
- Soru edatlarını tanıyarak, kurallara uygun soru sorma ve cevap vermeyi başarır.
- Soru edatlarıyla ilgili bazı istisnai durumları bilir.
- Soru edatlarının cümle içinde gelebildiği muhtemel konumları ve bu durumda üstlendiği rolü bilir.
- Soru edatlarıyla ilgili öğrendiklerini, öncelikle bu kitaptaki metinler olmak üzere, değişik metinler ve kaynaklar üzerinde uygulamak suretiyle bilgisini pekiştirir.

Öneriler:

- Arapça metinler, önce sözlük kullanmadan birkaç defa sesli olarak okunmalı; daha sonra sözlük yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır.
- Metin çözümlenirken, tek tek kelimeler üzerinde durmak yerine, bütüne ağırlık vermek ve metnin ana fikrini yakalamaya çalışmak önemlidir.
- Sözlük kullanmak suretiyle, Arapça metnin yazılı olarak dilimize çevrilmeye çalışılması yararlı olacaktır.
- Derslerin sonunda verilen sorular, metnin kavranabilmesi için mutlaka cevaplanmalıdır.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٢٣)

مَصَادِرُ عِلْمِ الْخَلِيلِ بْنِ أَحْمَدَ²⁸

وُلِدَ الْخَلِيلُ سَنَةَ 100 لِلْهِجْرَةِ، وَكَانَتْ الْبَصْرَةُ إِذْ ذَاكَ تَسْتَقْبِلُ عَهْدًا جَدِيدًا، وَتُدَوِّنُ تَارِيخًا مُشْرِقًا، وَتَفْتَحُ صَدْرَهَا الرَّحْبَ لِلْوَافِدِينَ إِلَيْهَا مِنَ الْآفَاقِ، تُجَارًا وَطُلَّابَ عِلْمٍ، وَتَكْتُبُ دِيوَانًا جَدِيدًا لِلْعَرَبِ بِتَدْفُوقِ الْحَيَاةِ فِي مِرْبَدِهَا، وَتَشُقُّ طَرِيقَهَا إِلَى الْمَجْدِ فِي الْعِلْمِ وَاللُّغَةِ وَالْعِمَارَةِ، وَالتَّجَارَةِ، وَقَدْ ازْدَهَرَتِ الْحَيَاةُ الْعَقْلِيَّةُ فِيهَا إِزْدَهَارًا عَزَّ نَظِيرُهُ، وَنَدَرَ مِثَالُهُ، فَقَدْ التَّتَمَّتْ فِيهَا الْحَضَارَاتُ، وَتَفَاعَلَتْ فِيهَا الْأَفْكَارُ.

وَسَبَّ الْخَلِيلُ فَسَبَّ مَعَهُ ذِهْنٌ ذَكِيٌّ، وَفِطْنَةٌ نَادِرَةٌ، وَعَقْلٌ مُسْتَوْعِبٌ فَاحِصٌ، فَاسْتَخْدَمَ كُلَّ هَذِهِ الْأَدَوَاتِ كَأَحْسَنِ مَا يَكُونُ الْإِسْتِخْدَامُ، فَتَفَجَّرَ عَقْلُهُ نُبُوغًا وَعَبَقْرِيَّةً، وَتَدَفَّقَتْ نَفْسُهُ زُهْدًا وَوَرَعًا، وَخُلُقًا سَمِحًا، وَتَوَاضَعًا جَمًّا.

كَانَ الْخَلِيلُ قَدْ فَتَحَ عَيْنَيْهِ عَلَى مَجَالِسِ الدَّرْسِ فِي مَسْجِدِ الْبَصْرَةِ حَافِلَةً بِالدَّارِسِينَ، وَكَانَ يَنْتَقِلُ بَيْنَ هَذِهِ الْمَجَالِسِ، وَيَخْتَلِفُ إِلَى الشُّيُوخِ، يَنْكَثِرُ الْعِلْمَ لِيَعْرِفَ، وَيَتَقَلَّلُ مِنْهُ لِيَحْفَظَ، فَإِذَا خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ عَرَجَ عَلَى الْمِرْبَدِ لِيَسْمَعَ الْأَعْرَابَ، وَيُشَافِهَ الْفَصَحَاءَ، وَيَأْخُذَ مَكَانَهُ بَيْنَ الْمُتَحَلِّقِينَ حَوْلَ الشُّعْرَاءِ وَالْخُطَبَاءِ يَتَنَاشَدُونَ وَيَتَفَاخَرُونَ.

وَالْبَصْرَةُ، كَمَا نَعْلَمُ، مُتَّصِلَةٌ بِالْبَادِيَّةِ، مُحَادِثَةٌ لَهَا، وَكَانَتْ مَضَارِبُ تَمِيمٍ تَمْتَدُّ مِنَ الْبَصْرَةِ حَتَّى مَشَارِفِ الْكُوفَةِ، وَكَانَ الْأَعْرَابُ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ، وَمِنْ بَاطِنِ الْبَادِيَّةِ يَتَوَافِدُونَ عَلَى الْبَصْرَةِ لِلْجَلْبِ وَالْمِيرَةِ، وَتَبَادُلِ السَّلْعِ، وَكَانَ أَهْلُ الْبَصْرَةِ يَخْتَلِفُونَ إِلَى الْمِرْبَدِ لِلتَّبَادُلِ مَعَ هَؤُلَاءِ الْأَعْرَابِ، وَفِيهِمْ مِنَ الدَّارِسِينَ جَاءُوا إِلَى

²⁸ el-Mahzûmî, Mehdi. *el-Ferâhîdî 'Abkariyyun mine'l-Basra*, 30-32.

المربد لتحصيل اللعة والشعر والأخبار، يتلقطون ذلك من الأعراب وكانوا يدونون ما كانوا يسمعون في ألواح، وكان منهم من لم يدع فرصة إلا اهتبلها في المواسم التي يقبل فيها الأعراب، وهؤلاء هم المربديون الذين أشار إليهم الجاحظ.

وأكثر أعلام اللعة والنحو كانوا قد اختلفوا إلى المربد، منهم: أبو عمرو بن العلاء، وأبو الخطاب الأخفش، والأصمعي، وأبو عبيدة، وأبو زيد الأنصاري، والنضر بن شميل، وغيرهم. وكان أبو زيد خاصة يلح في مسألة الأعراب ليستنفد ما عندهم وهو كثير الرواية عنهم، كثير النقل.

وعن هؤلاء الأعراب الذين نزلوا البصرة وأقاموا فيها كان العلماء واللغويون الرواة يأخذون القصيد والأرجاز ويتلقفون الفصاحة واللغات الغريب. وكان من الأعراب الفصحاء من أحس بحاجة أهل البصرة إليهم، فكانوا يفدون إلى البصرة لا للحلب والميرة، ولا لتبادل السلع، ولكن لعرض ما عندهم من غريب ونادر كلام وشعر ورجز، ثم يقيمون في المربد وحواله.

فالمربد إذن بمواسمه، وبفرض اللقاء فيه بين الأعراب الوافدين وأهل البصرة كان مدرسة تخرج فيها كثير من الدارسين، وكان مركزاً ثقافياً مهماً قام عليه، وعلى غيره من المراكز الثقافية مجد البصرة في العلم والأدب واللغة.

وإذا عرفنا أن الخليل كان يحج سنة ويعزو سنة فإن الحج كانت تتيح للخليل فرصاً كبيرة للقاء الأعراب في البوادي ومشافهتهم والإصغاء إليهم، والإحاطة بما يستسيغون وما لا يستسيغون من تراكب لغوية وأبينية ومفردات ولهجات، وربما أبعد في ملاحظاته فشملت أساليبهم في التعبير، وطرائقهم في الأداء وإخراج الحروف، وما يطرأ عليها من تغيير حين تتألف الحروف في كلمات، وما لها من خصائص كالنصاعة والقوة والحفاء والطلاقة والدلاقة.

ولا بُدَّ أَنْ لِمُشَافَهَتِهِ الْأَعْرَابَ فِي هَذِهِ الْبَوَادِي تَأْثِيرًا خَاصًّا فِي الْخَلِيلِ وَتَخَصُّصِهِ فِي الْمَبَاحِثِ اللَّغَوِيَّةِ وَالنَّحْوِيَّةِ، وَإِذْرَاقِهِ أَسْرَارَ الْبِنَاءِ وَالتَّأْلِيفِ، وَكَشْفِهِ كَثِيرًا مِنَ الْعَوَامِضِ، وَتَفْسِيرِهِ كَثِيرًا مِنَ الظُّوَاهِرِ.

وَإِذْ قَالَ لَهُ الْكِسَائِيُّ يَوْمًا، وَكَانَ يُلَازِمُ مَجْلِسَهُ وَيَأْخُذُ عَنْهُ: "مِنْ أَيْنَ عَلِمَكَ هَذَا؟" قَالَ لَهُ الْخَلِيلُ: "مِنْ بَوَادِي الْحِجَازِ وَنَجْدِ وَتِهَامَةَ". فَخَرَجَ الْكِسَائِيُّ إِلَى هَذِهِ الْبَوَادِي، وَمَكَثَ فِيهَا مُدَّةً طَوِيلَةً، كَانَ فِيهَا يَسْمَعُ وَيُشَافَهُ وَيُدَوِّنُ، حَتَّى أَنْفَدَ كَمَا قِيلَ، فِي التَّدْوِينِ خَمْسَ عَشْرَةَ قِنِينَةً مِنَ الْحَبْرِ، غَيْرَ مَا كَانَ حَفِظَ.

فَالْخَلِيلُ، مَعَ مَا وَهَبَ مِنْ عَقْلِ مُسْتَوْعِبٍ، وَذِهْنٍ نَاقِدٍ، كَانَ قَدْ رَفَدَتْهُ بِيئَةُ الْبَصْرَةِ بِكُلِّ مَا لَدَيْهَا، وَتَعَهَّدَتْهُ تِلْكَ الْبَوَادِي بِكُلِّ مَا فِيهَا، فَالْتَقَتْ فِي ذِهْنِهِ كُلُّ تِلْكَ التَّقَاتِ، وَحَفِظَهَا، وَتَمَثَّلَهَا، وَأَعَادَ صَوغَهَا، وَأَحْكَمَ بِنَاءَهَا وَتَبْوِيهَا وَتَصْنِيفَهَا، وَأَضَافَ إِلَيْهَا تَجَارِبَهُ، وَأَمَدَّهَا بِإِبْدَاعِهِ، ثُمَّ أَمَلَهَا عَلَى الدَّارِسِينَ، فَإِذَا هِيَ عَطَاءُ إِنْسَانِيٍّ ضَخْمٍ، طَفَرَ بِالْعَقْلِ مِنْ طُورِ السَّدَاجَةِ وَالْفَجَاجَةِ إِلَى طُورِ النَّضْجِ وَالْإِكْتِمَالِ، وَإِذَا بِالدَّرْسِ اللَّغَوِيِّ غَيْرِ الدَّرْسِ اللَّغَوِيِّ، وَبِالنَّحْوِ غَيْرِ النَّحْوِ، وَإِذَا بِالدَّارِسِينَ يَتَنَالُونَ عَلَى مَجْلِسِهِ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ وَمِنْ كُلِّ أَفُقٍ، لِيَعْبُوا مِنْ نَحْوِ الْخَلِيلِ فِي (الْكِتَابِ)، وَلَعَةَ الْخَلِيلِ فِي كِتَابِ الْعَيْنِ، وَاخْتِرَاعِ الْخَلِيلِ فِي الْعَرُوضِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

إِذْ ذَاكَ (إِذْ/ذَاكَ); (zarf+ism-i işaret); "o vakit, o günlerde"

عَهْدٌ (عَهْد); (işim); "dönem, devir, çağ"

مُشْرِقٌ (مُشْرِق); (ism-i fâil); "parlak, aydınlık" (شرق)

الرَّحْبُ (رَحْب); (sıfat); "geniş"

الْوَافِدِينَ (وَفِد); (ism-i fâil/kurallı eril çoğul); "gelenler, ulaşanlar"

تَدَفَّقُ (تَدَفَّق); (masdar); "coşku, akma" (دفع)

مِرْبَدٌ (مِرْبَد); (işim); "deve ağılı, deve pazarı, şairlerin toplandığı yer" (ربد)

- الْعِمَارَةُ (isim); “mimari, yapı” (عمر)
- إِزْدِهَارٌ (masdar); “parlama, gelişme” (زهر)
- عَزَّ (mâzi) “nadir/zor olmak” (عز)
- نَدَّرَ (mâzi); “nadir bulunmak” (ندر)
- تَفَاعَلَ (mâzi); “birbirini etkilemek” (فعل)
- شَبَّ (mâzi); “büyümek, yetişmek, ortaya çıkmak” (شب)
- فِطْنَةٌ (masdar); “zeka, kıvrak zeka” (فطن)
- مُسْتَوْعِبٌ (ism-i fâil); “kavrayıcı, kapsayıcı” (وعب)
- فَاحِصٌ (ism-i fâil); “tetkik eden” (فحص)
- تَفَجَّرَ (mâzi); “patlamak, fişkırmak” (فجر)
- تُبُوغٌ (masdar); “dehâ, ortaya çıkma, temayüz etme” (نبغ)
- عَبْقَرِيَّةٌ (yapma masdar); “dehâ, dâhilik” (عبقر)
- وَرَعَ (masdar); “takva” (ورع)
- سَمَحٌ (masdar); “hoşgörü, cömertlik” (سمح)
- جَمٌّ (sıfat); “bol, çok, çok sayıda” (جم)
- حَافِلٌ – حَافِلَةٌ (sıfat); “dolu, bol, mebzul” (حفل)
- الدَّارِسِينَ (kurallı eril çoğul); “araştırmacılar” (درس)
- عَرَّجَ عَلَيَّ (mâzi); “meyletmek” (عرج)
- يُشَافُهُ (muzari) “karşılıklı konuşmak” (شفه)
- الْمُتَحَلِّقِينَ (kurallı eril çoğul); “halka olanlar” (حلق)
- يَتَنَاشَدُ (muzari); “karşılıklı şiir okumak” (نشد)
- مُحَادِّثَةٌ (ism-i fâil); “karşısında, hizasında” (حذا)
- مَضَارِبُ (kuralsız çoğul); “yer, kamp” (ضرب)
- مَشَارِفُ (kuralsız çoğul); “tepeler, yükselteler” (م:مَشْرِفٌ), (شرف)

تَوَافَدَ "toplanmak, üşüşmek" (mâzi), (وفد)

الْجَلْبُ "celep, satılık hayvan" (isim), (حلب)

المِيرَةُ "erzak, azık" (isim), (مار)

السَّلْعُ "ticarî mallar" (kuralsız çoğul), (م: سِلْعَةٌ), (سَلْع)

تَلَقَّطَ "oradan buradan toplamak" (mâzi), (لَقَط)

احْتَلَفَ إِلَى "gidip gelmek" (mâzi), (حَلَف)

يَسْتَنْفِدُ "tüketmek, sömürmek" (muzari), (نَفَد)

الْقَصِيدُ "kaside, hatasız şiir" (isim), (قَصَد)

تَلَقَّفَ "kapmak, hızlıca almak" (mâzi), (لَقَف)

تَخْرَجَ فِي "mezun olmak" (mâzi), (خَرَج)

يَعْزُو "savaşır, harb eder" (muzari), (عَزُو)

تُتِيحُ "verir, bağışlar" (muzari), (تَاح-يَتِيح)

البَوَادِي "çöller" (kuralsız çoğul isim), (م: بَادِيَةٌ), (بَدَا)

الإِصْعَاءُ إِلَى "kulak verme, dinleme" (masdar), (صَعَا)

يَسْتَسِيغُ "doğru bulur, izin verir" (muzari), (سَاغ/سَوَّغ)

طَرَائِقُ "yol, usul, yöntem" (kuralsız çoğul isim), (م: طَرِيقَةٌ), (طَرَق)

يَطْرَأُ عَلَى "başına gelir" (muzari), (طَرَأ)

الْخَفَاءُ "kapalılık, gizlilik" (masdar), (خَفِيَ)

الطَّلَاقَةُ "akıcılık, serbestlik" (masdar), (طَلَق)

الدَّلَاقَةُ "hitabet, güzel konuşma" (masdar), (ذَلَق)

تَخْصِصُ "ihtisas, uzmanlık" (masdar), (خَصَّصَ)

العَوَامِضُ "sır, muamma, sorun" (kuralsız çoğul isim), (م: غَامِضَةٌ), (غَمَضَ)

الظَّوَاهِرُ "olgular" (kuralsız çoğul isim), (م: ظَاهِرَةٌ), (ظَهَرَ)

يَلْزِمُ "yapışmak, devam etmek" (muzari), (لَزِم)

- مَكَثَ "kalmak, oturmak" (mâzi), (مكث)
- أَنْفَدَ "bitirmek, tüketmek" (mâzi), (نفد)
- فَيْيَنَةٌ "şişe, küp" (isim), (فن)
- الْحَبِيرُ "mürekkep" (isim), (حبر)
- رَفَدَ "desteklemek" (mâzi), (رفد)
- تَعَهَّدَ "gözetmek, desteklemek" (mâzi), (عهد)
- صَوَّغَ "kalıba dökme, biçimlendirme" (masdar), (صاغ)
- تَبَوَّأَ "taksim, tasnif" (masdar), (باب)
- طَوَّرَ "kademe, evre" (isim), (طور)
- عَطَاءٌ "hediye, mevhibe" (isim), (عطا)
- السَّذَاجَةُ "sadelik, basitlik" (isim/muarrab lafız), (سذج)
- الْفَجَاجَةُ "hamlık, olgunlaşmamış meyve" (isim), (فج)
- يَنْتَالُ "toplanır, üşüşür" (muzari), (ثال)
- يَعِيبُ "içine almak" (muzari), (وعب)
- اخْتَرَعَ "keşif, icat" (masdar), (خرع)

ج - الأسئلة عن النصِّ

- ١ - كَيْفَ كَانَتْ الْبَصْرَةُ أَيَّامَ طُفُولَةِ الْخَلِيلِ؟
- ٢ - مَا هُوَ "المربد" وما دوره في الأدب العربيِّ خصوصاً؟
- ٣ - لِمَاذَا كَانَ يَتَّفِقُونَ الْأَعْرَابُ عَلَى الْبَصْرَةِ؟
- ٤ - مَنْ هُوَ الْبَصْرِيُّ الَّذِي أَشَارَ إِلَيْهِمُ الْجَاحِظُ؟
- ٥ - أذكر بعض أسماء أعلام اللُّغَةِ وَالتَّحْوِ الْمُخْتَلِفِينَ إِلَى الْمَرْبَدِ.
- ٦ - مَا هَذِهِ الْفُرْصُ الَّتِي انْتَهَزَهَا الْخَلِيلُ أَيَّامَ الْحَجِّ؟
- ٧ - هَلْ تَأْتُرُ الْخَلِيلُ بِالْأَعْرَابِ؟

- ٨ - مَاذَا فَعَلَ الْكِسَائِيُّ عِنْدَمَا عَلِمَ مَصْدَرَ عِلْمِ الْخَلِيلِ؟
 ٩ - أَذْكَرَ بَعْضَ الْأَمْثَلَةِ الَّتِي تُبَيِّنُ عَبَقْرِيَّةَ الْخَلِيلِ.
 ١٠ - مَا هِيَ أَهَمُّ الْأَعْمَالِ الَّتِي قَامَ بِهَا الْخَلِيلُ فِي؟

د - مُمَلَّحَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: أَسْمَاءُ الْإِسْتِفْهَامِ (١)

SORU İSİMLERİ (1)

Bu dersimizde isim ve fiil cümlelerinin başına gelip, cümleye soru anlamı kazandıran soru harfleri (هَلْ) ve (أ)'nin kullanımı ele alınacaktır. Harf ifadesinin altını çiziyoruz, zira bu ikisi dışındaki bütün soru edatları isim olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu ikisi harf olmaları nedeniyle cümlede herhangi bir görev üstlenemedikleri halde, soru isimleri isim olmaları nedeniyle cümlenin temel öğelerinden biri olmak durumundadırlar.

Soru harfleri kullanılmak suretiyle üç tür soru yapısından bahsedilebilir:

1. “Evet” veya “Hayır” şeklinde bir cevap verilebilir nitelikte olan soru yapıları.
2. Cevabında evet veya hayır karşılıklarını beklemeyip, daha çok tercih ve seçim bildiren soru yapıları.
3. Olumsuz soru yapıları.

Birinci grupta yer alan soru yapıları en basit düzeyde (هَلْ) ve (أ) harflerinin kullanılması ile gerçekleştirilir. Cevabı kısaca (نَعَمْ) veya (لا)’dır. Eğer cevap olumsuzsa ve uzun cevap verilecekse, bu durumda cevap cümlesinin başında mutlaka olumsuzluk ifade eden bir edat bulunması gerekir. Örnek:

هَلْ زُرْتِ مِصْرَ؟ - نَعَمْ، زُرْتُهَا / لا، مَا زُرْتُهَا

İkinci grup soru yapıları, soru harfi olan hemze ile kurulur ve soru cümlesinde tercih/seçim bildiren (أَمْ) bulunur. Burada evet veya hayır şeklinde bir cevap geçerli değildir. Sorulan şeylerden tercih edilen söylenir. Örnek:

أَتُحِبُّ الْعِنَبَ أَمْ التَّمْرَ؟ - أُحِبُّ الْعِنَبَ / أُحِبُّ التَّمْرَ

Üçüncü grup soru tarzı olan olumsuz soru yapıları da soru harfi olan hemze ile kurulur ve cümleyi olumsuz yapan edat, bu hemzeden hemen sonra getirilir. Olumsuz soruların cevabında farklı bir durum söz konusudur. Diğer soru tiplerinden farklı olarak bu soru tarzında olumlu cevap (بلى), olumsuz cevap ise (نعم) ile verilir. Örnek:

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ - قَالُوا بَلَى

أَلَمْ تُسَافِرْ إِلَى الْقَاهِرَةِ حَتَّى الْآنَ؟ - نَعَمْ، لَمْ أُسَافِرْ إِلَيْهَا حَتَّى الْآنَ/بَلَى سَافَرْتُ إِلَيْهَا.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

۱- وقد ازدهرت الحياة العقلية فيها ازدهاراً عزَّ نظيره، وندر مثاله.

Mazi fiilin başına gelmiş olan (قد) tahkik/kesinlik ifade etmektedir. Fâil (الحياة) kelimesidir ve bu öge aynı zamanda mevsuf, (العقلية) ise onun sıfatıdır. (ازدهاراً) sözcüğü fiilin kökünden gelen mastar olduğu için mefulü mutlak olarak mansubdur. Ondan sonra gelen (عزَّ نظيره) kısmı ise fiil cümlesi halinde onun sıfatıdır ve mahallen mansubdur. (نظيره) sözcüğü (عزَّ) fiilinin failidir, isim tamlaması halinde gelmiştir. Sondaki fiil ise bir öncesindeki fiile atf yapılmıştır.

۲- كَانَ الْخَلِيلُ قَدْ فَتَحَ عَيْنَيْهِ عَلَى مَجَالِسِ الدَّرْسِ فِي مَسْجِدِ الْبَصْرَةِ حَافِلَةً بِالْدَّارِسِينَ.

Kâne'nin ismi (الخليل), haberi ise mahallen mansub olarak, (قَدْ فَتَحَ) ile başlayan geri kalan kısımdır. (فَتَحَ)'nın faili gizli (هو) zamiridir ve el-Halil ismine dönmektedir. Mefulü ise, ikil formda gelmiş bulunan ve yâ ile mansub olan (عَيْنَيْهِ) sözcüğüdür. (مَجَالِسِ الدَّرْسِ) ve (مَسْجِدِ الْبَصْرَةِ) birer isim tamlamasıdır. (حَافِلَةً بِالْدَّارِسِينَ) ifadesi de hâldir.

۳- أَكْثَرُ أَعْلَامِ اللَّعَةِ وَالنَّحْوِ كَانُوا قَدْ اخْتَلَفُوا إِلَى الْمِرْبَدِ.

Aynı zamanda muzâf olan (أَكْثَرُ) sözcüğü mübteda, (كَانُوا) ile başlayan kısım ise haberdir ve mahallen merfudur. (أَعْلَامِ) muzâfun ileyh ve muzâf, (اللَّعَةِ) muzâfun ileyh ve matufun aleyh/kendisine atfedilendir. (النَّحْوِ) ise matufdur. Kâne'nin ismi merfu muttasıl zamir, haberi (قَدْ اخْتَلَفُوا) ile başlayan fiil cümlesidir ve mahallen mansubdur.

۴- خَرَجَ الْكِسَائِيُّ إِلَى هَذِهِ الْبَوَادِي، وَمَكَثَ فِيهَا مُدَّةً طَوِيلَةً.

Fiil-i mâzinin fâili (خَرَجَ) isimdir. Bu sözcük sonuna nisbet yâ'sı eklenmiş bir mensûb isimdir. (إِلَى) harf-i cer, (هَذِهِ) işaret ismi onun mecrurudur. Mebni isimlerden olduğu için mahallen mecrur kabul edilir. Kendisinden sonra gelen harf-i tarifli isim de bedel olarak gelmiştir. (مَكَثَ) fiili, vav harfiyle baştaki mazi fiile atıf yapılmıştır. (فِيهَا)'daki zamir (الْبَوَادِي) harfiyle baştaki mazi fiile atıf yapılmıştır. (فِيهَا)'daki zamir (الْبَوَادِي) "çöller"e dönmektedir. (مُدَّةً) zarf-ı zaman olarak cümlede mefulün fih rolünü üstlenmiştir ve aynı zamanda mevsuftur. (طَوِيلَةً) de bunun sıfatıdır.

۵- الْخَلِيلُ، مَعَ مَا وَهَبَ مِنْ عَقْلِ مُسْتَوْعِبٍ، وَذِهْنٍ نَاقِدٍ، كَانَ قَدْ رَفَدَتْهُ بَيْتَةُ الْبَصْرَةِ بِكُلِّ مَا لَدَيْهَا.

(الْخَلِيلُ) mübtedâ, (كَانَ) ile başlayan kısım ise mahallen merfu olarak haberdir. Kâne'nin gizli (هُوَ) zamiridir ve el-Halîl'e racidir. Kâne'nin haberi ise (رَفَدَتْهُ) ile başlayan fiil cümlesidir ve mahallen mansubdur. (رَفَدَتْهُ) fiiline bitişen zamir onun mefulü konumunda mahallen mansubdur. Fâili ise (بَيْتَةُ) sözcüğüdür. Aynı zamanda muzâf olan bu ögeden sonra gelen (الْبَصْرَةَ) de muzâfun ileyhtir.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٢٤)

كِتَابُ سَيَّبِيَّوِيَّةٍ²⁹

هُوَ عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ قَنْبَرٍ. وَسَيَّبِيَّوِيَّةٌ لَقَبُهُ الَّذِي لَا يَكَادُ يُذَكَّرُ أَوْ يُعْرَفُ إِلَّا بِهِ. وُلِدَ بِالْبَيْضَاءِ إِحْدَى مُدُنِ فَارِسَ، وَنَشَأَ وَأَقَامَ بِالْبَصْرَةِ، وَأَخَذَ عَنِ الْخَلِيلِ، وَأَطَالَ مُلَازِمَتَهُ، وَكَانَ أَحَبَّ تَلَامِيذِهِ إِلَيْهِ. وَأَخَذَ كَذَلِكَ عَنِ عِيْسَى بْنِ عَمَرَ، وَيُونُسَ بْنِ حَبِيبٍ، وَغَيْرِهِمَا. وَهُوَ صَاحِبُ أَعْظَمِ كِتَابٍ فِي النَّحْوِ، وَأَبْقَاهُ عَلَى الْأَيَّامِ. وَتُوفِّيَ سَنَةَ 180.

لَمْ يُسَمَّ سَيَّبِيَّوِيَّةَ كِتَابَهُ، وَلَا جَعَلَ لَهُ مُقَدِّمَةً وَلَا خَاتِمَةً، وَلَعَلَّهُ كَانَ عَلَى نِيَّةِ الْعَوْدِ إِلَيْهِ لِبَعْضِ الْأَمْرِ، لَكِنَّ عَائِقًا حَالَ دُونَ مَا كَانَ يَتَوَيْبُهُ، وَمِنْ قَبْلِ سَمَى عِيْسَى بْنِ عَمَرَ كِتَابَيْنِ لَهُ، أَحَدُهُمَا "الإِكْمَالُ"، وَالْآخَرُ "الْجَامِعُ".

عَلَى أَنْ الْقَدَمَاءَ سَمَّوْهُ عَنْهُ، إِذْ أَطْلَقُوا عَلَيْهِ اسْمَ "الْكِتَابِ" غَيْرَ مَوْصُوفٍ بِوَصْفٍ، وَلَا مُعَيَّنٍ بِإِضَافَةٍ، فَكَانَ إِذَا ذُكِرَ لَفْظُ "الْكِتَابِ" مُجَرَّدًا فَهُوَ كِتَابُ سَيَّبِيَّوِيَّةٍ، كَأَنَّمَا هُوَ وَحْدَهُ الْكِتَابُ عَلَى الْحَقِيقَةِ، وَمَا سِوَاهُ فَكِتَابٌ عَلَى الْمَجَازِ!

وَسَيَّبِيَّوِيَّةٌ لَا يُقَرَّرُ فِي الْكِتَابِ قَوَاعِدَ، وَلَا يَشْتَرِطُ لِلْأَحْكَامِ شُرُوطًا، وَلَا يَلْتَزِمُ تَعْرِيفَ الْمَصْطَلَحَاتِ، وَلَا تَرْدِيدَهَا بِلَفْظٍ وَاحِدٍ. وَإِنَّمَا الْكِتَابُ فَيْضٌ غَزِيرٌ مِنَ الْأَسَالِيبِ وَالْمُفْرَدَاتِ. وَبَعْضُ الْأَسَالِيبِ مَأْثُورٌ، وَبَعْضُهُ مُحَدَّثٌ، يَعْرِضُهَا سَيَّبِيَّوِيَّةٌ لِيَدْرُسَهَا وَيُحَلِّلَهَا، ثُمَّ يَقْضِي قَضَاءَهُ فِيهَا صِحَّةً أَوْ خَطَأً، حُسْنًا أَوْ قُبْحًا، كَثْرَةً أَوْ قَلَّةً، وَهَكَذَا.

²⁹ Nâsif, 'Ali el-Bahrî. *Târthu 'n-Nahv, Dâru'l-Me'ârif*, s. 18-23.

وهو في أثناء ذلك يعرض صنوفاً من سماعه، وكثيراً من آراء شيوخه، ولا سيما الخليل، فينقدها، أو يعلق عليها، أو يجعل منها تماماً للمسألة التي يدرسها، أو تأييداً لها، وكذلك يزجي كثيراً من لغات العرب، وفضلاً من الشواهد المتنوعة، بعضها آيات القرآن الكريم، وعدتها: 373، ولا يفوته أن يذكر قراءاتها عند الحاجة إليها، وبعضها الآخر من الشعر، وعدتها 871، ومن الرجز، وعدتها 190، ولا يفوته أن يصحح نسبة الشواهد التي يرى أنها منسوبة إلى غير أصحابها.

تلك عدته شواهد سبويه منسوبة بحسب إحصائي لها وبعض شواهد من الشعر والرجز غير منسوبة إلى قائليه، لكن العلماء يتقنون بشواهد كلها، ويتقبلونها عنه بقبول حسن. وله شواهد من الأحاديث النبوية، لكنه لا يذكرها بما يدل على أنها أحاديث.

ويغلب على عبارة الكتاب التلاحم والإنسياب، حتى ليقل أن تمر فيها بمقطع يحسن الوقف عليه إلا حين يصرف القول عن وجهه إلى شاهد يرويه، أو سؤال يسأله، أو حوار يديره. وهي واضحة بينة حيناً، وغامضة مبهمه حيناً آخر. ولا يلتزم الذهاب بها إلى معناها قصداً، فربما طاب له الاستطراد إلى غير ما يكون فيه من مقام كاستطراده من القول في الاشتغال إلى القول في صيغ المبالغة.

ولا يكتفي سبويه بواقع النصوص في استنباط الأحكام، ولكنه يلجأ أحياناً إلى فرض الفروض ثم يشرع لها إكمالاً لصور عقلية تتمثل في ذهنه، أو تداركاً لما فات النصوص أن تلم به.

كذلك لا يقتصر على مسائل النحو والصرف، بل يزيد عليها مباحث قيمة رآها موصولة الأسباب بهما، ونقلها العلماء من بعده إلى علوم أخرى. ونكتفي هنا ببيان مواطن بعض هذه المباحث من الكتاب، ومواطنها من الكتب التي نقلت إليها، وليست من كتب النحو والصرف.

لَقَدْ نَقَلَ عَبْدُ الْقَاهِرِ إِلَى أَسْرَارِ الْبَلَاغَةِ مِنْ بَابِ اسْتِعْمَالِ الْفِعْلِ فِي اللَّفْظِ لَا فِي الْمَعْنَى، وَنَقَلَ، إِلَى دَلَائِلِ الْإِعْجَازِ مِنْ بَابِ مَنْ النُّكْرَةَ يَجْرِي مَجْرَى مَا فِيهِ الْأَلْفُ وَاللَّامُ، وَمِنْ بَابِ يَا يَحْسُنُ عَلَيْهِ السُّكُوتُ.

وَنَقَلَ التَّعَالِيَّ إِلَى أَسْرَارِ الْعَرَبِيَّةِ مِنْ بَابِ مَجَارِي أَوْ آخِرِ الْكَلِمِ مِنَ الْعَرَبِيَّةِ، وَبَابِ الْحُرُوفِ الَّتِي يَجُوزُ أَنْ يَلِيَهَا بَعْدَهَا الْأَسْمَاءُ.. وَبَابِ مَا لُفِظَ بِهِ مِمَّا هُوَ مُتَنَّى..

وَتَحَدَّثَ سَبِيوِيَّةٍ فِي بَابِ الْإِدْغَامِ حَدِيثًا بَارِعًا عَنِ حُرُوفِ الْمِجَاءِ وَعَدَدِهَا، أُصُولًا وَفُرُوعًا، وَعَنِ مَخَارِجِهَا وَأَنْوَاعِهَا، مِنْ مَجْهُورٍ وَمَهْمُوسٍ وَشَدِيدٍ وَرِخْوٍ...
وَنُلاحِظُ أَنَّ سَبِيوِيَّةً لَمْ يَنْقُلْ عَنِ شَيْخِهِ فِي هَذِهِ الْأَبْوَابِ الَّتِي ذَكَرْنَاهَا: فَهَلْ عَلَيْنَا إِذَا قُلْنَا: إِنَّ سَبِيوِيَّةً هُوَ وَاضِحُ الْبَلَاغَةِ وَالتَّجْوِيدِ؟

وَسَبِيوِيَّةً بَعْدَ هَذَا يُشْتَقُّ الْمَوْضُوعَاتِ الْمَشْتَعِبَةِ، وَيُفْرَقُهَا عَلَى عِدَّةِ أَبْوَابٍ: فَعَرَضَ الْإِسْتِنَاءَ فِي سَبْعَةِ عَشَرَ بَابًا، وَالتَّرْخِيمَ فِي اثْنَيْ عَشَرَ. ثُمَّ هُوَ يَذْكُرُ بَعْضَ الْأَبْوَابِ فِي غَيْرِ الْمَوَاقِعِ الَّتِي تُجَانِسُهَا. فَوَضَعَ الْقَسَمَ وَحُرُوفَهُ بَيْنَ التَّصْغِيرِ وَتُونِي التَّوَكِيدِ.

وَبَعْدُ، فَلَا تَعْرِفُ الْعَرَبِيَّةُ كِتَابًا حَفَلَ بِهِ النَّاسُ، وَأَفَادُوا مِنْهُ عَلَى تَعَاقُبِ الْأَجْيَالِ كَكِتَابِ سَبِيوِيَّةٍ. فَقَدْ أَلْفُوا عَنْهُ كِتَابًا، وَأَدَارًا حَوْلَهُ دِرَاسَاتٍ لَا تُحْصَى كَثْرَةً.

أَلْفُوا فِي شَرْحِهِ، وَالتَّعْلِيْقِ عَلَيْهِ، وَالتَّمْهِيدِ لَهُ، وَتَرْتِيبِ مَسَائِلِهِ، وَحَلِّ مُشْكَلَاتِهِ، وَتَوْضِيحِ غَرِيبِهِ وَشَرْحِ شَوَاهِدِهِ، وَتَجْرِيدِ أَحْكَامِهِ. اخْتَصَرُوهُ، وَاخْتَلَفُوا فِيهِ مَا بَيْنَ مُتَعَصِّبٍ عَلَيْهِ، مُتَعَصِّبٍ لَهُ، وَانْتَصَرَ لِهَوْلَاءِ أَنْصَارٍ وَمُؤَيِّدُونَ وَمِنْهُمْ مَنْ انْقَطَعَ لَهُ حَتَّى حَفِظَهُ أَوْ أَنْقَنَ فَهَمَّهُ وَتَخَصَّصَ فِيهِ.

وَلَمْ يُقَدَّرْ لِسَيِّبِيِّهِ أَنْ يَقْرَأَ الْكِتَابَ عَلَى أَحَدٍ أَوْ أَنْ يَقْرَأَهُ عَلَيْهِ أَحَدٌ، وَإِنَّمَا قَرَأَهُ النَّاسُ بَعْدَهُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الْأَخْفَشِ: فَقَدْ وَرَثَ رَحِمَهُ اللَّهُ-عَلِمَ سَيِّبِيِّهِ، وَكَانَ طَرِيقُ النَّاسِ إِلَيْهِ؛ كَمَا حَمَلَ سَيِّبِيُّهِ عِلْمَ الْخَلِيلِ، وَكَانَ طَرِيقُ النَّاسِ إِلَيْهِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- مُلَازِمَةٌ "bağlılık, sebat, ayrılmama" (masdar), (لزم),
 الْعَوْدُ "dönme, dönüş, tekrar gözden geçirme" (masdar), (عاد),
 عَائِقٌ "engel, mania" (ism-i fâil), (عاق),
 حَالٌ دُونَ "engel olma, araya girme" (mazi/kalıp kullanım), (حال),
 يُقَرِّرُ "belirler, anlatır" (muzari), (قر),
 يَلْتَزِمُ "üstlenir, bağlı kalır" (muzari), (لزم),
 تَرْدِيدٌ "tekrarlama, yineleme" (masdar), (رد),
 فَيْضٌ "sel, baskın, bolluk" (masdar/isim), (فاض),
 غَزِيرٌ "bol, çok" (sıfat), (غزر),
 مَأْتُورٌ "nakledilen, nakledile gelen" (ism-i meful), (أثر),
 مُحَدَّثٌ "yeni, sonradan ortaya çıkmış" (ism-i meful), (حدث),
 صُنُوفٌ "sınıf, grup, çeşit, kategori" (kuralsız çoğul), (م: صِنْفٌ) (صنف),
 يُعَلِّقُ عَلَى "yorumlar, değerlendirir" (muzari), (علق),
 يُزَجِّجِي "öne sürer, getirir, sunar" (muzari), (زجج),
 الشُّوَاهِدُ "deliller, kanıtlar, argümanlar" (kuralsız çoğul), (شهد),
 لَا يَقُوتُ "kaçırmaz, ihmal etmez, atlamaz" (muzari), (فات),
 إِحْصَاءٌ "tek tek sayma, hesaplama, istatistik" (masdar), (حصى-أحصى),
 التَّلَاحُمُ "birlik, bir arada olma, iç içelik" (masdar), (لحم),
 الْإِنْسِيَابُ "akıcılık" (masdar), (ساب)

مَقْطَعٌ (ism-i mekân); “bölüm, kesit, cümle, hece” (قطع)

الِاسْتِطْرَادُ (masdar); “konu dışına çıkma, konu değiştirme, ara söz” (طرد)

يُشَرِّعُ (muzari); “koyar, vazeder, belirler” (شرع)

تَدَارِكُ (masdar); “düzeltme, tashih” (درک)

لَمَّ بِـ (mazi); “toparlamak, düzenlemek” (لم)

غَامِضَةٌ (ism-i fâil); “kapalı, muğlak, muamma” (غمض)

بَارِعٌ (ism-i fâil); “usta, mahir, parlak” (برع)

مَجْهُورٌ (ism-i meful); “cehrî, sesli harf” (جهر)

مَهْمُوسٌ (ism-i meful); “gizli, sessiz harf” (همس)

رِخْوٌ (sıfat); “zayıf, sönük” (رخى)

يُشَقِّقُ (muzari); “ayırır, böler” (شق)

الْمُتَشَعِّبَةُ (ism-i fail); “çok çeşitli, dallı budaklı, çok yönlü” (شعب)

التَّرْحِيمُ (masdar); “kelimenin sonundan harf düşürme, terhim” (رحم)

تُجَانِسُ (muzari); “benzer, aynı yapıda olan, aynı cinsten olan” (جنس)

حَفَلَ بِـ (mâzi); “kendini vermek, adamak, yoğunlaşmak” (حفل)

تَعَاقَبُ (masdar); “peş peşe, ard arda olma, birbirini izleme” (عقب)

الْتِمَهِيدُ (masdar); “önsöz, mukaddime, giriş” (مهد)

تَجْرِيدُ (masdar); “soyutlama, çıkarma” (جرد)

انْقَطَعَ لـ (mâzi); “kendini vermek, adamak” (قطع)

أَتَقَنَّ (mâzi); “bir şeyi iyi/sağlam/kaliteli yapmak” (تقن)

تَخَصَّصَ فِيـ (mâzi); “uzmanlaşmak, ihtisas yapmak” (خص)

لَمْ يُقَدَّرْ (meçhul muzari); “mukadder olmadı, takdir edilmedi” (قدر)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - مَا عَدَدُ شُيُوخِ سَيِّبَوَيْهِ، وَأَيُّهُمْ أَهَمُّ بِالنِّسْبَةِ إِلَيْهِ؟
- ٢ - هَلْ سَمِّيَ سَيِّبَوَيْهِ كِتَابَهُ الْمَشْهُورَ الْمَعْنُونَ بِـ "الْكِتَاب" نَفْسُهُ؟
- ٣ - هَلْ يُعَدُّ "الْكِتَابُ" عَمَلًا نَحْوِيًّا بِالْمَعْنَى الْحَدِيثِ؟
- ٤ - هَلْ يَعْضُ سَيِّبَوَيْهِ آرَاءَ شُيُوخِهِ فِي "الْكِتَابِ"؟
- ٥ - مَا شَوَاهِدُ سَيِّبَوَيْهِ فِي الْمَسَائِلِ النَّحْوِيَّةِ؟
- ٦ - أَيُّ شَيْءٍ يَغْلِبُ عَلَى عِبَارَةِ الْكِتَابِ؟
- ٧ - إِلَى أَيِّ شَيْءٍ يَلْجَأُ سَيِّبَوَيْهِ أَحْيَانًا فِي اسْتِنْبَاطِ الْأَحْكَامِ؟
- ٨ - هَلْ اقْتَصَرَ سَيِّبَوَيْهِ عَلَى مَسَائِلِ النَّحْوِ وَالصَّرْفِ فَقَطْ؟
- ٩ - كَيْفَ كَانَ اهْتِمَامُ الْعُلَمَاءِ بِالْكِتَابِ؟
- ١٠ - هَلْ قَرَأَ سَيِّبَوَيْهِ كِتَابَهُ عَلَى أَحَدٍ؟

د - مُمَلَّحَاتُ نَحْوِيَّةٍ: أَسْمَاءُ الْإِسْتِفْهَامِ (٢)

SORU İSİMLERİ (2)

Bir önceki derste soru harflerini işlemiştik. Bu derste ise isim olmaları nedeniyle cümlede aslî görevler üstlenen soru isimlerinden bahsedeceğiz. Bunları kısaca hatırlayacak olursak:

مَنْ - مَا - أَيْنَ - مَتَى - كَيْفَ - كَمْ - أَيُّ - مَاذَا - لِمَاذَا

Soru edatları arasında, harf olanlar dahil, sadece (أَيُّ) murab; diğerleri mebnidir. (أَيُّ) edatı, cümle içindeki dilbilgisel rolü neyi gerektiriyorsa, o harekeyi üstlenir. Soru edatının cümlede hangi rolü üstlendiğini anlamak için önce soru uygun bir şekilde cevaplanır. Cevap cümlesinde soru edatını karşılayan ögenin gramatik rolü neyse, soru cümlesindeki edatın rolü de aynıdır. Örnek:

مَنْ أَنْتَ؟ أَنَا خَالِدٌ. / مَنْ حَضَرَ؟ عَلِيٌّ حَضَرَ. / مَنْ رَأَيْتَ؟ رَأَيْتُ عَصَامًا.

أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ (أَفْضَلُ). / أَيُّ طَيِّبٍ قَابَلْتُ؟ قَابَلْتُ طَيِّبَ الْأَسْنَانِ.

Yukarıdaki örneklerden birincisinde, soru edatının cevabını karşılayan öge cümlede haber konumunda olduğu için soru edatı da haber olarak değerlendirilir. İkinci cümlede fiil cümlesinin fâili, üçüncüsünde fiil cümlesinin mefulün bih'i, dördüncüde isim cümlesinin mübtedâ'sı ve son cümlede fiil cümlesinin mefulün bih'i konumundadır. Son iki örnekte murab olan (أَيُّ) edatının cümledeki rolüne göre hareke değişimi açıkça görülmektedir.

Konuyu sonlandırmadan önce, bazı soru edatlarının başına harfi cer gelebildiğini ifade etmek gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken, (أَيُّ) dışındaki edatların harfi cer nedeniyle sonunun etkilenmeyeceği; ayrıca özellikle (مَا) edatının harfi cerli kullanımının ismi mevsul olan (مَا) ile karışmaması amacıyla sondaki elifin düşürüleceği hususlarıdır. Örnek:

عَنْ+مَا = عَمَّ (عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ) / ل+مَا = لِمَ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ)

فِي+مَا = فِيمَ (فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا) / مِنْ+مَا = مِمَّ (فَالْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ)

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- لَمْ يُسَمِّ سَيِّوِيَهُ كِتَابَهُ، وَلَا جَعَلَ لَهُ مُقَدِّمَةً وَلَا خَاتِمَةً.

Fiil-i muzariyi cezm eden edatlardan olan (لَمْ) nedeniyle, tefil babından olan bu fiilin sonundaki illet harfi düşmüştür. Ondan ivaz/karşılık olarak da sonu kesrelenmiştir. Cümlenin fâili (سَيِّوِيَهُ) isimdir. Bu isim yabancı kökenli (ucme) olması nedeniyle gayr-i munsariftir ve normalde gayr-i munsarif diğer isimler gibi irap olunması; yani ref durumunda sonu dammeli, nasb ve cer durumunda ise fethalı olması gerekirdi. Ancak bu aşamada başka bir kural devreye girmektedir. Bu da terkib-i mezcî ile ilgili bir kuraldır. Bilindiği gibi terkîb-i mezcî, ayrı iki kelimenin kaynaşarak/birleşerek tek kelime haline gelmesi demektir. *Sîbeveyhi* ve *Hâleveyhi* gibi Arapçaya başka dillerden geçmiş olan birleşik isimlerdeki (وَيْهِ) eki, bu kelimelerin sonunu kesre üzere mebni kılmakta, dolayısıyla her üç halde de (ref-nasb-cer) sonu değişmemektedir. Sonu değişmediği için de irabını lafzen değil, mahallen

almaktadır. Burada cümlenin fâili konumundaki (سَيِّوِيَه), kesre üzere mebni olmak üzere mahallen merfudur. Ayrıca (جَعَلَ) fiili baştaki olumsuz fiile atıf yapılmıştır.

٢- يَغْلِبُ عَلَى عِبَارَةِ الْكِتَابِ التَّلَاحُمُ وَالْإِنْسِيَابُ.

Fiil-i muzari ile başlayan bu cümlenin fâili (التَّلَاحُمُ) sözcüğüdür ve (التَّلَاحُمُ) da ona atıf yapılmıştır. Fiil ile fâil arasında câr-mecrûr ve izafet terkibi (isim tamlaması) girmiştir. (يَغْلِبُ) fiili mefulünü harf-i cerle yani dolaylı olarak alan bir fiildir. Bu nedenle (على عِبَارَةِ) câr-mecrûru cümlenin mefulün bih gayr-i sarîh'idir.

٣- وَنُلاَحِظُ أَنَّ سَيِّوِيَهَ لَمْ يَنْقُلْ عَنْ شَيْوَحِهِ فِي هَذِهِ الْأَبْوَابِ الَّتِي ذَكَرْنَاهَا.

Muzari fiilin fâili gizli (نحن) zamiridir. Mefulü ise (أَنَّ) ile başlayan müevvel mastarlı cümledir. Bu haliyle (أَنَّ)'nin ismi (سَيِّوِيَه) olup, mahallen mansubdur. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi bu isim fetha üzere mebnidir. Dolayısıyla irabı mahallen olmak durumundadır. (أَنَّ)'nin haberi ise (لَمْ يَنْقُلْ) ile başlayan fiil cümlesidir ve mahallen merfudur.

٤- وَلَا يَكْتَفِي سَيِّوِيَهَ بِوَأَقِعِ النَّصُوصِ فِي اسْتِنْبَاطِ الْأَحْكَامِ.

Cümle olumsuz muzari ile başlamıştır. Bu fiilin fâili (سَيِّوِيَه), mefulü ise dolaylı tümleç/mefulün bih gayr-i sarîh olarak (بِوَأَقِعِ النَّصُوصِ) câr-mecrûrudur ve mahallen mansubdur. Burada ayrıca isim tamlaması da mevcuttur. Aynı şekilde cümlenin son kısmında da câr-mecrûr ve isim tamlaması yer almıştır.

٥- وَلَمْ يُقَدِّرْ لِسَيِّوِيَهَ أَنْ يَقْرَأَ الْكِتَابَ عَلَى أَحَدٍ أَوْ أَنْ يَقْرَأَهُ عَلَيْهِ أَحَدٌ.

Cümle olumsuz meçhul fiille başlamıştır. Meçhul fiilin nâib-i fâili (أَنَّ) ile başlayan müevvel masdarlı cümledir ve bu kısım mahallen merfudur. (سَيِّوِيَه) ismi başına gelen (ل) harf-i cerrinden dolayı değil, kesre üzere mebni olduğu için böyle gelmiştir. Dolayısıyla bu isim mahallen mecrurdur. Son kısımda yer alan (يَقْرَأَهُ) fiilinin mefulünün fâilden önce gelmesinin sebebi, mefulün

fiile bitişen zamir, fâilin ise zahir/açık isim olarak gelmesidir. Bu durumda vucûben/zorunlu olarak meful fâilden önce gelir.

الوحدة الثالثة عشرة

أدوات الشرط

XIII. ÜNİTE
ŞART EDÂTLARI

Yazarı:

Dr. Ömer ACAR

XIII. Üniteye Genel Bir Bakış

Dillerde genel anlamda görülen bir olgu olmak üzere, belli bir eylemin yapılabilmesini bir şarta/koşula bağlama işi Arapçada bazı edatlar marifetiyle gerçekleştirilmektedir. Eylemin belli bir şarta bağlandığı cümlelerde ikili bir yapı söz konusudur: Şart edatından sonra gelen ve hedeflenen sonucun gerçekleşme şartını bildiren eylem (şart cümlesi) ile bu şartın sağlanması durumunda ortaya çıkacak sonucu içeren cevap (ceza) cümlesi. Konunun ayrıntılı olması ve günlük hayatta sık karşılaşılan dilsel unsurları ihtiva etmesi nedeniyle önem arz etmektedir.

Ünitenin birinci dersinde, Arapçada şart cümlesinin unsurlarından bahsedilecek ve cezm eden şart edatları işlenecektir. İkinci derste ise, cezmetmeyen edatlar ve cevap cümlesinin başına (ف)'nin gelmesiyle ilgili bazı hususlara değinilecektir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Arap dilindeki şart üslûbunu kavrar.
- Şart edatlarını tanıyarak, kurallara uygun olarak kullanmayı öğrenir.
- Şart edatlarıyla ilgili bazı hükümleri bilir.
- Şart edatlarının cümle içindeki kullanılışlarını ve bu durumda üstlendikleri rolü bilir.
- Şart edatlarıyla ilgili öğrendiklerini, öncelikle bu kitaptaki metinler olmak üzere, değişik metinler ve kaynaklar üzerinde uygulamak sûretiyle bilgisini pekiştirir.

Öneriler:

- Arapça metinler, önce sözlük kullanmadan birkaç defa sesli olarak okunmalı; daha sonra sözlük yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır.
- Metin çözümlenirken, tek tek kelimeler üzerinde durmak yerine, bütüne ağırlık vermek ve metnin ana fikrini yakalamaya çalışmak önemlidir.
- Sözlük kullanmak suretiyle, Arapça metnin yazılı olarak dilimize çevrilmeye çalışılması yararlı olacaktır.
- Derslerin sonunda verilen sorular, metnin kavranabilmesi için mutlaka cevaplanmalıdır.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٢٥)

مَجَالِسُ اللُّغَةِ³⁰

مَجْلِسُ أَبِي عُثْمَانَ الْمَازِنِيِّ مَعَ جَمَاعَةٍ مِنَ النَّحْوِيِّينَ

قَالُوا: إِذَا قُلْتَ "زَيْدٌ قَائِمٌ"، زَيْدٌ إِبْتِدَاءٌ وَقَائِمٌ خَبْرُهُ. قَالُوا: فَإِذَا قُلْتَ "إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ"، عَمِلْتَ إِنَّ فِي الْإِبْتِدَاءِ وَبَقِيَ الْخَبْرُ عَلَى حَالِهِ؛ لِأَنَّ إِنَّ لَا تَعْمَلُ فِي الْخَبْرِ، فَخَبَرُهَا خَبْرُ الْإِبْتِدَاءِ. وَهَذَا مَذْهَبُ الْكِسَائِيِّ.

قَالَ أَبُو عُثْمَانَ: هَذَا حَطَأٌ. ثُمَّ سَأَلَهُمْ فَقَالَ: أَخْبِرُونِي عَنْ إِنَّ لِمَ نَصَبْتَ عِنْدَكُمْ؟ قَالُوا: لِأَنَّهَا مُشَبَّهَةٌ بِالْفِعْلِ. قَالَ لَهُمْ: فَإِذَا قُلْتُمْ "إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ"، زَيْدٌ عِنْدَكُمْ إِنَّهُ مَاذَا؟ قَالُوا: عِنْدَنَا أَنَّهُ مَفْعُولٌ مُقَدَّمٌ. قَالَ: فَمَا الْفِعْلُ فِيهِ؟ قَالُوا: إِنَّ. قَالَ: فَبَيْنَ إِنَّ وَبَيْنَ قَائِمٍ سَبَبٌ؟ قَالُوا: لَا. قَالَ: فَهَلْ رَأَيْتُمْ فِعْلًا قَطُّ نَصَبَ وَلَمْ يَرْفَعْ شَيْئًا؟ قَالُوا: هَذَا مُحَالٌ، لِأَنَّ الْفِعْلَ إِذَا لَمْ يَرْفَعْ خَلَا مِنَ الْفَاعِلِ. قَالَ: فَالشيءُ إِذَا شُبِّهَ بِالْفِعْلِ فَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَنْصَبَ وَلَا يَرْفَعَ؛ لِأَنَّهُ إِنْ كَانَ كَذَلِكَ فَلَيْسَ هُوَ مُشَبَّهًا بِفِعْلٍ، لِأَنَّهُ لَا فِعْلٌ فِي الْكَلَامِ نَصَبَ وَلَمْ يَرْفَعْ. قَالُوا: أَحَلَّ كَذَا يَجِبُ. قَالَ لَهُمْ: فَيَجِبُ فِي الْحُرُوفِ الْمَشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ أَنْ تَكُونَ الْإِسْمُ الْمَنْصُوبُ بَعْدَهُ بِمَنْزِلَةِ الْمَفْعُولِ وَيَكُونَ الْخَبْرُ بِمَنْزِلَةِ الْفَاعِلِ حَتَّى يَكُونَ هَذَا الْحَرْفُ مُشَبَّهًا، وَإِلَّا فَلَيْسَ مُشَبَّهًا.

فَأَلْزَمَهُمْ أَنَّ "إِنَّ" وَأَخَوَاتِهَا تَعْمَلُ فِي الْإِسْمِ وَالْخَبْرِ، الْإِسْمُ بِمَنْزِلَةِ الْمَفْعُولِ الْمَقْدَمِ، وَالْخَبْرُ بِمَنْزِلَةِ الْفَاعِلِ. فَلَمْ يَجِدِ النَّحْوِيُّونَ عَنْ تَقْدِيرِهِ مَحِيصًا، وَلَزِمَهُمُ الْكَلَامُ.

³⁰ ez-Zeccâci, Ebu'l-Kâsım Abdu'r-Rahmân b. İshâk. *Mecâlisu'l-'Ulemâ'*, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1999, s. 103; 133.

وهذا مذهب الخليل، فإنه كان يقول: إن نصبت الاسم ورفعت الخبر، لأنها عملت عمل الفعل، فكان الأول كالمفعول، والثاني كالفاعل.

مجلس سيبويه مع محمد بن عبد الله الأنصاري

أبو عليّ عسل بن ذكوان العسكري قال: حدثنا أبو عثمان بكر بن محمد بن حبيب المازني قال: حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري قاضي البصرة قال: سألت سيبويه: كيف تجمع "الجواب"؟ فقال: لا يُجمع. قال أبو عثمان: الجواب مصدر، والمصادر لا تُجمع، ألا ترى أن "جواب" على مثال "فساد" و"صلاح"، فكما لا يُجمع الفساد والفلاح فكذلك لا يُجمع الجواب مثله. وقد جمعت من المصادر أحرف قليلة، وليس يطرد عليه الباب، إلا أنه قد قيل: أمراض، وأشعار، وعقول، وألباب، وأوجاع، وآلام، فلا يحملنك هذا على أن تقيس فتجمع المصادر. فتقول: ضربته ضرباً كثيراً، ولا تقول ضربوا كثيراً، ولو قلت ذلك لصارت أصنافاً من الضرب.

قال: وقولهم "كتاب الجوابات" خطأ، وهو مؤلّد. وكذلك أجوبة كُتبي، وإنما يُقال "كُتبت فلم تُجِبي جواب كُتابي".

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

نَصَبَ "naspetmek, mansub kılmak"; (mâzi), (نصب)

يَرَفَعُ "ref etmek, merfû kılmak"; (muzari), (رفع)

قَطَّ "hiç"; (zarf-ı zaman), (قطّ)

خَلَا مِنْ "siz olmak, yoksun/hâlî olmak"; (mâzi), (خلا)

أَلْزَمَ "ilzam etmek, susturmak, tartışmada üstün gelmek"; (mâzi), (لزم)

مَحْيَصٌ "kaçış, kurtuluş"; (masdar/ism-i mekân), (حاص)

أَحْرَفٌ "harfler, kelimeler, sözcükler"; (م: حَرَفٌ), (حرف)

يَطْرُدُ عَلَى "devam etmek, düzenli olarak gelmek"; (muzari), (طرد)

أَوْجَاعٌ "ağrılar, sancılar" (م: وَجَع) (وجع)
يَحْمِلُ عَلَى "sevk etmek, götürmek" (موزاري), (حمل)
أَصْنَافٌ "çeşitler, türler, kategoriler" (م: صِنْفٌ) (صنف)
مَوْلَدٌ "rivâyet asrından sonraki kullanım" (م: مَوْلِدٌ) (ولد)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - هَلْ تَعْمَلُ "إِنَّ" فِي الْخَبْرِ عَلَى مَذْهَبِ الْكِسَائِيِّ، وَلِمَاذَا؟
- ٢ - مَتَى يَكُونُ الْحَرْفُ مَشَبَّهًا بِالْفِعْلِ؟
- ٣ - كَيْفَ أَلْزَمَ أَبُو عُثْمَانَ التَّحْوِينَ فِي هَذَا الْمَوْضُوعِ؟
- ٤ - كَيْفَ يَكُونُ الْأِسْمُ الْمَنْصُوبُ بَعْدَ حُرُوفِ الْمَشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ؟
- ٥ - هَلْ ذَهَبَ الْخَلِيلُ مَذْهَبَ أَبِي عُثْمَانَ فِي هَذَا الْمَوْضُوعِ؟
- ٦ - كَيْفَ تُجْمَعُ "الْجَوَابُ"؟
- ٧ - هَلِ الْمَصَادِرُ تُجْمَعُ عَلَى قَوْلِ أَبِي عُثْمَانَ؟
- ٨ - هَلِ جُمِعَتْ مِنَ الْمَصَادِرِ شَيْءٌ؟
- ٩ - قُلْ مُفْرَدًا هَذِهِ الْكَلِمَاتِ عَلَى حِدَةٍ: أَمْرَاضٌ، أَشْعَارٌ، عُقُولٌ، أَلْبَابٌ، أَوْجَاعٌ.
- ١٠ - هَلِ هَذِهِ عِبَارَةٌ صَحِيحَةٌ: "كِتَابُ الْجَوَابَاتِ"؟

د - مُمَلِّحَاتُ نَحْوِيَّةٍ: أَدَوَاتُ الشَّرْطِ (١)

ŞART EDÂTLARI (1)

Şart yapılarının kuruluşu şöyle formüle edilebilir:

أداة الشرط + فعل الشرط + جواب الشرط (الجزء)

Şart edatı+Şart fiili+Cevap cümlesi (Ceza). Bir örnek:

"إنَّ تَجْتَهِدَ تَنْجَحَ" "Çalışırsan başarırsın."

Burada, ikinci kısımdaki cevap cümlesinde ifade edilen yargı, birinci cümlede söylenen şarta bağlanmıştır. Yani başarı eylemi, çalışma koşuluna bağlanmıştır.

Şart edatları, cezmeden ve cezmetmeyen edatlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Burada bahsedilen cezm, şart cümlesinin iki unsuru olan şart fiili ve cevap cümlesindeki fiil üzerinde gerçekleşir. Birinci grupta yer alan edatlar bu iki fiili birden cezmettikleri halde, ikinci grupta yer alan edatların şart fiili ve cevabı üzerinde bir etkisi söz konusu değildir. Şimdi her iki fiili de cezm eden edatları ele alalım:

إِنْ - إِذْمَا - مَنْ - مَا - مَهْمَا - مَتَى - أَيَّانَ - أَيْنَ - أَيْنَمَا - أَنَّى - أَيَّ - حَيْثُمَا - كَيْفَمَا

Sırasıyla anlamları: Şayet, eğer, kim, ne, her ne, ne zaman, her ne zaman, nerede, her nerede, nereye/nerede, hangi, nerede/nereye, nasıl. Bunlardan (كَيْفَمَا)'nin sonundaki (مَا) atılırsa cezm etmez. Bu listeden anlaşılan başka bir husus da, (كَيْفَمَا، حَيْثُ، أَيْنَ) gibi farklı amaçlarla kullanılan edatlar cezm eden (مَا) bitiştirilmek suretiyle şart cümlelerinde kullanılabilir.

(أَيَّانَ، أَيْنَ، أَنَّى، مَتَى، حَيْثُمَا) edatları aynı zamanda mekân ve zaman zarfı anlamı taşıdıkları için, şart cümlesinin mefulün fih ögesini oluştururlar. (كَيْفَمَا), genelde hâl olarak değerlendirilir. (أَيَّ) ise, diğer şart edatlarından farklı olarak murabdır ve cümlede mübteda, meful, hâl gibi birçok görev üstlenebilir.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١ - إِذَا قُلْتَ "إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ"، عَمِلْتَ إِنَّ فِي الْإِبْتِدَاءِ.

Bu ünitenin ikinci dersinde işleneceği üzere, (إِذَا) cezmetmeyen şart edatlarından biridir. (قُلْتَ) şart fiili, (عَمِلْتَ) ise cevâbu'ş-şart'tır. Şart fiilinin fâili, (ت) merfu muttasıl zamiridir. Tırnak içinde gösterilen kısım ise mahallen mansub olmak üzere (قُلْتَ) fiilinin mefulüdür. Daha önce de ifade edildiği gibi, (إِنَّ) cümle ortasında yer aldığı halde (ق-و-ل) maddesinden sonra geldiği için (إِنَّ) şeklinde okunmuştur. Tırnak içinde yer alan meful ögesi aslında bir isim cümlesidir. (إِنَّ)'nin ismi (زَيْدًا), haberi ise (قَائِمٌ)'dur. Şartın cevabından hemen sonra gelen (إِنَّ) ise o fiilin mefulü konumunda olup, mahallen mansubdur.

٢ – لِأَنَّ الْفِعْلَ إِذَا لَمْ يَرْفَعْ خَلَا مِنَ الْفَاعِلِ.

(الْفِعْلُ)'nin ismi (أَنَّ)'nin ismi (الْفِعْلُ), haberi ise mahallen merfu olmak üzere cümlenin geri kalan kısmıdır. Bu kısımda cezmetmeyen şart edatı (إِذَا) ile kurulmuş bir şart üslubu söz konusudur. (لَمْ يَرْفَعْ), şart fiili, (خَلَا) ise cevabıdır. Şart fiili başındaki edattan dolayı değil, cezm edatı olan (لَمْ)'den dolayı meczum olmuştur. Bu fiilin fâili (الْفِعْلُ) sözcüğüne dönen gizli bir (هُوَ) zamiridir. Cevap fiilinin fâili de gizli (هُوَ) zamiridir ve o da (الْفِعْلُ) sözcüğüne dönmektedir. Bu fiil mefulünü dolaylı olarak almıştır (مِنَ الْفَاعِلِ).

٣ – يَجِبُ فِي الْحُرُوفِ الْمَشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ أَنْ تَكُونَ الْإِسْمُ الْمَنْصُوبُ بَعْدَهُ بِمَنْزِلَةِ الْمَفْعُولِ.

(يَجِبُ) muzari fiilinin fâili (أَنْ) ile başlayan müevvel masdarlı cümledir ve mahallen merfûdur. Baştaki fiilin mefulün ise (فِي الْحُرُوفِ) câr-mecrûrudur ve bu öge mahallen mansubdur. Müevvel masdar kısmında yer alan (تَكُونُ) nâkıs fiilinin ismi (الْإِسْمُ) sözcüğüdür ve hemen sonrasında gelen (الْمَنْصُوبُ) onun sıfatıdır. (بَعْدَهُ) zarf-ı mekândır. (بِمَنْزِلَةِ الْمَفْعُولِ) câr-mecrûr halindeki şibih cümle ise mahallen mansub olmak üzere kâne'nin haberidir.

٤ – كَتَبْتُ فَلَمْ تُجِبْنِي جَوَابَ كِتَابِي.

(كَتَبْتُ) fiil-i mâzisi, kendisine bitişmiş/muttasıl faillik zamiri (تُ) ile fiil+faili oluşturmuştur. Meful ise, cümlenin geri kalan kısmından anlaşıldığı için hazfedilmiştir. Bunun takdiri şudur: “Ben sana mektup (كِتَاب) yazdım ama sen benim mektubuma/yazıma cevap vermedin.” (لَمْ) ile meczum olan fiilin fâili ise gizli (أَنْتِ) zamiridir. Mefulü ise fiilin sonuna bitişmiş yâ'dır. Bu muttasıl zamir mahallen mansubdur. Aradaki nun harfi ise kaynaştırma nunu/nûn-ı vikâyedir. Meczum fiilin mefulü (جَوَاب) sözcüğüdür. Aynı zamanda muzâf olan bu ögeden sonra gelen (كِتَاب) sözcüğü muzafun ileyh ve aynı zamanda muzâf, sondaki zamir ise muzâfun ileyhdir ve mahallen mecrurdur.

٥ – وَلَوْ قُلْتَ ذَٰلِكَ لَصَارَتْ أَصْنَافًا مِّنَ الضَّرْبِ.

Cezmetmeyen şart edatlarından (لَوْ) ile kurulmuş bir şart cümlesi ile karşı karşıyayız. Bu edattan sonra gelen (قُلْتَ) ögesi şart fiili, (لَصَارَتْ) ise şartın cevabıdır. Başına, anlama ve iraba katkısı olmayan (لَ) getirilmiştir. Şart fiilinin fâili, (ت) merfu muttasıl zamiri, mefulü ise (ذَٰلِكَ)'dir. Cevap cümlesinin fâili gizli (هي) zamiri, mefulü ise (أَصْنَافًا) sözcüğüdür. Geri kalan kısım ise câr-mecrûrdur.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٢٦)

الْحَجَّاجُ³¹

خَطِيبٌ مِنْ جَبَابِرَةِ الْعَرَبِ، لَمْ يَرِثْ مُلْكًا وَلَا حُكْمًا، وَلَكِنَّهُ وَصَلَ بِمَوَاهِبِهِ إِلَى الْحُكْمِ وَالْإِمَارَةِ، وَكَانَتْ الْفَصَاحَةُ إِحْدَى وَسَائِلِهِ الْكُبْرَى. ذَلِكَ هُوَ أَبُو مُحَمَّدِ الْحَجَّاجِ بْنِ يُوسُفَ الثَّقَفِيِّ.

وُلِدَ الْحَجَّاجُ بِالطَّائِفِ سَنَةَ إِحْدَى وَأَرْبَعِينَ لِلْهِجْرَةِ، أَيَّ فِي السَّنَةِ الَّتِي أَسَّسَ فِيهَا مُعَاوِيَةُ الدَّوْلَةَ الْأُمَوِيَّةَ. وَكَانَ أَبُوهُ "يُوسُفُ بْنُ الْحَكَمِ" مِنْ مَشَائِخِ ثَقِيفٍ وَرُويَ أَنَّهُ كَانَ مُعَلِّمَ صَبْيَانٍ، كَمَا رُويَ أَنَّ الْحَجَّاجَ كَانَ فِي أَوَّلِ أَمْرِهِ يُعَلِّمُ الصَّبْيَانَ مَعَ أَبِيهِ، ثُمَّ صَارَ دَبَّاعًا، وَقِيلَ إِنَّهُ كَانَ يَبِيعُ الرَّيِّبَ بِالطَّائِفِ. وَلَكِنَّ أَحْبَارَ الرُّوَاةِ قَدْ اضْطَرَبَتْ بِشَأْنِ هَذَا الشَّطْرِ مِنْ حَيَاةِ الْحَجَّاجِ الْأُولَى بِالطَّائِفِ وَالْحِجَازِ، بِحَيْثُ لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَسْتَخْلِصَ مِنْهَا صُورَةً صَحِيحَةً نَطْمِئِنُّ إِلَيْهَا.

وَالْوَاقِعُ أَنَّ الرُّوَاةَ قَدْ نَسَجُوا كَثِيرًا مِنَ الْأَسَاطِيرِ حَوْلَ الْحَجَّاجِ، وَمِنْ ذَلِكَ مَثَلًا مَا رَوَاهُ الْمَسْعُودِيُّ فِي "مُرُوجِ الذَّهَبِ" حَوْلَ وِلَادَتِهِ.

مَهْمَا يَكُنْ مِنَ الْأَمْرِ فَالْمَعْرُوفُ أَنَّ الْحَجَّاجَ حَفِظَ الْقُرْآنَ فِي صِبَاهُ، وَرَوَى الْأَحَادِيثَ وَأَشْعَارَ الْعَرَبِ. وَلَمَّا كَانَتْ الطَّائِفُ وَسَطَ بَيْعَةِ عَرَبِيَّةٍ تَحُوطُهَا الْبَادِيَّةُ، فَقَدْ نَشَأَ الْحَجَّاجُ عَلَى فَصَاحَةِ الْبَدْوِ وَجَفْوَةِ طِبَاعِهِمْ.

وَلَقَدْ نَشَأَ فِي عَصْرِ فِتْنٍ وَشَعْبٍ وَحُرُوبٍ اتَّصَلَتْ مِنْذُ مَقْتَلِ الْخَلِيفَةِ عُثْمَانَ. وَكَانَ مِنْ أَخْطَبِ النَّاسِ فِي زَمَانِهِ، قَدِيرًا عَلَى ارْتِجَالِ الْكَلَامِ، مُبْتَكِرًا لِلْمَعَانِي يَسْتَلْهِمُهَا مِنْ طَبْعِهِ الْفَيَاضِ، وَبَدِيهِتِهِ الْحَاضِرَةِ. إِلَى جَانِبِ حَفِظِهِ الْقُرْآنَ، وَعِلْمِهِ

³¹ Ahmed, Enver. *Hutabâ'u San'ati't-Târîh*, s. 53-59.

بالسُّنَّةِ، وروايتِهِ لِلأَدَبِ، وخِبرَتِهِ بِنُفوسِ الجَمَاهِيرِ، فَكَانَ يَعْرِفُ كَيْفَ يَسْتَشْهَدُ بِمَا يُؤَيِّدُ عِلْمَهُ وَيُرِّرُ سِيَّاسَتَهُ.

وَكَانَ أُسْلُوبُهُ يَمْتَّازُ بِالْجَزَالَةِ وَالْفُحُولَةِ، فَكَانَ أَشْبَهَ بِأَسَالِيبِ البَدْوِ فِي قُوَّتِهِ وَتَأثيرِهِ فِي النُّفوسِ. وَمِمَّا زَادَ فِي قُوَّةِ أُسْلُوبِهِ الخِطَابِيُّ الأَعْرَاضُ الَّتِي كَانَتْ تَدْفَعُهُ إِلَى الخِطَابَةِ ذَلِكَ أَنَّ سِيَّاسَةَ الحِجَّاجِ كَانَتْ تَقُومُ فِي جُمَلَتِهَا عَلَى البَطْشِ وَالقَمْعِ، وَكَانَ يَقُولُ "إِنِّي وَاللَّهِ مَا أَرَى أَنَّ أَرْدُ بَنِي اللِّكِيَّةِ إِلَى طَاعَتِي إِلَّا بِالسِّيفِ". وَهَكَذَا مَثَلَ دَوْرَ الطَّاعِيَةِ، وَاتَّخَذَ أُسْلُوبَ الدِّكْتَاتُورِ، وَكَانَتْ مُعْظَمُ خُطْبِهِ سِلْسِلَةً مُتَّصِلَةً مِنَ الوَعِيدِ يُرْهَبُ بِهَا النَّاسَ، وَيُصَبِّهَا عَلَيْهِمْ قَدَائِفَ حَاصِدَةً، وَحُمَمًا مُلْتَهَبَةً، وَيُرْسِلُ النُّدْرَ فِي كَلِمَاتٍ لَهَا بَرِيقُ السُّيُوفِ وَدَوِيُّ القَنَابِلِ.

أَجَلٌ.. كَانَ يَحْكُمُ النَّاسَ بِسِيفِهِ وَلِسَانِهِ. وَمِنْ عَجَبٍ أَنَّ هَذَا الطَّاعِيَةَ الجَبَّارَ كَانَ يَعْنِي بِهَيْئَتِهِ وَمَلْبَسِهِ. رَوَى صَاحِبُ العِقْدِ الفَرِيدِ عَنِ الرِّيَاشِيِّ، عَنِ العُتْبِيِّ عَنِ أَبِيهِ قَالَ "مَا رَأَيْتُ مِثْلَ الحِجَّاجِ. كَانَ زِيُّهُ زِيَّ شَاطِرٍ، وَكَلَامُهُ كَلَامَ خَارِجِيٍّ، وَصَوْلَتُهُ صَوْلَةَ جَبَّارٍ فَسَأَلْتُهُ عَنِ زِيِّهِ فَقَالَ كَانَ يُرْجِلُ شَعْرَهُ وَيَخْضِبُ أَطْرَافَهُ" وَرُوِيَ أَنَّهُ حِينَمَا وَفَدَتْ وَفُودُ العِرَاقِ عَلَى سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ المَلِكِ وَسَأَلَهُمْ عَنِ الحِجَّاجِ قَالُوا: "يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ، إِنَّا نُخِيرُكَ عَنِ عَدُوِّ اللَّهِ بِعِلْمٍ، كَانَ يَتَرْتَمِنُ تَرْتِينَ المَوْسِمَةِ، وَيَصْعَدُ المِنْبَرَ فَيَتَكَلَّمُ بِكَلَامِ الأَخْيَارِ، فَإِذَا نَزَلَ عَمِلَ عَمَلَ الفَرَاعِنَةِ".

وهذه خُطْبَتُهُ الشَّهِيرَةُ: عِنْدَمَا ذَهَبَ وَإِلِيَّاءَ عَلَى العِرَاقِ تَصَوَّرَ أُسْلُوبَهُ وَخَصَائِصَهُ وَطَاعِعَهُ الفَنِيِّ. فَهُوَ يَبْدَأُ أَوَّلَ خُطْبَتِهِ بِأُسْلُوبِ تَمَثُّلِيٍّ يَسْتَدْرِجُ بِهِ أَهْلَ العِرَاقِ وَيَسْتَرَعِي انْتِبَاهَهُمْ، ثُمَّ يَسْتَشْهَدُ بِالشُّعْرِ وَالقُرْآنِ، وَيَقْدِفُ وَجْهَهُمْ بِعِبَارَاتٍ خَشِنَةٍ كَأَنَّهَا قَطَعُ الصَّخْرِ.

أُنْظِرْ إِلَيْهِ وَقَدْ خَرَجَ إِلَى الكُوفَةِ فِي اثْنَيْ عَشَرَ رَاكِبًا عَلَى النَّجَائِبِ، ثُمَّ دَخَلَهَا فُجَاءَةً حِينَ انْتَشَرَ النَّهَارُ، وَبَدَأَ بِالمَسْجِدِ فَدَخَلَهُ وَقَالَ "عَلَيَّ بِالنَّاسِ". وَصَعِدَ المِنْبَرَ وَقَدْ تَلَّمَّ بِعِمَامَةٍ خَزَّ حَمْرَاءَ غَطَّى بِهَا أَكْثَرَ وَجْهِهِ، مُتَقَلِّدًا سَيْفًا، مُتَنَكِّبًا قَوْسًا،

وَجَلَسَ سَاعَةً لَا يَتَكَلَّمُ حَتَّى قَالَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ "فَبِحَ اللَّهِ بَنِي أُمِّيَّةٍ حَيْثُ تَسْتَعْمِلُ مِثْلَ هَذَا عَلَى الْعِرَاقِ" وَقَالَ عُمَيْرُ بْنُ ضَابِيٍّ الْبَرْجَمِيُّ: أَلَا أَحْصِيهِ لَكُمْ؟ فَقَالَ النَّاسُ "أَمْهَلُ حَتَّى نَنْظُرُ". فَلَمَّا رَأَى الْحَجَّاجُ أَنَّ عْيُونَ النَّاسِ إِلَيْهِ، قَامَ فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ وَقَالَ: أَنَا ابْنُ جَلَا وَطَلَّاعُ الثَّنَائِيَا مَتَى أَضَعُ الْعِمَامَةَ تَعْرِفُونِي

يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ! إِنِّي لَأَرَى أَبْصَارًا طَامِحَةً، وَأَعْنَاقًا مُتَطَاوِلَةً، وَرُءُوسًا قَدْ أَيْنَعَتْ وَحَانَ قِطَافُهَا، وَإِنِّي لَصَاحِبُهَا. وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى الدِّمَاءِ تَتَرَفَّرُقُ بَيْنَ الْعَمَائِمِ وَاللَّحَى.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- جَبَابِرَةٌ "zorba, tiran, dev"; (kuralsız çoğul); (م: جَبَّارٌ), (جبر)
- مَوَاهِبٌ "hediye, yetenek, Allah vergisi"; (kuralsız çoğul); (م: مَوْهَبَةٌ) (وهب)
- الزَّيْبُ "kuru üzüm"; (isim); (زب)
- اضْطَرَبَ "çelişik/karışık olmak, çatışmak"; (mâzi), (ضرب)
- الشَّطْرُ "yan, kısım, yarım"; (isim); (شطر)
- نَسَجَ "örmek, dokumak, kurgulamak"; (mâzi); (نسج)
- صِبَاءٌ "çocukluk, gençlik"; (isim); (صبا)
- جَفْوَةٌ "kabalık, haşinlik, sertlik"; (masdar); (جفا)
- طِبَاعٌ "tabiat, huy, karakter, mizaç"; (م: طَبِيعٌ) (طبع)
- شَعَبٌ "kavga, niza, huzursuzluk"; (masdar); (شغب)
- أَخْطَبُ "hatip, hitabet ustası"; (mâzi); (خطب)
- مُبْتَكِرٌ "orijinal"; (ism-i meful); (خطب)
- يَسْتَلْهِمُ "ilham alır, esinlenir"; (muzari); (لهم)
- الْفَيَاضُ "taşkın, bol, kırkambar, bilgi yüklü"; (ism-i meful); (فاض)

بَدِيهَةٌ (ism-i meful); “soğukkanlılık, hazır cevaplık” (بده)
 الْجَمَاهِيرُ (م: جُمهور) (جمهر) (kuralsız çoğul isim); “kalabalıklar, yığınlar”
 يُبْرِرُ (muzari); “temize çıkarmak, haklı göstermek” (بر)
 الْجَزَالَةُ (masdar); “açıklık, netlik, fesahat” (جزل)
 الْفُحُولَةُ (masdar); “mükemmellik, ustalık” (فحل)
 الْأَغْرَاضُ (م: غَرَض) (غرض) (kuralsız çoğul isim); “amaçlar, gayeler”
 الْبَطْشُ (masdar); “zulüm, gaddarlık” (بطش)
 الْقَمْعُ (masdar); “engelleme, kontrol altına alma” (قمع)
 بَنِي اللَّكِيْعَةِ (ابن/الكع) (kalıp kullanım); “ahmaklar, aşağılık kimseler”
 مَثَلٌ (mazi); “sahnelemek, uygulamak” (مثل)
 الطَّاعِيَةُ (ism-i fâil); “zorba, despot, tiran” (طغى)
 يَصُبُّ عَلَى (muzari); “döküyor, boşaltıyor” (صب)
 قَدَائِفُ (kuralsız çoğul); “taş, gülle, kurşun, bomba” (قذف)
 حَاصِدَةٌ (ism-i fâil); “biçen, biçici, ezici, yok edici” (حصد)
 حُمَمٌ (م: حُمَّة) (حم) (kuralsız çoğul); “kül, lav, kor”
 مُلْتَهَبَةٌ (ism-i fâil); “tutuşmuş, alevli, heyecanlı, ateşli” (لهب)
 النُّذْرُ (م: نَذِير) (نذر) (kuralsız çoğul); “uyarıcı, uyarı, ikaz”
 بَرِيْقٌ (masdar/isim); “parıltı, ışıltı” (برق)
 دَوِيٌّ (isim); “ses, eko, akis, vızırıtı” (دوى)
 الْقَنَابِلُ (م: قُنْبَلَة) (قنبل) (kuralsız çoğul); “bomba”
 زِيٌّ (isim); “elbise, kostüm, kılık” (زي)
 شَاطِرٌ (ism-i fâil/sıfat); “kurnaz, becerikli, zeki, maharetli” (شطر)
 صَوْلَةٌ (masdar/isim); “saldırı, hamle, despotluk, istibdat” (صال)
 يُرَجِّلُ (muzari); “[saçı] uzatmak, salmak” (رجل)

يَخْضِبُ “kına yakmak, boyamak” (muzari); (خضب)
أَطْرَافٌ “uçlar, yanlar” (kuralsız çoğul); (م: طَرَف) (طرف)
المُؤَمِّسَةُ “fahişe” (ism-i fâil); (ومس)
الْفِرَاعِنَةُ “Firavunlar, tiranlar” (kuralsız çoğul); (م: فِرْعَوْن) (فرعن)
يَسْتَدْرِجُ “aklını çeliyor, cezbediyor” (muzari); (درج)
يَسْتَرْعِي “dikkatini çekiyor, bakışları üzerinde topluyor” (muzari); (رعى)
إِنْتِبَاهٌ “dikkat, ilgi” (muzari); (نبه)
يَقْدِفُ “atıyor, savuruyor” (muzari); (قذف)
النَّجَائِبُ “seçkin, has, güzide” (mükesser çoğul); (م: نَجِيْبَة) (نجب)
تَلْتَمِسُ ب “örtünmek, sarınmak, bürünmek” (mazi); (لتم)
عِمَامَةٌ “sarık” (isim); (عم/عمم)
خَزٌّ “ipek, ipek kumaş, ipekli elbise” (isim); (خز)
مُتَقَلِّدٌ “kuşanmış” (ism-i fâil); (قلد)
مُتَنَكِّبٌ “omuzuna asmış, geçirmiş” (ism-i fâil); (نكب)
حَصَبٌ — “taş atmak, taşlamak” (mazi); (حصب)
أَمِهْلٌ “yavaş ol, acele etme, süre ver” (emr-i hâzır); (مهل)
أَبْنُ جَلَا “meşhur, şöhretli, açık, sabah” (kalıp kullanım); (ابن/جلا)
طَلَّاعُ الشَّنَائِيَا “maharetli, iş bitirici, canlı, enerjik” (kalıp kullanım); (طلع/ثنى)
طَامِحَةٌ “hırslı, meraklı, tamahkâr” (ism-i fâil); (طمح)
مُتَطَاوِلَةٌ “küstah, uzun uzun bakan” (ism-i fâil); (طول)
أَيَّعَ “erişmek, olgunlaşmak” (mazi); (ينع)
حَانَ “vakti gelmek” (mazi); (حان)
قَطَافٌ “toplama, devşirme, hasat” (masdar); (قطف)
تَتَرَفَّقُ “akmak, sızmak, parlamak” (muzari); (رقرق)

اللَّحَى "sakallar" (kuralsız çoğul), (م: لِحْيَة) (لحى)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - كَيْفَ وَصَلَ الْحَجَّاجُ إِلَى الْحُكْمِ وَالْإِمَارَةِ؟
- ٢ - هَلِ الْأَخْبَارُ الْمَرْوِيَّةُ عَنِ الْحَجَّاجِ صَحِيحَةٌ تَمَامًا؟
- ٣ - مَا هُوَ الثَّابِتُ عَنِ حَيَاةِ الْحَجَّاجِ، وَمَا قِيَمَتُهُ؟
- ٤ - فِي أَيِّ بَيْعَةٍ نَشَأَ الْحَجَّاجُ؟
- ٥ - مَا حَالُ عَصْرِ الْحَجَّاجِ مُنْذُ مَقْتَلِ عُثْمَانَ (ض)؟
- ٦ - بِمِ يَمْتَازُ أَسْلُوبُ الْحَجَّاجِ؟
- ٧ - عَلَامَ كَانَتْ تَقُومُ سِيَاسَةُ الْحَجَّاجِ فِي جُمَلَتِهَا؟
- ٨ - أَكَانَ الْحَجَّاجُ يَهْتَمُّ بِهَيْئَتِهِ وَمَلْبَسِهِ؟
- ٩ - مَاذَا قَالَ النَّاسُ عَنِ شَخْصِيَّةِ الْحَجَّاجِ وَإِجْرَاءَاتِهِ الْقَمْعِيَّةِ؟
- ١٠ - مَاذَا قَالَ الْحَجَّاجُ فِي خُطْبَتِهِ الْمَشْهُورَةِ؟

د - مَلَا حَظَاتِ نَحْوِيَّةٍ: أَدْوَاتُ الشَّرْطِ (٢)

ŞART EDÂTLARI (2)

Birinci derste cezmeden edatlara değinilmişti. Bu derste ise şart fiili ve cevap cümlesini cezmetmeyen edatlar ele alınacak, ayrıca cevap cümlesinin başına (ف)nin gelmesiyle ilgili kurallar hatırlatılacaktır. Cümleye şart anlamı katmakla birlikte şart-cezâ fiillerini cezmetmeyen edatlar iki tanedir: (لَوْ) ve (إِنْ). Bunların her ikisi de Türkçemize "şayet, eğer" şeklinde tercüme edilir. Bazen, anlama ve iraba etkisi olmamak üzere (لَوْ) ile kurulmuş şart cümlesinin cevabının başına (لِ) harfi getirilir. Örnekler:

"Kötülük ekersen, pişmanlık biçersin" لَوْ تَزْرَعُ الشَّرَّ تَحْصُدُ النَّدَمَ.

لَوْ أَدْرَكَ النَّاسُ قِيَمَةَ الْوَقْتِ، لَكَانَتْ الْبَشَرِيَّةُ فِي مَكَانَةٍ أَرْفَى الْيَوْمِ.

“Şayet insanlar vaktin kıymetini idrak etselerdi, bugün insanlık daha ileri bir yerde olurdu.”

Esasen, şart ve cezadan oluşan şart cümlesinin başında (ف) harfinin bulunmamasıdır. Ancak şu beş durumda cevap cümlesinin başına (ف) harfinin getirilmesi zorunludur:

1. Cezâ isim cümlesi olursa: "وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ"
2. Cezâ, talebi cümle olursa: "قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ" الله"
3. Cezâ (كَيْسَ، بَيْسَ، نَعَمَ، عَسَى) câmid fiillerden olursa:
"إِنْ تَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ فَعَسَى أَنْ يَرَحْمَكُمْ"
4. Cevap cümlesinin başında (لَنْ، مَا، لَأَ) gibi olumsuzluk edatlarından biri bulunursa: "وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ"
5. Cevap cümlesinin başında (سَ، سَوْفَ، قَدْ)'den biri olursa:

"مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ"

Talebî cümle; emir, nehiy, temenni ve soru bildiren cümlelerdir. Cevap cümlesinin başına (ف) geldiğinde, cümle mahallen meczum kabul edilir. Ancak cevap cümlesinin başında (ف) bulunmazsa, şart ister cezmeden edatla ister cezmetmeyen edatla kurulmuş olsun, cümlenin iraptan mahalli yoktur.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- وَقِيلَ إِنَّهُ كَانَ يَبِيعُ الزَّبِيبَ بِالطَّائِفِ.

Cümle meçhul mâzi olan (قِيلَ) ile başlamıştır. Bu fiilin nâib-i fâili, mahallen merfu olmak üzere, cümlenin geri kalan kısmıdır. (ق-و-ل) maddesinden sonra (إِنَّ) şeklinde okunduğuna dikkat edilmelidir. Buradaki (إِنَّ)'nin ismi muttasıl zamir olarak gelmiştir ve mahallen mansubdur. Haberi ise (كَانَ) ile

başlayan ve mahallen merfu olan cümledir. Buradaki kâne'nin ismi gizli (هو) zamiri olup, inne'deki zamirin sahibine dönmektedir. Haberi ise (يبيع) ile başlayan cümledir ve mahallen mansubdur. Bu fiilin faili gizli (هو) zamiri, mefulü ise (الزَّيْب) kelimesidir. (بِالطَّائِفِ) ise mekân bildirdiği için mefulün fih'dir ve mahallen mansubdur.

٢- لَكِنَّ أَخْبَارَ الرُّوَاةِ قَدْ اضْطَّرَبَتْ بِشَأْنِ هَذَا الشَّطْرِ مِنْ حَيَاةِ الْحَجَّاجِ الْأُولَى
بِالطَّائِفِ وَالْحِجَازِ.

(لَكِنَّ) ve benzerlerinden olup ismini nasb, haberini ref eden (لَكِنَّ)nin ismi (أَخْبَارَ), haberi ise (قَدْ اضْطَّرَبَتْ) ile başlayan cümledir ve bu cümle mahallen merfudur. Haberi oluşturan cümledeki fiilin fâili gizli (هي) zamiri olup, (بِشَأْنِ هَذَا الشَّطْرِ) kelimesine dönmektedir. Mefulün bih gayr-i sarîhi ise (بِشَأْنِ هَذَا الشَّطْرِ) ile başlayan kısım olup, mahallen mansubdur. Meful ögesi dâhil olmak üzere cümlede art arda (zincirleme) isim tamlamaları ve (حَيَاةِ الْحَجَّاجِ الْأُولَى) ifadesinde de birinci ve üçüncü ögeler arasında sıfat tamlaması mevcuttur.

٣- لَقَدْ نَشَأَ الْحَجَّاجُ فِي عَصْرِ فِتْنٍ وَ شَعْبٍ وَ حُرُوبٍ اتَّصَلَتْ مِنْذُ مَقْتَلِ الْخَلِيفَةِ
عُثْمَانَ.

(نَشَأَ) mazi fiilin başına gelen (قَدْ) tahkik/kesinlik bildirmektedir. Cümlenin fâili (الْحَجَّاجِ)'dir. Mefûlün fih ögesi ise zaman bildiren (فِي عَصْرِ) ifadesidir ve mahallen mansubdur. (عَصْرِ) muzâf, (فِتْنٍ) muzafun ileyhdır. (شَعْبٍ) ve (حُرُوبٍ) kelimeleri de (فِتْنٍ) kelimesine atıf yapılmıştır ve dolayısıyla aynı irabı almıştır. (فِتْنٍ) kelimesi ayrıca mevsuf, (اتَّصَلَتْ) ile başlayan fiil cümlesi de onun sıfatıdır. Buradaki fiilin fâili gizli (هي) zamiri olup, (فِتْنٍ) kelimesine dönmektedir. (مِنْذُ) harf-i cer, (مَقْتَلِ) mecrur ve muzâf, (الْخَلِيفَةِ) ise muzâfun ileyhdır. (عُثْمَانَ) ise halife kelimesinden bedeldir. Normalde kesre ile mecrur olması gerekirken, gayr-i munsarif alem/özel isimlerden olduğu için kesre yerine fetha ile mecrûr olmuştur.

٤- مِمَّا زَادَ فِي قُوَّةِ أُسْلُوبِهِ الْخِطَابِيِّ الْأَعْرَاضُ الَّتِي كَانَتْ تَدْفَعُهُ إِلَى الْخِطَابَةِ.

İsim cümlesinin haberinin şibih cümle halinde başa geçip, mübtedanın tehir edildiği bir örnekle karşı karşıyayız. Câr-mecrûrdan oluşan şibih cümle halindeki haber mahallen merfu, mübtedayı muahhar olan (الأَعْرَاضُ) sözcüğü ise damme ile merfudur. (زَادَ) fiilinin faili gizli (هُوَ) zamiri olup, mevsule olan (مَا) 'ya râcidir. (قُوَّةً) muzâf, (أُسْلُوبِهِ) muzâfun ileyh ve aynı zamanda mevsuf, (الْخِطَابِيِّ) ise bunun sıfatıdır. Mübteda ögesi olan (الأَعْرَاضُ) 'dan sonra gelen (الَّتِي) ism-i mevsulü de mübtedanın sıfatıdır. Bu ism-i mevsulden sonra gelen sıla cümlesinin irabdan mahalli yoktur.

٥- يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ! إِنِّي لَأَرَى أَبْصَارًا طَامِحَةً، وَأَعْنَاقًا مَمْتَاوِلَةً، وَرُءُوسًا قَدْ أَيْبَعَتْ وَحَانَ قِطَافُهَا، وَإِنِّي لَصَاحِبُهَا.

(الْكُوفَةِ) muzâf, (يَا) nidâ edatı, (أَهْلَ) sözcüğü münâdâ-mansub ve aynı zamanda muzâf (يَا) ise muzâf ileyhtir. Nidâdan sonra gelen (إِنَّ) 'nin ismi kendisine bitişen (يَا) zamiridir ve mahallen mansubdur. Haberi ise (لَأَرَى) fiilidir ve mahallen merfudur. Haberin başındaki lâm, Arapçada “lâm-ı ibtidâ” veya “lâm-ı muzahlaka” olarak isimlendirilir. Bu harfin esas anlamı tekit olmakla birlikte, cümle başında gelen (إِنَّ) 'den dolayı iki tekit edatının aynı anda kullanılması uygun görülmediği için biraz ötelenmiş ve bu nedenle “muzahlaka” (kaydırılmış, ötelenmiş” adını almıştır. Fiilin fâili gizli (أَنَا) zamiri, mefulü ise (أَبْصَارًا) sözcüğüdür. Meful olan öge aynı zamanda mevsuf, (طَامِحَةً) da onun sıfatıdır. (وَأَعْنَاقًا) sözcüğü de (أَبْصَارًا) üzerine atıftır ve takip eden sözcük de onun sıfatıdır. (وَرُءُوسًا) kelimesi de yine () üzerine atıftır. Bu mevsubtan sonra gelen (قَدْ أَيْبَعَتْ) cümlesi mahallen mansub olmak üzere onun sıfatıdır. Bu cümleye (وَحَانَ قِطَافُهَا) cümlesi atıf yapılmıştır. Cümlelerin başındaki yapı sonunda da mevcuttur. Burada da lâm-ı muzahlaka (إِنَّ) 'nin haberinin başına geçmiş ve anlamı pekiştirme görevi üstlenmiştir.

الوحدة الرابعة عشرة

خير المنصرف

XIV. ÜNİTE

GAYR-İ MUNSARİF

Yazarı:

Dr. Ömer ACAR

XIV. Üniteye Genel Bir Bakış

Bilindiği gibi, irab olgusu Arapçaya mahsustur. Gramer kitaplarında kelimelerin son harekesinin değişip değişmemesi, hangi durumlarda ne gibi değişiklikler meydana geleceği gibi konular belli kurallar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu üniteye değineceğimiz gayr-i munsarif konusu da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Konu ayrıntılı ve nispeten anlaşılması güç olduğu için irab ve bina, murab ve mebni kelimeler, irab işaretleri vs. konularla ilgili bir alt yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kitapta amacımız bütün gramer konularını ayrıntılı bir biçimde işlemek olmadığı için, burada kısaca bazı hatırlatmalarda bulunmakla yetineceğiz.

Ünitenin birinci dersinde, gayr-i munsarif isimler arasında en çok kullanılan özel isimler işlenecektir. İkinci derste ise, gayr-i munsarif sıfatlar ve diğer gayr-i munsarif isimler ele alınacaktır.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Arap irab ve bina konusunu kavrar.
- Gayr-i munsarif isimleri tanıır ve çeşitleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Gayr-i munsariflerin cümle içindeki kullanılışlarını ve irab durumlarını bilir.
- Gayr-i munsariflerle ilgili öğrendiklerini, öncelikle bu kitaptaki metinler olmak üzere, değişik metinler ve kaynaklar üzerinde uygulamak suretiyle bilgisini pekiştirir.

Öneriler:

- Arapça metinler, önce sözlük kullanmadan birkaç defa sesli olarak okunmalı; daha sonra sözlük yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır.
- Metin çözümlenirken, tek tek kelimeler üzerinde durmak yerine, bütüne ağırlık vermek ve metnin ana fikrini yakalamaya çalışmak önemlidir.
- Sözlük kullanmak suretiyle, Arapça metnin yazılı olarak dilimize çevrilmeye çalışılması yararlı olacaktır.
- Derslerin sonunda verilen sorular, metnin kavranabilmesi için mutlaka cevaplanmalıdır.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٢٧)

لَوْلَا الْقُرْآنُ مَا كَانَتْ عَرَبِيَّةً³²

نشأت الدراسات العربية بفروعها المختلفة، متعلقة بالقرآن الكريم، كتاب الله العزيز، فكان القرآن هو المحور، الذي دارت حوله تلك الدراسات المختلفة، سواء منها تلك الدراسات، التي تتعلق تعلقاً مباشراً بتفسير القرآن، وتوضيح آياته، وتبيين معناه، واستنباط أحكام الشريعة منه، أو تلك التي تخدم هذه الأغراض جميعها، بالبحث في دلالة اللفظ، واشتقاق الصيغ، وتركيب الجمل، والأسلوب والصور الكلامية، واختلافها باختلاف المقام، حتى تلك الدراسات التي تتعلق بالرسم الإملائي، والفلك، والرياضة، واستكناه أسرار الطبيعة. كل هذه الدراسات قامت أساساً، لخدمة الدين الإسلامي، ولعرض فهم القرآن الكريم، مصدر التشريع الإسلامي، دستور المسلمين.

فقد اتصل الدين باللغة، اتصالاً وثيقاً في العصور الإسلامية كلها، وكان الباعث على اهتمام علماء اللغة، بجمع الشواهد اللغوية، وتفيد اللغة، باعثاً دينياً، هو ضبط نصوص القرآن الكريم، وتعليم الطلاب لغة القرآن، وحرث مناهج التعليم منذ أقدم العصور الإسلامية، على المزج بين المعارف الدينية واللغوية، في الكتابات والمساجد والمجتمعات، ثم في المدارس المنظمة فيما بعد. ومن ثم كان اللغوي غالباً رجلاً دينياً، ولا ترى عالماً من علماء اللغة القدامى، إلا كان مقرئاً، أو مفسراً، أو محدثاً، أو متكلماً، أو فقيهاً.

ولقد كان هذا الأمر واضحاً، في نظر كثير من المستشرقين؛ ففي رأي تولدكه مثلاً "أن العربية، لم تصر لغة عالمية حقاً، إلا بسبب القرآن والإسلام؛ إذ

³² Abdu't-Tevvâb, Ramadân. a.g.e, s. 108-112.

تَحْتَ قِيَادَةِ قُرَيْشٍ، فَتَحَ الْبَدْوُ سُكَّانَ الصَّحْرَاءِ، نَصَفَ الْعَالَمَ لَهُمْ وَلِلْإِيمَانِ؛ وَبِهَذَا صَارَتِ الْعَرَبِيَّةُ لُغَةً مُقَدَّسَةً كَذَلِكَ"، فَاجْتَهَدَ الْعُلَمَاءُ أَنْفُسَهُمْ فِي دِرَاسَتِهَا، وَاسْتِكْنَاهِ أَسْرَارَهَا، لِيَقْفُوا عَلَى مَوَاطِنِ الْإِعْجَازِ فِي كِتَابِ اللَّهِ الْعَزِيزِ.

وَقَدْ عَرَفْنَا مِنْ قَبْلُ أَنَّ الْقُرْآنَ الْكَرِيمَ، نَزَلَ بِلُغَةٍ فُصْحَى، تَعْلُو عَنْ مُسْتَوَى الْعَامَّةِ مِنَ الْعَرَبِ؛ وَلِذَلِكَ أَخَذَ النَّاسُ فِي الصَّدْرِ الْأَوَّلِ لِلْإِسْلَامِ يَسْأَلُونَ كِبَارَ الصَّحَابَةِ، عَنْ تَفْسِيرِ آيَاتِهِ، وَغَرِيبِ أَلْفَاظِهِ. وَتَحَدَّثْنَا الرِّوَايَاتِ الْإِسْلَامِيَّةَ، بِأَنَّ الصَّحَابِيَّ الْمَشْهُورَ "عَبْدُ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ"، كَانَ يُسْأَلُ عَنْ مَعْنَى أَلْفَاظٍ مُعَيَّنَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، فَيَفْسِّرُهَا لِلنَّاسِ، وَيَسْتَشْهَدُ عَلَى تَفْسِيرِهَا بِأَيَّاتٍ مِنَ الشُّعْرِ الْعَرَبِيِّ.

وَقَدْ جُمِعَتْ هَذِهِ الْأَسْئَلَةُ وَإِجَابَاتُهَا، فِي كِتَابٍ مُسْتَقِلٍّ، بِاسْمِ "سُؤَالَاتِ نَافِعِ بْنِ الْأَرْزَقِ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ"، نَشَرَهُ الدُّكْتُورُ إِبْرَاهِيمُ السَّامِرَائِيُّ، بِبَعْدَادَ سَنَةَ 1968 م، كَمَا ذَكَرَهَا السُّيُوطِيُّ، فِي النَّوْعِ السَّادِسِ وَالثَّلَاثِينَ مِنْ كِتَابِهِ "الْإِتْقَانُ فِي عُلُومِ الْقُرْآنِ".

وَبِذَلِكَ يُمَكِّنُنَا أَنْ نَعُدَّ تَفْسِيرَ ابْنِ عَبَّاسٍ لِلْقُرْآنِ عَلَى هَذَا النَّحْوِ، نَوَاقِدَ لِلْمَعَاجِمِ الْعَرَبِيَّةِ؛ فَقَدْ بَدَأَتْ الدَّرَاسَاتُ فِي هَذَا الْمَيْدَانِ، مِنْ مَيَادِينِ اللُّغَةِ، بِالْبَحْثِ عَنْ مَعَانِي الْأَلْفَاظِ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ؛ وَلِذَلِكَ نَجِدُ التَّأْلِيفَ الْأَوَّلَى فِي الْمَعَاجِمِ، كَانَتْ تَحْمِلُ اسْمَ "غَرِيبِ الْقُرْآنِ". وَأَقْدَمُ مُؤَلِّفٍ يَحْمِلُ هَذَا الْاسْمَ، هُوَ لِأَبِي سَعِيدِ أَبَانَ بْنِ تَعْلَبِ بْنِ رَبَاحِ الْبَكْرِيِّ (الْمُتَوَفَّى سَنَةَ ٥141)؛ يَقُولُ عَنْهُ يَاقُوتُ: "وَصَنَّفَ كِتَابَ الْغَرِيبِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، وَذَكَرَ شَوَاهِدَ مِنَ الشُّعْرِ".

وَقَدْ شَعَرَ الْعُلَمَاءُ، مُنْذُ الصَّدْرِ الْأَوَّلِ لِلْإِسْلَامِ، بِحَاجَتِهِمْ إِلَى الشُّعْرِ الْعَرَبِيِّ، لِلِاسْتِعَانَةِ بِهِ، فِي فَتْحِ مَعَالِقِ الْأَلْفَاظِ، وَالْأَسَالِيبِ الْعَرَبِيَّةِ الْمَوْجُودَةِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، وَالْأَحَادِيثِ النَّبَوِيَّةِ الشَّرِيفَةِ، فَأَكْبَوْا عَلَيْهِ يَرُوءُونَهُ، وَيَحْفَظُونَهُ، وَيَدْرُسُونَ أَسَالِيبَهُ وَمَعَانِيَهُ، وَمَا يَدُورُ فِيهِ مِنْ ذِكْرِ لَيَالِمِ الْعَرَبِ وَوَقَائِعِهِمْ. وَلَوْلَا هَذَا الْبَاعِثُ الدِّينِيُّ، لَأَنْدَثَرَ الشُّعْرُ الْجَاهِلِيُّ، وَلَمْ يَصِلْ إِلَيْنَا مِنْهُ شَيْءٌ.

وهكذا نرى أن دراسة القرآن الكريم، كانت من دواعي الإهتمام بالشعر، كما كانت أحد الأسباب التي أسهمت في نشأة المعاجم العربية. أما إذا نظرنا إلى النحو العربي، فإننا نجد أن العيرة على القرآن الكريم، وصونه من التحريف على ألسنة الأعاجم، كانت السبب في وضع قواعده. وتروى لنا الأخبار أن أبا الأسود الدؤلي، كان أول من وضع النحو، وأن السبب في ذلك أنه سمع قارئاً يقرأ: "أن الله بريء من المشركين ورسوله"، بكسر اللام من "رسوله"، فغضب لذلك، وكان هذا حافزاً له على وضع مبادئ النحو.

ب - مفردات النص

- المحورُ "mihver, odak"; (isim), (حور)
- دار "dönmek, dolaşmak"; (mazi), (دار)
- استنباطُ "istinbat, çıkarsama, hüküm çıkarma"; (masdar), (نبط)
- اشتقاقُ "türeme, türetme"; (masdar), (شق)
- الصيغُ "siyga, kip, kalıp"; (kuralsız çoğul), (م: صيغة) (صاغ)
- المقامُ "bağlam, makam, yer"; (ism-i mekân), (قام)
- استكناهُ "derinlemesine inceleme, künhüne vâkıf olma"; (masdar), (كنه)
- الباعثُ "sebepe, sâik, illet"; (ism-i fâil), (بعث)
- تفعيدُ "kurallaştırma, kaide koyma"; (masdar), (قعد)
- الكتاتيبُ "küttâb, ilk eğitim kurumları"; (kuralsız çoğul), (م: كتاب) (كتب)
- المنظمةُ "düzenli, sistemli, sistematik"; (ism-i meful), (نظم)
- من ثمَّ "bu yüzden, bu sebeple"; (kalıp kullanım), (ثم)
- القدامى "eskiler, öncekiler, geçmişler"; (kuralsız çoğul isim), (م: قدم), (قدم)
- مُقرئُ "okuyucu, kârî, Kur'an okuyan"; (ism-i fâil), (قرأ)
- قيادةُ "liderlik, önderlik, yönetim"; (masdar), (قاد)

- أَجْهَدَ نَفْسَهُ “elinden geleni yapmak, çaba sarfetmek” (mazi/kalıp k.); (جههد)
- يَقِفُ عَلَى “anlamak, vâkıf/muttali olmak” (muzari); (وقف)
- يَعْلُو “yüksek olmak, geçmek, aşmak, üstün gelmek” (muzari); (علا)
- يَسْتَشْهَدُ “şahit göstermek, delil getirmek” (muzari); (شهد)
- نَوَاةٌ “çekirdek, öz, menşe” (isim); (نوى)
- التَّالِيفُ “telifler, eserler, çalışmalar” (kuralsız çoğul); (م: تأليف) (ألف)
- مُؤَلَّفٌ “eser, kitap, çalışma” (ism-i meful); (ألف)
- لِلْإِسْتِعَانَةِ بِـ “yararlanmak için, yardım almak amacıyla” (masdar); (عون)
- مَغَالِقٌ “kilit, kapak, kapalılık” (kuralsız çoğul); (م: مغلاق) (غلق)
- أَكْبَّ عَلَى “üzerine kapanmak, yoğunlaşmak” (mazi); (كب)
- دَوَاعِي “sebeup, illet” (kuralsız çoğul); (م: داعية) (دعا)
- أَسْهَمَ فِي “payı olmak, katkıda bulunmak” (mazi); (سهم)
- الْعَيْرَةُ عَلَى “kıskançlık, iştiyak, heves” (masdar); (غير)
- صَوَّنَ “korumak, himaye etmek” (masdar); (صان)
- حَافِزٌ “sâik, dürtü, muharrik, etken” (ism-i fâil); (حفز)
- مَبَادِي “ilkeler, prensipler, temel kavramlar” (kuralsız çoğul); (م: مبدأ) (بدأ)

ج - الأسئلة عن النصّ

- ١ - كَيْفَ نَشَأَتِ الدَّرَاسَاتُ العَرَبِيَّةُ بِفِرْعَوِيَّهَا المِخْتَلِفَةِ؟
- ٢ - كَيْفَ كَانَتِ مِحْوَرِيَّةُ القُرْآنِ فِي الدَّرَاسَاتِ العَرَبِيَّةِ؟
- ٣ - مَا هُوَ البَاعِثُ الأَسَاسِيُّ عَلَى اهْتِمَامِ اللُّغَوِيِّينَ بِجَمْعِ الشُّوَاهِدِ اللُّغَوِيِّ؟
- ٤ - كَيْفَ جَرَتِ مَنَاهِجُ التَّعْلِيمِ مُنْذُ أَوَّلِ العُصُورِ الإِسْلَامِيَّةِ؟
- ٥ - كَيْفَ أَصْبَحَتِ العَرَبِيَّةُ لُغَةً عَالَمِيَّةً عَلَى رَأْيِ نُؤُلْدَكَه؟
- ٦ - عَنِ أَيِّ شَيْءٍ كَانَ يُسْأَلُ الصَّحَابِيُّ المَشْهُورُ ابْنُ عَبَّاسٍ؟

- ٧ - هل يُمكنُ أن يُعدَّ تفسِيرُ ابنِ عَبَّاسٍ نُوَاةً لِلْمَعَاجِمِ الْعَرَبِيَّةِ، وَلِمَاذَا؟
- ٨ - كَيْفَ بَدَأَتْ الدَّرَاسَاتُ الْمَعْجَمِيَّةُ؟
- ٩ - مَا أَقْدَمُ مُؤَلِّفٍ يَحْمِلُ عُنْوَانَ "عَرِيبِ الْقُرْآنِ"؟
- ١٠ - مَا هِيَ أَهَمُّ أَسْبَابِ الْإِهْتِمَامِ بِالشَّعْرِ فِي صَدْرِ الْإِسْلَامِ؟

د-ملاحظات نحوية: غير المنصرف (١)

GAYR-İ MUNSARİF (1)

Gayr-i munsarif isimler, sonuna tenvin ve esre kabul etmeyen isimlerdir. Bunlar üç başlık altında işlenebilir:

A. Özel isimler B Sıfatlar C. Maksûr, memdûd ve muntehâ'l-cumû' isimler. Bu dersimizde birinci gruptaki özel isimlerden bahsedeceğiz.

Şu 7 grupta yer alan özel isimler gayr-i munsarif hükümündedir:

1. Sonuna (ان) eklenmiş müzekker isimler:

عَدْنَانُ، شَعْبَانُ، عَثْمَانُ، سَلْمَانُ، رَمَضَانُ، لُقْمَانُ، مَرْوَانُ، سُلَيْمَانُ، عِمْرَانُ، غَطَفَانُ..

2. Fiili kalıbında (mazi-muzari-emir) gelen isimler:

أَحْمَدُ، يَزِيدُ، يَشْكُرُ، تَغْلِبُ، أَنْوَرُ، أَسْعَدُ، يَنْبَعُ، تَدْمُرُ، يَعْزُبُ..

3. Müennes özel isimlerin tamamı:

عَائِشَةُ، فَاطِمَةُ، زَيْنَبُ، مَرْيَمُ، سَعَادُ، صَالِحَةُ، خَدِيجَةُ، لَطِيفَةُ..

Not: Müzekkerlere verilen (حَمَزَةٌ، طَلْحَةٌ، مُعَاوِيَةٌ، أُسَامَةُ، عَنْتَرَةٌ) gibi isimler, yapı olarak müennes görünümlü oldukları için gayr-i munsarif kabul edilirler.

4. Terkib-i mezcî (tam kaynaşma) yapısındaki bileşik isimler:

بَعْلَبَكُ، حَضْرَمَوْتُ، مَعْدِيكَرَبُ، نِيُويُورُكُ، بُخْتَنْصَرُ، أَرْدَشِيرُ، بُورَسَعِيدُ..

5. Üç harfli ve orta harfi harekeli müennes isimler:

سَقَرُ، فَذَكُ، حَلَبُ، قَطْرُ..

Not: Üç harfli olup orta harfi sâkin isimler munsariftir (لُوطُ، نُوحُ، هُودُ) gibi.

6. Yabancı dilden geçmiş özel isimler (ucme):

إِبْرَاهِيمَ، إِسْمَاعِيلَ، إِسْحَاقَ، يَعْقُوبَ، مُوسَى، عِيسَى، رَمْسِيَسَ، لَنْدَنَ، إِسْتَانْبُولَ..

7. Udûl, yani başka bir vezne aktarılmış isimler (فُعَلْ kalıbı) :

عَامِرٌ - عُمَرُ، زَافِرٌ - زُفَرٌ، زَاحِلٌ - زُحَلٌ، هَابِلٌ - هَيْبَلٌ، مَاضِرٌ - مُضَرٌ

Not: (عَمَرُو) ile karışmaması için munsarif olan (عَمَرُو) isminin sonuna bir vav eklenmiştir.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١ - نَشَأَتِ الدَّرَاسَاتُ الْعَرَبِيَّةُ بِفُرُوعِهَا الْمُخْتَلِفَةِ، مُتَعَلِّقَةً بِالْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، كِتَابِ اللَّهِ الْعَزِيزِ.

(نَشَأَتِ) mazi fiilinin fâili (الدَّرَاسَاتُ) kurallı dişil çoğuludur. Aynı zamanda mevsuf olan bu ögeden sonra gelen nisbet yâ'lı (العَرَبِيَّةُ) sözcüğü de bunun sıfatıdır. Takip eden câr-mecrûr ögesinde de hem isim tamlaması hem sıfat tamlaması söz konusudur. (مُتَعَلِّقَةً) sözcüğü ise haldir. Aynı zamanda muzâf olan (كِتَابِ) sözcüğü de bir öncesindeki sıfat tamlamasının mevsufundan (الْقُرْآنِ) bedeldir. Muzâfun ileyh olan Lafzatullah ise, kendisinden sonra gelen (العَزِيزِ) sıfatının mevsufudur.

٢ - قَدْ اتَّصَلَ الدِّينُ بِاللُّغَةِ، اتِّصَالًا وَثِيقًا فِي الْعُصُورِ الْإِسْلَامِيَّةِ كُلِّهَا.

Tahkik/kesinlik bildiren (قَدْ) den sonra gelen fiil-i mazinin fâili (اتَّصَلَ), mefulün bih gayr-i sarihi ise (بِاللُّغَةِ) câr-mecrûrudur ve mahallen mansubdur. Fiilin masdarı olan (اتِّصَالًا) ise cümlemin mefulü mutlak'ıdır ve bu öge aynı zamanda mevsuftur. (وَثِيقًا) da bunun sıfatıdır. (فِي الْعُصُورِ) câr-mecrûru zaman bildirdiği için mahallen mansub olmak üzere mefulü fih'dir. (الْعُصُورِ)'un sıfatı (الْإِسْلَامِيَّةِ) sözcüğüdür. (كُلِّهَا) sözcüğü ise (الْعُصُورِ)'un tekididir ve onunla aynı iraba sahiptir.

٣ - وَقَدْ عَرَفْنَا مِنْ قَبْلُ أَنَّ الْقُرْآنَ الْكَرِيمَ، نَزَلَ بِلُغَةٍ فُصْحَى، تَعْلُو عَنْ مُسْتَوَى الْعَامَّةِ مِنَ الْعَرَبِ.

Yine (قَدْ) ile başlanmış bir fiil cümlesi ile karşı karşıyayız. Mazi fiilin fâili, sonuna bitişmiş (نَا) zamiridir ve mahallen merfudur. (قَبْلُ) aslen her ne kadar zaman-mekân zarfı olsa da, muzâfun ileyhi hazfedildiği için sonu damme üzere mebni gelmiştir. Harf-i cerrden sonra geldiği için de mahallen mecrurdur. (أَنَّ) ile başlayan müevvel masdar hükmündeki isim cümlesi, baştaki fiilin mahallen mansub olan mefulüdür. (أَنَّ)'nin ismi (الْقُرْآنُ)'dir. Aynı zamanda mevsuf olan bu ögenin sıfatı (الْكَرِيمِ)'dir. (أَنَّ)'nin haberi ise (نَزَلَ) ile başlayan fiil cümlesidir ve mahallen merfudur. Buradaki fiilin fâili gizli (هُوَ) zamiri olmak üzere (الْقُرْآنُ) sözcüğüne râcîdir. (بِلُغَةٍ) câr-mecrûr, (تَعْلُو) ise sıfat tamlamasıdır. (لُغَةٍ) sözcüğünün ikinci sıfatı (تَعْلُو) ile başlayan fiil cümlesidir ve bu cümle mahallen mecrûrdur. Bu sıfat cümlesinin fâili ise (هِيَ) kelimesine dönen gizli (هِيَ) zamiridir. (مُسْتَوَى الْعَامَّةِ) isim tamlaması, (مِنَ الْعَرَبِ) câr-mecrurdur.

٤ - قَدْ بَدَأَتْ الدَّرَاسَاتُ فِي هَذَا الْمَيْدَانِ، مِنْ مَيَادِينِ اللُّغَةِ، بِالْبَحْثِ عَنِ مَعَانِي الْأَلْفَاطِ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ.

(قَدْ) ile tahkik edilmiş mazi fiilin fâili (الدَّرَاسَاتُ) sözcüğüdür. Mefulün fih'i ise (فِي هَذَا) câr-mecrurudur. İşaret ismi olan (هَذَا)'yı takip eden (الْمَيْدَانِ) mecrur ismi de ondan bedel olduğu için aynı irabı almıştır. (مِنْ مَيَادِينِ) câr-mecrur, (مَيَادِينِ) muzâf, (اللُّغَةِ) muzâfun ileyhdur. Yine (عَنِ مَعَانِي) ile (فِي الْقُرْآنِ) câr-mecrur, (مَعَانِي الْأَلْفَاطِ) isim tamlaması, (الْأَلْفَاطِ الْعَرَبِيَّةِ) ile (الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ) de sıfat tamlamasıdır.

٥ - وَثُرَوَى لَنَا الْأَخْبَارُ أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدَ الدُّؤَلِيَّ، كَانَ أَوَّلَ مَنْ وَضَعَ النَّحْوَ.

(ثُرَوَى) meçhul muzari fiilinin nâib-i fâili (الْأَخْبَارُ) sözcüğü, mefulü ise (أَنَّ) ile başlayan ve müevvel mastar hükmünde bulunan isim cümlesidir. (أَنَّ)'nin

ismi, aynı zamanda muzâf konumundaki esmâ-i hamse/beş isimden (أَبَا) sözcüğüdür. Elif ile mansub olan bu isimden sonra gelen (الْأَسْوَدَ) sözcüğü ise muzafun ileyh olarak mecrurdur; kendisini takip eden (الدُّوَلِيَّ) kelimesi de bunun sıfatıdır. (أَنَّ)'nin haberi ise (كَانَ) ile başlayan cümledir. Kâne'nin ismi (أَبَا الْأَسْوَدَ)'e dönen gizli bir (هُوَ) zamiridir. Haberi ise (أَوَّلَ)'dir. (مَنْ) ism-i mevsulünden sonraki sıla cümlesinin irabdan mahalli yoktur.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٢٨)

أَلْفَاظُ الْإِسْلَامِيَّةِ³³

نُرِيدُ بِالْعَصْرِ الْإِسْلَامِيِّ فِي صَدَدِ اللَّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ، الزَّمَنَ الَّذِي مَرَّ بِاللُّغَةِ بَعْدَ ظُهُورِ الْإِسْلَامِ، حَتَّى كُتِبَتِ الْعُلُومُ الْإِسْلَامِيَّةُ: كَالْتَفْسِيرِ، وَالْحَدِيثِ، وَسَائِرِ الْعُلُومِ الشَّرْعِيَّةِ وَاللُّغَوِيَّةِ وَنَحْوِهَا، إِلَى عَصْرِ النَّهْضَةِ الْعَبَّاسِيَّةِ. وَلَا مُشَاحَّةَ فِي أَنَّ الْإِسْلَامَ، أَثَرَ فِي اللَّغَةِ تَأْثِيرًا كَبِيرًا، كَانَ تَابِعًا لِتَأْثِيرِهِ فِي الْعَادَاتِ وَالْآدَابِ وَالْإِعْتِقَادَاتِ..

وَيَدْخُلُ فِي ذَلِكَ مَا طَرَأَ عَلَى اللَّغَةِ مِنَ الْإِصْطِلَاحَاتِ الدِّينِيَّةِ وَالْفِقْهِيَّةِ، وَاللُّغَوِيَّةِ، وَالْأَدَبِيَّةِ، وَمَا دَخَلَهَا مِنَ الْأَلْفَاظِ الْإِدَارِيَّةِ عَلَى أَثَرِ إِنْشَاءِ الْحُكُومَةِ وَدَوَائِرِهَا وَفُرُوعِهَا، ثُمَّ الْأَلْفَاظِ الْعِلْمِيَّةِ، وَالْفَلَسَفِيَّةِ، بِتَرْجُمَةِ كُتُبِ الْيُونَانِ، وَالْفُرسِ، وَالهُنُودِ، إِلَى الْعَرَبِيَّةِ..

وَلِذَلِكَ قَسَمْنَا الْكَلَامَ فِي الْعَصْرِ الْإِسْلَامِيِّ إِلَى ثَلَاثَةِ فُصُولٍ: نَقْتَصِرُ فِي هَذَا الْفَصْلِ عَلَى مَا دَخَلَ اللَّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ مِنَ التَّعْيِيرِ بِسَبَبِ الْعُلُومِ الْإِسْلَامِيَّةِ وَهُوَ مَا عَبَّرْنَا عَنْهُ بِالْأَلْفَاظِ الْإِسْلَامِيَّةِ، وَنُفَرِّدُ لِكُلِّ مِنَ التَّعْيِيرَاتِ الْإِدَارِيَّةِ وَالْأَجْنَبِيَّةِ فَصْلًا خَاصًّا.

فَتَأْثِيرُ الْعُلُومِ الْإِسْلَامِيَّةِ عَلَى اللَّغَةِ، يَكَادُ يَكُونُ مَحْصُورًا فِي تَنْوِيحِ الْأَلْفَاظِ الْعَرَبِيَّةِ وَتَعْيِيرِ مَعَانِيهَا لِلتَّعْيِيرِ عَمَّا أَحْدَثَهُ الْإِسْلَامُ مِنَ الْمَعَانِي الْجَدِيدَةِ، بِإِلَّا إِدْخَالَ الْأَلْفَاظِ أَعْجَمِيَّةٍ إِلَّا نَادِرًا.

١- الْإِصْطِلَاحَاتُ الشَّرْعِيَّةُ وَالْفِقْهِيَّةُ

وَأَشْهَرُ مَا حَدَثَ مِنَ التَّنَوُّعَاتِ فِي الْأَلْفَاظِ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْعَصْرِ الْإِسْلَامِيِّ، الْمِصْطَلَحَاتُ الدِّينِيَّةُ، وَالشَّرْعِيَّةُ، وَالْفِقْهِيَّةُ، وَاللُّغَوِيَّةُ.. وَكَانَتْ أَلْفَاظُهَا مَوْجُودَةً قَبْلَ

³³ Zeydân, Curcî. *el-'Arabiyyetu Kâ'inun Hayy, Dâru'l-Cil, Beyrut 1988, s. 35-38.*

الإسلام، ولكنها كانت تدلُّ على معانٍ أُخرى، فتحوّلت للدلالة على ما يُقارَبها من المعاني الجديدة. فلفظُ "المؤمن" مثلاً كان معروفاً في الجاهلية، ولكنه كان يدلُّ عندهم على الأمان، أو الإيمان وهو التصديق، فأصبح بعد الإسلام يدلُّ على المؤمن وهو غير الكافر، وله في الشريعة شروطٌ معينة لم تكن من قبل.. وكذلك المسلم، والكافر، والفاسق، ونحوه. ومما حدث من المصطلحات الشرعية الصلاة، وأصلها في العربية الدعاء، وكذلك الركوع، والسجود، والحج، والزكاة، والنكاح، فقد كان لهذه الألفاظِ وأشباهها معانٍ تبدلت بالإسلام وتنوَّعت.

وقس على ذلك في الإصطلاحات الفقهية.. كالإبلاء، والظهار، والعدة، والحضانة، والإعتاق، والإستيلاء، والتعزير، واللقيط، والآبق، والوديعة، والعارية، والشفعة، والمناسخة، والفرائض، والقسامة، وغيرها..

٢- الإصطلاحات اللغوية

ويقال نحو ذلك في الإصطلاحات اللغوية التي اقتضتها العلوم اللغوية.. كالتنحو، والعروض، والشعر، والإعراب، والإدغام، والإعلال، والحقيقة، والمجاز، والنقص، والمنع، والقلب، والرفع، والنصب، والخفض، والمديد، والطويل، وغيرها من أسماء البحور وضروب الإعراب والتصريف، وهي كثيرة جداً ولها فروع واشتقاقات.. حتى لقد أصبح للفظ الواحد معنى فقهية، وآخر لغوية، وآخر عروضية، وآخر دينية، مما لا يمكن حصره. وسنذكر أمثلة أخرى عند الكلام على إصطلاحات المنطق وعلم الكلام.

وأحدث الإسلام تغييراً كبيراً في أساليب التعبير، كقولهم: "أطال الله بقاءك" فإن أول من قالها عمر بن الخطاب لعلي بن أبي طالب.

٣- الألفاظ المهملّة

وكما أحدث الإسلام ألفاظاً جديدة للتعبير عن معانٍ جديدة، اقتضاها الشرع الجديد والعلم الجديد.. فقد محّا من اللغة ألفاظاً قديمة، ذهبَ بدهابِ

بَعْضِ اعْتِقَادَاتِ الْجَاهِلِيَّةِ وَعَادَاتِهِمْ.. مِنْهَا قَوْلُهُمْ " الْمِرْبَاعُ " وَهُوَ رُبْعُ الْعَنِيمَةِ الَّذِي كَانَ يَأْخُذُهُ الرَّئِيسُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. وَ"النَّشِيطَةُ" وَهِيَ مَا أَصَابَ الرَّئِيسَ قَبْلَ أَنْ يَصِيرَ إِلَى بَيْضَةِ الْقَوْمِ، أَوْ مَا يَعْنُمُهُ الْعُزَاةُ فِي الطَّرِيقِ قَبْلَ الْوُصُولِ إِلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي قَصَدُوهُ. وَ"الْمَكْسُ" [بِفَتْحِ الْمِيمِ] وَهُوَ دَرَاهِمٌ كَانَتْ تُؤْخَذُ مِنْ بَائِعِ السَّلْعِ فِي الْأَسْوَاقِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. وَكَذَلِكَ الْإِتَاوَةُ، وَالْحُلْوَانُ. وَمِمَّا أُبْطِلَ قَوْلُهُمْ: "أَنْعِمَ صَبَاحًا وَأَنْعِمَ ظَلَامًا" وَقَوْلُهُمْ الْمَسْلُوكُ: "أَبَيْتَ اللَّعْنَ" وَقَوْلُ الْمَمْلُوكِ لِمَالِكِهِ: "رَبِّي". وَتَسْمِيَةُ مَنْ لَمْ يَحْجَّ "صَرُورَةً" وَغَيْرُ ذَلِكَ. وَقَدْ نَرَى هَذِهِ الْأَلْفَاظَ مُسْتَعْمَلَةً فِي اللَّغَةِ الْآنَ فَهِيَ، إِمَّا مُسْتَعْمَلَةٌ فِي غَيْرِ مَعْنَاهُ الْأَصْلِيِّ.. وَإِمَّا أَنَّهُ قَدْ أُرْجِعَ إِلَيْهِ بَعْدَ إِهْمَالِهِ..

عَلَى أَنَّنَا لَا نَشْكُ فِي إِهْمَالِ كَثِيرٍ مِنَ الْأَلْفَاظِ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْقَرْنَيْنِ الْأَوَّلَيْنِ لِلْهَجْرَةِ، وَلَا سَبَبَ لِذَلِكَ غَيْرَ مَا يَقْتَضِيهِ التَّمَوُّدُ مِنَ التَّجَدُّدِ وَالدُّثُورِ.. يَكْفِي لِتَحْقِيقِ ذَلِكَ، مُرَاجَعَةُ الْمَعْجَمَاتِ وَتَدْبِيرُ الْأَلْفَاظِهَا، فَإِنَّكَ تَرَى فِيهَا مِثَالَاتٍ وَأَلْفَاظًا مِنَ الْأَلْفَاظِ الَّتِي بَطَلَ اسْتِعْمَالُهَا، وَلَا نَظَنُّهُمْ جَمَعُوهَا فِي صَدْرِ الْإِسْلَامِ، إِلَّا لِأَنَّهَا كَانَتْ شَائِعَةً عَلَى أَلْسِنَةِ الْعَرَبِ.

وَقَدْ يُعْتَرَضُ عَلَى ذَلِكَ أَنَّ تِلْكَ الْأَلْفَاظَ إِنَّمَا أُهْمِلَتْ فِي الْعُصُورِ الْأَخِيرَةِ فَلَا تُنْكَرُ إِهْمَالُ بَعْضِهَا فِي هَذِهِ الْعُصُورِ، وَلَكِنَّ جَانِبًا كَبِيرًا مِنْهَا أُهْمِلَ فِي الْعُصُورِ الْأُولَى، فَضَلًّا عَمَّا قَلَّ اسْتِعْمَالُهُ قَبْلَ الْإِسْلَامِ.. حَتَّى لَقَدْ كَانَ أَحَدُهُمْ يَسْمَعُ أَعْرَابِيًّا يَتَكَلَّمُ، فَإِذَا ذَكَرَ أَلْفَاظًا مُهْمَلَةً أُغْلِقَ عَلَى السَّمْعِ فَهَمُّهَا وَلَوْ كَانَ لَعُوبًا...

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

صَدَدٌ " (kuralsız çoğul); "ilkeler, prensipler, temel kavramlar" (صدّ)

لَا مُشَاحَّةَ " (tartışılmaz, su götürmez); (masdar/kalıp kullanım); (شح)

طَرَأَ عَلَى " (başına gelmek, gelip çatmak, bulmak); (طرأ)

عَلَى آثَرٍ " (izinde, peşinde, arkasında); (أثر)

- نَقْتَصِرُ عَلَى (muzari); “yetiniyoruz, kifayet ediyoruz” (قصر)
- قَسَّ عَلَى ذَلِكَ (emir/kalıp kullanım); “buna kıyas et, ..ve benzeri,” (قاس)
- الإِبْلَاءُ (masdar); “birinin lehine yemin etmek” (بلا)
- الظُّهَارُ (masdar); “Cahiliye devrindeki bir tür yemin” (ظاهر/ظهر)
- الحِضَانَةُ (masdar); “çocuğa bakma, yetiştirme” (حضن)
- الإِعْتَاقُ (masdar); “köle azat etme” (عتق)
- الإِسْتِيْلَاءُ (masdar); “sahiplenme, müsadere” (ولي)
- التَّعْزِيرُ (masdar); “tazir, dayak cezası, azarlama” (عزر)
- اللَّقِيطُ (isim); “buluntu, bulunan şey/çocuk vs.” (لقط)
- الْأَبِقُ (ism-i fâil); “kaçak, firari, [özellikle] efendisinden kaçan köle” (أبق)
- الْوَدِيعَةُ (isim); “emanet” (ودع)
- الْعَارِيَةُ (isim); “ödünç, ariyet, borç” (عار)
- السُّفْعَةُ (isim); “şüf’a, öncelik hakkı, ön alım” (شفع)
- الْمَنَاسَخَةُ (masdar); “varisin kendi payını almadan ölmesi” (نسخ)
- الْفَرَائِضُ (küralsız çoğul/terimsel kullanım); “ferâiz, miras paylaşımı” (فرض)
- الْقَسَامَةُ (masdar); “maktülün beldesinden 50 kişiye yemin ettirilmesi” (قسم)
- الإِدْغَامُ (masdar); “idgam, benzer/aynı cinsten harfleri birleştirme” (دغم)
- الإِعْلَالُ (masdar); “illet harfleriyle ilgili kurallar” (عل)
- النَّقْضُ (masdar); “bozma, çürütme, tezat” (نقض)
- الْمَنْعُ (masdar); “memnu mine’s-sarf, tenvin almama” (منع)
- الْقَلْبُ (masdar); “harflerin yerini değiştirme” (قلب)
- الْحَفْضُ (masdar); “cer hali, kelime sonunu kesreli okuma” (حفص)
- الْمَدِيدُ (isim/sıfat); “uzun, şiirde bir vezin, bir aruz bahri” (مد)
- الْبُحُورُ (küralsız çoğul); “bahirler, aruz vezinleri” (بحر: بحر)

ضُرُوبٌ “tür, cins, nevi, grup” (masdar); (م: ضَرَبَ) (ضرب)

المُهْمَلَةُ “ihmal edilen, kullanım dışı, eski” (ism-i meful); (همل)

مَحَا “silmek, yok etmek, ortadan kaldırmak” (mazi); (محا)

يُبَيْضَةُ الْقَوْمِ “kavmin arazisi, toprakları” (kalıp kullanım); (ياض/قام)

السَّلْعُ “ticaret malları, emtia” (kuralsız çoğul); (سَلَعَ)

الإِثَاوَةُ “cizye, haraç, rüşvet” (masdar); (أثا-يأثو)

الحُلُوانُ “rüşvet, bahşiş” (masdar); (حلا)

المَسْلُوكُ “alışılmış, kullanılagelen, yol haline gelmiş” (ism-i mekân); (سلك)

أَبَيْتَ اللَّعْنَ “lanet edilecek işler senden uzak olsun” (kalıp k.); (أبي/لعن)

الدُّثُورُ “unutulma, silinip gitme, akla gelmeme” (masdar); (دثر)

فَضْلاً عَن “...bir tarafa, ...şöyle dursun, hatta” (kalıp kullanım); (فضل)

أُغْلِقَ عَلَيَّ “anlaşılmaz/muğlak olmak, kapalı gelmek” (mazi/kalıp k.); (غلق)

ج - الأسئلة عن النصِّ

- ١ - ماذا يُقصدُ بالعصرِ الإسلاميِّ في صدِّدِ اللُّغَةِ؟
- ٢ - كمَ فصلاً قَسَمَ المؤلِّفُ الكلامَ في العصرِ الإسلاميِّ؟
- ٣ - كيفَ كانَ تأثيرُ العلومِ الإسلاميَّةِ على اللُّغَةِ؟
- ٤ - ما أشهرُ التَّنوُّعاتِ في الألفاظِ العربيَّةِ في العصرِ الإسلاميِّ؟
- ٥ - أذكرَ بعضَ الاصطلاحاتِ اللُّغويَّةِ الجديدةِ.
- ٦ - هل أحدثَ الإسلامُ تغييراً في أساليبِ التَّعبيرِ؟
- ٧ - هل مَحَا الإسلامُ مِنَ اللُّغَةِ ألفاظاً قَدِيمَةً، وكيفَ كانَ ذلكَ؟
- ٨ - هل نَرَى في المعجماتِ مِثاتٍ وألوفاً مِنَ الألفاظِ التي بَطَلَ استعمالُها؟
- ٩ - متى أهملتَ هذه الكلماتُ، أَقبلَ الإسلامُ أم بعده؟
- ١٠ - مِن أين عَرَفْنَا إهمالَ كثيرٍ مِنَ الكلماتِ العربيَّةِ في القرنينِ الأوَّلينِ للهجرةِ؟

د - ملاحظات نحوية: غير المنصرف (٢)

GAYR-İ MUNSARİF (2)

Birinci derste gayr-i munsarif olan özel isimleri ele almıştık. Bu derste ise gayr-i munsarif sıfatlar ve diğer isimler işlenecektir. Gayr-i munsarif sıfatlar dört kısma ayrılır:

1. (أَفْعَلُ) kalıbında gelen sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafidiller:
أَحْمَرُ، أَيْضُ، أَسْوَدُ، أَحْسَنُ، أَسْوَأُ، أَكْبَرُ، أَصْغَرُ، أَسْعَدُ، أَقْسَطُ، أَعْمَى، أَفْضَلُ..
2. (فَعْلَانُ) kalıbında gelen sıfat-ı müşebbeheler:
عَطْشَانُ، ظَمَّانُ، شَبَعَانُ، جَوْعَانُ، رِيَّانُ، تَعْبَانُ، حَيْرَانُ، حَسْرَانُ، سَكْرَانُ، غَضَبَانُ
3. (فُعْلُ) kalıbında gelen sıfatlar: (جَمْعُ أُخْرَى)
أَخْرُ (جَمْعُ أُخْرَى)
4. (مَفْعَالُ) ve (فُعَالُ) kalıbında gelen üleştirme/paylaştırma sıfatları:
أَحَادُ، نُنَاءُ، ثَلَاثُ، رُبَاعُ، خُمَاسُ، مِثْنَى، مِثْلَتُ، مَسْبِعُ، مِثْمَنُ، مَعْشَرَ

Şimdi de diğer gayr-i munsarif kelimelere bakalım: Bunlar, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, maksûr ve memdûd isimlerle Arapçada son çoğul sigası olarak bilinen muntehâ'l-cumû' isimlerdir. Örnekler:

1. Maksûr isimler: صُغْرَى، كُبْرَى، بُشْرَى، فَتْوَى، دَعْوَى، شَتَّى، مَرَضَى
2. Memdûd isimler: عُلَمَاءُ، صَحْرَاءُ، بَيْضَاءُ، حَمْرَاءُ، أَشْيَاءُ، بَعْضَاءُ
3. Sîgatu muntehâ'l-cumû' (مَفَاعِيلُ - مَفَاعِلُ) :

مَسَاجِدُ، مَعَابِدُ، مَكَاتِبُ، مَجَالِسُ، مَرَائِزُ، مَحَاسِنُ، مَدَارِسُ، مَصَابِيحُ، مَرَامِيرُ، مَقَالِيدُ

Konuyu sonlandırmadan önce, gayr-i munsariflerin irabından bahsetmek uygun olacaktır. Bu tür kelimeler damme ile merfû, fetha ile mansûb ve mecrûr olurlar. İzafet ve (ال) ile marife olduklarında ise esre kabul ederler.

Örnek: (لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ), (سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبِ الْأَطْوَلِ).

Maksûr ve memdûd isimlerin tespitinde başvurulacak yol şudur: Kelimedeki elifi maksure veya elifi memdûde atıldığında kökü teşkil eden harflerde bir eksilme oluyorsa, bu kelime müennes değildir, bütün harfleri

aslîdir; kök harflerde bir eksilme olmuyorsa bu kelime maksûr veya memdûd isimdir. Örnek: (دُعَاء), bu isimden elifi memdude atıldığında geriye iki harf kalmakta, dolayısıyla kelimenin memdûd olmadığı anlaşılmaktadır. Oysa (صَحْرَاءُ) sözcüğünden elifi memdûde atıldığında kök harfleri olan (ح-ر-ص) harfleri kalmakta ve böylece sözcüğün elifi memdûde eklenmiş müennes bir isim olduğu ortaya çıkmaktadır.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١ - نُرِيدُ بِالْعَصْرِ الْإِسْلَامِيِّ فِي صَدَدِ اللَّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ، الزَّمَنَ الَّذِي مَرَّ بِاللُّغَةِ بَعْدَ طُهُورِ الْإِسْلَامِ.

(نُرِيدُ) fiil-i muzârisinin fâili gizli (نحن) zamiridir. Mefulü ise (الزَّمَنَ) sözcüğüdür. (بالعصر) câr-mecrûr, (العصر الإسلامي) sıfat tamlamasıdır. Yine (في) (اللغة العربية) de sıfat tamlamasıdır. Meful olan (الزَّمَنَ) sözcüğünden sonra gelen (الذي) ism-i mevsûlî, onun sıfatı konumundadır. İsm-i mevsulden sonra gelen cümlenin ise irabdan mahalli yoktur.

٢ - تَأْتِيرُ الْعُلُومُ الْإِسْلَامِيَّةَ عَلَى اللَّغَةِ، يَكَادُ يَكُونُ مَحْضُورًا فِي تَنْوِيعِ الْأَلْفَاظِ الْعَرَبِيَّةِ.

(تَأْتِيرُ) mübtedâ ve muzâf, (العلوم) muzâfun ileyh ve mevsuf, (الإسلامية) de onun sıfatıdır. Cümlenin haberi (يَكَادُ) ile başlayan cümledir ve mahallen merfudur.

Bilindiği gibi, (كَادَ), (أَوْشَكَ) gibi fiiller Arapçada (أفعال المقاربة) olarak isimlendirilmekte ve cümleye “yaklaşma”, “olayazma”, “neredeyse” gibi anlamlar katmaktadır. Yaklaşma bildiren bu iki fiilin hem mazi hem muzari formları kullanılmaktadır. Bunlar her ne kadar fiil olarak adlandırılırsalar da, tıpkı kâne ve benzerleri gibi bu gruba giren fiiller de nâkıs fiil statüsündedir. Dolayısıyla bunlar da fâil-meful yerine isim-haber almaktadırlar. Kâne ve benzerleri gibi ismini ref, haberini nasb ederler. Kâde ve benzerleri grubunu inne ve kâne grubundan ayıran en bariz özellik, haberlerinin dâimâ muzari bir fiil cümlesi olmasıdır. Örnek cümlemizde de, (يَكُونُ) ile başlayan cümle mahallen mansub olmak üzere (يَكَادُ)'nun haberi konumundadır.

٣ - قَدْ كَانَ لِهَذِهِ الْأَفْظِ وَأَشْبَاهِهَا مَعَانٍ تَبَدَّلَتْ بِالْإِسْلَامِ وَتَنَوَّعَتْ.

(كَانَ)'nin ismi (مَعَانٍ) sözcüğüdür. Bu kelime (مَعْنَى)'nın çoğuludur ve muntehâl'-cumû olması nedeniyle gayr-i munsarifdir. Sonundaki tenvin, kelimenin aslından olan yâ-i lâzimenin nekrelük durumunda hazfedilmesinden dolayı getirilir ve tenvîn-i ivaz olarak isimlendirilir. Bu kelimenin irabı takdîrîdir, yani sonunda merfuluk alameti olarak bir damme olduğu varsayılarak irab olunur. (تَبَدَّلَتْ) ile başlayan fiil cümlesi mahallen merfu olmak üzere bu ögenin sıfatıdır. (وَتَنَوَّعَتْ) de bu fiile atif yapılmıştır. (لهذه الألفاظ) ise câr-mecrurdan oluşan şibih cümle olmak üzere kâne'nin haberidir ve mahallen mansubdur.

٤ - يُقَالُ نَحْوُ ذَلِكَ فِي الْإِصْطِلَاحَاتِ اللَّغَوِيَّةِ الَّتِي اقْتَضَتْهَا الْعُلُومُ اللَّغَوِيَّةِ.

(يُقَالُ) meçhul muzâri fiilinin nâib-i fâili (نَحْوُ) kelimesidir. Aynı zamanda muzâf olan bu sözcüğü takip eden (ذَلِكَ) ism-i işareti ise muzâfun ileyhdir ve mahallen mecrurdur. (الْإِصْطِلَاحَاتِ اللَّغَوِيَّةِ) da sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamadan sonra gelen (الَّتِي) ism-i mevsûlû ise (اقْتَضَتْهَا الْعُلُومُ اللَّغَوِيَّةِ)'ın sıfatıdır. İsm-i mevsûlûn sırası olan (الْإِصْطِلَاحَاتِ) cümlesinin irabdan mahalli yoktur.

٥ - أَحَدَتْ الْإِسْلَامُ أَلْفَظًا جَدِيدَةً لِلتَّعْبِيرِ عَنِ مَعَانٍ جَدِيدَةٍ، اقْتَضَاهَا الشَّرْعُ الْجَدِيدُ وَالْعِلْمُ الْجَدِيدُ.

(أَحَدَتْ) fiil-i mâzisinin fâili (الْإِسْلَامُ), mefulü ise (أَلْفَظًا) sözcüğüdür. Bu ögeyi takip eden (جَدِيدَةً) sözcüğü ise sıfattır. (لِلتَّعْبِيرِ) ile (عَنِ مَعَانٍ) câr-mecrûr, (مَعَانٍ) de sıfat tamlamasıdır. (اقْتَضَاهَا) ile başlayan fiil cümlesi ise (مَعَانٍ) sözcüğünün sıfatı olarak mahallen mecrurdur. Bu cümledeki fiilin fâili (الشَّرْعُ) sözcüğüdür. Mefulü ise sonuna bitişen mahallen mansub (هَا) zamiridir ve (مَعَانٍ) kelimesine dönmektedir. Fâilden sonra gelen (الْجَدِيدُ) onun sıfatıdır, (الْعِلْمُ) sözcüğü de ona atif yapılmıştır. Bu sonuncusunun sıfatı ise (الْجَدِيدُ) sözcüğüdür.

الوحدة الخامسة عشرة

الفعل المجهول

XV. ÜNİTE

MECHÛL FİİL

Yazarı:

Dr. Ömer ACAR

XV. Üniteye Genel Bir Bakış

Türkçede edilgen çatı, İngilizcede *passive voice* olarak isimlendirilen meçhul yapının Arapçada bir takım hususiyetleri söz konusudur. Her şeyden önce Arapça tasrîfi/bükünlü diller grubuna dâhil olduğu için, kelimeler üzerinde yapılacak değişiklikler kök harflerini muhafaza ederek değişik formlara getirmek suretiyle icra edilmektedir. Arapçada fiiller çatısına göre malum ve meçhul olmak üzere iki kısma ayrılır. Malum fiil, fâili belli olan fiildir. Meçhul fiil ise, herhangi bir nedenden dolayı fâili açıkça zikredilmeyen, gizlenen fiil demektir. Malum fiile sahip bir cümle meçhul yapıya dönüştürüldüğünde, cümledeki fail atılıp mefulün bih olan öge fâillik mertebesine çıkartılır, ama bu ögenin ismi fâil değil; fâilin yerine geçen manasında nâib-i fâildir.

Ünitenin birinci dersinde, sülâsî mücerred, rubâî mücerred ve sülâsî mezîd fiillerin meçhul yapıları işlenecektir. İkinci derste ise, nâib-i fâil ile ilgili bazı hükümler ele alınacaktır.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Arapça fiillerin etken ve edilgen çatılarını kavrar.
- Arapça fiillerin tüm kalıplarını edilgen çatıya dönüştürmeyi bilir.
- Nâib-i fâil olan ögeyi tanır ve onunla ilgili irab hükümünü bilir.
- Etken ve edilgen çatıyla ilgili öğrendiklerini, öncelikle bu kitaptaki metinler olmak üzere, değişik metinler ve kaynaklar üzerinde uygulamak suretiyle bilgisini pekiştirir.

Öneriler:

- Arapça metinler, önce sözlük kullanmadan birkaç defa sesli olarak okunmalı; daha sonra sözlük yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır.
- Metin çözümlenirken, tek tek kelimeler üzerinde durmak yerine, bütüne ağırlık vermek ve metnin ana fikrini yakalamaya çalışmak önemlidir.
- Sözlük kullanmak suretiyle, Arapça metnin yazılı olarak dilimize çevrilmeye çalışılması yararlı olacaktır.
- Derslerin sonunda verilen sorular, metnin kavranabilmesi için mutlaka cevaplanmalıdır.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٢٩)

تَبَادُلُ اللَّزُومِ وَالتَّعَدِّي فِي الْفِعْلِ الثَّلَاثِيِّ³⁴

الفِعْلُ اللَّازِمُ هُوَ مَا وَلِيَهُ فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ فَقَطْ، إِمَّا عَلَى أَنَّهُ قَائِمٌ بِهِ مِثْلُ: حَسَنَ زَيْدٌ - قَبِحَ عَمْرٌو، وَإِمَّا عَلَى أَنَّهُ وَقَعَ مِنْهُ مِثْلُ: قَعَدَ زَيْدٌ - جَلَسَ عَمْرٌو. وَسَمِيَ ابْنُ هِشَامٍ هَذَا الْفِعْلَ "قَاصِرًا".

الفِعْلُ الْمُتَعَدِّي هُوَ مَا وَلِيَهُ فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ، وَمَفْعُولٌ بِهِ مَنصُوبٌ، أَوْ جَارٌ وَمَجْرُورٌ، وَهُوَ بِذَلِكَ قِسْمَانِ: قِسْمٌ يَلِي الْفَاعِلَ الْمَرْفُوعَ بَعْدَهُ مَفْعُولٌ بِهِ مَنصُوبٌ مِثْلُ: "كَتَبَ زَيْدٌ رِسَالَةً / ظَنَنْتُ زَيْدًا مُسَافِرًا". وَقِسْمٌ يَلِي الْفَاعِلَ الْمَرْفُوعَ بَعْدَهُ جَارٌ وَمَجْرُورٌ مِثْلُ: "مَرَّ زَيْدٌ بِالدَّارِ / أَذِنْتُ لَهُ / عَكَفَ عَلَى الْقِرَاءَةِ". وَسَمِيَ بَعْضُ النُّحَاةِ الْفِعْلَ الْمُتَعَدِّيَ "وَاقِعًا" لِوُقُوعِهِ عَلَى مَا بَعْدَ الْفَاعِلِ مِنْ مَفْعُولٍ أَوْ مَجْرُورٍ، وَسَمَّاهُ آخَرُونَ "مُجَاوِزًا" لِتَجَاوُزِهِ إِلَى مَا بَعْدَهُ.

وَاخْتَلَفَ النُّحَاةُ فِي الْقِسْمِ الثَّانِي مِنَ الْفِعْلِ الْمُتَعَدِّي، فَبَعْضُهُمْ جَعَلَهُ قِسْمًا ثَانِيًا لَهُ كَمَا صَنَعْتُ، وَبَعْضُهُمْ ضَمَّهُ إِلَى اللَّازِمِ، وَقَالَ إِنَّهُ إِمَّا أَنْ يَكْتَنِي بِفَاعِلٍ، وَإِمَّا أَنْ يُضَمَّ إِلَى الْفَاعِلِ جَارٌ وَمَجْرُورٌ. وَرَجَحْتُ الرَّأْيَ الْأَوَّلَ، لِأَنَّ الْفِعْلَ مَعَ الْجَارِ وَالْمَجْرُورِ يَقَعُ عَلَى الْمَجْرُورِ كَمَا يَقَعُ عَلَى الْمَفْعُولِ بِهِ، فَإِذَا قُلْتَ مَثَلًا: "لَفِظَ زَيْدٌ بِالْكَلامِ - لَفِظَ زَيْدٌ الْكَلامَ" كَانَ اللَّفْظُ - أَيُّ التَّنَطُّقِ فِي الْجُمْلَتَيْنِ - وَاقِعًا عَلَى الْكَلامِ. فَمِنَ التَّحَكُّمِ أَنْ تُسَمِّيَ الْفِعْلَ فِي الْجُمْلَةِ الْأُولَى لِأَزْمًا وَفِي الثَّانِيَةِ مُتَعَدِّيًا، وَيُؤَكِّدُ ذَلِكَ أَنَّهُ يَجُوزُ الْعَطْفُ عَلَى الْجَارِ وَالْمَجْرُورِ مَعَ الْفِعْلِ بِالنَّصْبِ، كَمَا قَالَ ابْنُ جَنِّي، فَيُقَالُ: "مَرَرْتُ بِزَيْدٍ وَعَمْرًا، وَرَغِبْتُ فِيهِ وَجَعَفَرًا، وَنَظَرْتُ إِلَيْهِ وَسَعِيدًا". وَبِذَلِكَ يَكُونُ الْفِعْلُ الْمُتَعَدِّيَ قِسْمَانِ: قِسْمًا يَتَعَدَّى بِنَفْسِهِ أَوْ مُبَاشَرَةً، وَقِسْمًا يَتَعَدَّى

³⁴ Dayf, Şevki. *Teysirât Luğaviyye, Dâru'l-Me'arif*, s. 11-12.

بواسطة أي بحرف الجر. ويتضح ذلك في فعل "ذهب زيد" اللازم، فإنك إذا أردت أن تحوله من باب اللزوم إلى باب التعدّي كنت بالخيار، إما أن تقول: "أذهب زيد عمراً"، وإما أن تقول: "ذهب زيد بعمرو". وقد يقال إن الباء في الجملة الثانية تُفيد معنى "مع" أو معنى المصاحبة، وهو ما لا تُفيدة الجملة الأولى، وينتقض هذا الفهم قوله عزّ شأنه في سورة البقرة: "ذهب الله بنورهم". وهي قاعدة لا تتخلف أن الفعل المتعدّي كما يقع على المفعول به يقع على المجرور دائماً أبداً.

تحويل الفعل اللازم إلى فعل متعدّد بنفس صيغته

يكثر في العربية كثرة مُفرطة أن يتحوّل الفعل اللازم إلى فعل متعدّد له مفعول به بنفس صيغته، وسمّى ذلك ابن جنّي في كتابه الخصائص "تسوية بين المتعدّي وغير المتعدّي" وساق منه سبعة وعشرين فعلاً، وهذا بيّانها كما جاءت عنده: "غاص الماء وغضته - وجبرت يده وجبرتها - وعمر المنزل وعمرته - وسارت الدابة وسرّتها - ودان الرجل ودنّه - وهلك وهلكته - وهبط وهبطته - ورجنت الدابة بالمكان (إذا أقامت فيه) ورجنتها - وعاب الشيء وعبته - وهجمت على القوم - وهجمت غيري عليهم - وعفا الشيء (كثر) وعفوته كثرته - وفعر فوه وفعر فاه - وشحا (فتح) فوه وشحاه - وعثمت يده وعثمتها أي جبرتها على غير استواء - ومدّ النهر ومددته - وسرحت (رعت) الماشية وسرحتها - وزاد الشيء وزدته - وذرا الشيء وذروته (طيرته) - وخسف المكان وخسفه الله - ودلّع لسانه ودلّعه زيد (أي أخرجته) - وهاج القوم وهاجهم زيد - وطاخ الرجل وطخته أي لطحته بالقبيح - ووفر الشيء ووفرته - ورفع البعير في السير (بالغ) ورفعته - ونفى الشيء أي بعد ونفيته - ونكرت البئر ونكرتها أي أقللت ماءها - ونزفت الدماء ونزفتها.

ونسوق بجانب هذه الأفعال التي ذكرها ابن جنّي أفعالاً مماثلة ليتضح مدى صنيع العربية في التحوّل بالفعل اللازم إلى فعل متعدّد بنفس صيغته. فمن

ذَلِكَ: "أتى القومُ وأتاهم - أكرَّ البئرُ وأكرَّها أي حفرها - بتَّ الحبلُ وبتَّه أي قطعَه - بردَ الماءُ وبرده - وبرعَ زيدٌ وبرعه عمروٌ - وبلغَ الأمرُ وبلغه - وثمِلَ الماءُ في الحوضِ وثلمه أي أبقاه - وحذرَ زيدٌ وحذره عمروٌ - وحرَّ الماءُ وحرَّه أي سخَّنه - وحسَرَ الكُفُّ وحسره أي كَشَفَه - وحشَدَ القومُ وحشدهم - وحاشَ زيدٌ وحاشه أي أفزعه - وحضَبَ الشَّعْرُ وحضبه - وخاسَ زيدٌ وخاسه أي أدله - ورعتُ المشيئةَ ورعاها - ورغِمَ زيدٌ ورغمه أي أدله، ورَفَتَ الإِناءُ ورَفته أي كسره - وسَفَحَ الدَّمُ وسَفَحَه - وفَطَرَ الشَّيْءُ وفَطَرَه أي شَقَّه - وقَطَرَ الماءُ وقَطَرَه - ولزِمَ العَمَلُ ولزِمَه - ونَبَطَ الماءُ ونَبَطَه أي أَظْهَرَه - ونَشَفَ الشَّيْءُ ونَشَفَه - ونَضَرَ الشَّيْءُ ونَضَرَه أي حَسَنَه - نَقَصَ الماءُ ونَقَصَه - وهزَلَ الفرسُ وهزَلَه أي أضعفه - ووقفَ العَمَلُ ووقفَه - ووهجتِ النَّارُ ووهجتَها أي أوقدها - ووهنَ زيدٌ ووهنَه".

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- وَلِيَ "ولِيَ" (ولي); "izlemek, takip etmek, bitişik olmak"
عَكَفَ عَلَى "عَكَفَ عَلَى" (مَازِي); "meşgul olma, sürekli ilgilenme/yapma" (عَكْف)
المصاحبة "المصاحبة" (masdar); "beraberlik, birliktelik, refakat etme" (صحب)
لا تَتَخَلَّفُ "لا تَتَخَلَّفُ" (muzari); "değişmez, yerinden oynamaz" (خلف)
مُفْرِطَةٌ "مُفْرِطَةٌ" (ism-i fâil); "aşırı, çok, aşırı derecede" (فرط)
غَاضَ "غَاضَ" (lâzım/müteaddi mazi); "su azalmak/çekilmek- suyu azaltmak" (غاض)
جَبَرَ "جَبَرَ" (mazi); "[kırık kemik] yerine oturmak, iyileşmek-iyileştirmek" (جبر)
فَعَرَ "فَعَرَ" (mazi); "ağzını açmak-ağzı açık kalmak" (فعر)
عَثَمَ "عَثَمَ" (mazi); "kemik eğri kaynamak-kemiği eğri tutturmak" (عثم)
إِسْتَوَاءٌ "إِسْتَوَاءٌ" (masdar); "doğruluk, düzgünlük, eşitlik" (سوى)
لَطَخَ "لَطَخَ" (mazi); "pislenmek-pislemek" (لطخ)

- وَفَرَ "bol/çok olmak-çoğaltmak" (mazi); (وفر)
- نَزَفَ "çok kan akmak-çok kan akıtmak" (mazi); (نزف)
- نَسَوْقُ "naklediyoruz, sunuyoruz" (muzari); (ساق)
- مُمَاثِلَةٌ "benzer, eş değer, andıran" (ism-i fâil); (مثل)
- بَرَدَ "soğumak-soğutmak" (mazi); (برد)
- بَرَعَ "üstün gelmek, yenmek-onu başkası yenmek" (mazi); (برع)
- الْكُمُّ "yen, elbisenin yeni" (isim); (كم)
- حَشَدَ "toplanmak, birikmek-toplamak, bir araya getirmek" (mazi); (حشد)
- سَفَحَ "kan dökmek-kan dökülmek, akmak" (mazi); (سفح)
- نَشَفَ "suyunu almak, kurutmak-suyu kurumak" (mazi); (نشف)
- وَهَنَ "zayıflamak-zayıflatmak" (mazi); (وهن)

ج - الأسئلة عن التصُّ

- ١ - مَا هُوَ الْفِعْلُ الْمُتَعَدِّيُّ؟
- ٢ - مَا هُوَ الْفِعْلُ اللَّازِمُ؟
- ٣ - إِلَى كَمْ قِسْمٍ يَنْقَسِمُ الْفِعْلُ الْمُتَعَدِّيُّ؟
- ٤ - لِمَاذَا سَمِيَ بَعْضُ التُّحَاةِ الْفِعْلِ الْمُتَعَدِّيِّ "وَأَقْعَاءُ"؟
- ٥ - هَلْ يَجُوزُ الْعَطْفُ عَلَى الْجَارِّ وَالْمَجْرُورِ مَعَ الْفِعْلِ بِالنَّصْبِ؟
- ٦ - كَيْفَ نُحَوِّلُ فِعْلَ الْجُمْلَةِ مِنْ بَابِ اللَّزُومِ إِلَى بَابِ التَّعَدِّيِّ؟
- ٧ - مَاذَا تُفِيدُ الْبَاءُ فِي جُمْلَةِ "ذَهَبَ زَيْدٌ بِعَمْرٍو"؟
- ٨ - هَلْ يُمَكِّنُ فِي الْعَرَبِيَّةِ أَنْ يَتَحَوَّلَ الْفِعْلُ اللَّازِمُ إِلَى فِعْلِ مُتَعَدٍّ لَهُ مَفْعُولٌ بِهِ بِنَفْسِ صِيغَتِهِ؟
- ٩ - أَذْكَرُ بَعْضَ الْأَمْثِلَةِ لِهَذِهِ الظَّاهِرَةِ اللَّغَوِيَّةِ.
- ١٠ - مَا مَعْنَى "فَطَرْتُهُ"؟

د - ملاحظات نحوية: الفعل المبني للمجهول (١)

MECHÛL FIİL (1)

Bilindiği gibi, Arapçada fiiller çatısına göre malum/etken ve meçhul/edilgen olmak üzere iki kısma ayrılır. Arapçada cümle çeşitleri anlatılırken, isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki kısımdan bahsedilmiştir. Kaynaklarda fiil cümlesinin öğeleriyle ilgili verilen klasik sıralama (fiil+fail+meful) aslında malum fiile göre yapılmıştır. Zaten meçhul fiil de malum fiilin yapısı değiştirilmek suretiyle elde edilir. Aşağıda ayrıntılarını vereceğimiz kurala uygun olarak bir fiil meçhul yapıya çevrildikten sonra fiil cümlesinin faili atılacak, onun yerine cümlenin mefulü nâib-i fâil olarak getirilecek, böylece fiil cümlesinin sıralaması değişecektir. Şimdi malum ve meçhul fiille kurulmuş fiil cümlelerinin meful sayısına göre değişen sıralamalarına göz atalım:

- Fiil+Fâil+Meful – Meçhul Fiil+Nâib-i Fâil
Fiil+Fâil+1. Meful+2. Meful – Meçhul Fiil+Nâib-i Fâil+Meful
Fiil+Fâil+1. Mef.+2. Mef.+3. Mef. – Meçhul fiil+N.Fâil+1. Mef.+ 2. Mef.

Fiillerin Meçhul Yapılması: Mücerred ve Mezid fiillerin meçhulü yapılırken şu yol izlenir:

Mazide; son harfi fetha üzere bırakılır, sondan bir önceki harfin harekesi kesre yapılır, sâkin harflere dokunulmaz, diğer bütün harekeli harfler damme yapılır. Ortası vav ile illetli olan fiillerde orta harfler ye'ye, son harfi illetli olan fiillerde son harfler yine ye'ye dönüştürülür. Örnekler:

حَكَمَ - حُكِمَ / قَرَأَ - قُرِيَ / مَدَّ - مُدِّ / وَعَدَ - وُعِدَ / قَالَ - قِيلَ / دَعَا - دُعِيَ / رَمَى - رُمِيَ / أَكْرَمَ - أُكْرِمَ / أَوْرَثَ - أُورِثَ / أَقَامَ - أُفِيمَ / أَعَدَّ - أُعِدَّ / رَبَّبَ - رُبِّبَ / فَاتَلَ - فُوتِلَ / نَادَى - نُودِيَ / اجْتَمَعَ - أُجْتَمِعَ / اخْتَارَ - أُخْتِيرَ / تَقَبَّلَ - تُقْبَلُ / تَضَارَبَ - تُضَوِّبُ / اسْتَخْرَجَ - أُسْتَخْرَجَ / تَرَجَّمَ - تُرْجَمُ.

Muzaride; muzaraat harfi damme yapılır, sondan bir önceki harfe fetha verilir ve sükûnlar olduğu gibi bırakılır. Mücerred olsun mezid olsun bütün eevf (ortası illetli) fiillerin illet harfi elif'e dönüştürülür. Örnekler:

يَحْكُمُ - يُحْكَمُ / يَقْرَأُ - يُقْرَأُ / يَمُدُّ - يُمَدُّ / يُوْعَدُ - يُعَدُّ / يَقُولُ - يُقَالُ / يَدْعُو - يُدْعَى / يَرْمِي - يُرْمَى - يُكْرِمُ - يُكْرَمُ / يُورِثُ - يُورِثُ / يَقَوْمُ - يُقَامُ / يُعِدُّ - يُعَدُّ / يُرَبِّبُ - يُرَبِّبُ / يُفَاتِلُ - يُفَاتِلُ / يُنَادِي - يُنَادَى - يُجْتَمِعُ - يُجْتَمِعُ / يُخْتَارُ - يُخْتَارُ / يُتَقَبَّلُ - يُتَقَبَّلُ / يُتَضَارَبُ - يُتَضَارَبُ / يُسْتَخْرَجُ - يُسْتَخْرَجُ / يُتْرَجَّمُ - يُتْرَجَّمُ.

Meçhul fiilin mazi ve muzari çekimleri ile ilgili başka kaynaklara müracaat edilebilir. Burada ayrıntıya girilmeyecektir. Ancak konuyu sonlandırmadan önce bir hususa dikkat çekmek faydalı olacaktır: Malum muzari fiil ile ism-i fâil arasında var olan benzerliğin aynı, meçhul fiil ile ism-i meful arasında da söz konusudur. Örneğin, (يَكْتُبُ) ile (كَاتَبَ), (كُتِبَ) ile de (مَكْتُوبٌ) hemen hemen aynı anlamda ve değerde kabul edilir.

هـ - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- الفِعْلُ الْمُتَعَدِّي هُوَ مَا وَلِيَهُ فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ، وَمَفْعُولٌ بِهِ مَنصُوبٌ، أَوْ جَارٌ وَمَجْرُورٌ.

(الفِعْلُ) mübtedâ ve mevsuf, (الْمُتَعَدِّي) de onun sıfatıdır. İsim cümlesinin haberi ise munfasıl zamir olan (هُوَ)'dir ve mahallen merfudur. (مَا) ism-i mevsûlünden sonra gelen cümle sıra cümlesi olduğu için irabdan mahalli yoktur. Bu cümlede yer alan fiilin fâili (فَاعِلٌ) sözcüğü, mefulü ise fiile bitişen (هُوَ) zamiridir ve bu zamir mahallen mansubdur. Fâilin sıfatı ise (مَرْفُوعٌ) sözcüğüdür. (مَفْعُولٌ) ve (جَارٌ) sözcükleri de fâile atıf yapılmıştır.

٢- رَجَحْتُ الرَّأْيَ الْأَوَّلَ، لِأَنَّ الْفِعْلَ مَعَ الْجَارِ وَالْمَجْرُورِ يَقَعُ عَلَى الْمَجْرُورِ كَمَا يَقَعُ عَلَى الْمَفْعُولِ بِهِ.

(رَجَحْتُ) fiil-i mazesinin fâili, merfu muttasıl zamir olan (تُ) zamiridir. Mefulü de (الرَّأْيَ) kelimesidir. Aynı zamanda mevsuf olan bu ögeden sonra gelen (الْأَوَّلَ) sözcüğü onun sıfatıdır. (أَنَّ)'nin ismi (الْفِعْلُ), haberi ise (يَقَعُ) ile başlayan fiil cümlesidir ve mahallen merfudur. (مَعَ الْجَارِ) câr-mecrûr, (الْمَجْرُورِ) ise (هُوَ) üzerine atıftır. Haber olan cümledeki fiilin fâili gizli bir (هُوَ) zamiridir ve (الْفِعْلُ) kelimesine dönmektedir. Mefulün bih gayr-i sarîhi ise (عَلَى الْمَجْرُورِ) câr-mecrurudur ve mahallen mansubdur.

٣- وَقَدْ يُقَالُ إِنَّ الْبَاءَ فِي الْجُمْلَةِ الثَّانِيَةِ تُفِيدُ مَعْنَى "مَعَ" أَوْ مَعْنَى الْمَصَاحِبَةِ.

Muzarinin başında gelen (قَدْ) ihtimal bildirmektedir. Meçhul muzari fiilin nâib-i fâili (إِنَّ) ile başlayan isim cümlesidir ve mahallen merfudur. (إِنَّ)'nin

ismi (البَاء) sözcüğü, haberi ise (تُفِيدُ) ile başlayan fiil cümlesidir ve mahallen merfudur. Bu cümlenin fâili gizli bir (هي) zamiri olup, (البَاء) sözcüğüne dönmektedir. Cümlenin mefulü ise (مَعْنَى) kelimesidir. (مَعْنَى المصاحبة) ifadesi de bir isim tamlamasıdır.

٤- يَكْتُرُ فِي الْعَرَبِيَّةِ كَثْرَةَ مُفْرَطَةً أَنْ يَتَحَوَّلَ الْفِعْلُ الْلازِمُ إِلَى فِعْلٍ مُتَعَدٍّ لَهُ مَفْعُولٌ بِهِ بِنَفْسٍ صِيغَتِهِ.

(يَكْتُرُ) muzari fiilinin fâili (أَنْ) ile başlayan müevvel masdar cümlesidir ve bu cümle mahallen merfudur. Fiilin masdarı olarak (كَثْرَةَ) kelimesi de mefulü mutlakıdır. (مُفْرَطَةً) sözcüğü de mefulün sıfatıdır. Müevvel masdar cümlesindeki (يَتَحَوَّلَ) fiilinin faili ise (الْفِعْلُ) sözcüğüdür. Takip eden kelime onun sıfatıdır. (إِلَى فِعْلٍ) câr-mecrûru da fiilin mefulün bih gayr-i sarihidir. (فِعْلٍ) mevsuf, (مُتَعَدٍّ) sıfattır.

٥- نَسَوْقُ بِجَانِبِ هَذِهِ الْأَفْعَالِ الَّتِي ذَكَرَهَا ابْنُ جَنِّي أفعالاً مُمَثِّلَةً لِيَتَّضِحَ مَدَى صَنِيعِ الْعَرَبِيَّةِ فِي التَّحَوُّلِ بِالْفِعْلِ الْلازِمِ إِلَى فِعْلٍ مُتَعَدٍّ بِنَفْسٍ صِيغَتِهِ.

(نَسَوْقُ) fiili muzarisinin fâili (نحن) gizli zamiri, mefulü ise (أفعالاً) sözcüğüdür. (بِجَانِبِ) câr-mecrûr, (هَذِهِ) işaret ismi mûzafun ileyh, (الْأَفْعَالِ) ise ondan bedeldir. (الَّتِي) ismi mevsulü de bu sonuncusunun sıfatıdır. İsm-i mevsulden sonraki sıla cümlesinin irabdan mahalli yoktur. Buradaki fiilin fâili (ابْنُ) sözcüğü, mefulü ise fiile bitişen (ها) zamiridir ve mahallen mansubdur. Asıl cümlenin mefulü olan (أفعالاً) sözcüğünün sıfatı (مُمَثِّلَةً) kelimesidir. Takip eden (لِيَتَّضِحَ) ifadesi aslında (لَأَنْ يَتَّضِحَ) şeklinde, müevvel masdar cümlesi konumundadır. Bu cümle mahallen mansub olmak üzere asıl cümlenin mefulün leh'i olarak değerlendirilir. Bu fiilin fâili (مَدَى) sözcüğüdür. Aynı zamanda muzâf olan bu ögeden sonra gelen (صَنِيعِ) sözcüğü muzâfun ileyh ve muzâf, (الْعَرَبِيَّةِ) de bunun muzâfun ileyh'idir. (الْفِعْلِ الْلازِمِ) ile (فِعْلٍ مُتَعَدٍّ) terkipleri birer sıfat tamlamasıdır.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٣٠)

مَسْأَلَةُ الْإِخْتِلَافِ فِي أَصْلِ اشْتِقَاقِ الْإِسْمِ³⁵

ذَهَبَ الْكُوفِيُّونَ إِلَى أَنَّ الْإِسْمَ مُشْتَقٌّ مِنَ الْوَسْمِ - وَهُوَ الْعَلَامَةُ - وَذَهَبَ الْبَصْرِيُّونَ إِلَى أَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ السُّمُوِّ - وَهُوَ الْعُلُوُّ.

أَمَّا الْكُوفِيُّونَ فَاحْتَجَّوْا بِأَنَّ قَالُوا: إِنَّمَا قُلْنَا إِنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ الْوَسْمِ لِأَنَّ الْوَسْمَ فِي اللَّغَةِ هُوَ الْعَلَامَةُ، وَالْإِسْمُ وَسْمٌ عَلَى الْمَسْمَى، وَعَلَامَةٌ لَهُ يُعْرَفُ بِهِ، أَلَا تَرَى أَنَّكَ إِذَا قُلْتَ زَيْدٌ أَوْ عَمْرُوٌ دَلَّ عَلَى الْمَسْمَى، فَصَارَ كَالْوَسْمِ عَلَيْهِ؟ فَلِهَذَا قُلْنَا: إِنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ الْوَسْمِ، وَلِذَلِكَ قَالَ أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى ثَعْلَبٌ: الْإِسْمُ سِمَةٌ تُوضَعُ عَلَى الشَّيْءِ يُعْرَفُ بِهَا. وَالْأَصْلُ فِي اسْمٍ وَسْمٌ، إِلَّا أَنَّهُ حُذِفَتْ مِنْهُ الْفَاءُ الَّتِي هِيَ الْوَاوُ فِي وَسْمٍ، وَزِيدَتْ الْهَمْزَةُ فِي أَوَّلِهِ عِوَضًا عَنِ الْمَحْذُوفِ، وَوَزَنَتْهُ إِعْلٌ، لِحُذْفِ الْفَاءِ مِنْهُ.

وَأَمَّا الْبَصْرِيُّونَ فَاحْتَجَّوْا بِأَنَّ قَالُوا: إِنَّمَا قُلْنَا إِنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ السُّمُوِّ لِأَنَّ السُّمُوَّ فِي اللَّغَةِ هُوَ الْعُلُوُّ، يُقَالُ: سَمًا يَسْمُو سُمُوًّا، إِذَا عَلَا، وَمِنْهُ سُمِّيَتْ السَّمَاءُ سَمَاءً لِعُلُوِّهَا، وَالْإِسْمُ يَعْلُو عَلَى الْمَسْمَى، وَيَدُلُّ عَلَى مَا تَحْتَهُ مِنَ الْمَعْنَى، وَلِذَلِكَ قَالَ أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الْمُبَرِّدُ: الْإِسْمُ مَا دَلَّ عَلَى مُسْمَى تَحْتَهُ، وَهَذَا الْقَوْلُ كَافٍ فِي الْإِشْتِقَاقِ، لَا فِي التَّحْدِيدِ، فَلَمَّا سَمَّا الْإِسْمُ عَلَى مُسْمَاهُ وَعَلَا عَلَى مَا تَحْتَهُ مِنْ مَعْنَاهُ دَلَّ عَلَى أَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ السُّمُوِّ، لَا مِنَ الْوَسْمِ.

وَمِنْهُمْ مَنْ تَمَسَّكَ بِأَنَّ قَالَ: إِنَّمَا قُلْنَا إِنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ السُّمُوِّ وَذَلِكَ لِأَنَّ هَذِهِ الثَّلَاثَةَ الْأَقْسَامَ - الَّتِي هِيَ الْإِسْمُ وَالْفِعْلُ وَالْحَرْفُ - لَهَا ثَلَاثُ مَرَاتِبَ، فَمِنْهَا مَا

³⁵ Catal, Mustafa. *Nusûs ve Mesâ'il Nahviyye ve Sarfiyye*, Halep 1990, s. 108-113.

يُخْبِرُ بِهِ وَيُخْبِرُ عَنْهُ وَهُوَ الْإِسْمُ، نَحْوُ "اللَّهُ رَبُّنَا، وَمُحَمَّدٌ نَبِينَا" وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ، فَأَخْبِرْتَ بِالْإِسْمِ وَعَنْهُ، وَمِنْهَا مَا يُخْبِرُ بِهِ وَلَا يُخْبِرُ عَنْهُ، وَهُوَ الْفِعْلُ، نَحْوُ "ذَهَبَ زَيْدٌ وَانْطَلَقَ عَمْرُو" وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ، فَأَخْبِرْتَ بِالْفِعْلِ، وَلَوْ أَخْبِرْتَ عَنْهُ فَقُلْتَ "ذَهَبَ ضَرْبٌ، وَانْطَلَقَ كَتَبٌ" لَمْ يَكُنْ كَلَامًا؛ وَمِنْهَا مَا لَا يُخْبِرُ بِهِ وَلَا يُخْبِرُ عَنْهُ، وَهُوَ الْحَرْفُ، نَحْوُ "مِنْ، وَلَنْ، وَلَمْ، وَبَلْ" وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ؛ فَلَمَّا كَانَ الْإِسْمُ يُخْبِرُ بِهِ وَيُخْبِرُ عَنْهُ، وَالْفِعْلُ يُخْبِرُ بِهِ وَلَا يُخْبِرُ عَنْهُ، وَالْحَرْفُ لَا يُخْبِرُ بِهِ وَلَا يُخْبِرُ عَنْهُ، فَقَدْ سَمَّا (الْإِسْمُ) عَلَى الْفِعْلِ وَالْحَرْفِ: أَيُّ عِلًّا، فَدَلَّ عَلَى أَنَّهُ مِنَ السُّمُوِّ. وَالْأَصْلُ فِيهِ سِمُوٌّ عَلَى وَزْنِ فِعْلٍ - بِكَسْرِ الْفَاءِ وَسُكُونِ الْعَيْنِ - فَحُذِفَتِ اللَّامُ الَّتِي هِيَ الْوَاوُ وَجُعِلَتِ الْهَمْزَةُ عَوَضًا عَنْهَا، وَوَزَنَتْهُ إِفْعُ؛ لِحَذْفِ اللَّامِ مِنْهُ.

وَأَمَّا الْجَوَابُ عَنْ كَلِمَاتِ الْكُوفِيِّينَ: قَوْلُهُمْ " إِنَّمَا قُلْنَا إِنَّهُ مُسْتَقٌّ مِنَ الْوَسْمِ لِأَنَّ الْوَسْمَ فِي اللَّغَةِ هُوَ الْعَلَامَةُ وَالْإِسْمُ وَسْمٌ عَلَى الْمَسْمَى، وَعَلَامَةٌ لَهُ يُعْرَفُ بِهِ " قُلْنَا: هَذَا وَإِنْ كَانَ صَحِيحًا مِنْ جِهَةِ الْمَعْنَى إِلَّا أَنَّهُ فَاسِدٌ مِنْ جِهَةِ اللَّفْظِ، وَهَذِهِ الصَّنَاعَةُ لَفْظِيَّةٌ؛ فَلَا بُدَّ مِنْ مُرَاعَاةِ اللَّفْظِ. وَوَجْهُ فَسَادِهِ مِنْ جِهَةِ اللَّفْظِ مِنْ خَمْسَةِ أَوْجُهٍ:

الوجه الأول: إِذَا أَجْمَعْنَا عَلَى أَنَّ الْهَمْزَةَ فِي أَوَّلِهِ هَمْزَةُ التَّعْوِيضِ، وَهَمْزَةُ التَّعْوِيضِ إِنَّمَا تَقَعُ تَعْوِيضًا عَنْ حَذْفِ اللَّامِ، لَا عَنْ حَذْفِ الْفَاءِ، أَلَا تَرَى أَنَّهُمْ لَمَّا حَذَفُوا اللَّامَ الَّتِي هِيَ الْوَاوُ مِنْ "بَنُو" عَوَّضُوا عَنْهَا الْهَمْزَةَ فِي أَوَّلِهِ فَقَالُوا: "ابْنُ"، وَلَمَّا حَذَفُوا الْفَاءَ الَّتِي هِيَ الْوَاوُ مِنْ "وَعْدٌ" لَمْ يُعَوَّضُوا عَنْهَا الْهَمْزَةَ فِي أَوَّلِهِ فَلَمْ يَقُولُوا "إِعْدٌ"، وَإِنَّمَا عَوَّضُوا عَنْهَا الْهَاءَ فِي آخِرِهِ فَقَالُوا: عِدَّةٌ؛ لِأَنَّ الْقِيَاسَ فِيمَا حُذِفَ مِنْهُ لَامُهُ أَنْ يُعَوَّضَ بِالْهَمْزَةِ فِي أَوَّلِهِ، وَفِيمَا حُذِفَ مِنْهُ فَاءُهُ أَنْ يُعَوَّضَ بِالْهَاءِ فِي آخِرِهِ، وَالَّذِي يَدُلُّ عَلَى صِحَّةِ ذَلِكَ أَنَّهُ لَا يُوجَدُ فِي كَلَامِهِمْ مَا حُذِفَ فَاءُهُ وَعَوَّضَ بِالْهَمْزَةِ فِي أَوَّلِهِ، كَمَا لَا يُوجَدُ فِي كَلَامِهِمْ مَا حُذِفَ لَامُهُ وَعَوَّضَ بِالْهَاءِ فِي آخِرِهِ، فَلَمَّا وَحَدَّثْنَا فِي أَوَّلِ هَمْزَةِ التَّعْوِيضِ عَلِمْنَا أَنَّهُ مَحذُوفُ اللَّامِ، لَا مَحذُوفُ

الفَاء؛ لِأَنَّ حَمَلَهُ عَلَى مَا لَهُ نَظِيرٌ أَوْلَى مِنْ حَمَلِهِ عَلَى مَا لَيْسَ لَهُ نَظِيرٌ؛ فَيَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ مِنَ السُّمُوِّ لَا مِنَ الْوَسْمِ.

الوجه الثاني: أَنَّكَ تَقُولُ "أَسْمَيْتُهُ" وَلَوْ كَانَ مُشْتَقًّا مِنَ الْوَسْمِ لَوَجَبَ أَنْ تَقُولَ "وَسَمْتُهُ" فَلَمَّا لَمْ تَقُلْ إِلَّا "أَسْمَيْتُهُ" دَلَّ عَلَى أَنَّهُ مِنَ السُّمُوِّ، وَكَانَ الْأَصْلُ فِيهِ أَسْمَوْتُ، إِلَّا أَنْ الْوَاوَ الَّتِي هِيَ اللَّامُ لَمَّا وَقَعَتْ رَابِعَةً قَلْبَتْ يَاءً، كَمَا قَالُوا: أَعْلَيْتُ، وَأَدْعَيْتُ، وَالْأَصْلُ: أَعْلَوْتُ، وَأَدْعَوْتُ، إِلَّا أَنَّهُ لَمَّا وَقَعَتْ الْوَاوُ رَابِعَةً قَلْبَتْ يَاءً، فَكَذَلِكَ هَاهُنَا.

الوجه الثالث: أَنَّكَ تَقُولُ فِي تَصْغِيرِهِ "سَمِيٌّ" وَلَوْ كَانَ مُشْتَقًّا مِنَ الْوَسْمِ لَكَانَ يَجِبُ أَنْ تَقُولَ فِي تَصْغِيرِهِ "وَسِيمٌ" كَمَا يَجِبُ أَنْ تَقُولَ فِي تَصْغِيرِ زَيْنَةٍ: وَزَيْنَةٌ، وَفِي تَصْغِيرِ عِدَّةٍ: وَعِيدَةٌ؛ لِأَنَّ التَّصْغِيرَ يَرُدُّ الْأَشْيَاءَ إِلَى أُصُولِهَا، فَلَمَّا لَمْ يَجْزُ أَنْ يُقَالَ إِلَّا سَمِيٌّ دَلَّ عَلَى أَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ السُّمُوِّ، لَا مِنَ الْوَسْمِ.

الوجه الرابع: أَنَّكَ تَقُولُ فِي تَكْسِيرِهِ "أَسْمَاءٌ" وَلَوْ كَانَ مُشْتَقًّا مِنَ الْوَسْمِ لَوَجَبَ أَنْ تَقُولَ: أَوْسَامٌ، وَأَوَاسِيمٌ، فَلَمَّا لَمْ يَجْزُ أَنْ يُقَالَ إِلَّا أَسْمَاءٌ دَلَّ عَلَى أَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ السُّمُوِّ، لَا مِنَ الْوَسْمِ.

الوجه الخامس: أَنَّهُ قَدْ جَاءَ عَنِ الْعَرَبِ أَنَّهُمْ قَالُوا فِي اسْمٍ: سُمِيٌّ، عَلَى مِثَالِ عَلِيٍّ، وَالْأَصْلُ فِيهِ سُمُوٌّ، إِلَّا أَنَّهُمْ قَلَّبُوا الْوَاوَ مِنْهُ أَلْفًا لِتَحْرُكِهَا وَإِنْفِتَاحِ مَا قَبْلَهَا، فَصَارَ سُمِيٌّ، قَالَ الشَّاعِرُ:

وَاللَّهُ أَسْمَاكَ سُمِيٌّ مُبَارَكًا   آتَرَكَ اللَّهُ بِهِ إِيْثَارَكَا

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

اِحْتَجَّ بَ (حج) "delil getirmek, delil sunmak"; (mazi) (حج)

عَوَضًا عَنِ (عوض) "yerine, bedel/ivaz olarak"; (kalıp kullanım)

تَمَسَّكَ بِ (مسك) "sarılmak, tutunmak, sebat etmek"; (mazi)

- مُرَاعَاةٌ (masdar); “gözetmek, dikkate almak, riayet etmek” (رعى)
 التَّعْوِيضُ (masdar); “yerine koyma, ivaz/bedel getirme” (عوض)
 قَلِبَ (meçhul mazi); “çevirilmek, kalbedilmek, değiştirilmek” (قلب)

ج - الأسئلة عن النصِّ

- ١ - ما أصلُ "الاسم" على رأيِ البصريين؟
- ٢ - ما أصلُ "الاسم" على رأيِ الكوفيين؟
- ٣ - لماذا سُمِّيت السماءُ سماءً حسب قولِ البصريين؟
- ٤ - إلى كم قسم تنقسم أنواع الكلمة؟
- ٥ - هل للاسم فضلٌ على الفعلِ والحرفِ، وكيف يكون ذلك؟
- ٦ - كيف تقع همزة التعويض؟
- ٧ - هل يوجد في كلام العرب ما حذف فأوه وعوض بالهمزة في أوله؟
- ٨ - لماذا قلبت الواو ياءً في "أغلوت، وأدعوت"؟
- ٩ - كيف تُصغر الاسم؟
- ١٠ - ماذا يحدث بعد التصغير في الحروف؟

د - ملاحظات نحوية: نائب الفاعل (٢)

MECHÛL FİİL (2)

Birinci dersimizde, malum/etken çatılı fiille kurulmuş bir fiil cümlesinde, meçhule çevirme işleminden sonra cümle tekrar ifade edilirken, önceki cümlede meful olan ögenin artık nâib-i fâil konumuna yükseldiğini görmüştük. Meful iken nâib-i fâil olan öge nasb konumundan ref konumuna yükseldiği için, fâilin irabı nasılsa aynı şekilde irab olunur. Fâil ile fiil arasında uyum olması gerektiği gibi, nâib-i fâil ile meçhul fiil arasında da uyum olması gerekir. Örnekler:

أَكَلَ الْوَلَدُ الطَّعَامَ بَعْدَ الْأَكْلِ - أَكَلَ الطَّعَامَ بَعْدَ الْأَكْلِ
 شَاهَدَ الْمُشْتَرِي الْمَعْرُوضَاتِ بِاعْتِجَابٍ - شُوهِدَتِ الْمَعْرُوضَاتُ بِاعْتِجَابٍ

اِنْتَحَبَ اَعْضَاءُ الْبِرْلَمَانِ رَئِيسَ الْجُمْهُورِيَّةِ - اُنْتُخِبَ رَئِيسُ الْجُمْهُورِيَّةِ

Şayet yeni cümlede nâib-i fâil olacak meful, fiile bitişmiş (muttasıl) zamir ise, bu durumda fâil atıldıktan sonra zamirin meçhul fiile uygun merfu muttasıl formu nâib-i fâil olarak fiile bitişir. Örnekler:

اُكْرِمْتُمْ - اُكْرِمْتُمْ / اُكْرِمْتُمْ - تُكْرِمُونَ

عَاقَبْنَا الْأُسْتَاذَ بِسَبَبِ تَأْخُرِنَا عَنِ الدَّرْسِ - عُوْقِبْنَا بِسَبَبِ تَأْخُرِنَا عَنِ الدَّرْسِ

Meçhule çevrilecek fiil mefulünü doğrudan değil, dolaylı olarak almışsa (mefulün bih gayr-i sarih), bu durumda yeni cümlede nâib-i fâil bu câr-mecrûrlı yapı yeni cümlenin nâib-i fâili olacağı için, uyum artık fiille değil, harfi cerli yapıdan sonra gelen isim veya zamirde aranacaktır. Fiil ise daima müfred-müzekker olur. Örnek:

مَرَرْتُ بِزَيْنَبَ - مَرَّ بِزَيْنَبَ / غَضِبَ الْمَعْلَمُ عَلَى الطَّلَابِ - غَضِبَ عَلَى الطَّلَابِ

Nâib-i fâil, câr-mecrurlu yapı olursa, lafzen değil mahallen merfu olur.

Mekân veya zaman zarfı olan mefulden nâib-i fâil yapılırken dikkat edilecek husus, bu zarfın mutasarrıf yani merfu, mansub veya mecur olabilecek durumda bulunması, mefulün fih olarak dâimâ mansub haldeki zarflardan olmaması gerekir. Örnek:

سِيرْتُ فَرَسْحًا - سِيرَ فَرَسْحٌ / صَامَ عَلَيَّ رَمَضَانَ - صِيَمَ رَمَضَانَ

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١- اِسْمٌ سِمَةٌ تُوَضَعُ عَلَى الشَّيْءِ يُعْرَفُ بِهَا.

(اِسْمٌ) mübtedâ, (سِمَةٌ) haberdir. Haberden sonra gelen ve (تُوَضَعُ) ile başlayan fiil cümlesi de mahallen merfu olmak üzere haberin sıfatıdır. Sıfat cümlesindeki meçhul muzari fiilin fâili gizli (هي) zamiri olup (سِمَةٌ) kelimesine dönmektedir. (على الشيء) câr-mecrûrundan sonra gelen fiil cümlesi de mahallen mansub olmak üzere hâldir. Bu hâlin sâhibi/sâhibu'l-hâl (يُعْرَفُ) sözcüğüdür. Çünkü cümlede söylenmek istenen husus; ismin, şeylere/nesnelere onları bilinir kılan bir keyfiyet olmak üzere konulan bir alamet, nişan olduğudur. Şayet bu cümle de bir önceki cümle gibi sıfat olarak gelseydi, o zaman meçhul muzari fiilin eril değil, dişil formda gelmesi gerekirdi (يُعْرَفُ).

۲- الإِسْمُ يَعْلُو عَلَى الْمَسْمِيِّ، وَيَدُلُّ عَلَى مَا تَحْتَهُ مِنَ الْمَعْنَى.

(الإِسْمُ) mübtedâ, (يَعْلُو) ile başlayan fiil cümlesi mahallen merfu olmak üzere haberdir. Buradaki fiilin fâili gizli (هُوَ) zamiri olup (الإِسْمُ) sözcüğüne dönmektedir. Meful ise mahallen mansub olmak üzere (عَلَى الْمَسْمِيِّ) câr-mecrûrudur. Haberi oluşturan fiile, (يَدُلُّ) ile atıf yapılmıştır. Bu fiilin fâili de mübtedâyâ dönen gizli (هُوَ) zamiridir. Mefulün bih gayr-i sarîh olan öge ise (عَلَى مَا تَحْتَهُ) ile başlayan ve mahallen mansub olan kısımdır.

۳- لَا يُوجَدُ فِي كَلَامِهِمْ مَا حُذِفَ لَامُهُ وَعُوِّضَ بِالْهَاءِ فِي آخِرِهِ.

Cümle olumsuz yapıdadır. Aynı zamanda meçhul/edilgen çatıya sahiptir. Meçhul muzari fiilin nâib-i fâili, mahallen merfu olmak üzere (مَا حُذِفَ) ile başlayan kısımdır. Buradaki meçhul mazi fiilin nâib-i fâili ise, (لَامُهُ) sözcüğüdür. Bu mazi fiile (عُوِّضَ) ile atıf yapılmıştır. Bu meçhul fiilin nâib-i fâili ise mahallen merfu olmak üzere (بِالْهَاءِ) câr-mecrûrudur.

۴- لَوْ كَانَ الْإِسْمُ مُشْتَقًّا مِنَ الْوَسْمِ لَكَانَ يَجِبُ أَنْ تَقُولَ فِي تَصْغِيرِهِ "وَسِيمٌ".

Cezmetmeyen şart edatlarından (لَوْ)'den sonra gelen (كَانَ) şart fiili, (لَكَانَ) ise şartın cevabıdır. Şart cümlesindeki kâne'nin ismi (الْإِسْمُ), haberi ise (مُشْتَقًّا) sözcüğüdür. (مِنَ الْوَسْمِ) câr-mecrûrundan sonra gelen ve şart fiilinin cevabını teşkil eden ikinci kâne nâkıs fiilinin ismi gizli (هُوَ) zamiridir. Haberi ise (يَجِبُ) ile başlayan ve mahallen merfu olan fiil cümlesidir. Bu fiil cümlesinin fâili de (أَنْ)'le başlayan müevvel masdar cümlesidir ve mahallen merfudur. (أَنْ) ile mansub olmuş (تَقُولَ) fiilinin fâili gizli (أَنْتَ) zamiri, mefulü ise tırnak içine alınmış (وَسِيمٌ) sözcüğüdür.

٥- لَمَّا لَمْ يَجْزُ أَنْ يُقَالَ إِلَّا أَسْمَاءَ دَلَّ عَلَى أَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ السُّمِّ، لَا مِنَ الْوَسْمِ.

Cezmetmeyen şart edatlarından (لَمَّا) ile kurulmuş bir şart cümlesiyle karşı karşıyayız. (لَمَّا) şart edatı olmakla birlikte, (حِينَ) manasında zaman zarfi olarak mahallen mansub kabul edilir. Şart fiili ise (لَمْ) ile anlamı olumsuz maziye çevrilmiş bulunan (يَجْزُ) fiilidir. Şartın cevabı/cezâsı ise, (دَلَّ) fiilidir. Şart fiilinin faili (أَنْ) ile başlayan müevvel masdar cümlesidir ve mahallen merfudur. Şart cümlesinde ayrıca istisna üslubu da kullanılmıştır. (لَمْ يَجْزُ) olumsuz fiili ve istisnanın tam olmaması nedeniyle (إِلَّا) amel etmemiştir. Cümlede müstesnâ, (يُقَالَ) meçhul fiilinin mefulü konumunda olduğu için mansubdur. Cevap fiili olan (دَلَّ)'nin fâili gizli (هُوَ) zamiridir ve mahallen merfudur. Bu fiil, (عَلَى أَنَّهُ) ile başlayan müevvel masdar cümlesi halinde, mahallen mansub mefulün bih gayr-i sarîh almıştır. Son kısımdaki (لَا), atıf harfidir. (مِنَ الْوَسْمِ) câr-mecrûrunu (مِنَ السُّمِّ) câr-mecrûru üzerine atıf yapma görevi üstlenmiştir.

الوحدة السادسة عشرة

الحال

XVI. ÜNİTE

HÂL

Yazarı:

Dr. Ömer ACAR

XVI. Üniteye Genel Bir Bakış

Cümlede fâil, meful gibi ögelerin durumunu açıklayan hâl ögesi, Türkçemizde durum zarfı olarak isimlendirilmiştir. Fiile yöneltilen “nasıl” sorusunun cevabını teşkil eder. Hâl, Arapçada mansûbât olarak bilinen gruba dâhildir. Durumu bildirilen ögeye sâhibu'l-hâl veya zû'l-hâl adı verilir. Bu öge dâimâ marife olmak durumundadır. Hâl müfret ise, sâhibu'l-hâl ile hâl arasında cinsiyet ve adet bakımından uyum olması gerekir.

Ünitenin birinci dersinde, hâl ile ilgili genel bilgiler verilecek ve hâl çeşitlerinden müfret hâl konusu ele alınacaktır. İkinci derste ise, diğer hâl çeşitleri incelenecektir.

Öğrenme Hedefleri:

Öğrenci;

- Arapça hâl konusunu genel hatlarıyla kavrar.
- Hâl ögesini, okuduğu veya dinlediği metinlerde tanır.
- Hâl ögesiyle ilgili gramer kurallarını bilir.
- Hâl konusuyla ilgili öğrendiklerini, öncelikle bu kitaptaki metinler olmak üzere, değişik metinler ve kaynaklar üzerinde uygulamak suretiyle bilgisini pekiştirir.

Öneriler:

- Arapça metinler, önce sözlük kullanmadan birkaç defa sesli olarak okunmalı; daha sonra sözlük yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır.
- Metin çözümlenirken, tek tek kelimeler üzerinde durmak yerine, bütüne ağırlık vermek ve metnin ana fikrini yakalamaya çalışmak önemlidir.
- Sözlük kullanmak suretiyle, Arapça metnin yazılı olarak dilimize çevrilmeye çalışılması yararlı olacaktır.
- Derslerin sonunda verilen sorular, metnin kavranabilmesi için mutlaka cevaplanmalıdır.

الدرس الأول

أ - النَّصُّ (٣١)

سِرُّ تَسْمِيَةِ الْقَصَائِدِ الْجَاهِلِيَّةِ بِالْمُعَلَّاتِ³⁶

نَحْنُ أَمَامَ رَأْيَيْنِ فِي سِرِّ تَسْمِيَةِ هَذِهِ الْقَصَائِدِ الْجَاهِلِيَّةِ الْمَشْهُورَةِ بِالْمُعَلَّاتِ وَمِمَّا:

الرَّأْيُ الْأَوَّلُ: أَنَّهَا عُلِّقَتْ عَلَى الْكَعْبَةِ، وَيَذْهَبُ إِلَيْهِ ابْنُ عَبْدِ رَبِّهِ فِي الْعَقْدِ، وَابْنُ خَلْدُونَ فِي الْمَقْدَمَةِ، وَالْبَغْدَادِيُّ فِي حِزَانَةِ الْأَدَبِ وَتَبِعَهُمْ كَثِيرُونَ. وَقِيلَ التَّعْلِيقُ كَانَ فِي سَوْقِ عُكَاطٍ وَهُوَ رَأْيُ الْأَلُوسِيِّ؛ وَقِيلَ إِنَّ التَّعْلِيقَ كَانَ فِي الرُّوَاقِ أَوْ الْخَيْمَةِ وَهُوَ رَأْيُ الْإِسْكَنْدَرِيِّ؛ وَقِيلَ إِنَّ التَّعْلِيقَ كَانَ فِي حِزَانَةِ الْمَلِكِ وَهُوَ رَأْيُ أَبِي جَعْفَرِ النَّحَّاسِ الْعَالِمِ اللَّغَوِيِّ الْأَدِيبِ (328 م) وَهُوَ لَعَلَّهُ يُرِيدُ بِالْمَلِكِ التُّعْمَانَ ابْنَ الْمُنْذِرِ الَّذِي كَانَ عِنْدَهُ دِيْوَانٌ مَكْتُوبٌ جَمَعَ فِيهِ أَشْعَارَ الْفُحُولِ، وَيُنَكِّرُ أَبُو جَعْفَرٍ تَعْلِيقَهَا عَلَى الْكَعْبَةِ ذَاكِرًا أَنَّ ذَلِكَ لَا يَعْرِفُهُ أَحَدٌ مِنَ الرُّوَاةِ. وَبَعْضُ الْبَاحِثِينَ كَانِ رَشِيقَ وَالسُّيُوطِيُّ يَذْكُرُ الرَّأْيَيْنِ "أَنَّهَا عُلِّقَتْ عَلَى الْكَعْبَةِ أَوْ فِي حِزَانَةِ الْمَلِكِ".

أَمَّا الرَّأْيُ الثَّانِي: فَيُنَكِّرُ مَسْأَلَةَ تَعْلِيقِهَا بِأَيِّ شَكْلٍ مِنَ الْأَشْكَالِ وَلَوْ مِنْ الْأَلْوَانِ، وَمِنْ أَصْحَابِ هَذَا الرَّأْيِ الْمُسْتَشْرِقُ الْأَلْمَانِيُّ ثُولْدَكَه الَّذِي كَتَبَ بَحْثًا فِي هَذَا الْمَوْضُوعِ، وَرَجَّحَ أَنَّ الْمُعَلَّاتِ مَعْنَاهَا الْمُنْتَخَبَاتُ وَأَنَّهَا سُمِّيَتْ بِذَلِكَ تَشْبِيْهُاً لَهَا بِالْقَلَائِدِ الَّتِي تُعَلَّقُ فِي النُّحُورِ، وَاسْتَدَلَّ عَلَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْ أَسْمَائِهَا السُّمُوطَ وَالْقَلَائِدَ. وَقَدْ أَيْدَى رَأْيَهُ الْأَسْتَاذُ كَلِيمَانُ هِيُوَارِ (Clément Huart) الْفَرَنْسِيِّ الَّذِي أَلْفَ بِاللُّغَةِ الْفَرَنْسِيَّةِ كِتَابًا فِي الْأَدَبِ الْعَرَبِيِّ، فَرَأَى أَنَّ الْمُعَلَّاتِ جَمْعُ مُعَلَّقَةٍ بِمَعْنَى الْقِلَادَةِ بِدَلِيلِ أَنَّهُمْ يُسَمُّونَهَا أَيْضًا السُّمُوطَ بِمَعْنَى الْعُقُودِ وَاللَّالِي. وَأَيْدَى هَذَا الرَّأْيِ

³⁶ Hafâcî, Muhammed Abdu'l-Mun'im. *el-Hayâtu'l-Edebiyye fi'l-'Asri'l-Câhiliyy, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, s. 272-274.*

"اسكندر أغا أبكار يوس" في كتابه "تزيين نهاية الأرب في أبناء العرب" حيث قال: إن العلماء من المتقدمين قد انتخبوا من نفايس أشعار القدماء القصائد المسبغات التي هي سبعة أسابيع ورواها صاحب الجمهرة وأولها المعلقات" ويرجح نيكلسون المستشرق الإنجليزي المشهور أن كلمة معلقة قد اشتقت من قولهم "علق" وهو الشيء النفيس الثمين العالي المستوى، وذلك لأن الإنسان يتعلق بها تعلقاً شديداً ثم قال: وقد ظهرت خرافة تزعم أن تسمية المعلقات بهذا الاسم راجعة لتعلقها بأستار الكعبة تقديراً لفضلها الذي قضى لها المحكمون في عكاظ على مقربة من مكة حيث يجتمع الشعراء متنافسين في إنشاد أروع ما دمجت قرائحهم وأنها كانت تكتب بماء الذهب على القباطي الواردة من مصر قبل تعلقها على الكعبة. وممن استبعد تعلقها على الكعبة الأستاذ حامد مصطفى وأيد رأيه بعدة أدلة، وذهب إلى أنها سميت بالمعلقات لتعلقها وحفظها في الرأس أو في الدفاتر عناية بها لنفاستها.

ويرد أصحاب الرأي الأول على من ينكرون تعلقها على الكعبة بأن تعلق الصحف الخطيرة على الكعبة كان سنة في الجاهلية والإسلام، كتعليق قریش الصحيفة التي وكدوا فيها على أنفسهم مقاطعة بني هاشم والمطلب، وتعليق هارون الرشيد لعهد بالخلافة من بعده إلى ابنيه الأمين والمأمون، فأبي مانع يمنع أن تكون هذه القصائد لخطرها وبعد أثرها قد علق في الكعبة؟ ولذلك مثيل في الأدب الإغريقي القديم. فإن القصيدة التي نظمها زعيم الشعر الغنائي بندار [Pindar] في المدح قد كتبها الإغريق بالذهب على جدران معبد أثينا في لمنوس. هكذا يقول التبريزي: وذهب فريق إلى أن وجه تسميتها بالمعلقات علوقها بأذهان صغارهم وكبارهم ومرؤوسيههم ورؤسائيههم وذلك لشدة اعتنائهم بها.

وبعد؛ فالمعلقات كانت مثار إعجاب الرواة والأدباء والنقاد وتقديرهم وحبهم، علق بأذهان الجميع، وحفظوها ورددوها.

فَلَيْسَ بَبَعِيدٍ أَنْ يَكُونَ رَأْيُ التَّبْرِيزِيِّ هُوَ أَرْحَحُ الآرَاءِ فِي هَذِهِ التَّسْمِيَةِ لِتِلْكَ
القَصَائِدِ الرَّائِعَةِ.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- عُلِّقَ (meçhul mazi); “asılmak, yapıştirilmek” (علق)
الرُّوَاقُ (isim); “revak, sütun” (روق)
الفُحُولُ (küralsız çoğul); “ustalar, üstatlar” (م: فحل) (فحل)
القِلَادَةُ (isim); “gerdanlık, kolye” (قلد)
النُّحُورِ (küralsız çoğul); “boğaz(lar), boyun(lar)” (م: نحر) (نحر)
العُقُودُ (küralsız çoğul); “gerdanlık(lar), kolye(ler)” (م: عقد) (عقد)
اللَّائِي (küralsız çoğul); “inci, sedef” (م: لؤلؤ) (لؤلؤ)
اِنْتَخَبَ (mazi); “seçmek, tercih etmek” (نخب)
نَفَائِسُ (küralsız çoğul); “kıymetli, değerli şeyler” (م: نفيسة) (نفس)
عَلَى مَقْرَبَةٍ مِنْ (..in civarında yakınında” (kalıp kullanım); (قرب)
مُتَنَافِسٌ (ism-i fâil); “yarışan, yarışmacı, rakip” (نفس)
اِنشَادٌ (masdar); “şiir okuma, söyleme” (نشد)
أرْوَع (ism-i tafdil); “en hoş, harika, mükemmel” (روع)
دَمَجَ (mazi); “bir araya getirmek, bütünleştirmek” (دمج)
قَرَائِحُ (küralsız çoğul); “mizaç, karakter, yapı, yetenek” (م: قريحة) (فرح)
القُبَاطِيُّ (küralsız çoğul); “ince beyaz keten elbise” (م: قبطية) (قبط)
الوَارِدَةُ (ism-i fâil); “vârit olan, gelen, getirilen” (ورد)
اسْتَبَعَدَ (mazi); “uzak görmek, ihtimal vermemek” (بعد)
وَكَدَ (mazi); “bağlamak, sağlamlaştırmak, bağlayıcı kılmak” (وكد)
مُقَاطَعَةٌ (masdar); “boykot” (قطع)

جُدْرَانٌ "duvar(lar)" (kuralsız çoğul); (م: جدار) (حدر)
مَرُؤُوسٌ "ast"; (ism-i meful) (رأس)
مَثَارٌ "sâik, dürtü, sebep"; (isim) (ثار)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ التَّصِّ

- ١ - مَنْ يُنْكِرُ تَعْلِيْقَ الْمَعْلَقَاتِ عَلَى الْكَعْبَةِ، وَمَا دَلِيلُهُ؟
- ٢ - مَاذَا يَقُولُ الْمَسْتَشْرِقُ الْأَلْمَانِيُّ تُوَلَّدَكَهَ عَنِ مَعْنَى كَلِمَةِ "الْمَعْلَقَاتِ"؟
- ٣ - مَاذَا يُرَجِّحُ نِيكلسون؟
- ٤ - أَيْنَ يَقَعُ سَوْقُ عُكَاظٍ، وَمَا أَهْمِيَّتُهُ؟
- ٥ - مَنْ اسْتَبَعَدَ تَعْلِيْقَ الْمَعْلَقَاتِ عَلَى الْكَعْبَةِ؟
- ٦ - كَيْفَ يَرُدُّ الْقَائِلُونَ بِتَعْلِيْقِهِ عَلَى مَنْ يُنْكِرُونَهُ؟
- ٧ - هَلْ مِنْ مَانِعٍ يَمْنَعُ أَنْ تُكُونَ الْقَصَائِدُ لِخَطَرِهَا قَدْ عُلِّقَتْ فِي الْكَعْبَةِ؟
- ٨ - هَلْ لِهَذَا الْأَمْرِ مَثِيلٌ فِي سَائِرِ الْأَدَابِ؟
- ٩ - كَيْفَ يَرَى التَّبْرِيْزِيُّ وَجْهَ تَسْمِيَّتِهَا بِالْمَعْلَقَاتِ؟
- ١٠ - أَيُّ رَأْيٍ تُرَجِّحُ، وَلِمَاذَا؟

د - مُمْلَحَظَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: حَالٌ (١)

HÂL (1)

Cümlede fâil, nâib-i fâil, meful gibi ögelerden birinin veya birden fazlasının durumunu açıklayan mansûb müştak (türemiş) kelimelere müfret hâl denir. Cümlenin fiiline yöneltile "كَيْفَ" "nasıl?" sorusuna cevap mahiyetindedir. Genellikle nekre olarak gelir. Türkçede durum zarfı olarak bilinen hâl konusu, Arapçada mansûb kelimeler başlığı altında ele alınır. Müştak kaydı önemlidir, bundan ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe gibi fiilden türemiş isim olması kastedilmektedir. Yani her kelimedenden hâl ögesi olmaz, türemiş isim olması gerekir.

Fâilin durumunu bildiren hâle örnek:

جَاءَ أَحْمَدُ ضَاحِكًا

Nâib-i fâilin durumunu bildiren hâl örnek:

يُشْرَبُ الْمَاءَ بَارِدًا

Mefulün durumunu bildiren hâl örnek:

شَرِبَ الْمَرِيضُ الْحَلِيبَ بَارِدًا

Hâl ögesinin durumunu bildirdiği kelimeye sâhibu'l-hâl veya zû'l-hâl adı verilir. Bu öge dâimâ marifet olmak durumundadır. Cinsiyet ve sayı bakımından hâl ile sâhibu'l-hâl arasında aranan uyum hâlin müfret olmasıyla sınırlıdır. Şayet hâl bir sonraki derste ele alınacağı gibi, cümle veya şibih cümle ise, bu durumda söz konusu uyum vâv-ı hâliyyeden sonra gelen veya tek başına kullanılan âid zamir ile sâhibu'l-hâl arasında aranır. Hâl, cümlenin temel (olmazsa olmaz) ögelerinden değildir.

Müfret hâl ile ilgili bazı örnekler:

“Düşman, ülkesine mağlup olarak döndü.” رَجَعَ الْعَدُوُّ إِلَى بِلَادِهِ مَهْزُومًا

“Gömleklerimi daima ütülü أرْتَدِي قُمَصَانِي مَكْوِيَّةً دَائِمًا
giyerim.”

"فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ"

“Allah, peygamberleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi.”

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

۱- من أصحابِ هذا الرَّأْيِ الْمَسْتَشْرِقِ الْأَلْمَانِيِّ نُؤَلِّدُكَ الَّذِي كَتَبَ بَحْثًا فِي هَذَا الْمَوْضِعِ.

Câr-mecrûr halindeki (من أصحابِ هذا الرَّأْيِ) şibih cümlesinin, haber-i mukaddem olarak mübtedadan önce geldiği bir isim cümlesi ile karşı karşıyayız. Mahallen merfu bu şibih cümleden sonra gelen (المستشرق) sözcüğü mübtedâyı muahhar ve aynı zamanda mevsuftur. (الألماني) de onun sıfatıdır. (نؤلِّدُكَ) ismi de bu sıfattan bedeldir. (الذي) ism-i mevsûlü ise mübtedânın sıfatı konumundadır. Takip eden sıra cümlesinin irabdan mahalli bulunmamaktadır.

۲- إِنَّ الْعُلَمَاءَ مِنَ الْمُتَقَدِّمِينَ قَدْ انْتَخَبُوا مِنْ نَفَائِسِ أَشْعَارِ الْقُدَمَاءِ الْقَصَائِدَ الْمَسْبُوعَاتِ.

(قَدِ)nin ismi (الْعُلَمَاءُ) kuralsız çoğulu, haberi (قَدِ اتَّخَبُوا) ile başlayan fiil cümlesidir ve bu cümle mahallen merfudur. (من) harf-i cerrinden sonra gelen (الْمُتَقَدِّمِينَ) kurallı eril çoğulu, yâ ile mecrûr olmuştur. Haber cümlesinin başındaki (قَدِ) tahkik/kesinlik bildirmektedir. Onu takip eden fiili mazinin fâili, fiile bitişen çoğulluk vâv'ı/vâvu'l-cemâa'dır. Mefulü ise (الْقَصَائِدُ) sözcüğüdür. (المُسَبَّعَاتِ) ise bunun sıfatıdır. Bu sözcük, kurallı dişil çoğul/cemi müennes salim olduğu için nasb durumunda kesra almıştır. (نَفَائِسِ أَشْعَارٍ) ifadesinde zincirleme isim tamlaması söz konusudur.

٣- وَقَدْ ظَهَرَتْ خُرَافَةٌ تَزْعُمُ أَنَّ تَسْمِيَةَ الْمَعْلَقَاتِ بِهَذَا الْإِسْمِ رَاجِعَةٌ لِتَعْلِيْقِهَا بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ تَقْدِيرًا لِفَضْلِهَا.

(قَدِ) ile tahkik edilmiş mazi fiilin faili (خُرَافَةٌ) sözcüğüdür. (تَزْعُمُ) ile başlayan fiil cümlesi de onun sıfatıdır ve mahallen merfudur. Sıfat cümlesinde yer alan fiilin fâili gizli (هي) zamiri olup, (خُرَافَةٌ) sözcüğüne dönmektedir. Mefulü ise (أَنَّ) ile başlayan müevvel masdar cümlesi olup mahallen mansubdur. Buradaki (أَنَّ)nin ismi (تَسْمِيَةَ) aynı zamanda muzâf, (المَعْلَقَاتِ) muzâfun ileyhdır. Haberi ise (رَاجِعَةٌ) sözcüğüdür. Son kısımda yer alan (تَقْدِيرًا) sözcüğü ise sebep bildirdiği için cümlede mefulün leh konumundadır.

٤- أَيُّ مَانِعٍ يَمْنَعُ أَنْ تَكُونَ هَذِهِ الْقَصَائِدُ لِخَطَرِهَا وَبُعْدِ أَثَرِهَا قَدْ عُلِقَتْ فِي الْكَعْبَةِ.

(أَيُّ) istifhâm/soru isimlerinden olup, burada isim cümlesinin mübtedâsı konumundadır ve damme ile merfu olmuştur. Aynı zamanda muzâf olan soru edatından sonra gelen (مَانِعٍ) kelimesi de muzâfun ileyhdır. Nekre olan bu ögeden sonra gelen ve (يَمْنَعُ) ile başlayan fiil cümlesi ise mahallen mecrurdur. Bu fiilin fâili gizli (هو) zamiri olup (مَانِعٍ) kelimesine râcîdir. Mefulü ise (أَنَّ) ile başlayan müevvel masdar cümlesidir ve mahallen mansubdur. (أَنَّ)nin nasb ettiği (تَكُونَ)nin ismi (هَذِهِ) olup, mahallen merfudur.

İşaret isminden sonra gelen (القَصَائِدُ) ise bundan bedeldir. Kâne'nin haberi ise (فَدَّ عُلِّقَتْ) ile başlayan fiil cümlesidir. Bu cümle ise mahallen mansubdur. Bu cümlede yer alan (عُلِّقَتْ) meçhul mazi fiilinin nâib-i fâili gizli (هي) zamiri olup, (القَصَائِدُ) sözcüğüne dönmektedir.

٥- لَيْسَ بَبَعِيدٍ أَنْ يَكُونَ رَأْيُ التَّبْرِيذِيِّ هُوَ أَرْحَحُ الْآرَاءِ فِي هَذِهِ التَّسْمِيَةِ لِتِلْكَ الْقَصَائِدِ الرَّائِعَةِ.

Nâkıs fiillerden (لَيْسَ)'nin haberinin isminden önce geldiği bir örnekle karşı karşıyayız. (بَبَعِيدٍ) câr-mecrûru mahallen mansub olarak leyse'nin haber-i mukaddemi, (أَنْ) ile başlayan müevvel masdar cümlesi de mahallen merfu olarak leyse'nin ismi konumundadır. Burada yer alan (يَكُونَ)'nin ismi aynı zamanda muzâf olan (رَأْيُ) sözcüğü, haberi ise (هُوَ) ile başlayan isim cümlesidir ve bu cümle mahallen mansubdur. Bu isim cümlesinde (هُوَ) mübtedâ, (أَرْحَحُ) ise haber ve aynı zamanda muzâftır. (الْآرَاءِ) ise muzâfun ileyhdır. (القَصَائِدِ الرَّائِعَةِ) da sıfat tamlamasıdır.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٣٢)

النَّوَادِرُ وَالطَّرَائِفُ وَالْفُكَاهَةُ³⁷

دَخَلَ ابْنُ السَّمَّانِ يَوْمًا عَلَى الرَّشِيدِ، فَدَعَا الرَّشِيدُ بِمَاءٍ لِيَشْرَبَهُ، فَقَالَ: مَاءٌ! نَاشِدُكَ اللَّهُ، أَرَأَيْتَ لَوْ مُنِعْتَ مِنْ شُرْبِهِ مَا الَّذِي كُنْتَ فَاعِلُهُ؟ فَقَالَ الرَّشِيدُ: "كُنْتُ أَفْتَدِيهِ بِنِصْفِ مُلْكِي". قَالَ: "اشْرَبْ هَنِيئًا لَكَ". فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ شُرْبِهِ قَالَ: نَاشِدُكَ اللَّهُ. أَرَأَيْتَ لَوْ مُنِعْتَ مِنْ خُرُوجِهِ مَا كُنْتَ تَفْعَلُ؟ قَالَ: "كُنْتُ أَفْتَدِيهِ بِنِصْفِ مُلْكِي". قَالَ: "إِنَّ مُلْكَاً يُفْتَدَى بِشُرْبَةِ مَاءٍ، لَخَلِيقٌ بَالًا يُتَنَافَسَ عَلَيْهِ". (ص. 17)

مُتَنَبِّئٌ

تَنَبَّأَ رَجُلٌ فِي أَيَّامِ الْمُؤْمُونِ، فَأَتَى بِهِ إِلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ: أَنْتَ نَبِيٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ فَمَا مُعْجَزَتُكَ؟ قَالَ: مَا شِئْتُ. قَالَ: أَخْرِجْ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ بَطِيخَةً. قَالَ: "أَمْهَلْنِي ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ. قَالَ الْمُؤْمُونُ: بَلِ السَّاعَةَ أُرِيدُهَا، قَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَنْصِفْنِي، أَنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ يُنَبِّئُهَا فِي ثَلَاثَةِ أَشْهُرٍ، فَلَا تَقْبَلُهَا مِنِّي فِي ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ؟ فَضَحِكَ مِنْهُ، وَعَلِمَ أَنَّهُ مُحْتَالٌ وَاسْتَبَّأَهُ وَوَصَلَهُ. (ص. 31)

عَقْلُ الْأَمِيرِ

بَيْنَمَا مُعَاوِيَةُ بْنُ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ وَأَقْفَ بَدِمَشَقَ يَنْتَظِرُ عَبْدَ الْمَلِكِ أَخَاهُ عَلَى بَابِ طَحَّانٍ، وَحِمَارُهُ يَدُورُ بِالرَّحَى، وَفِي عُنُقِهِ جُلْجُلٌ، قَالَ لِلطَّحَّانِ: لِمَ جَعَلْتَ فِي عُنُقِ هَذَا الْحِمَارِ جُلْجُلًا؟ قَالَ: رَبِّمَا أَدْرَكَتْنِي سَامَةٌ أَوْ نَعْسَةٌ، فَإِذَا لَمْ أَسْمَعْ صَوْتَ الْجُلْجُلِ عَلِمْتُ أَنَّ الْحِمَارَ قَدْ تَوَقَّفَ، فَصِخْتُ بِهِ لِيَمْسِي، قَالَ مُعَاوِيَةُ: أَرَأَيْتَ إِنْ

³⁷ Muhammed, Sirâcu'd-dîn. en-Nevâdir ve't-Tarâ'if ve'l-Fukâhe fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabiyy, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beirut, ts.

تَوَقَّفَ ثُمَّ هَزَّ رَأْسَهُ هَكَذَا وَهَكَذَا، وَجَعَلَ يُحَرِّكُ يَمَنَةً وَيَسْرَةً، فَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهُ مُتَوَقِّفٌ؟ قَالَ الطَّحَّانُ: وَمَنْ لِي بِحِمَارٍ يَعْقِلُ مِثْلَ عَقْلِ الْأَمِيرِ؟! (ص. 34)

لَيْنَ شَكَرْتُمْ لِأَزِيدَتَّكُمْ

ضَرَبَ الْحَجَّاجُ أَعْرَابِيًّا سَبْعِمِائَةَ سَوْطٍ، وَهُوَ يَقُولُ عِنْدَ كُلِّ سَوْطٍ: شُكْرًا لَكَ يَا رَبِّ، فَلَقِيَهُ أَحَدٌ، فَقَالَ لَهُ: أَتَدْرِي لِمَ ضَرَبَكَ الْحَجَّاجُ سَبْعِمِائَةَ سَوْطٍ؟ قَالَ: مَا أَدْرِي. قَالَ: لِكَثْرَةِ شُكْرِكَ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: " لَيْنَ شَكَرْتُمْ لِأَزِيدَتَّكُمْ ". (ص. 39)

أَيْنَ التَّيْنِ؟

أَقْبَلَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى رَجُلٍ بَيْنَ يَدَيْهِ تَيْنٌ، فَلَمَّا رَأَهُ غَطَّاهُ، فَلَا حَظَّهَ الْأَعْرَابِيُّ، فَقَالَ الرَّجُلُ لِلْأَعْرَابِيِّ هَلْ تُحْسِنُ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا؟ قَالَ نَعَمْ، قَالَ اقْرَأْ، فَقَرَأَ: " وَالزَّيْتُونُ وَطُورِ سِينِينَ "، فَقَالَ الرَّجُلُ: أَيْنَ التَّيْنِ؟ قَالَ: تَحْتَ الْكِسَاءِ! (ص. 42)

أَخَافُ

جَلَسَ جَمَاعَةٌ عِنْدَ مُعَاوِيَةَ وَهُوَ يَأْخُذُ الْبَيْعَةَ بِالْخِلَافَةِ لِابْنِهِ يَزِيدَ فَتَكَلَّمُوا وَصَمَّتَ الْأَخْنَفُ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ، مَا لَكَ لَا تَتَكَلَّمُ يَا أبا بَحْرٍ، فَقَالَ: أَخَافُكَ إِنْ صَدَقْتُ، وَأَخَافُ اللَّهَ إِنْ كَذَبْتُ. (ص. 43)

نَعَمْ وَلَا

يُرْوِي الْجَاحِظُ أَنَّ الْمُرُوزِيَّ (نَسَبَهُ إِلَى مَدِينَةِ مَرُو) يَقُولُ لِلزَّائِرِ إِذَا أَتَاهُ، وَلِلْجَلِيسِ إِذَا طَالَ جُلُوسُهُ عِنْدَهُ: تَعَدَّيْتَ الْيَوْمَ؟ فَإِنْ قَالَ "نَعَمْ"، قَالَ الْمُرُوزِيُّ: لَوْلَا أَنَّكَ تَعَدَّيْتَ، لَعَدَّيْتُكَ بَعْدَاءَ طَيِّبٍ. وَإِنْ قَالَ "لا"، قَالَ الْمُرُوزِيُّ: لَوْ كُنْتَ تَعَدَّيْتَ لَسَقَيْتُكَ خَمْسَةَ أَقْدَاحٍ، فَلَا يَصِيرُ فِي يَدِهِ عَلَى الْوَجْهِينِ قَلِيلٌ وَلَا كَثِيرٌ. (ص. 44)

السَّاعِدُ أَهْمٌ مِنَ السَّيْفِ

طَلَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مِنْ عَمْرٍو بْنِ مَعْدٍ يَكْرَبُ أَنْ يَبْعَثَ إِلَيْهِ بِسَيْفِهِ
الْمَعْرُوفِ بِالصَّمَّامَةِ فَأَرْسَلَهُ إِلَيْهِ، فَلَمَّا جَرَّبَهُ عُمَرُ وَجَدَهُ دُونَ مَا كَانَ يَبْلُغُهُ عَنْهُ
فَكَتَبَ إِلَيْهِ فِي ذَلِكَ، فَأَجَابَهُ عَمْرٍو: إِنَّمَا بَعَثْتُ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ بِالسَّيْفِ وَلَمْ أَبْعَثْ
بِالسَّاعِدِ الَّذِي يَضْرِبُ بِهِ. (ص. 53).

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- النَّوَادِرُ "nükteleler, fıkralar, nâdirat" (kuralsız çoğul); (م: نادرة) (ندر)
الطَّرَائِفُ "ilginç olaylar, nadir şeyler" (kuralsız çoğul); (م: طريفة) (طرف)
الْفُكَاهَةُ "şaka, latife, komiklik" (isim); (فكه)
نَاشِدْتُكَ اللَّهُ "Allah aşkına, Allah adına" (kalıp kullanım); (نشد)
إِفْتَدَى "fidye verip canını kurtarmak, feda etmek" (mazi); (فدى)
فَرَغَ مِنْ "bitirmek, tamamlamak" (mazi); (فرغ)
يُتَنَافَسَ عَلَى "rekabet edilmek, yarışılmak" (meçhul muzari); (نفس)
تَنَبَّأَ "peygamberlik taslamak, peygamber olduğunu iddia etmek" (mazi); (نبأ)
مُحْتَالَ "sahtekâr, düzenbaz, hileci" (ism-i fâil/ism-i meful); (حال)
اسْتَتَابَ "tevbe etmeye çağırmak, tevbe etmesini istemek" (mazi); (تاب)
وَصَلَ "ikramda bulunmak" (mazi); (وصل)
طَحَّانٌ "değirmenci, uncu" (mübalağalı ism-i fâil); (طحن)
الرَّحَى "değirmen" (isim); (رحى)
سَامَةٌ "bıkma, usanma" (masdar); (سأم)
نَعَسَةٌ "kestirme, şekerleme, iç geçmesi" (masdar); (نعس)
تَوَقَّفَ "durmak, hareket etmemek" (mazi); (وقف)
صَاحَ "bağırarak" (mazi); (صاح)

- سَوْطٌ "kırbaç" (isim); (سوط)
- غَطَّى "örtmek, gizlemek" (mazi); (غطى)
- الْكِسَاءُ "elbise" (isim); (كسا)
- صَمَتَ "susmak, ses çıkarmamak" (mazi); (صمت)
- تَعَدَّى "öğle yemeği yemek, kahvaltı yapmak" (mazi); (غدى)
- أَفْدَاحٌ "kadeh, bardak" (kuralsız çoğul); (م: قَدَح) (ندر)
- السَّاعِدُ "kol, bilek" (isim); (سعد)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - مَا مَعْنَى "نَاشِدْتُكَ اللَّهُ"؟
- ٢ - مَاذَا طَلَبَ الرَّشِيدُ؟
- ٣ - مَاذَا طَلَبَ الْمَأْمُونُ مِنَ الرَّجُلِ الَّذِي تَنَبَّى؟
- ٤ - لِمَ جَعَلَ الطَّحَّانُ فِي عُنُقِ الْحِمَارِ جُلُجُلًا؟
- ٥ - مَاذَا يَقُولُ الْأَعْرَابِيُّ كُلَّمَا ضَرَبَهُ الْحَجَّاجُ بِسَوْطٍ؟
- ٦ - أَيْنَ أَحْفَى الرَّجُلُ التِّينَ عِنْدَمَا رَأَى الْأَعْرَابِيَّ؟
- ٧ - مَاذَا يَقُولُ الْمُرُوزِيُّ لِلزَّائِرِ إِذَا أَتَاهُ؟
- ٨ - مَاذَا طَلَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مِنْ عَمْرٍو بْنِ مَعَدٍ يَكْرُبُ؟
- ٩ - كَيْفَ وَجَدَ عُمَرُ هَذَا السَّيْفَ الْمَشْهُورَ؟
- ١٠ - مَاذَا أَجَابَ عَمْرٍو دِفَاعًا عَنِ سَيْفِهِ؟

د - ملاحظات نحوية: حال (٢)

HÂL (2)

Birinci derste, hâl çeşitlerinden müfret hâl ele alınmıştı. Bu derste ise, isim cümlesi, fiil cümlesi ve şibih cümle olarak gelen hâli işleyeceğiz.

- A. Hâl isim cümlesi olduğunda bunu sâhibu'l-hâle bağlayan bir vâv (vâv-ı hâliyye) veya bir zamir (âid zamir) bulunur. Bu iki unsur aynı anda da bulunabilir. Örnekler:

غَادَرَ الضُّيُوفُ بَيْتَنَا وَهُمْ مَسْرُورُونَ. - "وَلَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى"

دَخَلَ الْأُسْتَاذُ الصَّفَّ وَبِيَدِهِ خَرِيطَةٌ. - "فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ"

Örneklerden de anlaşıldığı gibi, hâl mansûb bir öge olmasına rağmen, isim cümlesi olarak geldiği için artık lafzen değil, mahallen mansûbdur. Hâl ögesini oluşturan isim cümlesi kendi içinde irab olunur. Yani mübteda ve haberi normal irabını alır.

- B. Hâl fiil cümlesi olduğunda şu üç duruma dikkat etmek gerekir:

1. Hâl olan fiil olumlu mazi ise, başına (وَقَدْ) getirilir. Örnekler:

"رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا" - "رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ"

2. Hâl durumundaki fiil olumsuz mazi ise, başına (وَلَمْ) veya (وَمَا) getirilir. Örnekler:

أَفْطَرْتُ خَطَأً وَمَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ - قَدْ انْتَهَى الْوَقْتُ وَلَمْ أَكْمِلْ كِتَابَةَ الدَّرْسِ

3. Hâl konumundaki fiil olumlu veya olumsuz muzari ise, bu durumda hiçbir şey getirilmeden (vâv-ı hâliyesiz) kullanılır. Örnekler:

وَصَلَ الْمُعَلِّمُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ يَمْشِي عَلَى الْأَقْدَامِ - رَجَعَتْ خَدِيجَةٌ إِلَى مُحَمَّدٍ (ص) تَحْمِلُ الْبُشْرَى

- C. Eğer hâl, câr-mecrûr veya zarftan oluşan bir şibih cümleyse, bu durumda tıpkı muzari fiil gibi bağlaçsız (vâv-ı hâliyesiz) gelir. Örnekler:

رَأَيْتُ الْعَصَافِيرَ فَوْقَ الْأَشْجَارِ - دَافَعَ الْجُنُودُ الْوَطْنَ فِي شَجَاعَةٍ - بَعَثَ الْأَمْرَارَ عَلَى أَشْجَارِهَا

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصِّ

١ - إِنَّ مُلْكًا يُفْتَدَى بِشُرْبَةِ مَاءٍ، لَخَلْقِ بِالْأَلِّ يُتَنَافَسَ عَلَيْهِ.

(إِنَّ)'nin ismi (مُلْكًا), haberi (لَخَلْقِ) sözcüğüdür. (يُفْتَدَى) ile başlayan fiil cümlesi, ismu inne'nin sıfatı olarak mahallen mansubdur. Meçhul muzarinin nâib-i fâili gizli (هُوَ) zamiri olup, (مُلْكًا) sözcüğüne dönmektedir. (شُرْبَةِ مَاءٍ) isim tamlamasıdır. Haberin başındaki lâm (لام الابتداء\مزحلقة) olup tekit amacıyla getirilmiştir. (أَلِّ)'nin aslı ise (أَنَّ)'dir. Buradaki (أَنَّ) nedeniyle (يُتَنَافَسَ) meçhul muzari fiili mansub olmuştur.

٢ - ضَرَبَ الْحَجَّاجُ أَعْرَابِيًّا سَبْعِمِائَةَ سَوَاطِ، وَهُوَ يَقُولُ عِنْدَ كُلِّ سَوَاطٍ: شُكْرًا لَكَ يَا رَبِّ.

(سَوَاطٍ) sayı temyizidir ve kural gereği müfred-mecrur olmuştur. (وَهُوَ) ile başlayan cümle ise hâldir ve mahallen mansubdur. (هُوَ) mübtedâ, (يَقُولُ) haberi olarak mahallen merfudur. (عِنْدَ) zarf ve muzâf, (كُلِّ) muzâfun ileyh ve yine muzâf, (شُكْرًا لَكَ يَا رَبِّ) cümlesi de mahallen mansub olmak üzere (يَقُولُ) fiilinin mefulüdür.

٣ - أَقْبَلَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى رَجُلٍ بَيْنَ يَدَيْهِ تَيْنٌ.

(أَقْبَلَ) fiil-i mazisinin fâili (أَعْرَابِيٌّ) sözcüğüdür. (رَجُلٍ)'den sonra gelen zarflı şibih cümle ise onun sıfatı konumundadır ve mahallen mecrurdur. (بَيْنَ) muzâf, (يَدَيْهِ) muzâfun ileyhdir. Bu kelimenin aslındaki (يَدَيْنِ) tesniye nunu, sonuna bitişen zamirden dolayı izafet olduğu için düşmüştür. Sıfatı oluşturan cümlede mübtedâyı muahhar olan öge ise (تَيْنٌ) sözcüğüdür.

٤ — جَلَسَ جَمَاعَةٌ عِنْدَ مُعَاوِيَةَ وَهُوَ يَأْخُذُ الْبَيْعَةَ بِالْخِلَافَةِ لِابْنِهِ يَزِيدَ.

(جَلَسَ) mazi fiilinin fâili (جَمَاعَةٌ) sözcüğüdür. (عِنْدَ) zarfı ve muzâfun ileyhinin oluşturduğu terkip de bu fiilin mefulün fih'i konumundadır. (وَهُوَ) ile başlayan isim cümlesi de hâldir ve mahallen mansubdur. Bu cümlede (هُوَ) mübteda, (يَأْخُذُ) ile başlayan fiil cümlesi de mahallen merfu olmak üzere haberdur. (يَأْخُذُ) fiilinin fâili gizli (هُوَ) zamiri olup mübtedâyâ dönmektedir. Meful ise (الْبَيْعَةَ) ögesidir. (بِالْخِلَافَةِ) ile (لِابْنِهِ) câr-mecrûrdur. (يَزِيدَ) de (ابْنِهِ) kelimesinden bedeldir.

٥ — لَمَّا حَرَبَهُ عُمَرُ وَجَدَهُ دُونَ مَا كَانَ يَبْلُغُهُ عَنْهُ فَكَتَبَ إِلَيْهِ فِي ذَلِكَ.

(لَمَّا), daha önce de ifade ettiğimiz gibi, cezmetmeyen şart edatlarındandır. Bu cümlede ayrıca, (حِينَ) manasında zarf-ı zaman olarak mahallen mansub konumdadır. Şart fiili (حَرَبَهُ), şartın cevabı ise (وَجَدَهُ) fiildir. Her iki fiilin sonundaki zamirler mahallen mansub olmak üzere mefulün bih'dir. Şart fiilinin fâili (عُمَرُ), cevabın fâili ise (عُمَرُ)'e dönen gizli bir (هُوَ) zamiridir. (دُونَ) zarf-ı mekânı (وَجَدَ) fiilinin mefulün fih'idir. (مَا) ile başlayan cümle de mahallen mecrur olmak üzere zarfın muzâfun ileyh'idir. (فَكَتَبَ) fiilinin başındaki (فَ) atf harfidir ve fiili öncesindeki (وَجَدَ) mazi fiiline bağlamaktadır. Matuf olan fiilin fâili de gizli bir (هُوَ) zamiridir ve (عُمَرُ) kelimesine râcîdir.

KAYNAKÇA

- ‘Abdu’l-Hakîm, Muhammed Subhî. *el-Mevâridü’l-İktisâdiyye fi’l-Vatani’l-‘Arabiyy*, (2. bsk.), Beyrut 1966.
- Abboud, Peter. *Modern Standard Arabic Part I-II*, Center for Eastern and North African Studies, Ann Arbor, Michigan 1971.
- Abdu’t-Tevvâb, Ramadân. *Fusûl fi Fikhi’l-‘Arabiyye*, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire 1999.
- Ahmed, Enver. *Hutabâ’u San‘ati’t-Târih*.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dili Dilbilgisi*, Tekin Kitabevi, Konya 1989.
- el-‘Akkâd, ‘Abbâs Mahmûd. *es-Sekâfetu’l-‘Arabiyye Esbak min Sekâfeti’l-Yûnân ve’l-‘İbriyyîn*.
- ‘Allâm, Mehdî – v.diğ. *el-Mutâla‘atu’l-Vâfiye li’l-Medârisi’s-Sâneviyye*, Kahire 1957.
- ‘Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fi Târihi’l-‘Arab Kable’l-İslâm*.
- Catal, Mustafa. *Nusûs ve Mesâ’il Nahviyye ve Sarfiyye*, Haleb 1990.
- el-Cundî, Enver. *el-Kıssatu’l-‘Arabiyyetu’l-Mu‘âsıra Tatavvuruhâ ve A‘lâmuhâ*, Kahire ts.
- Dayf, Şevki. *Târihu’l-Edebi’l-Arabî/el-Asru’l-Câhilî*, Dâru’l-Me‘ârif, 2003.
..... *Teysîrât Luğaviyye*, Dâru’l-Me‘ârif.
- Enbârî, ‘Abdu’r-Rahmân. *Kitâbu Esrâri’l-‘Arabiyye*, (thk. Muhammed Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1957.
- Galâyînî, M. *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, Beyrut 1982.
- Hafâcî, Muhammed Abdu’l-Mun‘im. *el-Hayâtu’l-Edebiyye fi’l-‘Asri’l-Câhiliyy*, Dâru’l-Cîl, Beyrut 1992.
..... *Ebû Şâdî fi’l-Mehcer*, Kahire ts.
..... *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-Hadîs ve Medârisuhu*, Kahire ts.
- el-Husarî, Sâtî’. “Ahâdîs fi’t-terbiye ve’l-ictimâ’”, *Mecelletu’r-Râbitati’ş-Şarkıyye*, Beyrut 1962.
- İbn ‘Akîl, Bâhâ’u’d-dîn ‘Abdullah. *Şerhu İbni ‘Akîl*, I-IV, (nşr. Muhyi’d-dîn ‘Abdu’l-Hamîd), Kâhire 1980.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Yûsuf. *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, Beyrut 1988.
- ..... *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb*, I-II, (thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdu'l-Hamîd), el-Mektebetu'l-‘Asriyye, Beyrut 1991.
- İbnu's-Serrâc, Muhammed b. Sehl. *el-Usûl fî'n-Nahv*, I-III, (thk. ‘Abdu'l-Huseyn el-Fetlî), Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrut 1999.
- el-Kâlî, Ebû ‘Alî İsmâ‘îl b. el-Kâsım el-Bağdâdî. *Zeylu'l-Emâlî ve'n-Nevâdir*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, I-III, Beyrut 1996.
- Kızıklı, Zafer. *Arap Dilinde Belâgat Bilimi*, Ankara 2008.
- el-Mahzûmî, Mehdî. *el-Ferâhîdî ‘Abkariyyûn mine'l-Basra*.
- el-Makdisî, Enîs, *el-Funûnu'l-Edebiyye ve İ'lâmuhâ fî'n-Nehdati'l-‘Arabiyyeti'l-Hadîse*, Beyrut 1963.
- Maksudoğlu, Mehmet. *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul 2003.
- Muhammed, Sirâcu'd-dîn. *en-Nevâdir ve't-Tarâ'if ve'l-Fukâhe fî's-Şi'ri'l-‘Arabiyy*, Dâru'r-Râtib el-Câmi‘iyye, Beyrut.
- Nâsîf, ‘Ali el-Bahrî. *Târîhu'n-Nahv*, Dâru'l-Me‘ârif.
- Rafle, Philip – Mustafâ, Ahmed Sâmî. *Cuğrâfiyyetu'l-Vatani'l-‘Arabiyy*, (3. bsk.) Kahire 1965.
- es-Sâmerrâ‘î, İbrâhîm. *el-Medârisu'n-Nahviyye-Ustûratun ve Vâki'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2002.
- et-Tantâvî, Muhammed. *Neş'etu'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât*, Dâru'l-Menâr, Kâhire 1991.
- Uralgiray, Yusuf. *İlk ve İleri Dilbilgisi*, Riyad 1986.
- ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdu'r-Rahmân b. İshâk. *Mecâlisu'l-‘Ulemâ'*, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1999.
- Zeydân, Curcî. *el-‘Arabiyyetu Kâ'inun Hayy*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1988.
- ..... *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-‘Arabiyye*, (I-IV), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.